

SLÄKT, BARNDOM, STUDIER

Några ungdomsminnen

av

Carl-Herman

Böcker av Carl-Herman Tillhagen:

- Hembygdskunskap (tills med John Nihlén), 1939
Taikon berättar. Zigenarsagor, 1946 (Tyskspråkig uppl 1948, 1973)
Svenska folklekar och danser, I-II (tills med Nils Dencker), 1949-1950
The Gypsy Fiddle and other Gypsy Tales (tills med MA Jagendorf), 1956
Skämtsamma historier från Sverige, Norge och Danmark (tills med Laurits Bødker & Svale Solheim), 1958
Folklig läkekonst (doktorsavhandling), 1958 (3 uppl. 1977)
Folklig spådomskonst, 1961 (4 uppl 1991)
Papers on Folk-Medicine (red), 1961
Zigenarna i Sverige, 1965
Glada Juledagar, 1965
Fåglarna i folktron, 1978
Folklig ordakonst, 1980
Järnet och Människorna, 1981
Vardagsskrock, 1982
Barnet i folktron, 1983
Arbetsliv och julglädje, 1985
Drömrosor och kärleksört, 1985
Konsten att skaffa sig vackra barn, 1985
Jaktskrock, 1985
Bellmanshistorier, 1986
Skämtsamma historier, 1986
Vävsrock, 1986
Allmogejakt i Sverige, 1987
Malmsägner och gruvskrock, 1988
Vår kropp i folktron, 1989
Himlens stjärnor och vädrets makter, 1991
Skogarna och träden. Naturvård i gångna tider, 1995
Vattens folklore, 1996
Våra folkminnen. En ”dagbok” över ett folks liv, 1999
Släkt, barndom, studier, 2000
Bergen de blå och stenarna där barn du lekt, (tryckfärdigt manuskript) 1992
Sjömansskrock och sjöfartshistoria, (tryckfärdigt manuskript) 1994
The Folklore of the Swedish Calderasha-Gypsies, (17 längre uppsatser i JGLS = Journal of the Gypsie Lore Society) 1947, 1950-1959; 350 sid.

CARL-HERMAN TILLHAGEN
SLÄKT, BARNDOM, STUDIER

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

MIN DALSLÄNDSKA FARS SLÄKT	6
EN BONDDRÄNG BLIR ÅKARDRÄNG	10
HERMANS OCH ANNAS HEM 1901-12	14
ETT ÅKERI BYGGS UPP	17
MIN FÖRSTA BARNDOMS UNDERBARA LEKPLATS.	19
NORRMALMS STUGOR OCH MÄNNISKOR.....	25
JAG BLIR FARS LILLE DRÄNG	31
FAR SOM JORDBRUKARE.	36
VI FLYTTAR TILL SKEPPARGATAN 18	38
BARNDOMSLEKAR	41
MAT OCH DRYCK I ETT ÅKARHEM	50
VÄRME OCH LYSE, KLÄDER OCH TVÄTT.....	54
GATULIV I DET GAMLA NORRMALM	58
HAMNENS ALLA SKUTOR, ÅNGARE OCH SKÄRGÅRDSBÅTAR.	62
SELÅNGERSÅN VAR MIN UNGDOMS ÄVENTYRSFYLLDA, STORA FLOD	65
DET GLADA CIRKUSLIVET PÅ STENKROSSPLAN	69
SKOLAN BÖRJAR.....	73
VI BLIR SÖDERMALMSBOR	75
ÅKARNES UNGAR BÖRJAR STUDERA	78
VÄRLDSKRIGSSVÄLTEN DRABBAR OSS	81
SYSTER WANDA OCH JAG.....	86
SELMEN, FAMILJENS BOHÈME	89
LILLE BROR ERIK OCH HANS UNGDOMSÅR	91
JAG BESLUTAR MIG FÖR ATT TA STUDENTEN	94
PUBERTETENS OMSKAKANDE KÄNSLO- OCH TANKEVÄRLD	100
VERKLIGHETEN TRÄNGER IN I MINA GRUBBLERIER.....	106
JAG BÖRJAR SPELA PÅ BÖRSEN FÖR ATT SÖKA ÖKA MINA BESPARINGAR	115
KOSTNADEN FÖR DE FYRA ÅREN I UPPSALA	117
STUDIER OCH STUDENTLIV I UPPSALA	123
FÖRVÄRVS-LIVET BÖRJAR	133
MINA GODA OCH UPPOFFRANDE FÖRÄLDRAR	138

MIN DALSLÄNDSKA FARS SLÄKT

På min fars sida var mina förfäder bönder, som sen långliga tider plöjt den goda jorden längs Vänern i Bolstads socken i Dalsland. Min farfar, Anders Bryngelsson (1821 – 1890), var son till bonden Bryngel Jonsson (1794 – 1866) på Mellomtorps gård. Under en sten på sina ägor fann han 1819 en silverskatt om 92 lod (omkring 1200 gram), bestående dels av anglosaxiska mynt, dels av hela eller delar av armband, halskedjor mm av silver. Fyndet inlöstes av Staten för dryga 47 riksdaler specie. Bryngel Jonsson betraktades som storbonde, som efter hand blev ägare till gårdarna Tillhagen och Högstorp. Fadern, Jon Larsson (1753 – 1822), var också smått förmögen, vilket framgår av , att han hade 6 drängar och 4 pigor,. Då han gifte sig fick hustrun 30 lod silver i morgongåva och kyrkan 16 riksdaler. Hans far., Lars Jonsson (1713 – 1785), var också välbärgad efter vad som framgår av den omfattande bouppteckningen efter honom, och av det faktum att han var långivare till flera av byborna. Hans far, Jon i Torp, var född i mitten på 1600-talet. Sedan tiger församlingsböckerna om mina dalsländska förfäder.

Alla inom släkten tog sig hustrur bland infödda Bolstadsbor. Det enda undantaget var min farfars far, Bryngel Jonsson, som efter sin första hustrus död (Anna Andersdotter, född 1798, död i kolera 1834) gifte om sig med en kvinna från grannsocknen Grindstad. Med henne fick han 9 barn, av vilka dock några dog i späid ålder. Då han i sitt första äktenskap hade 7 barn, blev det för Bryngel Jonsson svårt att skaffa alla sina pojkar en jordbit att leva av. Gården Tillhagen 7 överlät han 1841 till sonen Lars, och hos honom blev min farfar dräng. Därmed var ju två av de många barnen försörjda.

Min farfar ville emellertid bli sin egen, och det enda sättet att få en fastighet var att köpa en. I grannsocknen Grindstad fann han, att han kunde förvärva en sjättedel av hemmanet Hagen norre. Köpet tycks han ha betalat med en skuldsedel på 3.333:- riksdaler; hans far har inte haft möjlighet att hjälpa honom ekonomiskt. Han bosatte sig på Hagen norre och arbetade där åren 1847 – 1849. Det förefaller dock, som om han fick svårigheter med att skaffa pengar till räntor och avbetalningar, varför han lämnade Hagen norre och återvände till hemmet i Bolstad. Där arbetade han till 1854, då han fick tjänst som dräng hos systemen Maja Lisa, som var gift med bonden Lars Danielsson i Holmen nedre i Bolstad.

Önskan att bli sin egen fanns dock kvar. Han beslöt sig för att börja på nytt i Hagen norre, desto hellre, som han under åren där lärt känna en kvinna, som arbetade som piga på gården. De båda beslöt att gifta sig. I lysningsboken i Bolstad för den 8 augusti 1856 är antecknat: ”Lysning till äktenskap har denna dag skett mellan drängen Anders Bryngelsson, 35 år, från Holmen nedre, Bolstad, och pigan Brita Maria Olsdotter, 22 år, från Norra Hagen, Grindstad.”

Hagen norre blev nu de ungas hem, och där kom alla deras barn att födas. Det förefaller, som om det gick bra för dem. Farfar skrev sig som ägare till sin del av gården, som de brukade med hjälp av 4 drängar och 2 pigor. Sannolikt blev det småningom ekonomiskt svårare för familjen, och 1874 sålde farfar sin andel i gården. Familjen hade då följande barn:

Anna-Lisa, f 2/10 1856. Död i Gävle 1946.

Tvillingarna Herlog och Erik Magnus, vilka båda inom kort avledo.

Herlog, f 21 juli 1861, död i Sundsvall 19 oktober 1943.

Stina-Maja, f 16 jan 1864, död 90-årig i Buffalo, USA.

Herman, f 18 dec 1866, död i Sundsvall 26 april 1936.

Johannes, f 12 juni 1870, död 15 sept 1912 i Sundsvall.
Brita-Lisa, f 7 juni 1874, död 8 juni 1926 i Upplands Väsby.

Av döttrarna lämnade *Anna-Lisa* redan 1878 hemmet och flyttade till Gävle, där hon gifte sig med Carl Petter Hillborg och bildade familj, vari ingick döttrarna Wilma, sjuksköterska, Lullie och Anna. Anna-Lisa avled 90-årig 1946. Hon var en god och gästfri kvinna, som alltid ivrigt bad mig att gästa hennes hem, då jag under mina föreläsningsturnéer hade mina vägar till Gävle. Dottern Anna, gifte sig i Stockholm med köpmannen Gustaf Schölin, och hennes familj var och är ofta gäster hos mig och min familj. Anna avled 90-årig 1993, efterlämnande barnen Britta, Greta och Ulla.

Dottern *Stina Maja* lämnade 1880 hemmet i Hagen norre för att bli ”tjänstepiga”, först ett år på gården Bäckahagen, därefter på gården Ödetorp östra där hon blev kvar till 1886, då hon flyttade till ”staden Gefle i Gestrikland”. Där gifte hon sig med byggmästaren Carl Lindström. Båda emigrerade senare till Buffalo i USA. Jag sökte dem förgäves 1966, men några år tidigare hade min bror Anders träffat dem och bott i deras hem.

Brita-Lisa lämnade hemmet Hagen norre 1889 för att bli piga i ett par Grinstadsgårdar (Bäcken och Måsen södra). 1891 flyttade *Brita Maja* (änka efter farfar, som avlidit 1890) tillsammans med barnen *Brita-Lisa* och *Johannes* till Sundsvall, där de bodde tillsammans med Herlog i en lägenhet på Norrlandsgatan 6. Farmor avled 1899. Johannes, som var lungsjukt och krympling på grund av en rygg, som kroknade allt mer, var oförmögen till arbete. Han avled 1912 sannolikt i TBC. Brita Lisa utbildade sig till sjuksköterska. Hon avled 1926 som förestånderska för ålderdomshemmet i Upplands Väsby. Jag besökte henne där 1923, en fårdig allvarsam kvinna, full av vänlighet.

Orsaken till flykten från jordbruket

Man kan fråga sig: Hur kom det sig att alla barnbarnen till en storbonde som farfars far, Bryngel Jonsson, måste lämna jordbruket som levebröd och ge sig ut att på vinst och förlust söka sig arbete långt utanför hembygden? Svaret måste bli: Bryngel Jonsson hade skaffat sig alltför många barn! Hans ägor kunde inte föda dem alla. Och överallt i vårt land var problemet detsamma. Barnkullarna var för stora, och de odlade ägorna för små. Detta faktum var den viktigaste orsaken till att 1800-talet blev en fattigdomens tid i vårt land. Kriegen, som tidigare i hundratals år genom utskrivningar sugit upp manlig ungdom och lämnat massor av kvinnor långa tider ensamma utan man och barn, fanns visserligen inte längre efter freden 1809. I den fredens tid, som detta medförde, skulle man kunna tycka, att allt borde bli gott och väl i Svea rike. Men mycket snart satte en befolkningsökning in, som kastade all tro på ett kommande fridens och fredens rike över ände.

Det fanns på denna tid praktiskt taget ingen familjeplanering. I stugorna föddes barn efter barn. Regeln var, att man tog emot så många barn, ”som Gud gav”. Den kvinna, som inte födde barn, betraktades rent av med förakt. God ”barnalycka” var ett bevis för, att familjen stod väl hos vår Herre. Det blev därför 8 – 10 ungar i var stuga, ofta ännu fler. Det betraktades som ”synd”, att t ex genom avbrutet samlag söka förhindra att barn blev till. Litet till mans hade man emellertid kommit underfund om, att om hustrun gav ungen di, så länge hon var i stånd därtill, kunde man i stort sett förhindra ett nytt havandeskap i omkring två år. Det var därför inte ovanligt, att barnen fick dia sin mor upp till 4 - 5-årsåldern.

Den genomsnittlige bonden hade knappast mer odlad jord, än att han var i stånd att sysselsätta mer än en, möjligen två drängar. Om han fick 4 – 5 pojkar i sitt äktenskap, hade

han ingen möjlighet att föda dem och deras framtida familjer på sin gård. De små inägorna tillät ingen delning, så att de kunde räcka till för mer än en familjs försörjning. Som arv förslog de bara till levebröd åt den äldste manlige arvingen och på sin höjd till en drängtjänst åt en yngre bror. Vad skulle då de övriga bröderna leva av? Vad skulle eventuella systrar ta sig till? *En* piga kunde gården bära, men knappast mera. Flickorna fick söka sig ett gott gifte eller leta sig till en pigjtjänst bland by- eller sockenborna. Det är alldeles tydligt, att vårt land under 1800-talet hade alldeles för litet av uppodlad mark för att alla skulle kunna leva på de gamla tegarna.

Redan under 1700-talets senare hälft började försörjningsproblemen på landsbygden bli besvärliga. Vid arv styckades den odlade jorden med åren i delar, som var för små för att rationellt kunna utnyttjas för att försörja ägaren. Genom olika ”skiften” försökte man med hjälp av lantmätare råda bot på detta genom att sammanföra de många åkerbitarna till jordstycken, som med större fördel kunde odlas. Från mitten av 1700-talet till mitten av följande århundrade genomfördes efter varandra ”storskiftet”, ”enskiftet” och ”laga skiftet”, det senare så sent som 1827. Dessa åtgärder kunde inte ge en slutgiltig lösning av svårigheterna, så länge man inte hade några rationella medel mot den ohejdade befolkningstillväxten. Ännu på mitten av 1800-talet fanns ju heller ingen annan arbetsmarknad än den jordbruket erbjöd. Gruvorna och järnmanufakturerna var visserligen många, men de små anläggningarna sög upp ett mycket begränsat antal arbetare. Detsamma gällde skeppsbyggeriet. Städerna hade ej heller något att erbjuda. De måste själva kunna placera sin fria arbetskraft, närmast då i handel och olika slag av hantverk.

Även bland bönderna sökte man genom olika hantverk komplettera jordbrukets små inkomster. Man gjorde spinnrockar, vävskedar, olika slags möbler som dalaur, stolar, dragkistor (byråar), man tillverkade (som i Dalarna) järn och smidde skärar, liar, knivar, lås, hästskor mm. På andra orter vävde man lärft eller drog omkring i byarna och målade skåp och väggar, eller traskade till städerna och tog arbete som vedhuggare eller trädgårdsskötare. Norrlands jägare tjänade en slant på att låta ”sörkörare” på vårvintern till Stockholm och andra städer försla den skogsfågel och det viltskinn, som jakten givit. Alla dessa initiativ hade dock mest lokal betydelse.

Så småningom fann man på ett sätt att i någon mån råda bot på svårigheterna. Om en skogsägande bonde kunde avsända ett stycke av sin utmark och locka en dräng och en piga, som ville bilda hjonelag, att för ett litet arrende slå sig ner där och bryta mark till en nyodling, som kunde ge dem och deras familj försörjning, så blev det hos bonden två arbetsplatser lediga, dels för en dräng, dels för en piga. Regeln var, att de båda nyodlarna hade rätt att av bondens skog förse sig med byggnadsvirke till bostad och ekonomibyggnader, till ved och stängsel. Gratis fick han även jaga på bondens mark. Kontrakt på en dylik nyodling skrevs på 49 år, och efter denna tid, skulle torparen ha rätt att för en mindre slant lösa in sitt boställe. Staten stod bakom detta yrkande, för att inte nyodlaren efter ett långt slitsamt odlingsarbete, plötsligt skulle av ägaren kunna fräntas sitt med så mycken möda uppbrutna boställe. Torparen kunde på detta sätt bli sin egen.

Man kallade dessa nybyggare i vårt land för *jordtorpare*. Antalet dylika ökade kraftigt under 1800-talet. Vid sekelskiftet 1700 fanns det ungefär 60.000 jordtorpare i hela riket, 1860 var de till antalet över 100.000. Om varje torparfamilj i genomsnitt hade 6 barn, försökte alltså på 1800-talets mitt minst 800.000 människor att försörja sig på den magra jord dessa torp erbjöd. Jordtorparnas familjer betydde i det närmaste en fjärdedel av landets hela befolkning.

Utom dessa jordtorparfamiljer fanns 1855 cirka 19.000 sk Stat-torpare (statare), som skaffade sig sin bärning som jordbruksarbetare vid större gårdar och egendomar. Med hustrur och barn omfattade de cirka 125.000 människor. Läger man därtill, att det fanns

omkring 300.000 utfattiga *backstusittare* och cirka 60.000 sk *inhysingar* (gamla och orkeslösa, som byns bönder i tur och ordning fick "hysa" någon tid), och vid samma tidpunkt drygt 140.000 *fattighjon*, så blir antalet människor, som vid mitten av 1800-talet levde i fattigdom *under* vad vi brukar kalla "existensminimum", 1.425.000 eller cirka 40 procent av Sveriges dåtida befolkning om 3.483.000 människor!

Aldrig någonsin torde vårt land ha varit så tryckt av fattigdom, arbetslöshet och missmod som under 1800-talet. Den känsla av tröstlöshet och bitterhet, som arbetslösheten, hungern och fattigdomen skapade, sökte man alltför ofta fördriva med brännvin, varför fylleriet blev allmänt och hälsotillståndet i landet som en följd därav allt sämre. Lungsot och andra bröstsjukdomar härjade överallt, liksom tyfus och dysenteri, naturligt nog bland undernärda och modlösa människor, bland vilka de hygieniska förhållandena var usla och bristen på läkare stor. En koleraepidemi bröt ut 1834, och skördade tusentals offer runt om i landet. Minnet av denna hemsökelse lever kvar i de otaliga kolerakyrkogårdar, som ordnades utanför städer och köpingar, då de gamla begravningsplatserna inte räckte till för alla döda. Till råga på allt kom svår missväxt. Åren 1866-7 berättas det, att vinterisen låg kvar på sjöarna ännu vid midsommar, och att man i Ryssland och annorstädes ute i Europa ordnade med insamlingar åt det svältande svenska folket.

Nöden skapade en utbredd religiös väckelse, och kyrkorna fylldes av människor, "läsare", som de ofta kallades. De var inte tillfreds med Statskyrkans förkunnelse, utan samlades i sin samvetsnöd i hemmen till bön och andaktsfull sång. Ofta blev de då bryskt avbrutna av polis, som tvingade dem att avbryta sammankomsten. Ty enligt *Konventikelplakatet* av 1726 var dylik enskild andakt förbjuden (detta förbud upphävdes först 1856). Straffet var böter men det kunde skärpas ända till fängelse och landsförvisning, om "förseelsen" upprepades. Detta statens orättfärdiga ingripande i människornas andaktsutövning, ökade samhällsöron och stärkte lusten hos många att lämna ett land som tomt om straffbelade medborgarnas bön och andakt.

EN BONDDRÄNG BLIR ÅKARDRÄNG

Anders Bryngelssons barn insåg, att de ingen framtid hade som dalsländska jordbrukare. De hade hört talas om skogsbruket i Norrland. Där hade skogen på 1800-talet fått stort värde. I Sundsvallstrakten hade redan 1849 ett ångdrivet sågverk byggts och flera planerades. De beslöt att söka sig dit, för att där på något sätt skaffa sig ett levebröd. Herlog gav sig av till Sundsvall 1885, Herman följde honom 1886. Det skedde med sorg i hjärtat.

- Ser du, där hemma fanns det *jord*, gosse...! *God jord!* kunde han säga, då vi långt senare plöjde leråkrarna kring vår norrländska boplats. Han glömde aldrig förlusten av sitt dalsländska hem.

Och på tåget norrut grubblade han säkert över orsakerna till att hans framtid nu skulle så helt förändras. Självfallet kunde han inte summera alla de faktorer, som drivit honom och så många tusentals andra bort från jordbruket, som dittills gett alla en trygg bärning. Under tågresan fick han emellertid handgripliga bevis för, att det inte bara var i Dalsland som tiderna var svåra. Vid större stationer, där tåget gjorde ett litet längre uppehåll, såg han grupper av allmogefolk, som med hästförspända kärror och vagnar lastade med jordbruksredskap, lärar, kappsäckar och bylten tydligen var stadda på en lång resa.

- Vad är ni för ena? Vart ska ni ta vägen? Frågade han.

- Vi drar ur landet. *Vi ska till Amerikat!* Vi har fått nog av Sveriges rike... Där har vi plockat mer sten än potäter. Vi ska till det stora landet i väster. Där finns jord...

- Men kära hjärtanes! Hur ska ni komma dit? Det är inte nästgårdsväg till Amerikat...!

- Vi kör till Kalmar. Där har vi avtal om att ett skepp ska ta oss över det stora havet. Det har blivit litet för trångt för oss oppe i Dalom. Halva socknen kommer nog efter oss...

Och därmed hade han nog rätt. Mellan 1860 och 1910 *emigrerade en dryg million svenskar till Amerika*. Det var i det närmaste en fjärdedel av Sveriges hela befolkning.

Herlog var 25 år, då han gav sig ut att söka arbete uppe i norr. Han hade haft turen att som vallpojke få en hygglig husbonde i Rådane, som tillät honom att besöka skolan under hela sin drängtid. Han var därför läskunnig och "folkskolebildad", då han gav sig av. Några säkra uppgifter om vad han tog sig för, då han kom till Sundsvall finns inte. Det har sagts, att han haft tjänst i Selångers prästgård en tid. Detta kan ju låta riktigt. Som bondpojke är det väl förklarligt, att han sökte sig till jordbruksarbetet, och till prästbolet i Selånger hörde vida fält. Långt senare skulle Herlog åter knyta bekantskapen med denna prästgård och dess söner. Under första världskriget var han sålunda i arbete där. Kyrkoherden var "arsenikätare", sas det, och detta talade ju till farbror Herlogs fantasi. Där fanns också en son, Toni, som farbror ibland berättade om.'

Hur länge den första tjänsten i prästgården varade, vet jag inte, men nästa gång Herlog nämns vid namn i släktpratet är, då han får en tjänst hos gästgivaren i Näs gästgiveri "utanför Härnösand". Tjänsten var väl, sannolikt en drängtjänst. Farbror Herlog var en fantasifull, umgängessam man, full med ordspråk, skämt och historier. Under vistelsen vid Näs blev han inkallad till värnplikt. Denna fullgjorde han på Sångas hed. Om tiden som militär berättade farbror Herlog gärna och med nöje. För honom var de 14 dagarna i uniform enbart en trevlig tid. Han berättade, att man från gästgiveriet i Näs med båt sände matpaket till honom. Den lax, man skickat med, ville löjtnanten vid förläggningen gärna ha. Det fick han också mot lämplig betalning! Detta kan ju vara en skepparhistoria, men är inte helt otrolig. Den skämtsamme och talföre Herlog hade säkert gjort sig omtyckt i Näs, och alltid fanns det väl

någon piga, som tittat gott på en så trevlig karl som Herlog! Och lax fanns det gott om i norrlandsälvarna.

Hur lång tid Herlog var anställd på gästgiveriet i Näs, finns inga uppgifter om. Till Sundsvall har han emellertid flyttat den 12 dec. 1887 från Hässjö socken (där möjligen Näs var beläget). Och bosatt sig i Sundsvall. I inskrivningsattesten anförs, att Herlog fullgjort sin värnplikt och ”möte 1 och 2 av sin beväringsskyldighet”, varför det är troligt, att han varit anställd på Näs i minst tre år. År 1887 arbetade han åt åkare Bolander (möjligen Belander) som då hade ett åkeri vid Norrmalmsgatan i Sundsvall.

Någon flitig brevskrivare var sannolikt inte Herlog. Då därför Herman 1886 som 19-åring begav sig norrut, efter att ha arbetat ihop reskostnaden som vallpojke, visste han inte, var han kunde träffa brodern. Men Sundsvall var ju ingen metropol, och snart fick bröderna tag i varann.

Min far, Herman Andersson, som han nu enligt gammal sed hette, då hans fars förnamn ju var Anders, anlände till Sundsvall i december 1886. Han tog in på Hjelms gästgiveri, där han genast fick tjänst som kusk. I juni 1888 inkallades han till 14 dagars värnplikt, och den fullgjorde han på *Frösö läger* i Jämtland, samma läger där jag 48 år senare fullbordade en repetitionsövning. Jag minns Frösö läger med sina gammeldags byggnader och fria utsikt över Anaris- och Oviksfjällen med goda minnen. I slutningen ner mot lägret låg den gamla byn Glasätt, där det redan på 1700-talet fanns en Trivialskola för traktens bönder.

Vid återkomsten efter soldatutbildningen kom Herman till en ruinstad efter den väldiga branden sommaren 1888. Allt vad han ägde och lämnat i förvar på Hjelms gästgiveri var förvandlat till aska. Han hade emellertid tur att genast få arbete hos en åkare Berg, som av Postverket fått uppdraget att försla posten mellan Sundsvall och Hudiksvall. Hermans arbete bestod i att köra postdiligensen. Där han satt på sin kuskbock, hade han en postiljon vid sin sida försedd med posthorn att signalera med vid stationerna och en revolver i fickan till skydd mot eventuella landsvägsrövare. Pappa berättade ibland om sina färder. Särskilt riskabelt var det nattetid vid körningen genom den sk Årskogen vid Maj i Gnarps socken. Men spänningen gjorde resorna trevligt äventyrliga, och det lär ha passat pappa bra. Han var drygt 182 centimeter lång och var stark som en oxe och ingalunda rädd för ett nappatag.

Efter några år som postkörare, tog han tjänst som dräng hos en åkare i Sundsvall. Han hade hyrt sig en bostad i den sk Karlénska kåken i hörnet av Johannesgränd och Norrlandsgatan. Huset var mycket förfallet, nedsjunket i gatan, ansåg man, men troligen hade gatan fyllts på så att byggnaden föreföll att ha sjunkit. Fönsterkarmarna var i höjd med gatunivån. Jämte far bodde där en skomakare Prytz, som alltid rökte långa, svarta cigarrer. Då han behövde fylla på förrådet av rökverk, klev han bara ut genom fönstret och smet in till grannen, lanthandlare O W Wickholm. Jag minns kåken från min första barndom. Den revs på 1910-talet och tomten doldes av ett plank. Efter något år fann pappa ett rum i Feinsteinska fastigheten längst i väster på Norrlandsgatan. Där bodde han i en ordentlig bostad i flera år.

År 1890 avled min farfar, Anders Bryngelsson, i hemmet på Hagen norre i Grindstad. Ett år senare tog farmor sonen Johannes och dottern Britta-Maja med sig till Sundsvall, där de hyrde en lägenhet om ett rum och kök tillsammans med Herlog i Wickholms fastighet, Norrmalmsgatan 6. Hushållet sköttes av farmor och Brita Lisa. Johannes var redan då sjuklig, men gav den hjälp han kunde. Han hade ”dålig rygg” och gick ”böjd och krokig”. Sannolikt hade han redan vid flyttningen till Sundsvall TBC, som med åren allt mer förvärrades. Jag minns honom som en tyst och stillsam man, full av vänlighet men märkt av sin sjukdom. Han avled 1912. Farmor var, efter vad som berättas om henne, frisk och arbetsam och höll god ordning i hemmet. Hon avled 1899. Dottern Brita-Lisa utbildade sig till sjuksköterska. Jag minns henne som föreståndare för ålderdomshemmet i Upplands-Väsby, där jag besökte

henne 1923. Hon var en fåordig, allvarsam kvinna, full av vänlighet. Hon avled 1926.

Min far var nu omkring 26 år, och hade glädjen att ha en stor del av sina närmaste släktingar boende i grannkvarteret. Han behövde därför inte känna sig ensam. Men vad fanns det för nöjen i staden, som var full av sotiga tomtgrunder, halvfärdigt byggda hus och skaror av arbetssökande av alla de slag? Som jag berättat, var superiet allmänt.

Nykterhetsorganisationer, religiösa samfund och brödraskap arbetade med iver för att råda bot på det vilda liv brännvinet och fattigdomen skapade. Frälsningsarmén ordnade sk muntrationsaftnar med sång, musik, uppläsningar och andaktsstunder, och dessa kvällsmöten var livligt uppskattade, inte minst av ungdomen.

Det var på en dylik muntrationskväll som far träffade en 20-årig flicka, som hette Anna, som genast tycks ha gjort ett djupt intryck på ”vackre Herman”. Ungdomarna kom i samspråk, och efter sammankomstens slut, följde far tösen till vägs, vilket var desto naturligare som båda hade samma väg: förbi Norrlandsgatan och upp till Stadsbacken. Där var Anna i tjänst hos kronofogde Engelstedt, som bodde i Öhrns villa. Vid avskedet höll Herman länge fast Annas hand och sa med stort allvar:

- Jag ska gifta mej med dej, Anna!
- Kära hjärtanes! Den saken måste jag nog vara med att bestämma om!
- Du får väl se, jänsta lilla!, Du får väl se!, lär far ha ropat efter henne.

Vilket år detta ödesfulla möte ägde rum, har ingen upplyst mig om, men man kan ta för givet, att det inspirerade pappa till att så ofta han kunde uppvakta sin vackra och snabbtänkta flicka. Med tanke på alla de sånger av Frälsningsarmétyp, som jag minns mamma kunde, torde Herman och Anna ofta nog ha mötts på arméns muntrationsaftnar. Så småningom vågade sig friaren också att möta sin flicka på hennes kammare hos kronofogde Engelstedt i den Öhrnska stora villan. Därom berättar mamma följande mystiska historia. ”Herman och jag satt en kväll och pratade i min pigkammare. Vi hade dörren öppen till ett förmak, och genom detta såg vi dubbeldörrarna till stora salen. Utan att vi märkte det, hade tiden gått och ett tu tre, slog klockan midnatt. Vi spratt till, och då vi såg ut genom förmaksdörren, såg vi en man klädd som en 1700-talsherre i peruk, färgrik frack, kortbyxor och lågskor med silverknäppen. Han höll en silverljusstake i handen med tre brinnande ljus. Han stod i profil, såg inte på oss, men såg högst allvarlig och befallande ut... och ett tu tre var han försvunnen! Herman for upp, tog sin mössa och rusade iväg mot den öppna salsdörren. Men – där slog han huvud i dörren! För dörren som nyss tyckts oss öppen, var stängd!

”Då vi senare talade om händelsen, gjorde vi den förklaringen, att synen ville barskt påpeka, att det var tid för oss att skiljas åt. Men det spökade faktiskt i Öhrnska villan! Ingen piga fick där sova ostörd natten igenom. Hon måste upp vid tolvslaget. Där hennes säng stod, hade tidigare funnits en dörr, och var natt måste någon passera den. De pigor som inte flyttade sig ur sängen, fick svår värk i ryggen, sas det, hur nu sådana händelser ska kunna förklaras”, berättade min mor med tvivel i rösten.

Herman var vad man brukar kalla en ”stilig” karl, lång, välväxt, blåögd och ljushårig. Han var känd bland ungdomen som ”vackre Herman”. Han var tystlåten, arbetsam och skötsam. Han var och förblev hela sitt liv praktiskt taget nykterist. Han var t o m utan tobaksvanor, och jag minns, att han aldrig hade en cigarr eller cigarett i munnen. Därför blev det allt svårare för den glada Anna att hålla denne ståtliga riddersman utanför sina dagliga tankar.

En höstdag 1897 överraskade Herman sina släktingar med att ta ut lysning till giftermål med ”piggen Anna Lovisa Söderlund, född den 2 juli 1871 i Trehörningsjö socken i Ångermanland som dotter till sågverksarbetaren Olof Söderlund”. Det sägs att fars mamma, den gamla bondmoran Brita Maria från Norre hagen i Grindstad socken, inte med blida ögon såg på den sågverksjanta pappa ville gifta sig med.

”Hon kan väl inte binda ett par strumpor ens...! Herman borde väl ha haft vett att ta en bondjänta, som kunde vara honom till hjälp i hushållet!

Men ungdomarna brydde sig inte om farmors sura miner. Den 11 november ägde vigseln rum och Anna Lovisa Söderlund från Sköns socken blev fru Andersson. Och Anna visade sig vara en riktig arbetsmyra, som både kunde sticka och sy, och omgående lade ett par nystickade strumpor framför näsan på farmor. De båda damerna kom snart riktigt bra överens.

I det Wickholmska huset bodde förutom släktingarna också en bondflicka från Burträsk i Västerbotten. Hon hette Johanna Katarina Johanson, född 1854 som dotter till bonden Julius Johansson och hans hustru Juliana. Med ett litet arv efter modern hade hon som 25-årig rest till Sundsvall. Där lärde hon sig att sy kappor och fick anställning i Béves Kappfabrik. Hon levde sparsamt och enkelt och hade småningom samlat en liten slant på banken. Hon såg snart med goda ögon på den gladlynte och umgängessamme Herlog, och som hon också var en praktisk ung dam, antydde hon för Herlog, att om de gifte sej, kunde de använda hennes sparpengar till att sätta upp ett litet åkeri, just vad Herlog ansåg vara en önskedröm. Den kroken nappade Herlog på. Han gifte sig med den kloka Katarina och tog genast ut åkarrättigheter. En vacker dag gick han till sin bror Herman, viftade med de stämpelbelagda åkarrättigheterna framför näsan på honom och sa:

- Kan du se vad detta är för slags papper? – Jo, det är papper på, att jag nu kan kallas *åkare*, min bästa herr broder...!

- Jag ska också skaffa mig åkarrättigheter... Var så säker, vassera tre!, mumlade pappa och kände sig väldigt enkel.

- Ha ha ha! Det kan du ju försöka med! Du som inte kan läsa!

Och det var alltför sant. Nog hade det funnits en skola i Grindstad, men den hade min far enligt skolans anteckningar besökt alldeles för sällan. Av 100 närvarotimmar, hade Herman bara infunnit sig till 28, och även då varit mer frånvarande än närvarande. Han fick därför intet betyg på, att han kunde läsa och skriva. Hans frånvaro från skolan hade emellertid haft sina orsaker. Av sin far sattes han tidigt i arbete hos en gammal snål bonde, som ställde så hårda krav på vallpojken, att han i veckor hindrades från att regelbundet besöka skolan. Då han på detta sätt kom efter i skolarbetet, skämdes han till slut för att infinna sig hos magistern för att bli utskälld inför kamraterna.

Nu blygdes han inför sin läs- och skrivkunnige brors sannolikt välvilliga kritik, och beslöt att omedelbart ta itu med sin okunnighet. Hans skriv- och läskunniga unga fru hjälpte honom nog med att stå fast vid detta beslut. Han frågade sig för hos skolmyndigheterna, och dessa anvisade honom en lärare, en ung man, som hette August Björklund, som längre fram blev far till Knut Björklund, en av mina bästa studentkamrater, för att inte tala om hans syster Nanna, som jag under gymnasietiden mycket beundrade och blev beundrad av... Av folkskollärare Björklund fick far efter några veckor ett intyg om sin färdighet i att läsa och skriva. Hans ansökan om åkarrättigheter bifölls också omgående.

HERMANS OCH ANNAS HEM 1901-12

Efter giftermålet flyttade de nygifta in i en lägenhet om rum och kök i klädeshandlar Feinsteins fastighet Norrlandsgatan 3. Efter ett år hyrde de en lägenhet i ett gårdshus, tillhörande G O Wickholms fastighet Norrmalmmsgatan 6. I det västra huset av Wickholms fastigheter bodde sedan 1891 Hermans mor, Britta Maja Olsdotter, tillsammans med barnen Johannes och Britta-Lisa och med den redan som åkare etablerade Herlog. När Herlog 1898 gifte sig med Katarina, som bodde i ett vindsrum i samma fastighet, behöll de båda farmors lägenhet, och farmor och Britta-Lisa flyttade in i ett enkelrum i ett gårdshus i samma fastighet. Där bodde farmor, tills hon avled 1899. Johannes fick ett hem hos Herman, tills han 1905 reste tillbaka till Dalsland. Han återkom som krympling (han hade dålig rygg vilket förefaller ha varit en ärftlig åkomma) och måste snart tas om hand för vård i vad som kallades Arbetsinrättningen, där han avled 1912. System Brita-Lisa flyttade 1902 till Stockholm och utbildade sig till sjuksköterska.

1901 flyttade Hermans familj till Skeppargatan 19. Fastigheten ägdes då av änkefru Rosenblad, som tidigare haft en matservering i Hirschka huset vid Stora torget. Hon levde nu på ett litet sparkapital och på inkomsterna från sin gård. Fars hyra var 175:- kronor om året för rum och kök och stallrum. Huset ”ärvdes” efter fru Rosenblads död av en hyresgäst, gravören Broström och hans hustru.

Den lilla lägenheten låg längs Johannesgränd, och hade en boyta av allra högst 30 kvadratmeter. Den var varken bättre eller sämre än vad en arbetare i dåtidens fattigsverige fick nöja sig med. Då jag 1940 grundligt fotograferade igenom Norrmalm, fann jag mitt gamla hem bortrivet, kvar fanns en helt avröjd tomt, så liten att jag inte kunde begripa, att den en gång kunnat ge utrymme för alla de byggnader, jag så väl kände till. Där fanns i hörnet av Skeppargatan och Johannesgränd ett bostadshus, som rymde tre lägenheter: mitt hem, fru Rosenblads två rum och kök och en lägenhet om rum och kök en trappa upp. Där fanns en stallbyggnad för två hästar, hövind, gödselutrymme, tre dass, tre vedbodar, en uthuslänga åt granngården (Malmsbergs) och fru Rosenblads privata lilla kabinett. Och ändock fanns plats för det i mina ögon viktigaste av allt: en gårdsplan, som var min ungdoms paradis!

Ingången utgjordes av en port mot gränden, stängd av ett par manshöga porthalvor, där den ena portstängeln passade utmärkt till att göra ”vigheter” på. Från porten ledde en med sk nubbsten stensatt smal gång, som förgrenade sig till gårdens olika dörrar, resten av gården var också stensatt delvis med kullersten. Genom en dörr i ett avskuret hörn i byggnaden kom man in i en liten förstuga knappt tre kvadratmeter stor, och detta utrymme gjordes ännu mindre av en smal trappa upp till vindsvåningen. Kökets storlek kunde kanske vara 3 gånger 4 meter med ett fönster åt gränden och ett åt gårdsplanen. ”Kammaren” var litet mindre än köket med ett fönster åt gränden och ett igensatt fönster åt gården.

Vintertiden var köksspisen den enda värmekällan. På hösten sattes innanfönster in med stora vaddar mellan dem och de fasta fönstren. Självfallet var bostaden alldeles utkyld, då vi vaknade under våra av mamma sydda lapptäcken. Fönsterrutorna var täckta med is i de grannaste iskristallsmönster. Vi höll oss därför i sängarna, tills det började knastra i spisen, och kaffepannan var i kok.

Golven var utförda av spontade fyrtums brädor, runt plåten framför spisen nernötta till sponten, och med de hårda grankvistarna uppstickande. Jag minns hur mamma låg på knä och skurade golven och förde ihop skurvattnet med en särskilt ”skurnäver”. Hon höll strängt på att

köket skulle skuras var lördag, och förses med nytvättade trasmattor. Den friska doften från de renskurade golven gjorde det alltid "helgaktigt" hemma om lördagskvällarna. Då kom också pappa hem litet tidigare, och fotogenlampan tändes, och vi fick oss en knäckebrödssmörgås med härlig falukorv på.

Möblerna var de enklast tänkbara, kanske med ett enda undantag. I kammaren stod ett blåmålat dalaur, som nådde ända upp i taket. På dörren var vackert i mönjerött målat 1714. Pappa hade en gång under en resa med posten till Hudiksvall i början på 1890-talet funnit klockan utkastad på en skräphög, och fick utan stort vederlag ta hand om den. Det var bara skräp, menade arbetarna, som var i färd med att riva ortens kyrka för att bygga en ny. För det utarmade 1800-talets fattiga "läsare", som de nyreligiösa kallades, fanns ringa pietet för det gamla och forna, som prytt våra medeltidskyrkor. Klockan var, som jag senare fann, ett Stjärnsundsurs, som något av mina syskon eller deras barn nu gläder sig åt. Hos oss tickade den så länge, jag kan minnas, och det var far, som var kväll drog upp lodet, innan han gick till vila.

I kammaren stod fars och mors stora utdragbara imperialsäng, om dagarna vackert uppbäddad och prydd med ett stort virkat överkast. I hörnet mot fru Rosenblads lägenhet stod en hög, brunmålad skänk med många lådor, där mor förvarade sänglinne, handdukar mm. Översta lådan var platsen för pappas räkenskaper, bl a för en diger anteckningsbok i kvarto, i vilken far antecknade dagens körslor under var uppdragsgivares namn. I kammaren fanns också en svartmålad gungstol och en liten barnsäng för de minsta, ett blombord framför fönstret, ett par stolar med rottingsitsar och en hylla med en liten nattlampa. Den hade ett klotrunt oljehus, och en lika stor kupa i mjölkglas. På båda kuporna var i vackra färger målad en flygande duva, efter min barnsliga åsikt riktiga små konstverk, som alltid glädde mig och förlänade kammaren något av ängarnas och skogarnas friskhet. Den lilla lampan finns ännu kvar i mitt hem.

På väggen mot köket hängde ett annat "konstverk", nämligen ett stort färgtryck bakom glas och ram av Karl XV med medaljer och grannlåt på en yster springare. Det var nog i beundran för den ståtliga hästen, som min djurälskande far hade skaffat tavlan till hemmet! På andra sidan köksdörren hängde ett litet färgtryck av en skyddsängel, som höll sin hand över ett par barn, som stultade farm längs en gräsbevuxen brant.

Spisen i köket var en gammal utbränd Nävequarnspis utan varmvattensbehållare. Över den var en stor vitmålad spiskupa med hylla för tändstickor och dylikt. I köket dominerade mitt på golvet ett stort fällbord. Som regel hade bordet bara ena lämmen utfälld, drogs den andra ut, blev bordet runt och räckte för oss alla vid jularna. Jag har ett svagt minne av, att vi i köket också hade en utdragbar soffa. Bättre minns jag en möbel, som mamma kallade "bordbänk". Den såg ut som en stor låda, drygt meterbred och nästan lika hög som ett bord. Framtill och upptill hade den en klaff, som fälldes ut, då nederdelen drogs ut till säng. I den sängen fick min syster Wanda och jag sova, tills vi började skolan. Om dagen stod bordbänken hopskjuten och täckt med en duk och en hel samling krukväxter. Mamma var förtjust i blommor. Fuchsior fanns det alltid hemma och i varje fönster andra krukväxter, som vattnades och sköttes med stor omsorg, och vars skott och växt ivrigt diskuterades med grannfruarna och andra som "tittade in". En ficus, som räckte upp till taket, hade vi naturligtvis som alla andra. Den var med även i hemmet på Södermalm efter 1914.

Elektriskt ljus fick vi först 1911. Dessförinnan hade vi fotogenlampor. Så många gånger jag fick springa och köpa "ett 40 linjers lampglas" i någon bosättningsaffär! I taket i köket hängde en fotogenlampa med skärm, och på ett bord i kammaren stod på en stadig mässingsfot en lampa med en stor glob av mjölkglas. Den kunde tändas en stund om kvällen. Fotogenen köpte vi märkligt nog i matvarubutikerna, där den förvarades i ett stort plåtfat

innanför dörren. Med en enkel pump fick man upp fotogenen i en kanna, och den kunde sedan spillas över i en vanlig fotogenkanna med lång pip. Ingen tänkte på den tiden på eldfaran, och jag minns heller ingen ellsolycka förorsakad av fotogenförsäljningen. Däremot minns jag att någon slarvig unge hade spillt några droppar fotogen i vår jordkällare, Sen smakade vår goda, rödaktiga potatis illa av oljan en hel vinter. Fick vi något gott brukade vi skämtsamt säga: ”Ät inte! Den smakar bara fotogen!” Då kunde vi ibland få behålla läckerbiten för oss själva!

Då vi fick elljus, minns jag, att det pratades mycket om något som var väldigt farligt, nämligen *kortslutning*. Jag var ju bara fyra år och begrep ingenting av detta farliga mysterium. Kortslutningen blev därför för mej närmast ett övernaturligt väsen, som jag noga måste akta mej för.

ETT ÅKERI BYGGS UPP

Det var intet dumt yrkesval som far gjorde, då han bestämde sig för att bli åkare. Den nerbrunna staden måste ju byggas upp igen, och arkitekterna ropade efter hästar och kärror. Sundsvall var vid tiden för ellsolyckan full av duktiga industriidkare och affärsmän, som under 1800-talets senare del skaffat sig förmögenhet genom en allt mer omfattande trävaruhandel och sågverksindustri. Det fanns därför pengar att bygga med, och ambitiösa företagare, som ville bygga modernt och ståtligt. Det ena präktiga fyrvåningshuset efter det andra, ritat av de bästa arkitekter, reste sig ur brandens ruiner. Detta gav arbete åt grundläggare, stenarbetare, timmermän, murare, inredningsarkitekter och hela raden av hantverkare, som hade med möbelsnickeri, målning, tapetsering, stuckaturarbete och glasmästeri att göra. Icke minst viktiga i återuppbyggnadsarbetet blev åkarna.

Och nu kom vad som var kvar av sparpengarna efter giftermålet och den första bosättningen väl till pass. Med nyväckt arbetslust och framtidstro köpte far häst och redskap, och vad som fattades av pengar lånte han, hur han nu kunde ordna med borgensmän. Snart hade han skaffat sig den utrustning han behövde för att kunna driva ett mindre åkeri. I vagnsutrustningen krävdes först och främst en ”fjädrvagn”, som vi sa, eller ”stångvagn” som den också kallades, då bak- och framhjulsparen förenades med en järnbeslagen björkstång med vilken bakvagnen kunde fastsättas på olika avstånd från framhjulen. Vagnen hade en avtagbar lastflake, som hölls på plats med vinkelböjda, smidda järn. Lastade man vagnen för tungt, ”knackade” fjädrarna, som det hette.

Ett absolut nödvändigt redskap var också en stjälpkärra. Den hade två, relativt stora hjul, på vilkas axel en stadig, järnbeslagen trälåda var fastsatt, cirka en meter bred, 1.25 meter lång och ungefär 60 centimeter hög. Dess från häst och skaklar vända del var löstagbar och hela lådan rörligt fästad vid hjulaxeln, så att hela lådan efter frigörandet av en regel kunde stjälpas, så att lådan tömdes. Rymden kunde väl vara ungefär tre kvarts kubikmeter. Alla åkare hade en till måttet likadan kärra.

Till pappas övriga utrustning fogades så småningom en vacker droska, som togs fram vid bröllop och begravingar, och som noggrant tvättades i Selångersån. För vinterbruk och provryttarkörningar köpte far en *rissla* med en ”fotsack”, som kunde fästas i åkdonets sidor, så att den åkande var skyddad för snö och blåst. Bakom den åkande på en trefot av järn fanns sittplats för körsvennen. Då vi skulle hälsa på mormor och morfar ute på Skönvik, tog pappa fram risslan att åka i. En vuxen och ett par ungar fick gott plats i den.

En speciellt gammalt åkdon var kursläden, kanske den egentligen hette ”tursläden”, för mej var den dock alltid kursläden. Den var avsedd bara för en enda åkande jämte körsven. Den var därför mycket smal, med kraftigt uppåtböjd stänkskärm framtill och med kuskbock på en trefot baktill. Fotsacken var djup och täckt med ett skyddsläder, som kunde knäppas fast omkring den åkande. Till ytterligare skydd mot snö och kyla kunde en ladersufflett fällas ut. Hela släden var mycket elegant, med vackert formade smidda järn och konstnärligt uppåtböjda medar framtill. Den åkande (oftast en försäljare) var ofta enligt modet klädd i en väldig vargskinnspäls.

Det fanns i vagnboden också slädar för timmerkörning och en dyngsläde på vilken kunde appliceras en skänning vid snökörning. En kälke med flake, som höll ihop de båda kälkparen, fanns också i pappas vagnbod. Det var, vad man skulle kunna kalla, vintertidens flakvagn.

I stort sett hade pappa ett ganska välutrustat litet åkeri. Tillsamman med sin bror Herlog

hyrde han till en början stallrum på Norrmalmsgatan 39. Om farbror Herlog vet jag mycket litet under den följande tiden. I varje fall fanns ingen häst tillhörig farbror i det stall, som pappa hade under den tid, han hyrde i Skeppargatan 19. Däremot minns jag, att far hade två hästar och dräng under flera år på 1900-talets början.

MIN FÖRSTA BARNDOMS UNDERBARA LEKPLATS.

Den lilla gårdsplanen på Skeppargatan 19 var min första och helt fantastiska lekplats. Den var nästan helt innesluten dels av de gamla ekonomibyggnaderna, dels av bostadshusets båda vinklar, och skildes från granntomten i väster bara av ett 5 till 6 meter långt halvhögt plank. Till och med ingången från gränden var stängd av en port, på vars stång jag så småningom kunde göra ”vigheter”, slå runt, hänga i krokig arm mm. Staketet mot grannen minns jag särskilt bra, ty bakom det bodde Lasse, som var i min ålder. Han fick inte komma över till mej, men vi kunde ju kika på varann och fyllas med önskningar. Vid det planket stod en björk som fanns kvar långt sedan mitt hem var jämnat med marken. Vid det trädet stod jag 1910, då *kometen* syntes och pratades om. Jag såg den på nytt 78 år senare men då från mitt hem på Lidingö. Det var Haleys komet, som nu tar sig fram långt ute i rymden.

Den som gjorde gårdsplanen så rolig och intressant för mig var faktiskt vår värd, sigillgravören Broström. Han höll till i en pytteliten verkstad (knappt halvannan meter i fyrkant), som en gång varit den förnäma Fru Rosenblads privata lilla kabinett. Jag minns honom som en vänlig, stadig liten karl i 60-årsåldern. Jag kallade honom alltid *Babbe Bo*. Var dag smög jag mig till honom i hans lilla krypin.

- Jaså! Du är vaken nu, lille dräng! Sa han och såg på mej med glada ögon. Vad ska vi göra i dag, då?

Det kunde jag ju inte svara på, och Babbe Bo på sin snurrstol, fortsatte tyst sitt arbete, medan jag med giriga ögon betraktade alla hans ”leksaker”. På bordet framför honom fanns ett litet städ, ett skruvstycke, flera sorters hamrar, en spritlampa, ett blåsrör, burkar med borax och flaskor med syror, om vilka han sade:

- Den saften ska du inte smaka! Den är farlig! Och därmed satte han upp flaskan på en hylla.

Namnen på alla de där grejorna, lärde jag mig så smått efterhand, för Babbe Bo pratade litet för sej själv ibland och sa:

- Ja nu ska vi ha litet borax! Och så tänder jag spritlampan, så vi får litet värme – ah, jag måste ta till blåsröret..!

Det luktade gott av Babbe Bos alla grejor, tyckte jag. Och han berättade gärna om sitt arbete.

- Du ser, här har jag nu klippt till en ganska tjock plåt. Den är oval som det heter och i den ska jag gravera så småningom. Och nu klipper jag till en mässingsremsa, precis så lång, att den når ackurat runt den här ovala lilla bricken. Den löder jag fast runt plattan. Nu har jag en liten oval ask. Titta, får du se, lille dräng! Den fyller jag... Den fyller jag med tenn och mässingsskrot och smälter alltsammans med hjälp av spritlampan och blåsröret. Så löder jag fast en ny lika stor mässingsplatta på biten, borrar ett hål mitt i den, där jag kan skruva fast ett handtag till sigillet. Sen är det bara att gravera fint och snyggt!

- Ser du här, lille dräng! Kan du göra ett sådant?

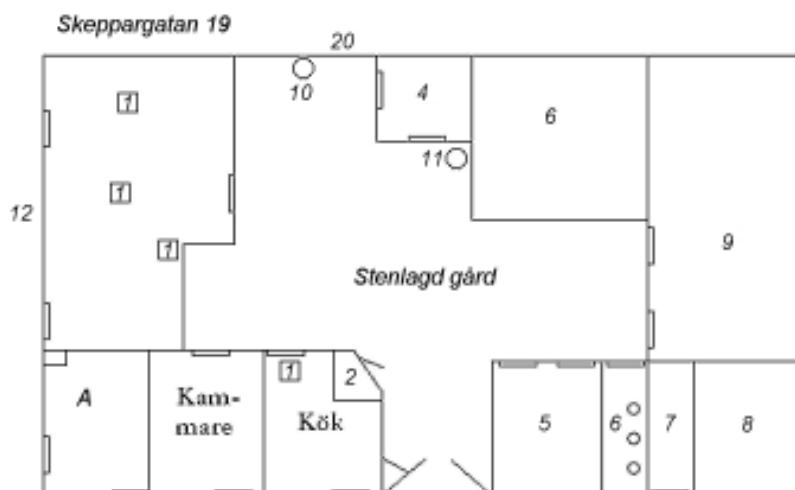
- Nää. Då kan bara Babbe Bo. Du är väldigt duktig!

- Då får du här en stickel att gravera med! Försök nu!

Men det gick ju inte alls, då jag försökte på en plåt.

- Nej, min lille karl! Du måste vänta, tills du blir större och starkare. Man måste *ta i*, ser du... Då du blivit stor, då är jag gammal. Då kan du ta över hela verkstan!

- Men får jag det! O, tack, snälla, snälla Babbe Bo!

1. Skorstenen
2. Farstu
3. Port
4. Babbe Bos verkstad
5. Vedbon m m
6. Dass
7. Gödselrum (kas)
8. Höbod
9. Stall
10. Björk
11. Vattenkastare

Och jag kilade förtjust in till mamma och berättade nyheten, att jag skulle bli gravör, då jag blev stor. "Blir jag stark som pappa, då kan jag nog göra stora "gillar".

- Sigill, menar du, sa mor. Ja, det passar ju bra. Då får du göra ett riktigt sigill åt mej!

- Jag ska göra hundra sigill åt dej och ännu några till! Jo, då!

Och jag lät mor titta på min fina stickel. Och hon sa, att hon var övertygad om, vilken duktig sigillmakare jag skulle bli, då jag fått ett så fint verktyg av den snälle Babbe Bo.

Fram emot kvällen brukade Babbe Bo ge sig ut på stan i olika ärenden, bl a för att göra reklam för sina sigill. Han hade gjort två sammetsklädda bräden i folioformat. Med gångjärn hade han fogat ihop dessa längs ena långsidan och fick på detta sätt en foliopärm på vars sammetsklädda innersidor han på små träbalkar fäste ett urval av olika sigill både runda och ovala och dekorerade på skilda sätt. Denna provpärm lade han över vänstra armen, så att alla mötande kunde beundra hans utställning, och så gick han sakta och gravitetiskt genom stan med käpp i hand och hatt på huvet. Vad han där hade för sig vet jag inte. Men ett var ganska säkert, att han ville klara av: att smita in på krogen och ta sig några pilleknarkare! Ofta blev de så många, att han hade svårt att kryssa sig hem till Johannesgränd och den stora porten till nummer 19. Där tog ofta orken slut, och han slog ikull och skrapade ansiktet mot stenläggningen. Då kom hans fru ut och höll predikan, och den lät mer högljudd än vacker.

- Stackars Babbe Bo! tänkte jag många gånger, då jag hörde denna predikan eller fick vetskap om den av mamma. Varför var tanten så elak mot en så snäll gammal man? Dagen därpå skyndade jag in till honom i hans lilla hus. Och då jag såg såret i hans panna, undrade jag, om jag inte kunde blåsa på det? Det skulle genast bota hans onda.

- Nej, min lille dräng. Det där raspet i mitt skinn fick jag av Gubben i flaskan. Det går över. Det går över.

- Vad är det för en gubbe? Inte kan hela gubbar krypa ner i små flaskor?

- Jo, det kan du vara säker på! De är bara så små, så små. Men får man dom i sej, växer dom en över huvut och lägger tjuvbent för en, så man slår sej i skallen. – Men nu ska vi löda, du och jag! Du och jag är ju goda vänner och sigillmakare!

Babbe Bo fyllde mig med beundran också för sitt sätt att såga ved!

Till bränsle brukade han ha gamla hoptorkade bräder från rivningskåkar. Dem sågade han av med stor precision och lade in i sin vedbod så väl och så vackert, att vedtravarna var jämna som golv! Jag bad honom en gång om en brädbit för att av den hugga dockved åt syster Wandas trasdockor och trava upp den på samma granna sätt som Babbe Bo gjorde åt sin alltid så ilskna gumma. Det fick jag också, och den dockvedshuggningen skötte jag sedan hos min första ungdoms andra goda vän, nämligen hos Tatta, eller faster Karin, farbror Herlogs hjärtegodas hustru. Hon bodde så nära som tvärs över gränden i hörnkåken längs Skeppargatan.

Var dag traskade jag över till Tatta. Hon hade alltid en så god smörgås att bjuda på. Hela hennes lilla rum var fyllt av vänlighet. Hon satt alltid borta vid fönstret åt gatan bakom sin symaskin och arbetade med sin kappsömnad. Bakom henne stod hennes uppbäddade utdragssäng, och över den hängde en stor fågelbur med en grönsiska i. Framför fönstret mot Johannisgränd stod en stoppad soffa med svängd karm. Fönstren var fulla med blommor i krukor. Somliga av skotten växte under ett uppochnervänt vinglas i grönt glas. Tatta skötte alltid sina blommor med vänliga små samtal.

- Men faster! blommorna har ju inga öron! De kan inte höra vad du säger!

- Gosse lille! De hör nog! Var så säker! De hör nog.

Och medan faster sydde, och siskan i sin bur då och då lät höra sin åsikt om sömnaden, lekte jag med fasters många tomma trådrullar, och lät dem rulla ikapp över den vågiga korkmattan på det sneda golvet. När så skymningen kom, sa faster:

- Nej, låt oss nu fira skumrasten!

Och därmed satte hon sig suckande i sin gungstol, sköt upp glasögonen i pannan och somnade in och sov, tills det var dags att tända fotogenlampan borta på spiselväggen och se om sitt stora strykjärn. För mina ögon såg pressjärnet ut som ett farligt djur med en lång hals och ett stort öppet tryne. Det levde av glödande kol, som Tatta tog ur spisen och stoppade in i magen på odjuret, sedan hon lyft upp dess järnrygg. Sen stängde hon magen och stoppade in odjurets fula trut i ett hål i skorstensröret. Sen fick djuret tugga de heta glöden så att hela pressjärnet blev riktigt varmt, och Tatta kunde börja stryka sin sist sydda kappa. Det var så tungt det där pressjärnet, att jag inte ens fick försöka att lyfta det.

Ibland satte jag mig själv i gungstolen och roade mej med att gunga, så att medarna kom åt att ljudligt krossa smulorna från min knäckebröds smörgås. Men då Tatta hörde knastret, sa hon ängslig:

- Men gulle söte dej, pojk! Gör inte så! Du ska alltid vara rädd om Gudslånet. Det får man aldrig bära sig illa emot. Guds gåvor ska man hedra.

Ibland tog mig faster med till högmässan i kyrkan. Vi måste då alltid vara ute i god tid, ”för den som kommer för sent till Guds hus, kommer för sent till himmelriket” påstod faster. Hon satte sig alltid precis under predikstolen, och somnade bums.

- Varför går du i kyrkan, då du alltid somnar, då du kommer dit? Tatta?

- Va? Sov jag nu igen? Gud förlåte mej! Men Gud ger faktiskt den trötte rätt att sova. Guds ord smyger sig ändock in i hjärtat och ger glädje och tröst. Gud är alltid med oss. Det ska du komma ihåg. Saknas oss något, ska du veta, ”att Gud lägg no nanting té” – han fyller på av det som fattas.

Då och då kunde jag också få följa med Tatta, då hon för att vila sig en stund från sin

sömnad ”tittade in” hos någon kvinnlig bekant för att umgås vid en kopp kaffe. En dag sa hon:

- I dag ska vi gå och hälsa på Betty Kull! Det är en snäll gammal fru, och hon har säkert goda kakor till en liten karl som du!

Det var en solig vårdag med varm sunnanvind, som kom den plötsligt fallna nysnön att smälta. Det droppade från alla tak och smältvattnet porlade i rännstenarna. Som vi traskar i snösörjan, hör jag, att någon kommer gående bakom oss, och då jag tittar över axeln, ser jag en vadmalsklädd, litet till åren kommen bonde, komma stövlande. Hans ansikte lyser upp, då han framför oss ser en gammal bekant komma emot sig. Han böjer sig ner och tar upp en isig snöklump och slänger den mot bekantingen, som parerar den med stövelspetsen, så att snö och isbitar glittrande i solskenet flyger åt alla håll. Mannen bakom oss skyndar förbi, sträcker långt i förväg ut handen och hälsar skrattande och med all den kraft han kan lägga i orden ropar:

- Nej, se gudagen på dej, din förbannade dynjejäkel! Och slår i hand och lägger själagläd armerna om sin gamle bekanting.

Faster snörper litet på munnen och drar iväg litet fortare med mej. Då vi knackar på hos Betty Kull, öppnas dörren av en allvarsam dam i lång sidenklänning, hög fischy och glittrande halsband. Jag släpper fasters hand, och sträcker den i stället mot den fina damen och hälsar henne med så grov röst, som jag förmår att åstadkomma.

- Se gudagen på dej, din förbannade dynjejäkel!

- Men, hugaligen..! Va är då pojken säger...? Ropar Tatta förskräckt med tårar i ögonen, och försöker förklara min hälsning för den förbluffade gamla damen. Jag är inte säker på, om hon lyckades med detta, men jag fick trots allt rätt goda kakor. Jag träffade sedan Betty Kull aldrig mera.

Fasters hörnrum var inte stort. Husets ålder och skavanker visade sig i det gnekande, vågiga golvet, i den svårstängda dörren och inte minst i alla de stora vattenfläckarna i taket. Jag låg ofta på rygg och fantiserade om dessa. Jag tyckte de gav bilden av ett hav, med öar och uddar, och bland dem reste jag i fantasien långa vägar. Jag hade ju hört talas om fiskelägena, som fanns ute i det stora havet långt bortom hamnen och dess skutor och fiskebåtar.

- Vad skrattar du åt, pojk? frågade Tatta.

- Du skulle följa med, Tatta! Nu reser jag ända till Spikarna, där mamma har sagt, att farbror Hägg plockar upp strömming ur vattnet. Titta, får du se! Där ligger Spikarna! Varför heter det Spikarna? Spik har pappa i stallet.

- Något namn ska väl ett fiskeläge ha. Kanske har farbror Peter Hägg fått *spika* fast huset – du förstår där ute vid havet är det stora vågor, som kan välta husen över ända. Och det stormar och blåser där ute!

Efter den dag våren 1912, då Titanic gick under i Atlanten, såg jag otaliga isberg simma omkring i fasters stugtak och gnolade vad mamma så ofta sjöng: ”Närmare Gud till Dig, närmare dig..” tills jag började gråta i den tryckande sorg jag kände, tills faster måste upp och trösta mej. Samtidigt kom jag att tänka på att Per, min äldste bror, befann sig ombord på pansarkryssaren Fylgia långt ute på havet och borde 1912 passera Panamakanalen, vid dess invigning. Tänk om också Fylgia skulle törna på ett isberg! Men en kryssare har ju en kanon med sig för att skrämra ryssen, och med den kan Per nog skjuta sönder alla isberg. Jag sökte trösta mej med denna tanke, men faster ville inte riktigt hålla med mig. Men Gud ska nog rädda Per, menade hon, så snäll som han är.

- En dag hade jag somnat på golvet under Tattas skumrast. Då vi båda vaknade, var det redan smått skymning, och jag traskade hemåt. Men då jag tittade uppåt gränden på väg till vår port, tvärstannade jag, stel av skräck. Gående emot mig med stora kliv uppfifrån den

skymningsfyllda gränden, kom en *jätte!* Han var så väldig, att hans hatt nådde över takskäftet till Karlzéns hus! Då jag kom till mej igen, rusade jag mot porten med andan i halsen döv för allt utom att komma till mamma och tryggheten. Jag nådde in utan att bli fångad av den förfärliga jätten, men i farstun stod jag på huvudet och blev liggande tills mamma förskräckt kom rusande ut för att se vad som stod på och bar in mej.

- *Det är en väldig jätte efter mig!* Skrek jag. *Akta dej, ...*

Följande dag kom jätten på besök och gav mej 5 öre för att han skrämt mej. Han hette Gustaf Ettman och uppträdde på cirkus. Han var nästan två och en halv meter lång, och för att synas ännu längre, bar han en nästan meterhög sk stormhatt. Han tröstade mig med vänliga ord, så att all skräcken försvann. Det var nog mamma, som klokt nog bett jätten komma och avslöja för mig, vem han var.

Då vi 1912 flyttade tvärs över gränden till Skeppargatan 18, kom jag ännu närmare faster Karin. Vi fick nämligen gemensam förstuga. Faster var en stor djurvän, och brukade alltid i förstugan ställa ut en tallrik med gröt och mjölk åt ”tullkatterna”, som vi kallade alla hemlösa katter. Mamma påstod skrattande, att var morgon samlades kattorna i farstun, och fanns det då ingen mat åt dem, sa de på sitt kattspråk, som mamma så illusoriskt som möjligt sökte härma:

- Ä Karin hemmaaa? Ä Karin hemma? Be-a gå ut! Be-a gå ut! Vi vill ha kall – grööt..!
Vi vill ha kall – grööt...

Och då skyndade sig den snälla Tatta att förse dem med det begärda.

Ledsamt nog vet jag mycket litet om faster Karins barndom och ungdom. Om detta var hon mycket förtegen, kanske just därför, att hon menade, att det ingen betydelse hade för andra. Men då vi en gång talade om ungdomens lekar och samvaro, sa hon nästan litet för sig själv:

- Vet att-ä, att då vi ungdomar gick hem från marknan där i Skinnarbyn, så höll vi varann i hand, pojkan å jänten, å då sjöng vi:

Dicka, dicka dack mitt hjärta slår!

Dicka, dicka dack mitt hjärta slår!

Då flickan har fyllt sina femton år,

En annan håg i sitt hjärta hon får.

- Då minns ja då så väl! Och hur gott allting var! Då...

Jag har ännu melodien till den lilla visan i huvut. Ibland kunde Tatta gnola litet tyst för sig själv, där hon satt vid sin symaskin. Hon tänkte väl då kanske på sin lilla grönsiska:

O, fågel, varför sjunger du

Ej mer så glatt för mig?

Då du var ung, då hörde jag

Var morgonstund på dig.

Faster levde många år ensam i sitt lilla rum. Farbror Herlog förlorade tidigt lusten att sköta ett åkeri och skaffade sig till slut arbete som kusk åt prosten Nordling i Gudmundro, Ångermanland, far till Gustaf Nordling, som betytt så mycket för vår familj. Prosten var ju ofta ute på tjänsteresor, och det passade Herlog bra. Han trivdes därför hos den vördige prostens och hans pälle, som hette Thelma. Var det då bråttom med någon skjuts, viskade han i Thelmas öra.

- Nu, Thelma, finns det inga backar!” Och det förstod den kloka märren, påstod farbror, och satte iväg så det stod härliga till.

1914 köpte far en fastighet på Södermalm, och då följde Tatta med. Hon fick ett rum på

övre våningen, ett stort och ljus rum med utsikt över staden, och där levde hon sin tid ut. Mor tog väl hand om henne. Tatta åt vid vårt bord. I hennes rum fanns ingen spis utan bara en stor kakelugn. Jag satt ofta inne hos faster och läste mina läxor. En dag minns jag alldeles särskilt. Jag gick i ”andra små” och hade lärt mig att hjälpligt läsa. Jag hade fått tag i en av bror Anders böcker, som jag ansåg vara riktiga klenoder, de hade ju fört honom långt upp i gymnasiet. Boken var en liten volym, bunden i ett linneband. Den hette *Oorganisk kemi* och var skriven av någon lektor Berg. Som jag bläddrar i den, får jag syn på några sidor, som avbildade hur olika i vatten lösliga ”salter” kristalliserade. Och jag stavade försiktigt ihop, att ”koksalt” alltid hade fyrkantiga (kubiska) kristaller – och *aldrig* några andra kristallformer. Något som hette ”alun” hade pyramidformade kristaller – och hur man än försökte, *bara* pyramidiska och aldrig i någon annan form. ”Glaubersalt” formade sig i långa nålar, vatten frös i sexkantiga stjärnor osv. Varför var det så? Hur kunde mammas salt veta, hur det skulle kristallisera? Vad var det för hemlig kraft som bestämde över kristallisationen?

Jag var djupt förvånad. Vad var detta för mysterium? Varken pappa eller mamma kunde här bestämma något, ja, inte ens polisen eller kungen. Jag lärde mig långt senare vad kristallisationen berodde på, men kvar för all framtid stod kunskapen, att det långt över människors vilja fanns krafter (senare ansåg jag det vara ”lagar”) som bestämde över livet. Det fanns naturlagar, som smidde livets kristaller så som dvärgarna i bergen smidde bergkristaller och granna smycken av guld.

Då jag vaknade ur mina funderingar, stod Tatta framför mig med milda goda ögon.

- Käre gosse, jag har så många gånger unnrat: va ska då bli tå dej mä dine länge, smale fingra...? Va ska då bli? Tro?

Det var en fråga, jag aldrig ställt mig. Jag hade intet svar. Men bakom Fasters varma blick och stilla ord skymtade ett annat av livets stora mysterier, som värmdde mig utan några som helst förklaringar.

Under hennes sista sjukdom kom han dagligen och skötte om henne med stor ömhet. Hon avled till allas vår sorg 1921. Farbror Herlog överlevde henne mer än 20 år. Han lämnade oss 82-årig 1943, efter att sin sista tid ha vårdats i Wandas goda hem på Malan invid Sunds bruk, där Gustaf Gidlöf, Wandas av alla omtyckte make, var chef.

NORRMALMS STUGOR OCH MÄNNISKOR

Det Norrmalm, jag minns, innefattade de sju kvarteren mellan Norrlandsgatan och Skeppargatan, som sträckte sig från väster till öster längs Selångersån. Mellan Skeppargatan och ån, alltifrån Tivolibrön upp till Norrmalms fjärde kvarter fanns en väl uppvuxen plantering, *Esplanaden* kallad. Fram till Storbron var sedan en öppen plats, där Norrmalmsborna om höstarna drog upp sina båtar för vintervila. Från Storbron var ån på norra sidan kantad med gamla timrade magasin för stadens handelsmän. Av dessa minns jag de fyra mindre som stod till höger om vår nedfart till ån, och två långa, stora tvåvåningsmagasin till vänster. Dessa revs först 1912.

När det brunna Sundsvall på 1910-talet blivit uppbyggt med ståtliga, arkitektritade stenhus i flera våningar, såg stadsborna högfärdigt ner på Norrmalms hundraåriga små hus. De kallade stadsdelen för en kåkstad, och insinuerade att där bodde bara fyllbultar, avdankade sjömän, fattiglappar och annat löst parti, ja, och att det här och var i gamla ruckel rent av fanns "damer", som "höll hus", som det hette. Det där var emellertid bara sladder och förtal. Jag bad en gång min syster Anna, född 1900 på Norrmalm, att berätta om sina minnen från seklets begynnelse. I fortsättningen blir hennes på 1970-talet gjorda, tattskrivna, 67-sidiga uppteckningar min bästa källa om min födelseort fram till 1912.

- Nej, skriver hon, Norrmalm var ingen mänsklig avstjälpningsplats. Där var både ordning och reda. Där bodde skötsamma människor, visserligen inte i så fina bostäder som i "stenstan", men med stor kärlek till sina ofta fäderneärvda små gårdar. Där fanns moster Öberg, moster Jansson, moster Westin, moster Löv och många andra, och titeln "moster" var en hederstitel, som inga slummänniskor kunde få. Det var tilltalsordet för äldre, välaktade kvinnor, medan de något yngre titulerades fröken, om vi ville vara fina i munnen, däremot aldrig med titeln "tant". Så vitt jag minns, var det bara en enda som titulerades "mamsell", nämligen Anna Forsling. Hon var alla mostrars springflicka, liten och rörlig, som hon var. (Jag tillägger: "Då jag 1940 fotograferade igenom Norrmalm, mötte jag henne i en gränd.

- Goddag, mamsell Forsling! Hur står det till? hälsade jag.

- Är då nån som känne mej, de här? frågade hon och tittade på mej nyfiket med sina pigga pepparkornsögon. Mamsell Forsling, proper som alltid, blev den sista av min barndoms åldringar jag fick se.")

- Mostrarna var gamla damer, som framlevde sitt liv bakom fönster fyllda med pelargonier och fuchsior, fortsätter Anna. Deras gårdstomter var alltid välansade och fulla med blomrabatter. På Norrmalm bodde sen gammalt fiskare, som hade fiskelägen ute i skärgården och en slant på banken, där bodde lotsar, ångbåtsbefäl, poliser, tjänstemän, ja, i stort sett en borgerlig medelklass. Flera av de familjer som bodde runt om vårt hem, hade barn, som gick i flickskola eller läroverk. En gammal "moster" sa en gång:

- Här på Norrmalm är vi stolta över, att ingen har hjälp av fattigvården!

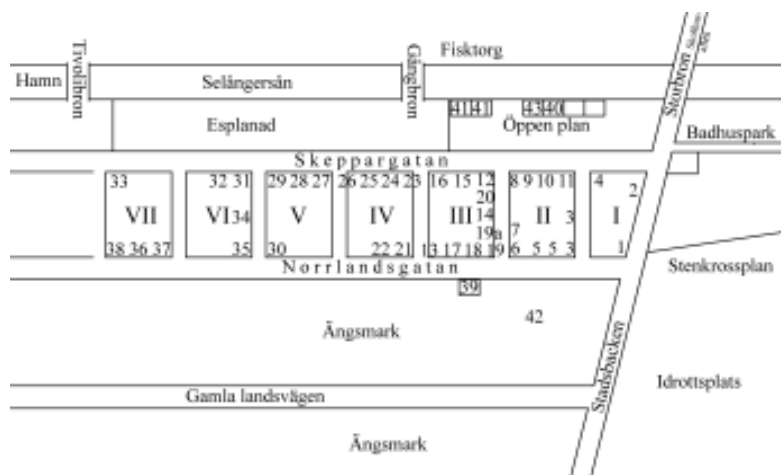
- Om söndag gick man allmänt i kyrkan. Jag såg dem ofta. Där kom fröken Lindeberg med sin dotter Brita. Där kom fiskar August Hägg, som var söndagsskollärare i Lutherska söndagsskolan, där kom folk från alla gårdar, stillsamt och svartklädda. Och vi barn fick aldrig vara ute under gudstjänsttid och leka och föra oljud. Även andra dagar kunde ha restriktioner i våra lekvanor. Vi fick t ex inte Hoppa hage framför kapten Åbergs fönster och störa honom med rop och skratt. Man fick heller inte rita på plank och husväggar, och vi tillhölls alltid att artigt hälsa på de äldre, niga eller ta av oss mössan.

- Norrmalm framstår i mitt minne som en idyll, skriver Anna. Alla kände alla, och alla var vänliga och snälla. Mästerlotsen Anshelm Lund var en kortväxt karl och hade en röst, som låg i djupaste bas. Då han talade, lät det som om han härmade en atlantångarsirén. Mötte man honom, fick man alltid en 5-öring, förutsatt att vi då på rätt sätt kunde besvara hans fråga, om vi varit snälla under dagen. Lika givmild var polisen Olsson, som alltid gav oss lakritsremmar. Men vi dumma ungar kallade honom ”dumpolisen”, för det kunde ju inte vara riktigt, att en polis i kask och sabel skulle vara så snäll?

De många Norrmalmsgårdarnas ägare och bebyggare

På Norrmalm kände alla varandra. Samlivet där var enkelt och utan komplikationer, nästan familjelikt. Det verkar, som om syster Anna var väl förtrogen med folket vid både gränd och gata. Det framgår av följande redogörelse, som skildrar så noga som det gärna är möjligt det Norrmalm Herman Andersson slog sig ner i vid sekelskiftet.

- Från Storbron gick en gata (en förlängning av vad som småningom blev Skolhusallén) upp mot Stadsbacken. Norrmalms västligaste kvarter hade denna gata, som gräns. Den gick i det närmaste i 45 graders vinkel mot Skeppargatan, varför Norrmalms första kvarter fick det utseende nedanstående skiss visar:

- I första kvarteret vid Storbron fanns det två diversehandlare. Erikssons(1) var inrymd i ett stort tvåvåningshus litet snett emot Stenkrossplan, som var stadens cirkusplats. En gång var min lillebror Carl-Herman illa ute. Han var väl en 4-5 år och hade traskat ut för att se, då cirkusfolket skulle ge sig av till järnvägsstationen med alla sina djur. Så ett tu tre kommer tre stora elefanter kryssande med slängande snablar fram efter gatan. De styr rätt emot min lillebror och lyfter på hans mössa. Den dödsförskräckte grabben, som aldrig sett en elefant förut, gallskrek men lyckades gömma sig i den i huskroppen inbyggda entrén till Erikssons affär. Det var minsann ett äventyr, varom han ofta med nästan skräckfyllda ögon berättade för oss.

Mitt emot det sk Centralbryggeriet låg Beda Martells affär(2), känd för sina goda skorpor! Fastigheten ägdes av fiskar Edberg, en stor grov karl, som också ägde en villa i Stadsbacken och naturligtvis en stuga i Lörans fiskeläge. Edbergs hade en ko, och han var inte den ende som själv skaffade sig sötmjölken. Det fanns flera ladugårdar på Norrmalm! Var vår fick Edbergs ko traska landsvägen ut till Löran, och på hösten hem igen, medan fru Edberg satt på hästlasset och höll i bindslet.

- I gränden öster om Edbergs hade mästerlotsen Montelius en lägenhet. Strax intill bodde en "dam", som "höll hus" och som var hela stadsdelens skam. Dit var vi strängt förbjudna att gå.

- I nästa kvarter ägde klädeshandlare Feinstein hörnfastigheten (3) mot Norrlandsgatan. I ett uthus inne på klädeshandlarns gård fanns en mangel, dit man gick för att mangla sin tvätt. Den sköttes av en krympling, som haltade svårt, sannolikt som en följd av barnförlamning. Feinstein hade en affär vid Sjögatan. Av deras barn, som alla var äldre än jag, minns jag de vackra flickorna Maria och Herta.

Granne till Feinsteins längs Norrlandsgatan hade lanthandlare O M Wickholm två fastigheter (5) med massor med rum, som han hyrde ut, bl a till farbror Herlog. Wickholm hade ärvt, möjligen köpt dem av moster Ulla Westin, som hade sitt hem hos honom till döddagar. Moster Westin minns jag mycket väl, kanske främst för att hon hade en symaskin, vars hjul man vevade för hand. Wickholm var en fantasirik handelsman, som förmerade sina inkomster på mångahanda sätt. På ängarna norr om Norrlandsgatan byggde han "farstallar" (42) för att kunna ta emot böndernas hästar vid stadsbesöken, och där var alltid fullt med vadmalskarlar med sina tvåhjuliga mjölkkärror. Där träffade man Hellberg i Högom, Ljuslin i Ljusta, Åström i Hammal och många andra. Wickholm sålde också hö och havre åt Norrmalms alla åkare, och pappa hjälpte honom ofta med att frakta höknipporna. Även utsäde stod han till tjänst med. Framför disken i hans affär stod lådor med utsäde, och det var ett nöje att sila klöverfröet mellan fingrarna, medan man väntade på att bli expedierad. Nere vid ån hade han ett timrat magasin (43) i rad med de andra, och dit såg man honom stega iväg med den stora magasinnyckeln i näven. Han var en hygglig och bra karl. En gång, då äldste bror Anders var och handlade åt sin mamma, lär han efteråt ha sagt till en kund: "Dä blir ingen bluskär å n dänn, int! Sanna mina ord." Det blev det inte heller.

Närmaste granne med Wickholms fastighet låg Karlgrens hus (6), som var hörnhuset till Johannesgränd. Det var Norrmalms kanske äldsta hus, så nedsjunket i marken, att fönstren var i jämnhöjd med gatunivån. Det var, om jag inte tar fel, fars äldsta bostad, trots att detta ruckel knappast kunde kallas en bostad för en människa,. Jämte far bodde där en originell skomakare, som hette Prytz. Hans familj bodde i min ungdom i de så kallade Östra barackerna, som uppförts efter stadens brand. De hade många barn i det enda rum, de hade rätt till att disponera.

Till Karlgrens fastighet hörde en byggnad (7) längs gränden ner mot Skeppargatan. Den var i bättre skick, och där bodde änkefru Karlzén med fyra barn: Magda, som blev servitris, Gottfrid, som emigrerade till Amerika, Gustav, som blev hjälpreda på apoteket Gripen, och Lilly, som småningom gifte sig med en polis i stan. En fosterson, som hette Stefan, var vår lekkamrat.

I fil med detta hus låg som hörnhus vid Skeppargatan Fru Rosenblads hus, (8) som så småningom övertogs av sigillgravör Broström och hans hustru. Detta hus blev vårt hem från sekelskiftet till 1912. Närmaste granne åt väster efter Skeppargatan var ett litet hus där moster Öberg och moster Jansson bodde. (9) Efter deras död köptes gården av Vilhelm Malmberg, som var anställd vid Dahlmans varuhus vid Storgatan. Han byggde om gården till ett enfamiljshus. Han var gift med Karin Norgren, dotter till innehavaren av grannhuset åt väster (10). Han titulerades vattenfabrikör! Det var hos honom man kunde köpa lemonadpulver eller bruspulver som vi sa. Han sålde sedan fastigheten till målarmästare Åkerblom, som dock snart avled. Hans änka och två döttrar behöll gården ända tills den slutligen revs.

När Norgren sålde sitt hus åt Åkerblom, köpte han i stället hörnhuset (11) mot kvarter 1. Hans fru var en liten blek kvinna, som fött elva barn. Vid Norgrens död såldes fastigheten till Leonard Lindberg, som titulerades åkare, men som snarare borde ha kallats hästskojare, för

att nu inte säga bondfångare.

På andra sidan gränden från Skeppargatan 19, låg ett hörnhus (12), med gatnumret 18, som ägdes av Kristin Hägg, syster till Peter Hägg i Backen och August Hägg, som ägde en fastighet vid Norrlandsgatan i det diagonala hörnet av kvarteret. Hon ärvde gården av föräldrarna, (13), men bröderna, som båda var fiskare, satt alltid om våarna på Kristins stora gårdsplan och lagade sina nät. En syster till henne var änka efter en lots, och hon bodde till sin död tillsammans med systemen Kristin. Gården mot gatan hade ett rum och kök, farstukammare och ett stort järnspisrum. Rummet på gaveln hade egen ingång från samma förstuga som byggnaden (20) längs gränden. I denna bodde en fröken Nora Gilljam, en vassnäst och ilsken gumma, som minsann höll uppsikt över oss ungar i gränden. Hon muttrade alltid över ett arv, som hon borde ha fått från Australien. Men en kapten Althin, som skulle föra det i hennes händer, kom tomhänt hem. Han visade dock, att han hade pengar, ty han lät åt staden bygga ett hus där den sk Althinska slöjdskolan var inrymd, och där jag minns lillebror Carl-Herman lärde sig slöjda om kvällarna.

På Kristin Häggs gård fanns mot gränden ett gammal härbre (14). Peter Hägg berättade, att då de timrade det, släpade de hem timmer från norra Stadsberget till byggnadsvirke. På Norra sidan tomten stod ett stall. Över hela gårdsplanen växte gräs och längs byggnaderna fanns vackra blomsterrabatter. Framför allt minns jag all reseda som växte där. Planklandgångar var praktiskt utlagda till varje uthus, och de gamla damerna skurade dem ofta med sand och vatten för att de skulle se rena och fina ut. Lillebror ansåg, att under dem lämpade det sig utmärkt att samla mask!

Granne mot öster efter Skeppargatan låg åkare Westmans gård (15). Det var tidigare den Ruckmanska fastigheten, som hästskojare Westman byggde om och förfulade förskräckligt med ett plank efter gatan och en gräslig ombyggnad av bostadshuset. Han inredde ett särskilt "kontor", där han söp och spelade kort med bönderna, som tog in hos honom. Där var ett ständigt liv. Ett stall med hövind och drängkammare fanns i norra delen av tomten, som också hade uthus mot nästa tomt, som ägdes av korghandlare Andersson (16).

Den gården var ett drömt paradis, som man aldrig slapp in i, trots att där fanns jämnåriga barn, Ernst och Folke. De måste ju ha massor av fina leksaker! Korghandlarn hade sitt sommarnöje på Tjuvholmen i östra delen av hamnbassängen, och det var ett försommarnöje för oss ungar att vara med, när avresan dit ut startade. Två roddbåtar lastades med allt som hörde till livets nödortf, och överst på lasten lades bolstrar, kuddar och madrasser. Den ena båten roddes och den andra gick på släp efter korghandlarns motorbåt. Det hela såg förskräckligt "överlastat" ut, men familjen klarade sig utan olyckor. Korghandlarns motorbåt, låg förtöjd i Selångersån, där det sista tvåvåningsmagasinet hade sin östligaste vägg. Korghandlarn var en tystlåten man, och detta smittade väl hela familjen. Han såg alltid dyster ut i sin vegamössa.

Hans granne norrut efter gränden var fiskar August Hägg (13). Dennes hustru hette Sara, men kallades på skoj av oss ungar för Gull-Sara, sedan hon berättat, att hon tappat sina vigselringar på fiskeläget ute på Brämön. Makarna hade två döttrar, Augusta, gift med stadens antikvariatbokhandlare, en viss herr Åström, och Anna, som blev telefonist, och som alltid gick elegant klädd.

Granne åt väster till Häggs längs Norrlandsgatan var slaktar Pettersson, (17) och hans granne moster Jansson (18). Hon lever kvar i mitt minne som en snäll och rar liten gumma. Jag har kvar efter henne ett par mässingsbågade glasögon och en fingerborg märkt 1834.

Hörnhuset vid "vår" gränd (Johannesgränd) var en tvåvåningsbyggnad, som tillhörde mästerlotsen Anshelm Lund (19). Huset innehöll två våningar om tre rum och kök, av vilka den ena hyrdes ut. Bland hyresgästerna minns jag polisen Öberg och hans maka Lotten. Hon

var barnmorska, en stor och tjock kvinna, som svor som en borstbindare. När mamma väntade barn, fick hon skicka bud på "fru Öberg". Polisen, hennes man, var en ovanligt liten och spenslig karl. En bror till honom var lika småväxt, och för fylleri och dryckenskap var han ofta intagen på "Inrättningen", som var en institution avsedd för samhällets brännvinsoffer. Han kallades allmänt för Spritlampan. Öbergs hade tre söner av vilka Osvald begick självmord, de två andra, Folke och Tage, var tvillingar, och dem vet jag inte hur det gick för.

I mästerlotsen Lunds hus bodde också Kalle Bergström, som var kassör vid Kolbolaget och gift med Lydia Lax, som hade ett omtyckt kafé på Storgatan. Makarnas enda barn var Gurli, som småningom kallade sig Kaj Gullmar, och som blev en omtyckt sångerska och viskompositör. Jag minns Kalle Bergström som en glad och skämtsam herre, som rent av kunde spendera en tio-öring, då man mötte honom, bara för att vi skulle se glada ut. Lotsen Lund var en kortväxt, bredaxlad man, med djup basröst, alltid glad vänlig och barnkär. Han var gift med en syster till lotsen Löw, även han en Norrmalmsbo.

Till lotsen Lunds ägor hörde också ett lågt tvåvåningshus (19a) efter Johannesgränd. På nedre botten bodde en änkefru Sjöman, och i vindsvåningen en herre vid namn Sherman, som samlade gammalt porslin. Jag minns hur han då och då tittade in till oss för att diskutera tallrikar, deras utseende och stämplrar. Han var alltid välklädd i kavaj, skjorta och slips. Han var förlamad i ena armen. Jag tror han levde på ett litet arv, men tjänade kanske också en slant på att gå omkring och ta upp order för någon firma, vars namn jag inte erinrar mej. Arvet påstod skvallret hade han fått efter en släkting, som bedrivit sjöröveri!

Mitt emot August Häggs gård tillhörde hörnhuset i nästa kvarter åkare Bellander (21). Han var gammal, redan då jag var i mina första år. Jag minns honom som en liten snäll vithårig gubbe, som inte kunde skriva, utan satte ett bomärke under alla handlingar i stället. En växel med hans bomärke gick alltid i banken. Jag skulle tro, att det märket fler än en gång stod på "papper", som pappa lånat pengar på. Som tack minns jag att pappa hjälpte Bellander med snöröjning och tillsammans med lillebror Carl-Herman också med vedhuggning och annat. Den snälle farbrorn fick ett tragiskt slut. Hans häst skenade på Storbron, och Bellander släpades iväg i tömmarna. Skadorna vållade hans död. Han hade tre barn i sitt äktenskap, Jonas, som emigrerade till Amerika, och ett par flickor, som sattes i flickskola.

Granngården öster om Bellanders hus ägdes av en kapten Svensson (22). Han var kapten på en liten båt på Kallsjön i Jämtland, och var hemma bara under vintern. Det var hans hustru, som hade gården i arv efter sina föräldrar. Huset donerades senare till Medelpads fornhem, och ett mindre stenhus uppfördes på tomten. I det huset bodde dottern Karin.

Efter Skeppargatan ägdes hörnhuset öster om och mitt emot korghandlare Andersons fastighet, av fiskar Lindeberg (23). Närmaste gård öster om Lindebergs hus ägdes av åkare Olsson (24), gemenligen kallad Björk-Olle. Hustrun var strykerska. Nästa gård ägdes av moster Löw (25), mor till lotsen Löw och fru Lund. Fru Löw var en mycket ståtlig dam, mörk och med vacker profil, som ofta kunde beundras, då hon nästan alltid satt i sitt fönster, som var försedd med skvallerpegel. Hörnhuset (26) i detta kvarter ägdes av fiskar Simonsson, som var far till Oscar och Johanna. De var de första, bland Norrmalmsfiskarna som skaffade en motor till sin fiskebåt, en stor vackert byggd båt, som döpts till *Tärnan*. Alla Simonssons var kortväxta men kraftiga karlar, alla kända som präktiga människor.

Hörnhuset i nästa kvarter tillhörde möbelfabrikören Hydén (27), vars fru var barnmorska. De hade många barn i alla åldrar. Gustaf blev banktjänsteman och senare tror jag bankdirektör. Rut gifte sig i Hov i Selånger och blev lärarinna. Nästa hus efter Skeppargatan ägdes av länsman Rörström (28) och dennes två systrar, av vilka en var småskollärlarinna i Sundsvall. I deras fastighet hade Ida Karlsson diversehandel, och sonen John mjölk- och brödhandel. Han hade ett svårt talfel och var därför svår att förstå. Han var liten till växten,

och verkade som om han haft barnförlamning. I sista huset i kvarteret (hörnhuset) var inrymt Handelsbolaget Bores affär (29). Den övertogs senare av Carl Pettersson.

Hörnhuset mot Norrlandsgatan i detta kvarter ägdes av skrivare Dahlin (30). Där fanns många barn. Sonen Gustaf blev far till pastor Dahlin vid stadsmissionen i Stockholm.

Efter Bores hus låg vid Skeppargatan fabrikör Ehrlins gård (31), ett vitmålat trevåningshus. Han "fabricerade" likkistor, som pappa sedan fraktade till järnvägsstationen, bårhuset och till stadens kringliggande socknar. "Fabriken" hade han i källarvåningen. Han byggde sig sedermera ett hus mitt emot Järnvägsparken.

Öster om Ehrlins gårdar låg lotsen Poijas fastighet (32). Vilka som ägde de två sista gårdarna på Skeppargatan minns jag inte, men sista huset var byggt i två våningar och med vindsvåning. På östra väggen stod med stora bokstäver "Rum för resande". Där fanns också på 1910-talet ett kafé.

I gränden norr om Ehrlins fastighet bodde en skeppsklarerare Hägg i en vackert renoverad gård, (34) och i hörnet mot norr en gammal moster Bergquist (35). På Norrlandsgatan hade åkare Berglund en fastighet (37), och granne till honom bodde "Olssons pojkar". (36). De ägde en rätt stor gård (38), nedanför lasarettet. De hade ladugård och flera kor, som om somrarna betade i Stadsskogen. Dit gick man, om man behövde extra mjölk. De hade ett stort kök, där två söta gamla gummor tog emot en. Där luktade alltid så varmt och gott.

Staden höll sig med en egen svartmålad "likvagn" med silverfärgade tofsar i takhörnen. Den hade sin plats i ett hus längs Norrlandsgatan (39).

För en sak kan jag särskilt tacka Anna: hon introducerade mig hos en man, som så småningom skulle bli mig en god sagesman om allmogelivet i Medelpad. Hon hade en pojkvän under större delen av sitt gymnasistliv, Kuno Nilsson, son till hemmansägaren Erik Herman Nilsson i Lidens socken. Tack vara Anna kom jag och Wanda att ofta besöka Nilssons hem med deras alltid så vänliga och gästfria Mor Ingrid. Erik Herman hade varit auktionist. Han kände varje skrymsle av bygden och i egenskap av sk skogsfaktor snart sagt vart träd i Lidens skogar. Då jag på 1930-talet började göra uppteckningar av gamla seder och bruk var Erik Herman en utomordentlig sagesman. Hans son Kuno blev småningom stadsläkare i Stockholm under namnet Quarnå.

JAG BLIR FARS LILLE DRÄNG

I min barndom hade ännu inte bilarna kommit i större bruk. De fanns men var mycket få. Den första bil jag såg, hade bara tre hjul: ett fram och två bak. Det kan ha varit omkring 1912. Bättre minne har jag av den första lastbilen. Den var inköpt av Importaktiebolaget G Knaust & Larsson och var ett stort åbäke med gummihjul, som var beklädda med ett tätt mönster av järnplättar. Motorbullret jämte slamret av hjulen mot stenläggningen, särskilt där gatorna var belagda med sk nubbsten, kunde höras lång väg. Att hugga nubbsten var ett extraarbete för fattigmän, då annat jobb tröt. Man kilade sönder lämpliga jordstenar och klöv bitarna sedan med sätt och slägga. Betalningen var en fyra – fem kronor per kvadratmeter. Storgatan i Sundsvall var belagd med dylik sten utom framför Järnhandlare Lindgrens affär, där nubbstenen på försök var ersatt med “knubb” (plankbitar) i storleken 7,5 gånger 18 gånger 23 cm, det senare måttet anger hur “djup” beläggningsen var. Jag minns den som ganska gropig, och jag tror inte den blev så gammal. Knaust och Larssons tunga lastbil gjorde riktiga rännor i den. Det var naturligtvis för oss pojkar ett nöje att bara se detta åbäke, som förde sådant oljud, och beundra de djupa spår den plöjde i ävjan längs vägarna till vedupplagen norr om hamnen. Första gången i mitt liv jag åkte bil, var den 25 maj 1925, då jag med kamrater åkte till festen efter studentexamen.

Knaust och Larssons “järnvagn” var länge ensam. De flesta transporterna utfördes på 1910-talet av stadens åkerier. Det fanns ett ganska stort antal åkare med större eller mindre stall. Ett av de minsta var ju Pappas åkeri med sin enda häst, trots att det “etablerats” redan 1889. Så långt jag kan minnas, fanns det bara en enda palle i fars stall, men tidigare hade han i flera år haft två hästar och en anställd dräng. Balder och Daphne och Lill-hingsten blev pappas första hästar.

Den verkliga storåkaren var *Storingen*. Jag undrar om han inte hette Johansson. Det var hans 8 hästar, som gav honom hans namn som åkare. En annan var C M Johansson, som aldrig kallades annat än “C M”. Han torde inte ha haft mer än ett par hästar, och fler hästar torde bara *Storingen*, ha haft, En annan åkare kallades *Koklicko*. Han var alltid hes. Jag fick aldrig veta hans namn, men han hade sitt åkeri i Privatgatan, just där gatan bildade en liten backe. Den gatan var min dagliga väg till skola och läroverk och den togs alltid med språng.

Enögd-Nisse var en stor rödbrusig karl med långa mustascher, och var han hade sitt åkeri, minns jag inte. *Nacksta-Anders* höll till på Nackstavretarna väster om stan, och *Kalle Gustafsson*, som var gift med mammas halvsysster Selma, bodde vid Bleckslagargatan på Södermalm. Alinder var en av de mindre åkarna, och hade stall på Norrmalm. Jag minns bara namnet, och att han hade en son, som ett tag var min skolkamrat i småskolan.

Detta är alla åkare, jag erinrar mig från min barndom och ungdom. De skötte inte bara vanliga transporter utan hade också som regel en droska i sin vagnbod. Den kom i bruk vid bröllop och begravningar eller annars när någon av stadens rika trävarudisponenter eller disponentdirektörer, som de riktigt “fina” kallade sig, behövde en skjuts.

Alla åkerier fick snart telefon. Vi hade nr 1308. För att lättare vara tillgängliga för sina kunder hade åkarna gemensamt ordnat med en sorts central ytterst på Hamnplanen en bra bit bortom Tullhuset. Där hade var åkare byggt en krubba för hästen, alla ordnade i en halvcirkel. Den åkare eller åkardräng, som för tillfället var utan uppdrag, körde dit och lät hästen ta igen sig med foder och vatten, medan han själv fick en kopp kaffe i en liten kiosk med telefon. Uppasserskan där hade till uppgift att ropa ut eventuella körorder till kretsen av väntande

åkare. Innan vi fick telefon i hemmet och krubba på hamnplan, var det jag som (sedan mamma tagit emot ett telefonbesked) fick ge mej ut på stan och leta rätt på pappa och framföra körordern. Det var roligt att "lubba" barfota längs de sollysta gatorna och äntligen finna pappa vid något bygge, dit han kört material.

Jag var mycket förtjust i våra hästar. Den äldsta jag har ett svagt minne av var en märr, som hette Daphne. Pappa var så förälskad i henne. Han påstod, att hon var mycket klok. En gång var han förhindrad att hämta in henne från betet vid den gamla vanliga tidpunkten, och då han äntligen kom, rusande hon fram till honom och grep honom förargad i kavajuppslaget och skakade om honom och såg riktigt förnärmat ut, påstod pappa, som var förtjust i alla djur. Före min tid fanns i familjen en katt, som hette Mira. Hon gick honom i möte om kvällarna, hoppade upp på vagnen och lade sig att spinna helt förnöjd.

Jag trivdes i stallet. Där var även mitt i vintern varmt. Det luktade friskt av ammoniak. Och Balder, en stor, black häst med ardennerinslag, stod där och tuggade, och det lät så hungrigt och trevligt. I stallet fanns också intressanta saker: verktyg, hammare, slägga, spett, ett städ i form av ett stycke räls, stämjärn, tång. Där stod jag ofta och rätade spik, som jag hittat efter gatorna eller plockat ur gamla lådor. Ny spik såg jag aldrig till. Pappa krävde strängt, att man skulle ta vara på varenda spik man fann. De dög mycket bra att använda på nytt. Det besvärliga med dem var rätningen. Det gjorde ont i fingrarna, om man inte förstod att rätt hålla spiken, medan man hamrade på den. Bäst var att hålla spiken med en tång, medan man rätade den.

I stallet fanns också i min första barndom ett par saker, som jag då inte förstod mig på utan omgav med allehanda funderingar. Det var bl a en glasburk med små gröna bär – jag fick senare veta, att det var enbär. Jag fann småningom, utan att pappa syntes vara villig att ge mig några närmare besked, att enbären användes som medicin, då hästarna fick kvarka. Så vitt jag vet, strödde han då bären i krubban, eller lade dem i en tornister, som han brukade ha med sig, då han hade någon längre körning.

Mystik var det också kring en liten flaska med kvicksilver. Jag fick uppfattningen, att bara närvaron av kvicksilvret i stallet skulle vara ett skydd för hästen mot "ont", dvs förtrollning, avund och illvilja i största allmänhet, som folk trodde på i gamla tider. Jag var på den tiden inte i stånd att forska i folkmedicin och magi, men vad jag tyckte mig förstå eller senare kommit till klarhet över var, att far inte var okunnig om folktrons uppfattningar. Vad han trodde, höll han dock för sig själv, kanske litet generad inför sina läroverkslärda ungar. Ett uttryck, som far ofta använde både i fullt allvar och med en viss ironi, var: "Den troa har då jag!"

Pappa tyckte om att göra små dockmöbler och liknande leksaker åt oss. Hur han kunde klara detta utan tillgång till ordentliga verktyg, snickarbänk, snickarsåg mm, förstår jag inte. Han skar till exempel ur ett stycke cederträ (jag kan inte tro, att det var något annat) ett klockställ i form av ett dalaur för sitt fickur, och det var riktigt stiligt, tyckte jag full av beundran. Han gjorde också en dockbyrå, och den var så fin som man nånsin kunde önska sig med en hel hop knappförsedda lådor. Den byrån var ju till flickornas stora glädje. Åt oss pojkar gjorde han "vippegubbar", sådana han kom ihåg från sin egen barndom. Det var en figur gjord av trästickor som kunde ställas på bordkanten, där den bugade och bugade i det oändliga till ungarnas glädje och förvåning. En stor potatis förlade gubbens tyngdpunkt under bordet.

Pappas viktigaste arbete var att forsla sand, grus, kalk, tegel och byggnadsvirke åt byggmästarna. Sanden fraktades i stjälpkärran. För att få ta sand i stadens sandgrop väst på stan måste man först fara till stadshuset och köpa ett antal gröna polletter för en krona stycket, var och en representerade priset för en stjälpkärra sand. I sandtaget fick man själv skotta i,

vad man ville ha. Landgångar förde till de ställen i gropen, där det fanns putssand, finsand, gjutsand, grus.

Det var alltid ett nöje att följa med till sandgropen. Jag förvånades över gropens i mitt tycke ofantliga storlek, den omslöt ju faktiskt ett helt kvarter i stadens västliga del. En dag såg jag ett par järnbandade trärör sticka upp ur sanden, trots att redan så mycket sand hade tagits bort kring dem. Det var minnen, fick jag veta, efter gelpgjutare Lindebergs vattenledning – han som gav namn åt den stora manufakturverksad som nu är storslaget utbyggd till *Lindebergs Verkstäder*. Genom rören, som gick ner till grusåsens grundvatten, fick han nödigt vatten till sitt gjuteri.

Teglet hämtade vi ur pråmar vid kajen längs Selångersån strax öster om Storbron. Det fraktades dit från tegelbruken i Nacksta med hjälp av den lilla grönmålade ångbåten *Ida* under befäl av kapten Eriksson och sonen, som var maskinist. Ofta fick vi ta teglet direkt ur pråmen, och då lassade pappa upp det på kajbandet, och jag fick sen vackert trava upp det på vagnsflaket, först i tre rader, sen i två rader ovanpå dem. Det blev ett tungt lass. Jag var stolt, då jag kunde visa pappa, att jag kunde lyfta två stenar åt gången! Allt teglet till Odd Fellow-logens nybygge i hörnet av Skolhusallén och Köpmansgatan körde pappa och jag upp, och därtill sand och kalk till murbruk och åtskilliga tolfter bräder till inredning mm.

Virket hämtade vi på Laurents såg väster om Badhusparken och Lindebergs. Dit var det alltid roligt att följa med. Enda bekymret var, att då pappa skulle köra virke, tog han av flaken på vagnen, förlängde med hjälp av vagnsstången vagnen, så att han kunde lägga virket direkt på vagnsunderredet. Detta innebar, att körsvennen och jag fick sitta på de järnbeslagna tvärslåar på vilka i vanliga fall flaken var lagd. Vägen till Laurents var alltifrån Storbron belagd med makadam, och ofta sönderkörd, då den flitigt användes för transport av tungt gjutgods från Verkstädernas gjuteri. Det blev därför ett ständigt guppande och hoppande av åkdonet vid körningen, och det tog baken illa vid sig av.

Men väl i Laurents brädgård trivdes jag gott. Där luktade det så härligt av nysågat virke. Det torkade virket var upplagt under tak, allt efter hur det var sågat eller hyvlat, och i att hålla reda på hur allt var sorterat var jag snart lika duktigt som pappa. Jag visste både var rävskinnets låg, var man kunde finna golvträ, listvirke, rundvirke, ja, var de härliga oxtunga trenio-tumsplankorna var lagda. Det var ett nöje att göra lasset i ordning och sen klättra upp och sätta sig på det doftande virket och åka hela vägen till byggplatsen!

Pappas viktigaste kunder var byggmästarna. Bland dem minns jag särskilt Carl-August Olsson, gemenligen kallad Bygg-Olle. Det var en trevlig, jovialisk smålänning, som pappa trivdes särskilt gott med. Han hade en son, som blev känd som konstprofessorn Carl Mikael Gunne. Jag vet inte hur många hus Bygg-Olle uppförde i Sundsvall, men det var säkert många. Även med andra mindre byggmästare samarbetade pappa. Han var ordningsam och noga och hade sannolikt ett gott rykte bland byggarna och kunderna i övrigt.

En kund utanför byggenskapen var en grosshandlare Enquist. Han var en smågrosshandlare i viktualier och importvaror, som allt mer började komma i ropet i vår fina stad. Vi körde säckar med mannagryn och risgryn, balar med kaffe, lådor med torkad frukt, säckar med ärter och risgryn. Allt lassade vi på ur ett litet magasin, som Enquist hyrde. Vi hade sällan några stora lass, och vägen gick till stadens nya handlare. Jag minns, att vi också körde sirapsfat, men knappast åt grosshandlare Enquist. De var förfärligt tunga och pappa måste ta i med all kraft för att rulla upp dem på vagnen på en sk ”get” eller landgång. Jag såg alltid på med rädda ögon. Pappa hade nämligen en gång berättat, om en åkare, som skulle rulla upp ett sirapsfat på sin vagn, men han var väl inte stark nog, halkade till och föll, och fatet rullade över honom och krossade honom.

En gång skulle grosshandlare Enquist byta bostad, och han hade bett pappa hjälpa sig

med transporten. Jag följde pappa upp i våningen, och ett tu tre kom grosshandlaren fram till mig och gav mej helt vänligt en riktigt vacker ask. Jag bockade och tackade. Då jag försiktigt öppnade den var asken full med de underbaraste kakor! Jag visade den genast för pappa.

- Titta här, pappa! Har du sett såna kakor?

- Var har du fått tag i den där granna asken?

- Farbrorn gav mej den! Förklarade jag sanningsenligt.

- Är det grosshandlarn, som gett pojken den här asken? Frågade pappa, då just i detsamma gubben Enquist kom förbi.

- Visst! Jag hoppas, han inte blir besviken på godsakerna! Skrattade han och gick.

Men det blev jag faktiskt! Då jag bet i en av de läckra kakorna, visade det sig, att kakan bara var en grant målad gipsbit! Grosshandlarn hade naturligtvis använt dessa falska kakor för att göra reklam med.

Jag förstod heller inte i min enfald, varför pappa behövde fråga grosshandlarn, om jag fått asken? Men jag lärde mig till slut, att små tanklösa pojkar i grannlåt förälskade ögon lätt kan ha svårt att skilja på mitt och ditt, och var min far tacksam för det rättesnöre, som händelsen vid grosshandlare Enquists flyttning gett mig.

Det vare ett av mina största nöjen att ”åka ut” med pappa. Då satt jag till höger på flakvagnen, medan pappa alltid satt till vänster och skötte tömmarna. Pappa var ingen talför man. Han var nog glad att ha mej med, och för det intresse jag visade hans arbete, men det var sällan han yttrade ett ord. Jag satt nog och småpratade och gjorde mina kommentarer över gator, byggnader och dem vi mötte. En dag, då det blåste så dammet yrde efter gatorna, hörde jag, hur han skrattade till.

- Vad är det du skrattar åt, pappa?

Han teg en lång stund, smackade åt hästen, tittade på mej och sa:

- Jag var en gång en pojke som du, Kalle. En dag då det blåste, hade jag fått tag i bondens båt – jag var getvaktare åt honom . Jag bröt av en frodig björk och satte den som segel, och sen bar det av, kan du tro, över Vänern!

- Hur kom du i land? Du kunde ju ha drunknat?

- Det mojnade snart, och jag kastade iväg björken och kavade mej i land med hjälp av en bräda.

- Det var då för väl! Hade du många lekar?

Nä, bonn jag tjänte hos, var sträng, Barn skulle inte leka. De skulle arbete, så det blev folk av dem.

- Kan man inte bli folk, om man leker? Jag tycker om att leka!

Måttan är som ett strå, Kalle. Den är svår att hitta på. Allt måste ske med måtta. Gröt ska man salta, men saltar man för mycket, kan ingen äta den.

- Ptro! Vi tar oss fem minuter och får oss en kaffeskvätt!

Och pappa höll framför ett litet hamnkafé, och vi gick in och fick oss kaffe och en vetebulle. Då och då kunde det bli en dylik kaffepaus, då jag riktigt fick känna mej som en karl bland alla karlar.

Ibland fick far en längre transport. En vårdag körde han bagare Törnbloms flyttsaker ända till Matfors. Det måste ha varit, innan jag började skolan, sannolikt 1913 eller 1914. Så långt som till Matfors, dit det var två mil, hade jag aldrig varit. Det var en vacker, solig vårdag, nån gång i maj, skulle jag tro. Jag minns, hur vi traskade bredvid det stora flyttlasset, tog oss förbi Kyrkogården, förbi högarna i Högom, om vilka pappa inte hade något att berätta, och hur vi gjorde en första längre vilopaus i Töva, en mil från Norrmalm! Vi hade kört litet till sidan av vägen för att låta hästen beta. Landsvägen var på den tiden en jämnad grusväg, ofta med hjulspår djupt innötta i vägbanan. Jag mins särskilt hur gatcamomill växte långt ut på vägen,

och hur angenämt jag tyckte den luktade. Sen luktade alla gamla landsvägar gatcaomomill i mitt minne.

Vi kom så småningom fram till Matfors. Landsvägen gjorde en sväng nerför älvbrinken, som var beväxt med nyutslagen, doftande björk. Och där brusade, vad jag mest av allt längtat efter att få se: *Ljungan!* En riktig älv! Inte Selångersåns tysta mummel, utan en älv, som sjöng om våren med sina lungors fulla kraft. Det var maj och högvatten, det snabbt förbirusande vattnet gick ända upp mot gångbanan på bron, och jag tyckte det var både kusligt och modigt att ge sig till att korsa detta breda vatten. Detta var sannerligen en älv, som med jättekraft drog vattnet ur fjällen där långt borta i nordväst! Ilsket störtade den mot stenblocken i älvfåran. Vattnet sprutade högt i skyn och bron darrade under fötterna. Jag blev riktigt yr i huvet för att med blicken följa vattnet som dök under brons plankor så nära, att jag kunde ta i det! Och hela den vilda forsen i utförslöpan sedan den lämnat bron bakom sig! Så helt fyllde mig detta vilda skådespel, att jag alldeles glömde vad som hände, när vi kommit över bron. Sannolikt blev det avlastning, kaffe och prat, och sen hemfärd. Men då tror jag, att jag låg och sov lutad mot pappas rygg.

Töva var den första järnvägsstationen, sedan tåget passerat Västra stationen. Dit upp till Töva var det en lång backe, och jag tittade ofta på, då godstågen våldsamt frustande sniglade uppför denna slänt. Järnvägen forslade nämligen kol och kalksten upp till Lungaverk. Kalkstenslasten i de många vagnarna var tung. Man spände därför ett kraftigt lok allra främst i vagnsraden och placerade ett växlingslok sist som sköt på. Det gick ändå bara fot om fot uppför backen medan lokomotivet - som mamma sa - stönade och kved; ”*Kom å hjälp mej! Kom och hjälp mej!*”, så det hördes lång väg. Men sen tågsättet passerat Västra stationen, tog backen slut, och det blev en liten utförslöpa över Nackstaängarna. Då kopplades hjälploket ifrån, kol- och kalkstensvagnarna ökade farten, och loket ropade högfärdigt: ”*Dä behövs int! Dä behövs int!*” för att strax därpå, då det kom till Selångerbackarna sucka: ”*Tungt går dä hääär. Tungt går dä hääär...*”.

FAR SOM JORDBRUKARE.

För att skaffa ett bra och billigt foder åt sina hästar arrenderade pappa omkring 1900 de vretar som låg väster om Stenkrossplan och bort mot kyrkogården. Det var stora ängar, som dock allt mer naggades i kanterna av bebyggelsen, bl a av ett stort ålderdomshem eller sinnessjukhus, som kom att gå under det förskräckliga namnet "Sinnesslö". Pappa skördade inte bara höet på dessa ängar, utan satte också husbehovspotatisen på denna mark. Jag vet inte, om han hade slåttermaskin, eller om han möjligen lånade en dylik, då det blev slåttansdags i juli. Jag var för liten för att få vara med om slåttern på dessa ängar, men däremot på andra ställen, sedan far avböjt vidare arrendering av stadens mark, då ängarna allt mer smälte ihop. Men flera villaägare, som hade trädgård, hade han avtal att hålla gräsmattorna fina, och ta undan gräsväxten på outnyttjade trädgårdsområden. Viktigast av dessa gårdar var Ludviksberg, som hade ett betydande omfång. Där började i min barndom slåttern på Herman-dagen den 12 juli. Då väntade en fröjdefull tid! Där fanns till höger om vägen från Gamla landsvägen och upp till huvudbyggnaden en gammal jordkällare, och runt den växte smultron i mängd! Wanda och jag kalasade på dessa goda bär, innan vi tog itu med att hjälpa pappa med att "vända" det höet på de lägdor han slagit med sin brynta lie. Vi hade själva fått dra slipstenen, då liarna slipades. Jag kan ännu se far stå där i det doftande gräset och "bryna" sin lie! Det rytmiska ljudet låter ännu som en sång, som småningom ackompanjerades av liens hungriga bett i gräset och vår egen iver att räfsa ut gräset till tork. Fram mot kl 12 var ängen slagen, och far utsåg platsen för hässjorna. Då var det vi som fick släpa fram stolpar och hässjeroor (de låg på lut över vintern mot ett träd vid ängskanten). Pappa spettade så upp hål för stolparna och stötte med kraft ner dem, och så blev det vår tur att lägga på den första roan och med hjälp av högaffeln bära fram höet. Pappa "kammade" med räfsan höet till bunt efter bunt, som han lade i hässjan, alltid börjande med den nedersta roan. När hässjan var full, kammade så far den med räfsan, så att den såg fin och jämn ut. Det var härligt att se alla de doftande hässjorna stå där i solskenet, och när mor så kom med kaffe och bullar, njöt vi av detta härliga kalas, som om vi varit de lyckligaste storherrgårdsbarn!

Sen skulle alla kanter i trädgården mejas och gräsmattorna framför huvudbyggnaden noggrant klippas och räfsas. Det tog sin tid, men när vi var klara, kom ägarinnan själv, allvarlig och svartklädd, ut och hälsade, och hennes piga bjöd på kaffe på verandan. Ägarinnan (Fru Ohlsson?) var "rik" tisslades det om. Hon ägde minst "etthundrafemtio tusen riksdaler". Men ännu värre var ju stadens Krösus, som hette Ando Wikström, och som sades äga 17 millioner, vilket naturligtvis var tilltaget med stor prutmån.

I trädgården på Ludviksberg fanns alltid en dalkulla, som ansade blomstren och höll ordning på bärbuskar och fruktträd. Hon gick där i sin fina daladräkt, och vi tyckte alla hon var så trevlig och så intressant med sin sjungande daladialekt. En dag sa hon till mamma, som var med oss på slåttern:

- Hör du, Anna du, ocke betyr 'ä ell, att dä kliar i stjertin?
- Det betyder gott smörköp i Småland!, svarade mamma, som alltid kunde svara för sej.
- Ah, du tok där! Sa kullan, som inte visste vad hon skulle tro.

Bland andra trädgårdar där pappa hade att hålla gräsmattorna vackra, minns jag musiklärare Widstrands fastighet vid Privatgatan. Likaså adjunkt Erik Colinders tomt, granne till Widstrands. Om familjen Colinder skriver den Sundsvallsfödde professor Henrik Cornell i sina memoarer (År och människor, 1971): "I studier och lärdom var säkerligen familjen

Colinder den märkligaste i vår stad vid sekelskiftet och närmast därefter. Adjunkten Erik Colinder (1848-1920) vid Läroverket var vetenskapsman av 1870- och 80-talens universella typ, lika hemmastadd i humaniora som i naturvetenskap, och dessutom livligt intresserad i ungdomens friluftsliv, där han var en föregångsman. Men hur framstående Erik Colinder och hans barn än var, tror jag dock, att priset togs av hans maka Viola, född Horney. Hon var späd och liten men hennes andliga gåvor var desto större. Ytterst livlig, glad och vänlig var hon i alla skiften.” (Så långt prof Cornell).

Jag har ett minne av, att jag en gång träffade adjunkt Colinder, författare till *Medelpads flora*. Efter hans död 1920 fick jag av Läroverkets rektor uppdraget att till hans hem forsla Colinders stora herbarium. Det togs emot av en svartmuskig 20-åring vid namn Björn, sedermera en världsberömd språkforskare och känd översättare av Sämunds Edda, Kalevala m fl stora klassiska verk. Brodern Helge blev med tiden astronom. Om fru Colinder kunde säkert ungdomarna med glädje ge de högsta vitsord. Hon citerades alltid som *Viola Collindria* och hennes hem stod alltid med glädje öppet för dem.

Flickorna både från Widstrands och Colinders var syster Annas bästa vänner. Det var Elsa och Gunhild Widstrand och Ingrid och gudrun Collinder, som ofta var gäster i vår ”sal” på Snickargatan, och att alla trivdes hördes av deras glada skratt och lustiga rimmanden. Där drack de choklad och mumasde på mammas skorpor och magra smörgåsar. Min glada syster Anna var primus motor hjälpt av mammas sånger och historier! Och ingen tyckte livet var trist eller tråkigt.

VI FLYTTAR TILL SKEPPARGATAN 18

En dag överraskade oss fru Broström, vår värdinna, med den märkliga önsksningen, att hon ville byta lägenhet med oss, detta trots, att hennes egen bostad var både större och även ur andra synpunkter bättre än vår. Varför i all världen? Det framkom så småningom, att det börjat *spöka* i hennes bostad! Hon hade fått överta fastigheten, då den tidigare ägaren, fru Rosenblad – hennes trosfrände som baptist – avlidit. Grannarna hade länge misstänkt att ägarbytet ”inte gått riktigt till”, och att fru Rosenblad nu börjat spöka av denna anledning. Fru Broström kunde om nätterna höra en röst, som ropade ”Aah – *raaa*, mamma! Aah – *raah*, mamma!” Nu ville hon ha vår bostad för att få frid och ro. Men mamma ville inte alls flytta in i några spökrum och vägrade att gå med på vår värdinnas önsksningar. Då vid samma tidpunkt en lägenhet på andra sidan gränden blivit ledig efter den tidigare nämnda fröken Anna Gilljam, som länge bott där i ilsken och fåfång väntan på ett stort arv från Australien (se kapitlet om Norrmalm sid xx), beslöt far att hyra denna.

Tidigt på våren 1912 flyttade vi över gränden till Skeppargatan 18. Där fick vi en bostad av i stort sett samma storlek och kvalitet som den vi lämnat. Huset låg indraget i gränden och var en låg gammal byggnad, som var en del av de byggnader som inramade gårdsplanen åt väster. Det verkligen goda för oss barn var, att vårt hus var förenat med hörnrummet till gathuset efter Skeppargatan med en ganska stor förstuga, ty i hörnrummet bodde ju Tatta! Nu hade vi ju bara att skutta över farstun för att vara hos denna hjärtans goda faster!

Gathuset Skeppargatan 18 var en gammal ryggåsstuga, där två gamla damer ur Norrmalms ”fiskaradel”, Christine Hägg och Anna Schönborg, i stillhet levde fram sin ålderdom. De var systrar med fiskarna Peter Hägg, som skaffat sig bostad ”bort i Backen” (kvarteret Afrika) och August Hägg, som bodde vid Norrlandsgatan men i samma kvarter som systrarna. Båda fiskargubbarna syntes ofta på vår gård. I ett av uthusen hade de ett stort upplag för sina saltströmmingsfjårdingar, och sommartiden passade den gräsbevuxna gårdsplanen bra, då fiskarna måste laga sina nät, Ett gammalt härbre (matbod), ett stall, som stod oanvänt, ett skjul, samt vårt eget hus inramade gårdsplanen. Den sköttes väl av de båda systrarna Hägg. Mellan husen löpte breda trälandgångar, som de ofta skurade med sand och vatten, och längs en uthusvägg fanns en rabatt med reseda och ringblommor. Och ingen kan tro, så feta maskar till mitt eget fiske i Selångersån som det fanns under de landgångarna!

Jag tror, att vi alla trivdes i den fridfulla gamla fiskargården. Någon gång då jag gick något ärende åt de båda systrarna, bad de mig vänligt att sitta ner en stund. Och medan Christine hämtade en skål med syltfyllda karameller, som hon bad mig ta för mig av, kunde jag beundra alla de vackra saker som de hade i sin övermöblerade lilla bostad. Där fanns så många sammetsklädda stolar, så vackert virkade överkast till sängarna, tavlor på väggarna och vackra ljusstakar!

Jag tyckte om de gamla tanterna. Var lördagskväll, en stund före klockan 6 kom de båda ut ur sin stuga. De hade ett litet trätråg med sig och kvast och skyffel. I all stillhet och utan att prata sopade de enligt bestämmelserna halva gatan utanför sin tomt. Lade soporna i tråget, och plockade sedan bort allt gräs längs husväggen och strödde litet salt, där det stått för att förhindra återväxten. Så drog de sig tyst tillbaka, tornuret slog 6 och från kyrkan klingade vesperringningen ut över staden, där allt föreföll att redan ha börjat helgvilan. Någon enstaka gång kunde en bonde, som försenat sig vid några supar hos grannen i bondkvarteret, ände klatscha på hästen framför sin tvåhjulskärra och litet rödmosig och nickande ge sig iväg hemåt.

Klappret från hästhovarna hördes i stillheten, litet dovare när bonden körde över Storbron, sen klarare men allt mer bortdöende under färden längs den långa Storgatan bort mot Widesbron i väst.

Bönderna i socknarna kring Sundsvall sålde mjölk och andra produkter i stan, och måste därför ofta nog kуска in till torget. Mjölken måste de in med åtminstone två gånger i veckan. På Norrmalm, där man inte hade råd med isskåp, som med isblock kunde hålla värmen borta, hade var familj ”mjölktag” hos en bonde, alltså ett avtal om leverans var vecka av några liter mjölk. Så hade vi det, och ett par gånger i veckan kom en bondgumma i en tvåhjulskärra och lämnade mjölken till mamma i en bleckhämtare. Bönder, som hade stora leveranser, och dessutom hade smör, potatis och annat att sälja, forslade detta till torget och ställde sen in hästen för dagen hos Westman eller i något annat ”bondkvarter”. En kortare stund kunde man ju låta häst och kärra eller vagn stå på gatan längs trottoaren, men stod den där för länge ingrep polisen.

- Å dä du som har satt hästen på gatan, bonne?

- Å, herre Jestaligen! Har hu rent av *satt* sej, å har inte seta på femtan år! Menade bonden. Och den lilla hotfulla frågan slutade i skratt.

Vissa bönder var ständiga kunder hos Westmans. De kom dit, ty där fanns det folk, liv och buller och – brännvin! Bland dem minns jag särskilt en gladlynt och pratsam 60-åring, som allmänt kallades *Björn*. Vad han egentligen hette, vet jag inte, men jag kan ännu erinra mej hans bondgård på vägen till Skön.

Han var en ganska kortväxt, men grov och stadig karl, och den stora volymen underströks av hans grova vadmalskläder. I vardera örsnibben hade han en tunn guldring. Han tog sig gärna några pilliknarkare hos Westmans, och kom då i sångartagen, och föredrog med gester och struttiga danssteg alltid samma visa:

- Av allt som regerer min syndiga själ
är int nå så plågsamt som hustru mis glär! (gräl)
I tid eller otid, i fog eller ej,
Ja kan inte täntje hu gläre på mej!
Hu gläre på mej...

Här avbröt han sin sång och tog hustrun i försvar:

- Ja, int för hä ja ha nå tråkit innabords! För dä skö vëra sagt: e snälla käring, dä har ja!
Och så tog han om sin visa igen.

En gång kom Björn in på Dahlmans varuhus.

- Han I nan stärsken trå? Frågade han.

- Ska dä kanske vara *björntråd*? Frågade expediten.

- Va...? *Skälle ni* också, era jäklar... sa Björn och gick.

Bönder från olika socknar hade förr i världen öknamn på varandra. Kom de samman till en auktion eller annan fest, där de fått sig några glas, var det lätt att ”mucka gräl” med varann bara genom att skrika de där glåporden. Alnöborna fick heta Alnömyggen, Timråbönderna Timråtäljknivan, Sättnabönderna skälldes för Sättnasopan, och Selångersborna fick heta Selångersglopan. Men man kunde också bravera inför varann med skrytsamma visor. Bönder från socknarna norr och öster om Alnö kunde ibland föredra följande visa, som vi barn snabbt lärde oss att briljera med:

V – i – i ä från Hässjö å Tynnrö
Hässjö å Tynnrö vi-i-i.

|: Trallan trallela, Trallan traddela!
Trall traddeladdela lej!:||

Vi – i – i har stråming te bytta (strömming)
Stråming te bytta vi-i-i
Trallan trallela...

V – i – i ha brännvin ti hämtarn
Brännvin ti hämtarn vi-i-i
...

V – i – i ä bre milla axlan
Bre milla axlan vi-i-i
...

V – i – i får pussan tå jäntan
Pussan tå jäntan vi-i-i
Trallan traddela...

Trots denna skämtan och det ständiga ”livet” hos Westmans, trivdes vi inte med dem. Jag avskydde Westman själv. Det var en skojare och en tyrann mot sin familj. Hans hustru var en liten blek utarbetad kvinna, som väl aldrig haft en glad dag. Jag såg henne alltid i arbete med matlagning, diskning, tvätt och skurning. Jag tror också, att hon var en god människa, jag såg det, då hon ömsint vårdade sina blommor, då hon stillsamt försökte tala sina barn till rätta eller smög till mig en karamell eller bad mig dela pojkarnas måltid. Märkligt nog hade hon två tummar på var hand. Missbildningen gick igen på några av barnen. Den äldste sonen, som hette Oskar, hade sex fingrar på var hand och om jag inte minns fel också sex tår på var fot. Den ende felfritt skapade var Axel, som jag hade oturen att bli skolkamrat med. Alla familjens tre pojkar var rackarungar, som hittade på allt slags kanaljeri, inga vanliga pojkstreck utan riktiga sattyg.

BARNDOMSLEKAR

Till mina gladaste minnen hör lekarna och den muntra samvaron kring dessa. Då jag nu på gamla dar erinrar mig min barndom, ser jag för min inre syn den sollysta Skeppargatan och den vackra Esplanaden, där vi lekte. Jag hör skratten och ropen, upplever den trivsamma stämningen, erinrar mig namn och ansikten, och borta från nuet lever jag en tidlös minut i dessa gyllene minnen. De har utan att jag kanske varit medveten därom skapat en grund för min livslycka. Det är *Homo ludens*, (den lekande människan), som sådde de första fröna till vår livsglädje.

Det blev småningom en ganska stor familj i vårt lilla hem. 1912 var vi sju barn. Pehr var 17 år, Anders 14, Anna 12, Wanda 9 och jag 4 år. Mellan Anna och Wanda hade Eva funnits, men detta pappas älsklingsbarn, avled redan som fyraåring i strypsjuka eller difteri, som just då drog fram som en farsot över landet.

Vi bildade tillsammans med kvarterens övriga barn ett litet lekgäng, i vilket deltog Lasse, från granngården längs gatan, Staffan Karlzén från grannen norrut i gränden, en flicka som hette Hagar, och som bodde bortom korghandlare Andersons, troligen i snickare Hydéns fastighet, och Kalle Bergströms flicka Gurli, som småningom blev känd under namnet Kaj Gullmar.

Vår samlingsplats var lyktstolpen utanför faster Karins lilla hörnrum. Där stod en fin gjutjärnsstolpe, lång och rank, upptill formad i en stor och vacker krok i vilken lampan hängde. Innan den kom till, hade Norrmalmsborna fått nöja sig med fotogenlampor längs gatorna. En lykttändare, som hette Lindbom, kom varje dag på sin rundvandring med stege och fotogenkanna och fyllde på olja och tände lamporna. Först 1906 fick stadsdelen elektrisk gatubelysning i form av båggljus. Det är den enda gatubelysning jag minns. Båggljuslamporna gav ett vasst blåaktigt sken, som jag som barn inte irriterades av, men som jag senare, då glödlamporna uppfunnits och kommit med ett mjukare och mindre ögonpinande ljus, tycktes mig odrägligt. Var eftermiddag kom en lykttändare och tände båggljuset, och var lördag kom han igen och bytte kolspetsar i dem. Då hissades lampan ner, medan vi nyfikna ungar stod i ring kring honom för att se, hur det gick till. De gamla kolen togs ut och ersattes med nya, och ljusgloben hissades upp igen. De förbrukade kolspetsarna kastade han ut på den öppna planen ner mot Selångersån. Jag behöver väl inte säga, att vi småpojkar sedan samlade upp dem för att lägga dem till den samling ”grejor” vi redan hade!

På trottoaren utanför Christine Häggs och hennes systems gamla fiskarstuga höll vi till med våra idrottslekar. Det föll sig helt naturligt att där tävla med varann i allehanda enkla idrotter. Vi övade längdhopp och jämnfotahopp. En vanlig lek kallade vi ”öka”. Från ett streck tvärs över gångbanan skulle vi med skosnyttorna precis vid strecket, hoppa en liten bit, en decimeter bara. Nästa hopp gjorde sen lekkamraten, och det borde vara aningen längre. En tredje tog vid och så undan för undan. Till slut stod där en segrare, som ingen kunde bräcka. Vi kunde hoppa på ett ben, hoppa tresteg, hoppa så högt som möjligt över en käpp, som ett par kamrater höll upp, ”hoppa stång” med hjälp av en kraftig stör, hoppa sidhopp över staketen, och vi kunde tävla i att hoppa baklänges, stöta kula, stå på huvet, slå kullerbyttor, hoppa kråka, hjula, lägga benen på nacken och vad vi nu allt kunde hitta på.

Staketen var också bra att gå balansgång på. Det tränade vi flitigt, och de särskilt modiga gav sig till att springa längs kajbandet för att efter ett visst antal språng elegant hoppa över båtarnas angoringsring. Nästan alla gårdstomter stängdes med en port, och då fanns ju alltid

en stång att göra vigheter på. Vi hängde i krokig arm, tränade armmusklerna med att sega oss upp hängande i armarna så länge vi orkade, och liggande framstupa lyfte vi oss med armarna, så länge vi förmådde.

Den mest spännande springleken var att tävla om vem som snabbast kunde springa hela Norrmalm runt. Vi startade alltid vid vår lyktstolpe och sprang österut längs Esplanaden, svängde av vid Skeppargatans ände, tog så Norrlandsgatan tillbaka, med vänstersväng vid Stenkrossplan och Centralen och nådde målet vid vår lyktstolpe. Denna språngmarsch fick högst ta 5 minuter. Jag tror knappast, att vi tog tiden efter annat än tornuret på kyrkan, varför tidsangivelsen knappast var noggrann. Det viktigaste var att inte bli den sämste löparen.

Men att springa Norrmalm runt var minsann en farlig lek! Det ska ni tro! På kortsidan av tävlingssträckan, på gatstumpen mellan de båda stora Norrmalmsgatorna, bodde en liten kort och tjock gubbe i stor hatt. Han hade en stor, väldigt ilsken Sankt Bernhardshund, som alltid stack fram nosen ur den lille gubbens port, en smal port i ett högt plank där i mer än meterhöga målade bokstäver stod HÖ och HAVRE. Denna väldige best var förskräckligt farlig inbillade vi oss. Den måste man ta sig förbi med största försiktighet! Först sedan vi med stillsamt gående passerat högubbens stugknut, kunde vi med skrik och skräm ge uttryck åt vår glädje, att ha klarat oss undan detta vilddjurs käftar och sätta fart efter Norrlandsgatan bort mot fasters hägrande lyktstolpe. Nu var det i verkligheten bara så, att Högubben, som vi kallade honom, i själ och hjärta var lika snäll och vänlig som sin stora hund, men litet spänning gör ju alltid leken så mycket roligare!

I leken *Nordanvind och Sunnavind* utsågs en av de lekande till Sunnavind, en annan till Nordanvind. Den senare fick jaga alla de andra, och den han vidrörde, fick inte röra sig, förrän Sunnavind tagit i honom.

I *Vem är rädd för Svarte man?* drog man upp två streck i marken ungefär trettio meter från varandra. Svarte man ställde sig mitt mellan strecken och alla kamraterna bakom ett av strecken.

- Vem är rädd för Svarte man?, ropade han.

Alla skulle då springa över till det andra strecket, och Svarte man försöka kulla så många han nånsin kunde. Dem han kullade måste sedan hjälpa honom att kulla de andra.

I *Vargarna tjuta i skogarna* ritade man upp en fyrkant ungefär 25 meter lång och hälften så bred. Man utsåg så fem vargar, som ställde sig på kortsidan, medan de andra tog plats på ena långsidan.

- Vargarna tjuter i skogarna! skriker vargarna.

- Va vill dom ha?, svarar de andra.

- Kött och bröd! Kött och bröd!

- Kom hit och ta!

I detsamma springer de över till andra långsidan, medan vargarna söker fånga så många som möjligt.

I *Dra noten* utsågs en till ”not”. Alla de andra till fiskar. Noten sprang efter fiskarna och sökte fånga dem. Så snart han fångat en fisk, tar de två varann i hand och rusar efter de andra fiskarna. Nästa tagna fisk måste haka i de både förut tagna och så undan för undan under ivrigt springande över stock och sten. Ingen fisk fick komma undan.

Medvind och motvind lekte vi på samma sätt som *Kappas om hålet*. Alla ställer sig då i ring, så stor som möjligt. En udde springer utanför ringen, och ett tu tre bankar han någon i ryggen och ropar t.ex. Motvind! Denna skulle då springa åt motsatt håll mot udden och hinna före honom till det hål i ringen, han lämnat, då han uttogs till udde. Hinner han inte, måste han bli udde.

Vi hade många flera springlekar: Dra längrumpa, Katt och råttor, En slår den tredje, och

självfallet Sista paret ut, som vi ofta kallade Änkeleken. Vidare Tjuvar och poliser, Kappas om rummet m fl.

Av *gömlekar* hade vi också en lång rad. Först och främst Kurra gömma. Ofta lekte vi också Påven bannlyser. Då utsågs en lekande till Påve. Han ställde sig i en uppritad ring med mössan noga för ögonen och räknade till 50 eller ännu längre, allt efter överenskommelse och under tiden gömde sig de andra. Sen skulle han ut och leta rätt på eller få syn på någon av de lekande. Så snart han upptäckt någon, ropade han honom vid namn:

- Bannlyst, Kalle! Eller vad det nu var för en han upptäckt.

Kalle måste då ställa sig i påvens ring. De övriga kunde fria honom genom att ge honom en ”vink”, då påven inte såg det. Den som blev bannlyst tre gånger kunde dock inte vinkas fri. I Ropa try utsågs en att stå och kura, medan de andra gömde sig.

- Ropa try! Skrek han, då han började leta de övriga.

- Tre lortar i var by!, skulle då någon svara, och ledd av ljudet borde då udden försöka finna honom.

Självfallet var Rymmare och fasttagare ett ständigt nöje för oss. Den var väl mest en pojklek, men även flickorna kunde då och då delta.

Flickorna hade annars bollekar att roa sig med. Oftast höll de på med att ”bolla”, dvs att visa alla de konster som en flicka kunde utföra med en studsande boll. Det skulle föra för långt att här beskriva dem alla, men jag har förtecknat och beskrivit dem i *Svenska folklekar och danser* (I: s 236-240) och hänvisar till denna bok. ”Boll-datten” var vanlig Ta fatt, där man dock i stället för att kulla kamraten med handen, skulle träffa honom eller henne med bollen. Bollstå var en omtyckt lek. Vi samlades i halvkrets framför en slät och fönsterlös vägg. Den som utsetts att kasta, slog bollen i väggen och kamraterna sprang åt alla håll, medan kastaren rusade iväg för att få tag i bollen. När detta lyckats honom, ropade han *Bollstå!*, då alla ögonblickligen skulle stanna orörliga. Kastaren skulle så ”bränna” någon med bollen. Lyckades detta, skulle den träffade kasta bollen nästa gång. Misslyckades han, sprang kamraten iväg igen, och han fick försöka på nytt.

Bränna påte var också en rolig lek, men litet mer komplicerad och därför kanske mindre ofta lekt. Man gjorde en grop i marken, kanske 20 – 30 centimeter i diameter och hälften så djup. På ett par tre meters avstånd från denna ”gröthåla” och med någon meters mellanrum gjorde man så ett antal mindre gropar i cirkel runt gröthålan. Alla lekande var utrustade med en käpp. Udden, eller den som gick med bollen, skulle nu med sin käpp slå bollen så att den träffade en kamrat, eller också, trots att kamraterna med sina käppar sökte hindra honom, försöka driva bollen ner i gröthålan, då leken började på nytt. Lyckades han bränna någon med bollen, eller sticka sin käpp i en tom håla, fick den brände eller den som förlorat sin håla, gå med bollen.

Som alla ungar älskade vi att kasta sten. Så fort man såg en lämplig sten, skulle man ”pricka” med den dvs med ett kast söka träffa en trädstam, en burk eller annonsplåt – i värsta fall en fönsterruta. Alla gamla övergivna byggnader förlorade på så sätt vartenda fönster.

En vårlek framför alla andra var ju att spela kula. Leken fanns i många varianter. Vi kunde Spela grop, då det gällde att fösa kulorna ner i en grop man gjort med skoklacken, spela vägg, då kulan kastades mot en vägg, och det gällde att få den studsande kulan så nära ett ritat streck som möjligt; Spela ring då var och en satsade sin kula i en uppritad ring, och den som från ett givet streck kunde krocka ut någon av kamraternas kulor fick den; Spela långkrock, då en av deltagarna kastade en kula ett stycke bort. Kamraterna skulle så i tur och ordning söka kasta en kula, så att den krockade målkulan. Den som till slut lyckades, fick alla kulorna. Det fanns ännu flera kullekar.

Då vi spelade kniv, använde vi oss av en vanlig fickkniv med korkskruv och stort och

litet blad. Vi fattade kniven med tummen och pekfingeret i den ände där inga blad fanns, och slängde upp den en bit i luften så att den fick en roterande rörelse. Var marken mjuk, fastnade kniven i backen på olika sätt, som gav olika poäng. Stod den enbart på det största knivbladet, gällde kastet för 5 poäng, om på både stor- och lillkniv 10, om på lilla kniven 20, om på lilla kniven och korkskruven 30, och om den stod enbart på korkskruven 100 poäng. Man tävlade om att först komma till en överenskommen poängsumma. Detta var framför allt de något äldre pojknarnas lek.

Hoppa hage var flickornas lek. Den spelades i ett otal olika hagar som ritades upp på trottoaren. Det fanns Sexhage, Niohage, Tiohage alla med de rutor som namnet anger. Så var det sotarhage, som hade en himmel i form av en halvcirkelformad ruta. Dessa hagar är dem jag kommer ihåg, och de är också de som Sverige över har varit de mest omtyckta. Jag har ett svagt minne av ”Snäckhagen”, där hagen var ritad i spiral som en snäckas skal. Plinius berättar, att den leken fanns redan i det gamla Rom.

Lekan Slå kullerruta brukade förr kallas ”Slå trill”, och med det namnet fann jag på 1930-talet leken bland smederna vid de norrländska järnbruken. Den lekte vi också någon gång. I leken deltog två lag, som ställde upp sig en 30 – 40 meter från varann på någon slät plan eller vägstump. Från ena laget kastades så en rund sten eller ett litet hjul, som det andra laget skulle slå iväg eller mota med sina käppar. Leken gick ut på att driva motståndarlaget så långt bort som möjligt.

Med särskilt nöje minns jag de lekar vi roade oss med inne i Esplanaden på dess gångar och gräsmattor. Vi höll särskilt till där planteringarna av trädgårdsmästaren ordnats till en rund blomprydd gräsmatta med grusgång runt omkring och där mellan gata och Selångersån fanns en ridå av björkar och rosenbuskar. Där lekte vi en lång rad små dramatiska lekar, där det för deltagarna gällde att spela teater. Det var särskilt de minsta ungarna och särskilt då flickorna, som mest höll till där.

I Syltkruka ställde sig alla barnen i en rad bredvid varann, sedan en utsetts till Köpare och en annan till Säljare. Säljaren börjar leken med att gå längs raden kamrater och viskande ge den ene efter den andre ett namn på någon sylt, lingonsylt, hallonsylt, blåbärrsylt och så vidare. Så kommer Köparen gående.

- God dag! God dag!

- God dag! God dag! Vad får det lov att vara?

- Jag vill ha en riktigt god sylt.

- Åja, vi har mycket att bjuda på! Jordgubbssylten är särskilt bra. Den kan jag verkligen rekommendera.

- Utmärkt! Då får jag en kruka!

Köpare och Säljare går då fram till Jordgubbssylt, fattar krukans i öronen (armarna) och bär sylten bort till Köparens hem. Men nästa dag kommer Köparen tillbaka.

- Usch, sån sylt ni sålde till mej i går! Det är skam att ha såna varor! Jag måste slänga den i soptunnan, så noga med maten som jag är...

- Jag förstår inte detta? Vi har bara färska varor! Men pröva på den här Hallonsylten!

Kunden betalar, och man bär bort krukans.

- Men vad är detta! Ropar Köparen till. Sylten luktar ju illa! Och i detsamma släpper han sitt tag och sylten spills ut... jag vill ha en annan kruka!

Och leken fortsätter på detta sätt. Det intressanta var, om Köpare och Säljare kunde vara riktigt talföra.

I Sälja fåglar är även där en Säljare och en Köpare. Alla de andra är olika fåglar med var sina namn.

- Goddag! Goddag! Jag skulle vilja ha en vacker fågel till min gumma där hemma. Vad

har ni att erbjuda mej?

- Vi har ett stort förråd! Se bara! Vi har sädesärlor, bofinkar, talgoxar, taltrastar...
- Låt mej få en grönsiska! Men hon ska sjunga bra!
- Var så god! Där flyger hon...

Och köparen sätter efter henne, innan hon åter uppnår boet hos Säljaren. Blir fågeln fångad, blir hon Köpare. Lyckas inte Köparen efter tre köp, fånga sin fågel, får han eller hon gå ur leken.

I Sätta rovor ska en utses till bonde, alla de andra får vara rovor. Bonden tar den ena efter den andra och ”sätter” dem i jorden. då han ordentligt satt alla i en ring, går han ett varv omkring dem och ruskar i var och en, så att de kan växa bättre. Så märker han dem genom att klappa dem på huvudet, och slutligen ”väger” han dem genom att lyfta dem och sätta dem stadigt i marken. Allra sist ger han var och en ett namn: Julrova, Påskrova, Pingstrova, Midsommarsrova och vad han nu kan hitta på, ju finurligare desto bättre. Så går han med sträng min runt rovåkern, stampar i marken med sin käpp och säger:

- Stäng! Stäng! Stäng en hög hage, som ingen tjuv kan överfara!

Så låser han hagen och går sin väg helt belåten. Men länge blir han inte borta. Han vill se sin granna rovåker. – Men vad finner han väl, då han kommer fram? Alla rovor är upprivna, och där ligger de runt backen. Gubben börjar gråta och snyfta och vet sig ingen råd! Till slut ger han sig till att undersöka varje rova, och då han nyper i dem och kittlar dem, börjar alla till sluta att skratta, och bonden skuttar i glädje omkring och knäpper med fingrarna och är lycklig.

- Låna mej båtnyckeln din båt!, säger en av de skrattande rovorerna. Jag vill ut och ro!

Och glad som han är, skyndar bonden hem efter nyckeln. Men när han kommer tillbaka, är alla rovor stulna! Och bonden måste ut att leta dem. Men då han plockat ihop dem, får den som sprungit iväg med dem en ordentlig avbasning.

Det fanns många, många fler sådana där lekar, och vi tröttnade aldrig med att leka dem, ofta kväll efter kväll utan att tröttna. En av de mest omtyckta var ”Konungen och hans söner”.

En av de lekande utses till kung,. Han får sätta sig i ena änden av lekplatsen på en sten eller något annat som får föreställa hans tron. De andra samlas i andra änden och överlägger ivrigt om vilket yrke, de ska välja och visa upp för konungen, då de efter sin långa utlandsresa återser honom. Sen valet är avgjort tågar de fram till konungen.

- Goddag, mina konungasöner!
- Goddag, herr Konung!
- Varifrån kommer ni?
- Från (exempelvis) Italien
- Vad har ni lärt er där?

Konungasönerna börjar nu med stor iver att med allehanda rörelser och åtbörder försöka åskådliggöra det yrke de utbildat sig i. Ingen säger något, men alla gnor och gör sitt bästa för att visa, hur duktiga de blivit i främmande land. Kungen ska försöka gissa vilket yrke de blivit mästare i. Han gissar än på det, än på ett annat, men så länge han gissar fel, fortsätter sönerna att försöka visa, vad de lärt sig. Men gissar han rätt, springer alla allt vad tygen håller tillbaka till sin ände av lekplatsen. Kungen rusar efter för att söka kulla så många som möjligt. De tagna får hjälpa kungen att kulla kamraterna. Den sist tagne får nästa omgång vara kung.

Att vi hade så många sånglekar var nog de kvinnliga medlemmarna av lektagen skulden till. Mina systrar, särskilt då Anna, var bra att sjunga och hade en stor repertoar av lekar med sång. Var jul var vi bjudna till julgransplundring hos Kalle Bergström som bodde i samma gränd som vi, och där hjälpte dottern i huset, till med sången. Hon hette Gurli, men i tonåren kallade hon sig Kaj Gullmar och blev en känd sångstjärna. Vi lekte alltid Gökka ringen, och

inget kalas fick äga rum, utan att vi lekte Bro, bro breja! Då ställde sig en pojke och en flicka mitt emot varann och fattade i sina upplyfta händer, så att under dem bildades ett valv. De övriga ställde sig i en lång rad och skulle under lekan passera genom valvet. Unisont sjöng vi:

Bro, bro breja!
Stockar och stenar
Alla goda renar!
Ingen slipper här fram,
Här fram
Förrän han (hon) säger sin kärastes namn!
Vad heter hon (han)?

Vi kunde också sjunga:

Bro, bro breja!
Klockan slagit elva!
Kejsaren står vid sitt höga banér
Ser vitt omkring!
Ser brett omkring!
Ära vare krigsman
Döden skall han vinna!
Den som kommer allra sist
Skall heta sockergris!
Vad heter han?

I detsamma fälldes ”portens” armar i väntan på svar från den som hindrades att passera valvet. Sen svaret under allmänt jubel getts, stämde man upp sången igen, och så fortsattes tills alla namngivit sin käraste.

De flesta sånglekarna lekte vi i grönskan i den vackra Esplanaden. Vi hade där, som jag berättat, en liten rund öppen plats omgiven av blommande buskage, doftande rönn och björk, och där vid ån, som tyst kluckande gled förbi, höll vi till. Vi sjöng ”Sju vackra flickor i en ring”, ”Inte må du tro jag går och friar, fast jag fjäskar litet smått för dej”; ”Fåglarna i skogen, de sjunga var dag”; ”Och hör du, skön jungfru, kom dansa med mig, en dans som skall fröjda både dig och mig”; ”Flickan hon går i dansen med röda gullband”; ”Aspelöv och lindelöv och skogen full av nötter”; ”Vi ska ställa till en rolig dans”; ”Höga berg och djupa dalar, se här är vännen, som mig behagar”; ”Det var en jänta, som stod och vänta”; ”Vi äro musikanter allt ifrån Skaraborg”; ”Skära, skära havre”; ”När som jag vandrar i världen så säll, tänker jag på dej varendaste kväll”; ”Klara solen på himmelen den lyser, friska vattnet i klara källan det fryser”; ”Det brinner en eld, den brinner så klar...”

Ja, vi sjöng många många fler!

Även senare, då vi som gymnastiser tre gånger i terminen samlades till en ”hippa”, sjöng vi sånglekar. Ja, ofta *bara* sånglekar, ingen modern dans alls! Det var 16-17-åringar från föreningen Vårbacken i Flickskolan och föreningen Vigor i Läroverket som roade sig på detta glada sätt.

Vinterlekarna var inte på långt när så mångahanda och omväxlande som sommarlekarna. Det berodde inte bara på den myckna snön, som gjorde utelekplatserna översnöade och ”olekbara”, utan det var också bristen på utrustning för vinterlekarna.

En kälke fanns väl i de flesta familjer. Det var don av olika slag, från fina små källkar,

köpta vid Storgatan i någon ”fin” affär, till ”drögar”, ”stöttingnar” och hemmagjorda, små klumpiga tingestar. En flicka, som hette Hagar, minns jag hade en liten grönmålad kälke, som jag tyckte var väldigt fin. På 1920-talet blev stålsparar allt vanligare, och ett nöje att ”sparka iväg” i långa turer efter landsvägarna. Wanda och jag kunde då och då ge oss iväg, och jag var mycket mallig över att då låta henne sitta på, medan jag styrde henne utför backarna i vildaste fart.

Skidor var ännu sällsyntare. Jag hade inga förrän efter 1914, då vi flyttat till Södermalm och Snickargatan 13. Det var då en pojke ute på Alnön som gjorde mig ett par. Tyvärr var de av granvirke, och då jag första gången prövade dem i hagen nedanför vår gata, där vi arrangerat ett ”hopp”, bröt jag av den ena skidan, och så var den sagan all. Jag fann emellertid i något utrymme eller på någon vind i vårt nya hus en gammal skida, ovanligt bred och med en snidad knapp på brättet. Jag åkte sedan stående på den i ett spår, som jag ordnat på vår tomt. Skidan var gjord av något fint träslag och försedd med ”ränna” och vackert utformad bakände. Den skidan hade jag mycket nöje av.

Jag hade också ett par gamla slitna skridskor, som jag aldrig tänkte på att slipa. Med dem på startade jag överst på vår tomt, for i väldig fart ut genom porten eller entrén till vår tomt och över gatan – bilarna på den tiden var få till min stora lycka. Trafiken på gatan bestod vintertid mest av iskörare, som forslade utsågade isblock från Sidsjön ner till isupplagen i stan. Isen kördes på slädar bestående av två kälkar, som var kedjade ihop och till flak hade sparrar, på vilka man lade isblocken. För att de inte skulle glida av, var sparrarna tätt beslagna med broddade hästskor. På varje lass låg tre isbitar, i storlek ca 100 gånger 50 gånger 70 cm. Mest var det i februari som man körde is. I staden distribuerades isen sommartiden av iskörare, som förvarade isstyckena i tvåhjulskärror, som hade tak och inuti var klädda med zinkplåt. Isbitarna bars med hjälp av stora saxar, som i stället för blad hade en vass järnspets på vardera skänkeln. I hemmen fanns inga kylskåp utan isskåp, som var klädda med zinkplåt. De som inte hade isskåp, fick klara sig med ett skafferi, ofta förlagt till förstugan för att få nytta av kylan ute.

Med skridskorna minns jag ett äventyr, som kunnat sluta illa. Jag kunde var 10 – 12 år. En lördag hade vi på eftermiddagen gymnastik och som sista timmen musiklektion. På gymnastiktimmen kunde vi åka skridskor, om vi så ville. Det var en härlig vårvinterdag med sol och västanvind. Jag kom på idén att ta mig ner till Selångersån, som var helt isbelagd och med vinden i ryggen och med kavajen som segel ge mej ut mot hamnen. Det var ett kraftig västanväder, och jag for som en pil längs ån och ut på fjärden, och väl där fick jag av vinden en fart, som jag aldrig trott vara möjlig. Isen var jämn, men plötsligt upptäckte jag en isränna mitt i min väg, bruten kanske dagen innan men ännu inte igenfrusen och bärkraftig. Jag närmade mig med våldsamt fart och fann, att jag ingen tid hade att svänga, då skulle jag ha gått omkull och sopats ner i rännan. Jag beslöt att hoppa över rännan! Och i ett huj var den under mina fötter som ett svart band och i ett ögonblick bakom mej. Och nu måste jag ändå försöka hejda framfarten. Jag svängde åt vänster i god tid, innan jag skulle ha kört in i en travbana, som var ordnad långt ute i hamnbassängen. Sen såg jag bara människor som for omkring uppe i skyn, medan jag snurrade omkring på isen. Om en stund kom jag på benen och kunde känna en stor bula i vänster tinning. Jag måste nu i den hårda blåsten försöka ta mig till musiklektionen i skolan. Trots att jag säkert hade halvannan kilometer att gå, hann jag i tid. Det innebar att färden på skridskor knappast kunde ha räckt i 5 minuter. Jag fick inga men av smällen i skallen. Dagen därpå hade jag glömt den.

- Gulle söte dej, pojke, så du far fram! Jag ska hä på lite sublimat på såret, så ska du si, att du snart är bra!, sa min snälla faster, då jag berättade för henne om mitt äventyr.

Kälke åkte vi i varje backe. Bäst var Tivolibacken. Från Tivolibrön räknat gick en väg rätt in på tivoliområdet. Efter 30- 40 meter svängde den ganska tvärt åt höger och sedan upp mot den ganska högt belägna bebyggelsen. Den backen var bra, men den hade eländet med svängen nertill. Åkte man rätt fram i backens nedersta del hamnade man inte i, men väl under ett högt staket. Det gjorde jag en gång och sopades obönhörligt av kälken, som fortsatte på egen hand över fälten.

Stadsbacken var ju brant och lockande, men där tordes vi inte åka. Till vänster uppifrån räknat låg konsul Öhrns villa, och framför villans staket var ett djupt dike. Till höger på den kanske bara 3 meter breda vägen fanns bebyggelse och en otrevlig gatumynning, varifrån vad som helst kunde dyka fram.

Stadsbackens översta del ockuperades vintertiden av bobsleighsåkare. I slutningen in mot Stadsberget låg nämligen en repslagarbana med en kanske 300 m lång arbetsväg, som sakta svängde åt höger efter bergssidan. De bobsleighsåkande bemannade sin kälke ofta långt upp på Burevägen, tog svängen vid Vattenledningsborgens och störtade sedan utför Stadsbacken, förbi Gagges villa och styrde in på repslagarbanan, där de kunde hejda farten. En dag såg jag en bobsleigh komma i vildaste fart. Den tog inte in på repslagarbanan utan fortsatte utför Stadsbacken. Då den kom mitt för mig i den brantaste delen av backen bromsade siste man med full kraft och bobsleighen tvärstannade, men de fyra ombord rullade som fyra klot iväg från kälken och hamnade i en röra i diket framför Öhrns villa! Ingen skadade sig emellertid, men jag förstod av bobåkarnas äventyr hur viktigt det var att man måste bromsa med förstånd.

Naturligtvis byggde vi snögubbar, kastade snöboll och ordnade snöbollskrig. Krigen tillhörde skolans raster. Då var det sed, att de olika klasserna bekrigade varann på rastens tio minuter. Detta var också vanligt i realskolan, från 1917 – och framåt. Det var då A- och B-klasserna som tampades, dock aldrig i ilska.

Vi ungar förde också privata snöbollskrig om eftermiddagarna. En gång fick jag vid en sådan batalj en liten yxa i skallen, kastad av rackarungen Axel Westman. Den gjorde ett styggt sår i min högra tinning, som min snälla faster baddade med sublimat och band om. Då jag kom till skolan dagen därpå, hade förbandet glidit upp och visade min tinning i all sin prakt. Jag gick i ”andra små” hos fröken Hultman, och då vi marscherade in, tog hon mej i armen och ställde mig vid katedern och sa: ”Så här ser en pojke ut, då han är ute och springer och gör odygd om kvällarna i stället för att sköta sina läxor”. Den otäcka käringen hade dittills aldrig funnit något att anmärka på mitt kunskapsförråd.

Ett särskilt nöje hade vi på Norrmalm med att klättra upp på de två våningar höga, timrade magasinens längs norra sidan av Selångersån och hoppa ner i en snödriva. Det fordrades ju ett visst mod till att hoppa så högt, men roligt var det ändå. Nöjet upphörde 1912, då magasinens revs.

Ett farligt men ofta förekommande vinternöje var *att gå på gungis*. Om vintern rann ju vattnet i ån sakta. Då en köldvåg om senhösten kom, frös ån till över en natt, och de närmaste dagarna kunde man passa på och ge sig ut på isen. Gick man försiktigt, gungade den under fötterna, dock utan att brista. Ibland kunde man gå som i en liten dal, som förflyttade sig framåt allt eftersom man försiktigt rörde sig. En dag var min äldsta syster Anna och jag ute och roade oss på gungisen. Men ett tu tre brast isen under mej! Anna drog kvickt upp mej, - men hur skulle hon nu för mamma förklara olyckan? Vi var ju strängeligen förbjudna att gå på isen, innan den bar. Anna placerade mej på vår kälke och drog omkring med mej någon timme, innan hon vågade sig hem – och någon uppgörelse med mamma mins jag inte. Jag fick heller inga men av det kalla badet.

Då isen frös till ordentligt, kunde vi ordna kanor på ån, och det var ju ett nöje att ta sats från strandkanten, som sakta sluttade ner mot ån, och åka i väg över ån på fötterna. Då passade emellertid inte fars laddar.

Jag har ett minne av, att vintrarna förr var ”riktiga” vintrar, dvs vintrar med mycken snö, så att snövallarna längs gatorna blev höga. Det var många köldgrader och vintrarna varade till slutet av april. Snön kom i en myckenhet, som skapade arbete åt många, inte minst åt far. Gårdar, tak och balkonger skulle skottas, och snön köras bort. Den självklara avstjälpningsplatsen var Selångersån. Dit fraktades all snö. Stenstadens alla gator måste inte bara plogas utan snön också köras bort. Vintertiden var det ett otal slädar i full gång med att köra snö. Man hade kälkar med flake på i storleken av en vanlig flakvagn. På den sattes en halvmeterhög skänning, som skottades full med snö och så bar det av till ån. Jag minns år, då den avstjälpna snön växt till höga långa berg, särskilt mellan Fisktorget och Tivolibron. Dessa snöberg kunde vara en 8 – 10 meter höga och nå ut över halva åns bredd.

Jag var ofta ute med pappa och skottade snö. Snön hemma på gården skötte jag praktiskt taget ensam. Stallbyggnaden med sitt platta tak måste hållas fri från snö, och det var min uppgift. Snön på gården forslade jag också bort. Jag hade en kälke och till den gjorde jag en egen liten skänning, och med detta åkdon forslade jag snön ut genom porten över gatan och stjälppte den i hagen.

Det värsta med de kalla vintrarna var skavsåren. Mamma hjälpte oss med att lägga terpentin på såren och binda om linnetrasor, men såren smärtade och tårna kliade efter att upprepade gånger ha blivit ”frostbitna” som det hette. Mammans hemstickade yllestrumpor (av gamla ”upprepade” ylleplagg) hjälpte inte att hålla kylan borta från tårna.

Jag har också ett minne av, att våren kom ganska plötsligt. Särskilt roligt var det då att ordna rännilar för smältvattnet. Jag kan inte minnas dessa muntra bäckar från Stockholm eller Lidingö. Alltid då man på våren traskade hem från skolan, hade man en hel del att göra med att hjälpa vårvattnet att komma hem till sitt.

MAT OCH DRYCK I ETT ÅKARHEM

Det var en enkel kost i Mor Annas hem, men ända fram till ett par år efter första världskrigets utbrott var den både god och tillräcklig. Vi åt oss alltid mätta, och jag kan inte minnas, att vi någonsin klagade på maten, eller att vi hade tråkigt kring matbordet. Jag tror också, att mor förstod att variera kosten, så enkel den än var, så att vi hade bästa nytta av den. Vår matstandard var sannolikt densamma som alla andra arbetares.

Mina äldre syskons skolgång reglerade mattiderna. De skulle ju vara i skolan kl 8 var morgon, hade frukostrast mellan halv elva och tolv, och var tillbaka hemma ungefär klocka 3 – halv 4. Morgonmålet blev därför redan kl 7, för far kanske en timme tidigare. Mor dukade upp kaffe och hårt bröd, så kallat helskrätt, vitt bröd bakat av bagare Törnblom, i stora runda kakor med hål i mitten. Kaffet kokades på riktiga, malda bönor, möjligen då och då blandade med en nypa rågkorn. Som grädde använde vi vanlig mjölk, och sockret vara alltid toppsocker, som såldes i olikstora, konformade ”toppar”, ombundna med ett stadigt vitt papper, som hölls på plats med kraftiga ”sockertoppsnören”. Dessa fina snören var härliga att ha till metrevar, slungor, pilbågar mm, som vi pojkar ansåg absolut nödvändiga i livet. Sockret förvarades i ett sockerskrin, där bitarna högs sönder med en fastskruvad, gångjärnsstyrd stadig kniv. Då jag kom upp i folkskolan, snickrade jag i ”träslöjden” ett fint sockerskrin åt Mamma med särskilt utdragbar sockerlåda för smulorna, som föll ner i lådan genom ett antal i skrinets mellanbotten uppborrade hål. Sockersmulorna i lådan skrapades då och då samman och ströddes på ett fat med kall gröt från kvällsvarden föregående afton. Må tro, att denna ”sockergröt” smakade gott i en hungrig mun! Den äts naturligtvis utan mjölk.

Kaffet slog mamma upp åt oss, så snart vi ordentligt satt oss till bords. Det hårda, möra brödet bröt vi i lagom stora bitar som stoppades ner i kaffekoppen den ena efter den andra, sedan vi naturligtvis sötat kaffet med den ynka lilla sockerbit, mor gett oss. När koppen var full med bröd, tog vi först itu med den först ilagda brödbiten, sen med nästa, tills vi bitit ett stycke av var och en. Sen tog vi itu med den första biten igen och så undan för undan. Smör eller margarin kom inte på fråga. Det som fanns måste pappa ha, som hade ett tungt arbete, tyckte mamma. Bröd brukade vi få äta så mycket vi orkade och kaffet i koppen räckte till.

Då och då brukade mamma baka. Mest var det då fråga om enkla rågkakor, kanske ett dussin åt gången. Jag minns, hur hon lade upp dem för att kallna på det vita sängöverkastet! De var väldigt goda, tyckte vi, de där kakorna, särskilt om vi kunde utbe oss litet Pellerines margarin på den skiva vi fick. Vi barn – Wanda, jag, Selmen och lillpojken Erik – tävlade om att få ”skrapkakan”, som bakades av den sista degbiten och det kvarblivna mjölet på bakbordet. Den kakan var fast och stadig, men också väldigt god! Som lill-liten hade jag en gång fått en liten skrapkaka. Men då jag tultade iväg ner åt Selångersån, tappade jag kakan, och den trillade och trillade under mitt vilda skrik utför sluttningen rätt ut i den vårflodsarga ån! Och jag efter den! Men då kom Tatta i sista sekunden och drog upp mej i håret. Men skrapkakan försvann i virvlarna, så jag tror jag glömde att tacka min snälla faster.

Frukost åt vi under skolrasten kl 11-12. En viktig del av vår föda var potatis. Pappa brukade alltid hyra någon åkerbit, där han kunde sätta potatis, jag tror mig veta, att han vid utflyttningen från Dalsland tog med sig litet av den röd-blå potatis, som odlades av hans far. Sedan vi 1914 flyttat till Södermalm, hade vi där en jordkällare, där vi förvarade vinterns potatis i ett par stora bingar. Vi hade alltid rosenpotatis, som vi sade, god, fast och stärkelserik potatis, som särskilt kraftigt bidrog till att göra vår föda aptitlig och god.

Frukostmaten bestod alltid – jag kan inte minnas något undantag – av salt strömming och kokt potatis, hårt bröd med en liten klick margarin och ett glas mjölk. Mamma lade för oss tre kokta salta strömmingar, potatis fick vi ta själv hur många vi orkade äta, och en brödbit extra godtogs också. Strömmingen kokade mamma ofta ovanpå potatisen, då ju en del av saltet stannade i det kokande vattnet. Var höst köpte far en ”fjärding” strömming och priset var, om jag inte tar fel, två kronor och femtio öre per fjärding om cirka 25 kilo.

Om sommaren ändrades matsedeln något. Den salta strömmingen ersattes med färsk strömming. Hur ofta fick vi inte en 25-öring av mamma för att springa till Fisktorget och köpa ”en kanna strömming”? En kannhämtare rymde väl 2,5 liter varför priset var billigt. Strömmingen var fångad under föregående natt och forslad in från fiskelägena på fiskarnas egna båtar. Något vägande kom aldrig i fråga, utan kannhämtaren fylldes till brädden, 25-öringen levererades, och affären var klar.

Den färska strömmingen kunde tillredas på många de sätt:

Den stektes i margarin i stekpannan;

Den stektes till sk ”sotare” på spisingarna;

Sedan den gjorts upp och ryggbenet tagits ut, lades två på detta sätt uppfläkta strömmingar mot varann och stektes till vad vi brukade kalla en strömmingsflundra;

Ofta serverades dylik stekt strömming i ättiklag med lök;

Den fläkta fisken kunde rullas kring en dillgren och kokas;

Strömmingen kokades sedan den gjorts upp, gärna med peppar och lagerbärsblad (tagna ur den lagerkrans Anders fått, då han avlade studentexamen).

Det fanns nog flera tillagningssätt, men de nämnda var de vanligaste. Och i alla former var den lika god! Jag tror också, att den var verkligt nyttig. Den försåg oss säkert med de vitaminer, vi behövde; vår kost innehöll alltför litet grönsaker, bär, sylter och dylikt, och strömmingen, fet och fin som den var i min barndom, innan vattnen förgiftats på olika sätt, var därför av stor betydelse för vår hälsa. Över större delen av Norrland spelade den samma roll. Bönder, som hade några mil och mera till kustbandet, hörde till fiskelägena med kärror och vagnar, som de fyllde med färsk strömming. Detta var säkert det bästa sovel de kunde få, och samtidigt det billigaste.

Med strömmingen tävlade den norska fetsillen. Den minns jag vi kunde köpa i litet koniska bleckspann, och smakligare sovel till vår goda potatis kunde vi inte få. Den förekom dock inte på långt när i samma omfattning som strömmingen på vårt bord. Dels var den dyrare, dels kanske också inte lika enkel att tillaga i vardagslag. I magasinerna, som vi kallade diversehandelsbutikerna, kunde sillen köpas kilovis. Jag minns den med saknad. Kokt fetsill var något extra gott! Vanlig svensk salt sill var också en ofta förekommande rätt tillagad både kokt, stekt, halstrad och inlagd i ättika.

Middagen var väl huvudmålet. Då blev det vad man väl kallar dagens husmanskost av enkelt slag – allt efter vad mammas matkassa tillstodde. Strömmingen var inte med längre, men potatisen intog fortfarande en viktig plats, och på den snålades aldrig. Hårt bröd och margarin var regel till middagen ”Ät bröd till maten, så blir du mätt!” underströk pappa ofta. Ibland kunde vi få en bit av en 4-öreskaka, sannolikt bakad av råg. Franska bröd minns jag inte, däremot limpor av råg. De hade en typisk form: var bredast på mitten och smalnade sedan av i båda ändar. De kunde komma ifråga till en extra kopp kaffe en lördagskväll. De kostade tror jag 25 öre.

Sovlet vid middagen till den goda potatisen varierade. Amerikanskt fläsk hade börjat komma allt mer i handeln. Det var gott, tyckte vi, trots att det var mycket fett. För 50 öre fick man hos handlar Wickholm på Norrmalmsgatan en bit som räckte till ett mål, oftast bara stekt, ibland serverad med löksås. Ofta nog bestod hela målet av potatis med löksås utan fläsk, om

det var tomt i mammas portmonnä. Då och då fick jag eller Wanda eller vi båda i sällskap traska till Sjögatan inte långt från Tivolibrön och köpa "Kött- och Fläskkorv", och den smakade också bra tillsammans med vår potatis. Makaroner och fläsk tillhörde också middagsmaten någon gång i månaden. Stekt norgesill var heller inte ovanlig, och stekt salt sill med lök räknade vi som en läckerhet. Ärtor, kokta på köttben från söndagsmiddagen hörde till torsdagsmaten. Bruna böner kunde också då och då stå på bordet. Kålsoppa kokade mamma ganska ofta, men hon hade för sed att först bryna kålen i grytan, och den lukten tyckte jag inte om, men soppan slank ju ner, även om jag minns, att den alltid var tunn. Plättar kunde mamma servera särskilt fram mot hösten, då hon fått lingon att sylta. Dessa plockade Wanda och jag långt bort på moarna sydöst om Södra stadsberget; för blåbär måste vi antingen traska bort till Hällomsberget i Selånger eller till skogarna bortom Sidsjön i Tuna. Röda vinbär fick vi på Ludviksberg, där en trädgårdskulla gärna tullade de dignande bärbuskarna åt oss. Bär köptes aldrig. Pannkaka gjorde mor i form. Det var tjockpannkaka som vi sa, och det var ju njutningsrika stunder, då vi åt den, skurna i fyrkantiga eller rektangulära bitar. En fröjd var det, då mamma tog fram våffeljärnet och gräddade våfflor! Det hände ju mest kring "Våffeldagen" förstås. Även plättlaggen kunde då och då komma i bruk, liksom tunnpannkaksjärnet. Då rusade vi till sockerskrinet och skrapade ihop sockersmulorna för att söta den goda tunnpannkakan, särskilt om sylten tagit slut.

Mamma ville gärna ha någon fruktsoppa eller välling som efterrätt, om slantarna räckte till. Det var risgrynvälling, mannagrynsvälling, sagosoppa (den enda mat jag avskydde!), tisdagsoppa, som då blev huvudrätt. I risgrynsvällingen skulle det alltid vara en bit kanel.

Kvällsmaten bestod alltid av gröt och mjölk. Oftast var det havregrynsgröt, vi fick, men även kornmjölsgröt kunde komma ifråga. Kvällsmaten äts vid halv niotiden. Om lördagskvällarna kunde vi få mannagrynsgröt, och fick vi då därtill en kvarts kaka hårt bröd med smör och en skiva falukorv på, blev det ju en riktig festmåltid!

Kött förekom aldrig under veckan. Det hörde till söndagsmiddagen. Far höll styvt på, att till åtminstone ett mål i veckan borde det finnas kött. Han var förälskad i köttsoffa, och det sista han gjorde, innan han om lördagarna körde sin pälle hemåt, var att stanna upp vid Stora torget och köpa soppkött. Det koktes med grönsaker av olika slag och serverades till söndagsmiddagen. Något annat kött (bortsett från falukorv, som kunde förekomma lika ofta som fläsk) kan jag inte erinra mig. Till söndagsmiddag kunde också förekomma någon fisk av det större formatet, gädda, abborre eller sik. Gäddan stektes i ugn, abborren stuvades, siken koktes. Då farbror Herlog arbetade vid prästgården i Selånger, lade han och prästsonen Torgny ut nät och tog vårfisk i Selångersfjärden. Vi fick då stora korgar med gädda, abborre, mört mm. Den fisken var en god hjälp särskilt under krigstidens svåra år.

Jag kan inte se annat än att vår matstandard fram till krisåren 1917-1918 var god. Vi behövde aldrig gå hungriga till sängs.

Hemmets drycker var lika enkla som maten. Det var vatten, mjölk och kaffe. Vatten tog vi ur vattenkastaren ute på gården. Vintertiden hände det vid sträng kyla, att den frös, och då fick vi tina upp den med kokande vatten eller be gatukontoret om hjälp. Saft kom ibland i fråga, om vi hade haft tur med bärplockningen. Det fanns också "bruspulver" att köpa. Blandade man en tesked av detta pulver i ett glas vatten, fick man en riktigt bra lemonad. Den saften förekom dock sällan.

En kopp kaffe fick vi var morgon, men heller inte oftare. Möjligen kunde mamma och pappa dricka en kopp med en saffransbulle till, och då fick vi smaka. Med kaffe hörde kaffebrännaren samman! Den fanns nog i alla hem. Mor köpte alltid orostat kaffe, och därför måste hon rosta det själv. Kaffebrännaren var ett konformat plåtkärl med lock, i vilket fanns en vev som gick ner genom locket och nertill var försedd med ett par plåtvingar, som vid

vevningen rörde om bland kaffebönorna, så att de rostades likformigt. Brännaren värmdes på spisen, och då den började ryka så smått, spred sig en underbar kaffedoft i köket. Då tog mamma brännaren från spisen, och hållande den i träskaftet skakade hon den en stund för att bli riktigt säker om en god rostning. Sen kunde bönorna malas i kaffekvarnen, och nöjet att veva den knastrande kvarnen åtog jag mig gärna.

Mjölk köpte vi av en bonde i Sättna. Vi hade som det då hette ett "mjölktag", vilket innebar, att bonden var vecka lämnade ett visst antal liter sötmjölk åt oss. Jag tror vi nöjde oss med 3 – 4 liter. Den levererades var lördagsmorgon i en bleckhämtare, som tätats med en linnelapp, så att mjölken under stadsresan inte skulle skvimpa ut. Det var som regel bondens gumma, som i en tvåhjulskärra kom åkande med mjölken. Den slogs genast upp i ett emaljrat fat som ställdes i farstuskåpet för att hållas kall. Mjölken skummades med sked, så att vi fick kaffeградde. Jag tror också, att bonden kunde leverera tätmjölk, men den fanns också att köpa, sedan Lockne mejeri etablerats i vår lilla stad.

Kom det manligt främmande eller någon av fars uppdragsgivare, brukade far bjuda på en sup. Av fars grimaser, fick jag klart för mig, att supen måste smaka väldigt illa. Jag beslöt mej därför att aldrig smaka den. Efter 94 år kan jag också säga, att jag aldrig druckit en sup brännvin – och kanske bara ett dussin gånger smuttat på en sup. Far hade en "artighetsliter" stående för de besökande, men för eget bruk brydde han sig aldrig om den. I hela den tid far levde, använde han aldrig sprit av något slag, rökte aldrig men piggade då och då upp sig med en prilla.

Helgerna sökte mamma göra så festliga det var möjligt. Först och främst skulle golv och mattor tvättas, fönster, skåp och allt som var målat likaså. Självfallet skulle vi ha "rent på oss", och vi skulle vara kammade och fina. Till julen köpte pappa alltid en gran, och vi barn fick ett muntert arbete med att klä den. Av pappersremсор i flera färger flätade vi korgar i vilka vi stoppade nötter av olika slag. Franskarameller köpte vi, men vi kunde också tillverka dem. Hela granen skulle prydas med glitter och med sk flaggspel med svenska och andra nationers flaggor. Allra överst skulle sitta en stjärna, som pappa tillverkat av blank mässingsplåt. Äpplen skulle hänga i grenarna och små ljus i sina hållare. Vi var alla sysselsatta med detta roliga arbete, som skulle vara färdigt före middagen på julafton.

Nästan en månad före jul bar mamma in en ekbunke, i vilken hon lutade julfisken. Lutfisk hörde alltid till julen. Skinka försökte nog mamma skaffa hem, korv, både falukorv och kokkorv, och i spadet efter korven och skinkan, doppade vi limpskivor till "dopp i grytan". Till jul fick vi också riktigt smör, och utom sötmjölk också svagdricka eller juldricka, som var en aning finare! Och så till slut: risgrynsgrot med socker och kanel! Det blev minsann en jul som hette duga! Vi kunde rent av få en kopp riktigt kaffe med kakor till, eller en av mamma bakad bulle.

Till påsk skulle alltid ägg finnas på bordet. Vi lärde oss t.o.m. att måla dem. Några speciella ägglekar minns jag dock inte. Stadens yngre borgerskap brukade om påsken, då vädret vädret var lämpligt, ta sig en spatsertur upp till Fornhemmet på Norra berget, och dricka en kopp kaffe i uteserveringen.

VÄRME OCH LYSE, KLÄDER OCH TVÄTT

I min barndom fanns ju ingen centralvärme. I de riktigt fina husen kunde man ha kaminer, som eldades med antracit, som en slags centralvärmekälla placerad i "hallen". så, att den kunde sprida värme i korridorer och sambandsrum. Värmebehovet kompletterades med kakelugnar i övriga rum. De eldades med björkved, som tillhandahölls av traktens bönder. Sågning och huggning ombesörjdes för de mera besuttna av särskilda "vedgubbar" eller ingick i någon manlig anställds arbetsuppgifter. Jag skulle tro, att folk på den tiden inte var bortskämda med rumsvärmen. Troligen var temperaturen i hemmen sällan mer än omkring 12 grader, litet högre vid festliga tillfällen.

Fattigman, som fick nöja sig med en lägenhet om rum och kök, hade som regel bara spisen i köket som värmekälla. Den höll ju om dagen en rätt hygglig temperatur, men då elden i den släcktes om kvällen, dröjde det inte länge, förrän lägenheten var ganska utkyld. Kammaren, som "rummet" oftast kallades, var då alldeles utkyld om morgnarna, med tjocka lager av is på fönstret. Men märkligt nog, jag minns inte, att vi klagade över kylan! Även om man gärna höll sig i sängen, tills mamma fått eld i spisen.

Köksveden skaffade sig fattigman på alla upptänkliga sätt. Den var inte särskilt billig även i sågverksdistrikten. Därför kunde man oftast se, hur t ex byggnadsarbetare, som cyklade eller traskade hem, sedan arbetet var slut, tagit med sig brädlappar och brännbart avfall från bygget, antingen surrat vid cykeln, eller bundet med ett par snören till ett paket, som kunde bäras under armen. Ingen – inte ens byggmästarna – sade något om detta. Byggnadsavfallet skulle ju ändå bort. Man såg bara till, att inte användbara brädlängder sågades upp till spisved. Då gamla stugor och uthus revs, passade man också på att förse sig med "kaffeved" även om man snart insåg, att detta gamla virke hade dåligt värmevärde.

Många måste naturligtvis köpa sin ved. Denna kom oftast i pråmar från de många sågverken. Innan virket i brädgården forslades ut till ett väntande fartyg, skulle det "justeras". Detta innebar att rotänden av brädan eller plankan, som efter skogshuggarens såg och yxa var sned och ojämn, sågades av, vilket samtidigt gav virket en exakt längd. Dessa avsågade bitar, "splitved", som de hette vid export, och "knubb" som de kallades som ved, lastades i pråmar och bogserades in till kajerna längs Selångersån. Där togs de emot av köparen eller hans ombud, oftast den vedhandlare, av vilken menige man brukade köpa veden. Knubben forslades sedan den kastats i land, till särskilda skjul, som i Sundsvall stod i långa rödmålade rader längs Heffnerssidan.

Som pojke var jag många gånger med och lossade vedpråmar. Jag brukade få en blank 2-krona för en dags ihärdigt arbete. Jag minns en gång, då jag och farbror Herlog började lossa en pråm med ribbved vid 6-tiden på kvällen. Vi arbetade hela kvällen och natten, och kl 6 på morgonen var den tömd. Jag var väl då 10-11 år, skulle jag tro. Det var mitt i sommaren, så jag hade ingen skola att vara sömnig i.

Vedhandlarna tillhandahöll ved av skilda arter. I sortimentet fanns t ex "ribbved". Den bestod av bakar, som kom till då sågramen klöv stocken i brädor och plank. Denna ribbved var förhållandevis billig, då den till ganska stor del bara var bark, "Blandved" bestod av både lövträdsved och furuved i meterlånga längder. Jag inbillar mig, att det var ortens bönder, som sålde dylik ved till vedhandlarna. Björkved i meterlängder var den dyraste veden, men den gav också den bästa värmen. Den användes aldrig i spisen utan blev till brasved i kakelugnen.

Pråmarna var timrade, tjärdrevna fartyg av rektangulär form – de hade alltså varken för

eller akter. Bredden kunde väl vara 5-6 meter, längden 8 – 10 meter, djupet från reling till botten (som var alldeles flat), var väl 1,5 meter. Varje sågverk hade en hel armada av pråmar som byggdes på särskilda varv. De bogserades in till stan i långa släp av en ångbåt. Det fanns väl ett 40-tal sågverk på Alnön, längs Alnösundets fastlandssida, och runt Sundsvallsfjärdens stränder. Heffners sågverk låg närmast staden i norr och Mons sågverk intog samma plats i söder. Varje sågverk hade en dylik bogserare.

Timret *flottades* till de många sågverken. Det gick inte att förhindra, att stockar lossade i flottarna och med våg och vind drev till havs för att vid nästa vindkantring drivas tillbaka mot kusten. Mycket virke spolades också av från skutor och ångare vid dåligt väder. Klampar och plankor kunde ligga månader i sjön, innan de drev i land. Fiskarna ute i skärgårdens fiskelägen försåg sig med sin vinterved genom att bärga stockarna och såga upp dem till lämplig för forsling anpassade längder. Varje höst ringde telefonen i mitt hem från medlemmar av fiskarfamiljen Hägg och bad pappa att köra hem vinterveden. Fiskarna forslade hem den på sina fiskebåtar, som på min tid ofta var försedda med Pentamotorer, uppför Selångersån till lämplig avlastningsplats. Där hämtade sedan pappa och jag veden, som var vedvit och rundpolerad av vågorna, men torr som brasved skall vara. Vi lastade den på “flakvagnen” och körde lasset till – Afrika! Så kallades kvarteret i nordvästra utkanten av Sundsvall, där Peter Hägg bodde. Brodern August hade sin stuga i samma kvarter som vi och faster Karin fast längs Norrmalmsgatan. Han kärtrade själv hem sin ved. Det var ju bara 100 meter till Selångersån.

En arbetare på Ortvikens sulfitfabrik brukade också på fritiden bärga ved vid stränderna till den holme, på vilken fabriken var byggd. En gång om året ville han ha veden hemkörd. Den hade då legat upplagd till tork över hela sommaren och var torr och fin. I den fanns emellertid inga stockar eller ens delar av timmer. Det var småbitar mest, men goda till spisved. Nu bodde denne arbetare vid Sidsjön ett par kilometer från Staden och ut till Ortviken genom hela Skönsberg och till östligaste delen av hamnbassängen, var det väl gott och väl 5 km, kanske mer. Avtalet med pappa var, att för varje lass han körde upp till Sidsjön, skulle han för transporten få ett liknande lass ved för eget bruk. Jag var med om dessa turer många gånger. För veden måste vi ha skänning på flakvagnen i vilken veden omsorgsfullt travades rågande full.

All ved för vår familjs behov högg jag. Jag tyckte det var roligt faktiskt. Att kunna enbart med yxan hugga av vedstyckena, sedan jag kanske först med yxan spjälkat de största bitarna, tyckte jag var nöjsamt. Jag bar också in all veden – jag kan inte erinra mig, att någon annan skötte det jobbet. Pappa brukade hjälpa några gamla med vedhuggning. Jag följde då med, och vid skenet av en fotogenlykta stod vi i de små vedbodarna och högg, varvid pappa sågade, och jag klöv.

Särskilt roligt tyckte jag det var att hugga ribbved. Den behövde oftast inte sågas utan sedan ribban lagts över huggkubben kunde man med ett kraftigt och välplacerat hugg med yxan ge den en för spisen lämplig längd.

Om somrarna jobbade jag vid flera tillfällen hos någon av vedhandlarna vid hamnen. Arbetet varade mellan 7 på morgonen och 5 på kvällen. Det bestod mestadels i att trava meterved i långa rader, att lassa uppköparnas fordon och bära fram ved till en motorsåg och klyv, som ordnade huggen ved åt kunder, som så önskade. Jag hade väl smörgåsar med mej, kan jag tro. Någon gång kunde jag också springa hem, en lång väg genom hela stan, då vi från 1914 bodde på Stenhammaren. En gång ombads jag av en karl, som arbetade jämte mej, att gå och äta på ett ställe inte långt från den sk Finnkajen. Där hade en del käringar ordnat enkla stånd, där de sålde färdiglagad mat. Jag fick för 25 öre en portion stuvade morötter och potatis med ilagda kött- och benbitar. Vi fick sitta på träbänkar framför ett bord med en trasig

vaxduk på. Jag åt, men blev nästan genast våldsamt sjuk, med kräkningar och ett förskräckligt illamående. Jag var ordentligt matförgiftad! Som väl var kunde jag spy opp det mesta. Käringen, som lagade denna "mat" kallades Fitinghoffskan, en smutsig och eländig käring, som åt sina kunder av gamla koklövar och skämt gammalt kött kokade ihop rena giftet. Jag svor emellertid för mej själv, att aldrig, hur hungrig jag än kunde vara, skulle jag äta i ett sådant tält som Fitinghoffskans. Det fanns såna "mathak" även i Stockholm på 1890-talet, t ex vid Träsktorget, där Tre backar-lång-gatan (nu Tegnégatan) möter Regeringsgatan.

Jag minns inte att några nya kläder köptes, i varje fall inte åt Wanda och mej och syskonen yngre än vi. Det var mamma (och kanske den sykkunniga faster Karin?) som snörpte till våra kläder eller sydde om de äldre syskonens avlagda byxor och skjortor och blusar. Jag hade alltid en blus, kortbyxor, hemstickade strumpor och hemlagade skor. Då och då måste naturligtvis något nytt till, men därom minns jag faktiskt ingenting. Farbror Herlog var ofta så snäll, att han gav mej ett par nya skor, som jag fick pröva ut i skoaffären. "Kom nu, Kalle, går vi å får oss något nytt på fötterna!" hette det.

Pappa var också en händig skomakare åt de slitvargar hans barn var. Skorna, man köpte, var förr knappast "foträtta", utan klämde både här och där. Trots mammas hemstickade tjocka yllestrumpor, fick vi därför ofta skavsår, och under de kalla vintrarna i min barndom, blev fötterna ofta "ömkylda", värkande och kliande. Mot dessa åkommor hade mor terpentint att kleta på, och far sydde oss "luddar". De var tillverkade av vadmalsbitar och annat tjockt tyg, som pappa sydde ihop till ett ganska tjockt lager. Ur detta material klippte han ut skosulor, vid vilka han sydde fast ett tjockt skoskaft, som gick upp över halva smalbenet. De där luddarna var mjuka och behagliga för foten, och de gav oss aldrig några skavsår. Det var väl inte så eleganta, men jag minns inte, att kamraterna skrattade åt oss för deras skull.

Pappa hade också skaffat sig alla verktyg som behövdes för att halvsula trasiga skor. Han hade en skomakarhammare för att "klappa" sullädet och slå i pligg, ett antal läster, skomakarklämma för att hålla den trasiga skon i arbetsläge, ett antal olika grova sylar, en blötblja för sullädet, beck och linnetråd för att tillverka becktråd, vax för att vaxa linnetråden och svinborst för att (i stället för nål) sno in i becktrådens ände. Jag fick ibland följa pappa till läderaffären och köpa sulläder. Det var mest grovt, tjockt oxläder, som kom i fråga (åtminstone för pojkskorna). Innan detta tjocka och styva läder kunde bearbetas måste det blötläggas i blötbljan, där det fick ligga både en och flera dagar. Sen togs det upp och lades på ett städ och klappades ordentligt med skomakarhammaren. Far ritade så ut sulans form efter den trasiga skon och skar ut sulan. Med kniv gjorde han så ett litet millimeterdjupt "dike" runt sulan omkring 6 – 7 millimeter från sulans kant, om nu sulan skulle sys fast med becktråd. Vanligen var det skorna för flickorna och mamma som syddes fast, då sulan i dessa skor måste vara tunnare än i pojknarnas "laggar". Dessa pliggades som regel fast med centimeterlånga träpliggar, sedan far med en syl borrar upp två rader pligghål runt sulans kant. Att "pligga" fick jag göra mer än en gång, och pappas min, då han såg på mitt arbete, sa mej, att han var belåten med hjälpen. Klackarna spikades alltid fast med småspik.

Tvätten skötte mamma hemma i köket. Hon hade ett par stadiga ekträbunkar, i vilka hon kunde lägga kläderna i blöt. Lut värmdes hon i spisen. Det fanns små burkar med tvättmedel, som hon kunde blöta ur i burkarna. Kläderna koktes i denna lut nedlagda i en stor kopparkittel. Linnetvätt skrubbades mot ett tvättbräde, och sköljdes sedan vid vattenkastarn på gården.

Längs Selångersån hade staden anordnat två sk tvättbryggor, där husmödrarna kunde skölja sin tvätt och klappa den med ett klappträ. Det fanns en brygga på åns norrsida ett

stycke östanför det sista magasinet vid ån. Den andra låg på södra sidan omedelbart väster om Storbron. Jag minns inte, att Mamma använde sig av dessa bryggor. Jag kommer däremot ihåg att en gång, då vi lekte på vår sidas brygga, föll en liten tös i vattnet mellan bryggan och kajen. Jag kastade mig omkull och sträckte ut händerna för att dra upp henne, då en äldre pojke hoppade ner rakt på mina händer – och fick upp tösen.

GATULIV I DET GAMLA NORRMALM

I minnet upplever jag gatorna kring vårt hem som ljuvligt sollysta som levde de ständigt i den gladaste feststämning. De gav trygghet och trevnad nästan som mammas kök, då hon full av livsglädje trallade sina glada visor. Och gatorna var så tysta! Det moderna motorbullret fanns inte. Då och då rullade bara en hästdragen kärra eller vagn förbi, och klappret från hästhovarna lät så taktfast muntert, ända tills lasset svängde ut över Storbron och dess träplankor tystade klappret till ett doft dunk- dunk i en helt ny rytm. Vi kunde också höra hästtrampet från Storgatan bakom husraden på andra sidan Selångersån. Det var klart och rent, tyckte vi, så länge kärran eller vagnen rullade över den vanliga stenläggningen, men doft och suddigt då hästen nådde knubb-beläggningen framför Lindgrens järnhandel. Då och då hörde vi ångvisslan från någon av alla de vitmålade skärgårdsbåtar, som trafikerade Alnöns många sågverk, eller råmanden från korna hos "pojarna Olsson" längst österut på Norrlandsgatan. Och någon gång om dagen kom en gammal ryss med en låda med hemlagad glass bunden framför magen och ropade på sitt lustiga språk:

- Klass micke pra! Klass micke pra!

Då och då kunde också gatumusikanter dyka upp i tro, att de kunde tjäna en slant på att en stund underhålla Norrmalms gamla mostrar och barnungar med sin konst. Detta sedan de klokt nog avverkat den mer inkomstbringande "stenstan". Det var sångare, som föredrog den sista slagdängan, dragspelare med någon vaktparadmusik, och enstaka solister på fiol. För oss pojkar var de allra intressantaste "tuseninstrumentarna", de som lastat på sig alla de instrument som de fick plats med! De hade på ryggen en stor trumma, som de trakterade med hjälp av en lina som var fastsatt i deras högerfot, munspel fasthållet framför munnen med hjälp av en särskild ställning, ett litet dragspel mellan händerna och därtill triangel, kastanjetter och Gud vet vad allt annat i oljudsväg. Vi pojkar beundrade i högsta grad dessa tusenkonstnärer, och sprang och tiggde 5-öringar i hemmen till lön för deras möda.

Det hände också, att en "tittskåpsgubbe" dök upp, högljutt rekommenderande sina bilder:

- Titta djupt in i hålet, mitt ärade herrskap, så har ni nöje av titten!

"Påsagubbar" var heller inte ovanliga. De var hemlösa stackare, som stoppat allt de ägde i en gammal påse, och som smutsiga, skäggiga och trasiga kom traskande utan annat mål än att få en matbit eller en kopp kaffe av hyggliga människor. Vi ungar såg på dem med stora ögon, och fantiserade om, att de var farliga, förklädda rövare eller rent av kanske ryska "sågfilare", som illvilligt spionerade för de farliga ryssarnas räkning. Hade inte pappa talat om, att vi höll på att bygga Bodens fästning till skydd för vårt arma land? Och brukade inte mammorna skrämna sina olydiga barn med hotet "Akta dej så inte ryssen tar dej, din rackarunge!"

Men vi i våra gamla stugor, kände oss trots allt säkra. Vi var ju också så många i vår lilla stad! I solskenet på Skeppargatan hade vi också manhaftiga poliser! De gav oss trygghet och tillit, då de – alltid ensamma - makligt flanerade på vår gata klädda i sin svarta uniform med sabel och pickelhuvetskask. Då och då kikade de pliktskyldigast in i någon gränd eller kastade ett öga in på Esplanaden för att se efter, om inte någon nattuggla tagit sofforna till sovplats. Mötte den patrullerande några småbarn, stannade han för att få sig en liten pratstund och höra efter, hur deras mammor och pappor mådde. Sen plockade de fram en lakritsrem åt dem var. Vänligheten uppskattades nog av barnen, men den konstapel som var särskilt generös med

lakritsen, kallade pojkarna "dumpolisen". Logiken bakom denna lilla elakhet mot en snäll polis var, att de flesta ungarna menade, att en karl, som skulle hålla ordning bland bus och banditer och som var klädd i kask och svärd, borde ha annat för sig än leka med ungar och lakritssnören.

Ty det fanns ju faktiskt "busar" i vår lilla stad! Det var många som kallades busar. Det fanns hamnbusar, som väl egentligen borde ha fått heta hamnarbetare, men då de i väntan på arbete samlades kring hamnen, föll det sig enkelt för dem att i "väntan på båt" smita upp i Bushagen och dela på en "liter". Bushagen var den obebyggda öppna hagmarken öster om Tivoli mellan Heffnersvägen och Gamla landsvägen. Literflaskorna lämnade de efter sig, till stor fröjd för oss pojkar. Dem samlade vi ihop tillsammans med halvliters- och kvarterspavor och erbjöd dem till köp till en gammal smutsig gubbe, som bodde i ett ruckel vid Norrlandsgatan. Han tog emot dem utan ett ord, luktade i dem för att försäkra sig om, att flaskorna var rena eller i varje fall inte innehållit fotogen, och plockade så ur en stor skinnportmonnä försiktigt ut 5 öre för en literflaska, 3 öre för en halvliter och 2 öre för en kvartersbutelj. Med dessa stora pengar i näven rusade vi iväg till "Fru Carlsson" som tillsammans med en vanför son hade ett "magasin" vid Skeppargatan. Ur stora glasburkar med karameller grävde hon upp en handfull syltkarameller och lade på ett papper, som hon kramade ihop och gav oss. Ibland kunde vi också söka upp Palms konditori i en gränd mot Sjögatan och inhandla "en strut kaksmulor" för 10 öre. Det var det allra godaste, vi kunde hitta på! Sämre utbyte gav det att ta sig till Karamellfabriken i ett av de stora stenmagasinen vid Sjögatan, och där med en pinne peta fram något gott ur ett utställt tomfat, som rymt något smetigt sött.

Det fanns också åkarbusar. Dessa hörde jag inte så mycket talas om i min hemstad. Stan var för liten, och åkerierna för små. I Stockholm var det annorlunda. Där fanns det åkare som hade upp till 150 hästar. För att få drängar som körde dessa, accepterade åkaren vilka som helst som kunde hålla i ett par tömmar. De sov under krubban, då de inga hem hade. Den slant de fick, kanske en och femtio eller en krona om dagen söp de upp i någon av huvudstadens många krogar. De blev åkarbusar.

För oss barn var ordet "buse" inte laddat med hån eller förakt, i varje fall inte av den intensitet som kanske senare tider har lagt in i ordet. En "buse" var närmast en karl så drucken, att han inte kunde ta vara på sig själv. Så utbrett som fylleriet var kring sekelskiftet som ett arv från 1800-talets arbetslöshet, nöd och fattigdom, var det inte ovanligt att se berusade människor.

Haffandet av en fullbuse var ju för oss pojkar ett litet skådespel. Där såg vi lag och förordning i verksamhet. Poliserna gjorde ju i vanliga fall intet annat än traskade gata upp och gata ner. Men när de fick fatt i en "buse", då blev det fart i dem! De tog ett fast tag i syndaren, om han nu var i stånd att gå själv, och så traskade man iväg, ofta under sång och diverse dramatiska historier från den anhållne.

Ibland var emellertid "bussen" alltför full för att kunna gå. Han låg där bara i en portgång och spydde. Då kom "Busvagnen", och så fort den skymtades skrek ungarna "Busvagnen! Busvagnen!" och samlades i krets kring polisens offer. Busvagnen var en vanlig flakvagn på vilken stod en gulmålad rektangulär låda, lika lång som vagnen men litet smalare och kanske 75 cm hög. Baktill hade den en lucka som kunde fällas ner, och sen det var gjort hyvade ett par handfasta poliser in "bussen", stängde och reglade luckan och körde offret till polisstationen. Jag fick vid förfrågan hos pappa höra, att de anhållna fick böta, och kunde de inte betala, fick de tjäna av böterna med att hugga ved på en därtill arrangerad "vedgård" väst på stan. Jag tror denna inrättning stod öppen även för dem som utom för fylleri dömts för mindre förseelser, men inte kunnat betala böterna.

Stadens "busar" var ganska hyggliga, efter vad jag kunde förstå. Jag hörde aldrig talas

om slagsmål, blodvite eller knivhugg. Däremot hörde jag berättas om ett verkligt utstuderat brott. En anställd vid telegrafverket i stan, som avskedats och ville hämnas, hade arrangerat en sprängladdning så finurligt, att när någon ringde ett visst nummer, skulle laddningen explodera. Så vitt jag hörde, skulle attentatet i tid ha avslöjats. Men begreppet "helvetesmaskin" spökade länge i mitt huvud.

Det var mest till Bushagen, Stenkrossplan och parkerna i stenstan och till fattigbebyggelsen i stadens utkanter som Busvagnen behövde rycka ut. Men minnena från 1800-talets misär i hela vårt land levde kvar överallt och brännvinsnederna tog det lång tid att utrota. Ideella föreningar som IOGT, Vita bandet och olika "nykterhetsordnar" arbetade på olika sätt mot spritmissbruket. Man byggde föreningslokaler, ordnade samkväm med musik, föreläsningar och annan underhållning. Nykterhetsföreningarna byggde både i staden och litet varstans i stadens omgivning små lokaler. I dem fanns en större sal, där medlemmarna kunde samlas. Ofta hade dessa byggnader namn som tydde på god framtidstro. De hette "Hoppets här", "Lyckan och harmonin", "Nykterhet och hälsa" mm. Nykterhetsföreningarna vid Läroverk och Flickskola hyrde ofta dessa lokaler till sina hippor, där vi med en äldre mamma som "förkläde" samlades för att dansa, leka och ha litet trevligt.

Det diktades också visor mot superiet och om dem som satt in allt de förtjänade på "glasbanken" (krogen). De beskrev spritens svåra följder med fattigdom, sjukdom och brott, och exemplifierade detta genom att hårresande beskriva kända olyckor. Jag minns några rader ur ett par dylika visor, som kom mej att gråta och gömma mig hos mamma:

En liten pilt av hunger tård
Han ber sin far om bröd.
Ack arma barn jag intet har
Som lindra kan din nöd
Förvirrad han så barnet tar
Och det i havet kastar ut
Ty ruset honom modet gav
att fatta sitt beslut.

Utanför Spritbolaget på ett staket minns jag en tavla av en liten barnunge som bevekande ber sin far komma hem. Fadern stod där vinglig och berusad och drack ur en flaska. Till den visan fanns också en gripande melodi, som kom tårarna att rinna. De ord av denna visa, som mamma ibland sjöng löd:

O, fader. O fader,
Kom hem till oss nu,
Ty klockan i tornet slår tu...

En dramatisk upplevelse för oss pojkar var, då elden slapp lös i någon gammal kåk, och brandkåren stormade in på vår gata! Den kom i rykande fart utför Skolhusallén med ett par hästar i galopp framför den mässingglänsande, ångdrivna sprutan som bolmade ut svart rök ur sin glänsande mässingsskorsten! Den dundrade fram över Storbron och svängde så tvärt in på Skeppargatan, att jag tyckte den väldiga sprutan gick på två hjul! Brandsoldaterna i sina glänsande hjälmar ringde i ett med sprutans stora klocka, eldade under pannan och skrek "Ur vägen! Ur vägen!" åt folk, som överraskades av den vilda framfarten. Ofta brann det i en anläggning som hette Svensk Papp, och då svängde brandkåren in i Badhusparken och försvann bort över den knaggliga vägen följd av en skara hojtande och skrikande ugnar. Det

var intressant att se, hur brandsoldaterna ordnade alla sina slangar och ansatte elden med Selångersåns uppumpade vatten. Det skulle minsann ha varit ett nöje att vara brandsoldat! Han var utan tvekan duktigare än poliserna.

På vår gata kunde man inte så sällan se en gammal svartklädd kvinna i stor och vidbrättad hatt ivrigt skynda omkring. Hon bar alltid ett paket under armen. Det var Tok-Augusta, en stackars ensam kvinna, som ingen visste var hon hörde hemma, men som sas sova på någon parksoffa, under någon uppdragen båt eller kanske rent av uppe i skogen på Stadsberget. Vi förstod, att hon var sinnessjuk, dock ej värre, än att hon av stadens myndigheter inte ansågs behöva vård på sinnessjukhus. Hon talade med ingen, men hade alltid brått att lämna ifrån sig sitt paket, som hon lade var hon tyckte det passade, på en kajkant, i en båt, på en bänk vid kyrkan. Hur hon fick mat och dryck, vet jag inte, möjligt är, att någon av Skeppargatans alla "mostrar" förbarmade sig över henne.

Vi hade också Tok-Kalle som likt Tok-Augusta dagen i ände traskade omkring på gatorna. Till skillnad från den alltid gravallvarliga Augusta, var Kalle ständigt glad, hjälpsam och vänlig. Då manskören Sångarbröderna höll sin vårkonsert på Stora torget, kunde man alltid se Tok-Kalle hjälpa till med dirigeringen. Man drog litet på munnen åt honom, men lät honom utan glåpord hållas.

Jag skulle tro, att i min ungdom hade var stad dylika stackars människor, som samhället inte ansåg sig behöva ta hand om. De levde sitt liv med gatan som hem. I Stockholm fanns bland andra Trasfröken, som dagligen traskade förbi Kungens slott med en kaffeppanna och ett par kastruller skramlande hängande om livet.

På vår gata syntes ofta, särskilt vintertid försäljare av olika slag. Sill-August drog omkring med frusen fisk på en stadig sparkstötting. Han hade alltid bråttom med sin tunga sparkstötting, och jag minns honom alltid andfädd och med svetten drypande från näsa och haka. Han sålde inte bara sill utan även torsk, gädda och abborre.

Kolportörer fanns också av flera slag. Somliga kom var lördag med det senaste numret av veckotidningarna *Hemmet* och *Veckan*, som folk flitigt köpte och vid årets slut lade in i granna med guldtryck försedda röda årgångspärmar. Litet längre fram på 1920-talet kom de med *Hemmets Journal* och *Allers*, som också alla var förtjusta i. Åtskilliga sålde hela romaner där innehållet var fördelat på ett antal 15-öreshäften. Jag minns en dylik kolportageroman, som hette *Amor och Vesta*, som vi alla läste med stort intresse. En annan hette *Fersenska mordet*, där jag för första gången fick höra talas om Franska revolutionen, Marie Antoinette och Axel von Fersen, som pöbeln slog ihjäl utanför Riddarhuset i Stockholm. Min bror Anders tog sig en gång före att binda alla häftena i den granna pärm, som följde med 15-öreshäftena. Den boken lästes flitigt, och där talades om de zigenare, som jag 50 år senare skulle komma att ingående studera.

HAMNENS ALLA SKUTOR, ÅNGARE OCH SKÄRGÅRDSBÅTAR.

Sedan Selångersån passerat under Tivolibrön förenade den sig lättjefullt med hamnbassängens vida vatten. Till vänster om mynningen minns jag en kajplats, där den grönmålade lilla ångbåten *Alnö* ofta låg förtöjd. Den var i mina ögon så till vida märklig som någon roat sig med att placera ångmaskinen och skorstenen längst bak i aktern på båten. Hela fördäck kunde därför lastas med vad Alnöbor och sågverk runt Alnöundet ansåg sig ha behov av. Båten var för mej en långsam liten knatte, som därför blygsamt – menade jag – höll sig undan från de större skeppens kajplatser.

Till höger om åmynningen låg Finnkajen. Där förtöjdes Finlandsbåtarna *Carl von Linné* och (litet längre fram) *Wellamo* och *Oihonna*. Det var vitmålade, vackra fartyg, som säkert – menade jag – med hög fart och med stora vågor efter sig någon gång i veckan “Gick på” Åbo, Helsingfors och rent av kanske andra städer, dit det var väldigt långt.

Till höger om Finnkajen var en vik, och dit styrde alla de skärgårdsbåtar som vitmålade och flaggprydda gav liv och färg åt hamnen. De var en hel mängd: Turisten, Sylfide, Carlholm, Prins Gustav, Svartvik och allt vad de hette, var och en ofta med namnet angivande sin destination.

Om söndagarna brukade många av stadens promenadlystna borgare förlägga sin utflykt till hamnen, och därför minns jag den alltid vimlande av människor. En del ville ut till sina sommarnöjen på Alnö, andra skulle iväg att bada på sandstränderna söder om hamninloppet. (Ett bra badställe fanns också vid Fläsian öster om Kumå på södra sidan hamnen). Det var sågverksarbetare, som reste in till stan för att roa sig, det var skolklasser som ville se sig om. Båtarna kom och gick stup i ett. Ångvisslor i olika tonarter överröstade varann, skeppsklockor klingade muntert och landgångar släpades av och på båtarna.

Vinkelrätt mot den långa kajen och upp mot Sjögatan hade en rad karamelltanter satt upp sina gottbord i en lång rad. Där fanns lakrits och lakritsremmar, där fanns kolakarameller, syltkarameller, och kakor., bakelser, glass. Här och var sålde man sockerdricka och andra lemonader. Det stod alltid kö framför de glada gummorna i sina vita huvuddukar.

Sen promenerade man längs den plankbelagda kajen, mammor och pappor arm i arm, papporna i hatt eller “kubb” och alltid med käpp, mammorna i vida stora hattar och långa kjolar och med parasoll i handen, och med yngsta barnet, en liten sommarklädd jänta, som mumsade på en lakritsbit, vid sidan. Man promenerade förbi Tullpackhuset och fortsatte ända bort till lyftkranen. Där gjorde man helt om, men några svängde åt höger bort mot Järnvägsgruppen. Där brukade lastångare med bland annat svavel åt massaindustrin lägga till och marken var gul av kringstrött svavel, och det var ju intressant för mej som aldrig sett rent svavel utan bara hört att svavel, som brann, luktade illa. Från Järnvägsgruppen kunde man se bort mot Mons sågverk, där skutor låg och lastade virke. Ut i hamnbassängens mitt låg alltid i min barndom ett halvdussin segelskutor i väntan på last. De konkurrerades under världskriget ut av ångfartyg. Jag minns en väldig ångare, som hette Ceylon, kanske den största ångare jag dittills sett. Jag hade smugit mej ombord och stod just och tittade ner i det väldiga lastrummet, då någon grep mej bakifrån och höll ut mej över lastrumsgapet, som ju var hisnande djupt. Han skakade på skämt om mej, och jag fick brått att ta tag i den som lyfte mej. Det var naturligtvis en besättningsman, som ville skrämma mej! Jag återfann under andra Världskriget Ceylon som ett “land and lease”-fartyg vid Värtans gasverk.

När den första ångaren för året någon gång i mars tog sig in genom isen i stadens hamn,

firades detta med salut från batteriet vid Vattenledningsborgen. Det var en trevlig och riktig sed, tyckte jag. En båt, som arbetade sig fram i vårisarna, var sannerligen värd att hylla. Den båten kom också med värme. Batteriet brassade också på med blixtrande och dånande skott på kungens födelsedag liksom på Lützendagen den 6 november, då alla skolbarn hade lov.

Från hamnen kunde man inte undgå att se Tivolis höga lanternin. Där brukade om sommaren under lördags- och söndagskvällar Kungl. Västernorrlands regementes musikkår konserter. De slutade alltid med svenska arméns trumrika tapto, och det var en musik som hördes över hela stan. Flera gånger under sommaren gladde Tivoli sina gäster med ett vackert fyrverkeri med raketer och bengaliska eldar. Det var en av höstens minnesvärdaste nöjen att med pappa och mamma gå och titta "fyrcanteri och staketkastning" som syster Anna hade inbillat mej att fyrverkeriet hette.

Det var inte bara till hamnen som söndagarnas promenerande borgerskap sökte sig. Var vädret vackert, vände man gärna stegen till Fornhemmet på Norra stadsberget (Södra berget hade ännu på 1920-talet inte några byggnader eller utbyggda vägar). De promenerande traskade den branta Stadsbacken uppför, där Gagges villa till höger med sin grönglaserade takpannor drog till sig blickarna och repslagarbanan till vänster gav anledning till funderingar. Man tog sen av till Krönvägen och följde denna vackra promenadväg med dess fantastiska utsikt över stad, hamn och fjärran sågverk till hembygds museet Fornhemmet. Där kunde man beställa kaffe och andra läskedrycker och sedan bestiga det höga i trä byggda utsiktstornet (ersatt på 40-talet genom min studentkamrat Erik Sällvins försorg av ett (fult) i cement gjutet torn. Den intresserade kunde också ta en titt på "långlogen", en vattensåg m fl byggnader, innan man tog Burevägen hem.

Intendenten för museet var en kapten Hammarberg som bodde i ett ynka litet enrumshus. Han kallades aldrig annat än Homo, en filosof, som gärna skrev små artiklar i Sundsvalls Posten om Einstein, Newton, Berzelius, Linné m fl stormän, som han kände sig släkt med. Sen vattnade han sin andliga åker med Aqua vitae på Tivoli eller Knaust, och kryssade till slut upp till sitt berg i nattmörkret och försökte få plats för sin magra lekamen i sitt lilla boköverfulla Tusculum.

Stadens storgrosshandlare höll gärna till på Tivoli sommartiden. Vintertiden gästade de Hotell Knaust, välkänt över hela vårt land. Sågverksadeln var förmögen och möttes ofta till stabila middagar nedsköljda med kaffe och punsch.

Sundsvall var tidigt centrum för en väldig trävaruhandel. Då skogsbruket kom i gång på 1850-talet kom den ene affärsmannen efter den andre till staden, köpte in sig hos redan etablerade bolag och sågverk eller byggde nya. Det gick i min barndom många historier om dessa affärsmäns förmåga att skaffa sig skogsfastigheter. De reste omkring i bygderna, tog kontakt med bönderna, och erbjöd dem enligt böndernas mening svindlande priser för skogsarealer, som bara stått och växt och inte givet ett öre i inkomst bortsett från betet åt kor och småkräk, och ett obetydligt jaktbyte, vedbrand och myrslätter. Man måste också komma ihåg, hur fattigt landet var under 1800-talet. Bönderna accepterade därför köpebud, som senare många betraktade som otroligt låga, ja, rent av omoraliska. Oärligheten låg väl i att köparna visste vad skogen var värd, något som bonden inte begrep. Men var finns den köpare, som upplyser säljaren om sitt bästa köpargument?

Utbyggnaden av flottleder, anläggandet av sågverk, hamnar mm kostade dock stora pengar, enbart flottlederna halvannan milliard. Skogen hade däremot intet värde där den stod outnyttjad. Alltefter som skogsbruket utvecklades, steg naturligtvis priset på skogarna. Höga priser redan på 1840-50-talen skulle ha hindrat skogsbrukets utveckling. Ovedersägligt är emellertid, att en lång rad kloka och förutseende karlar, gjorde sig stora inkomster, ja, väldiga

förmögenheter på våra skogar.

En av dem var Friedrich Cristian Bünzow (1824-1897), född i Kiel av tyska föräldrar. Han anställdes redan 1845 hos sin morbror, trävaruhandlaren H F Postel i Sundsvall, och övertog efter dennes död 1847 morbroderns firma. Bünzow blev därigenom ägare till flera sågverk och stora skogsdomäner, inte minst i Jämtland. Han byggde Skönviks sågverk och lastageplats, och sågverket var det största i Sverige. Han var en mycket framgångsrik affärsman, som vid sin död skulle ha varit god för 17 millioner eller "så mycket pengar att inga banker kunde ta emot dem" som det hette. Bünzow bodde i en villa vid Bünzowska tjärn i Sundsvall. Han byggde senare "slottet" Merlo i Timrå socken, en imponerande slottsliknande byggnad, som numera rymmer Svenska Cellulosa AB:s arkiv.

Det gick många historier om denne duktige man som född i Tyskland aldrig lärde sig tala riktig svenska. En kraftkarl var också den skojfriske Heffner, ägaren till Heffners sågverk beläget vid hamnbassängens norra strand helt nära de stora upplagen,. En gång hade väl Heffner använt alltför grova ord i sitt ordbyte med Bünzow, varför denne stämde honom för ärekränkning. Då han nu skulle framföra sitt käromål i rätten, lär han enligt malicen på sin dåliga svenska ha sagt:

- Denne Heffner, som jag stämt för kränkning av min ära, haver kallat min hostru för kiefhora (tjuvhora), och det är dock sant. Så har han bedit mej att nie hondre nitti nie ganger Kisse mej där bak – och det är dock för micket! Jag ber Häradsrätten hjälpa mej me 't!"

SELÅNGERSÅN VAR MIN UNGDOMS ÄVENTYRSFYLLDA, STORA FLOD

Selångersån, som i mitt tycke bred och mäktig sakta gled förbi vårt hem, var i min barndom dagligen och stundligen med i mina tankar. Jag betraktade den mer som ett levande väsen än som ett opersonligt vattendrag. Den var så levande, att jag kunde prata med den lika självklart, som jag talade med faster Karin, som en gång, då det var vår och den i yran dansade i vågor av gott humör räddat mig undan att bli fångad och bortburen av den. När jag så bliven äldre med tusende böckers visdom inom mig fick veta, att antikens greker i floderna såg levande väsen värda aktning och vördnad, då gladdes jag åt mina barnsliga tankar och fann dem helt begripliga. De unga grekiska kvinnorna steg före sitt giftermål nakna ner i floden Scamanders vatten sägande: "Tag nu min jungfrudom, o heliga flod! Jag offerar den åt dig!"

Ingen visste hur lång den väg varit, som vår å arbetat sig fram på, innan den kom till de gamla stugorna vid vår gata. Selångersån kom långt bortifrån skogarna i väster. Om vårarna bar den med sig stora mängder med timmer från dessa skogrika trakter. Stockarna hölls ihop i långa flottar, som styrdes av en enda man med en lång, lång stång i händerna. Han stack ner stängen i vattnet ända till botten, satte den andra knoppförsedda änden av staken mot bröstet och sköt så flotten på rätt väg i älvfåran. Jag tyckte alltid, det var en duktig karl, som kunde gå på de hala stockarna. Han lotsade timret förbi leråkrarna i Nacksta, där alla tegelbruken låg, tog flotten förbi kyrkogården, förde den under Widesbron och klarade den för brokaren i Storbron, vidare under Gångbron eller Puckelbron, som vi kallade den, därför att gångbanan låg så högt, och slussade den slutligen under Tivolibron, där den gled ut i hamnbassängens vatten. Där tog en bogserbåt vid och drog den till Heffners sågverk till vänster i hamnen eller till Mons sågverk till höger, eller vart annars den skulle hän.

Innan den kom till Storbron passerade den Badhusparken. Den finns visst ännu kvar med sina väldiga popplar, som så vackert böjer sig över ån. Namnet har parken fått efter ett gammalt badhus, som stod där ända in på mitten av 1910-talet, då staden fick ett nybyggt modernt badhus med stor bassäng inne i stenstan. Då revs anläggningen i Badhusparken och kvar blev bara en vattenkastare, som fick sitt vatten från en källa uppe i Norra berget. Det var ett härligt vatten, som vi alltid hämtade till slåttern, som pappa hade på Ludvigsberg.

Vid ån var i Badhusparken uppförd en hög trampolin för de badande. Det var ett trevligt nöje att titta på, då stadens herrar, både unga och gamla, både magra och de som var försedda med stöddiga magar, hoppade från trampolinen för att roa sig med allehanda konster i vattnet. Väster om parken låg Verkstäderna, en mekanisk verkstad, som hade en härlig soptipp, där det fanns muttrar och grejor för en skattsökande grabb!

Öster om Storbron fanns som jag tidigare berättat på norra sidan om ån ett drygt halvdussin timrade magasin avsedda för varor tillhöriga stadens handelsmän. Det var ett av mina största nöjen att krypa under dessa och mellan pålarna, som bar upp dem, och fånga småfisk. Ofta nöjde jag mej med att bara titta på all spigg, som lekte mellan pålarna. De var så vackra så kvicka och påhittiga, tyckte jag, men så svåra att fånga och så "stickiga" med sina vassa fenor, då man äntligen fick tag i dem.

En av magasinerna hade en brygga utbyggd i vattnet, för att man lättare skulle kunna lasta in varorna. Den kallade vi för Braxbryggan. Där "fiskade" vi ofta med krokav krökta knappnålar. Mest fick vi "snorgärs", och den serverade vi kattorna. Men det fanns också stor fisk i ån! Det såg jag en vår, då jag stod på Tivolibron. Jag kom att titta ner i vattnet, och djupt där nere vimlade det av fisk! Abborre, mört, brax, ja, alla möjliga fiskar i alla tänkbara

storlekar! Mest imponerad var jag av några väldiga gäddor, som svängde omkring bland den mindre fisken utan att ta den! Men de kanske redan hade slukat vad de orkade med. Jag insåg, att detta var fisk, som skulle upp till sina lekplatser uppe i ån. Jag förstod också, att det var dylik lekfisk, som farbror Herlog, som arbetade i prästgården i Selånger, kunde fånga och då och då sända oss.

Kajerna var överallt väl hållna kring ån. Då de sista två-våningsmagasinen revs 1912, måste kaj läggas där de stått. Jag var bara 5 år, men lyckades ändå smita iväg för att se på, hur bygget pågick. Intressantast var pålningen. Pålen var i nedre änden försedd med en spets av järn. Med en kran lyftes den i rätt läge, för Pålkranen, som var byggd av grova stockar betydligt längre än pålen. Den hade en gejder eller löpskena, i vilken en tung gjutjärnstyngd kunde glida. Tyngden lyftes med ett kraftigt rep som gick över ett hjul i pålkranens topp. Linan var i änden delad i ett antal rep, och varje arbetare tog hand om ett av dessa. På ett *Hej!* drog alla i repen och järnvikten lyftes, och på ett nytt kommando, lät de repet glida i höjden, och klunsen föll ner på pålhuvudet och drev ner pålen en bit i åbotten. Under pålningen sjöng man unisont:

Här går ettan!
Här går tvåan!
Trean kommer!
Å, fyran slår!

Så fortsatte man ända till “nitton kommer å tjugu slår”, eller, om man måste hamra vidare: “nittom kommer – å *opp* igen!” Jag fann det väldigt skojigt att bara vara åskådare. Att titta på då ett arbetslag arbetade, har alltid varit ett nöje för mig. Jag lärde känna människor, hur arbetarna var klädda, hur de svor åt varann. Deras skämt och småprat trivdes jag med. – Inte minst blev jag bekant med alla redskapen, och hur de användes.

Och på Selångersån seglade minsann skepp! Ingen Titanic, men i all iver *Fläsk-Ida*, som vi högfärdigt kallade kapten Erikssons lilla grönmålade ångbåt, som med stora granna svallvågor och ett trevligt töffande hade sina turer uppför och nerför Norrmalms stora flod. Mest drog den tegelpråmar från Nacksta ner till Sotkroken på södra sidan ån. Senare fick den hjälp av *Tegel*, som var något större men knappast gjorde grannare vågor, och det var ju för oss pojkar det viktigaste. Sannolikt var det den lilla töffande Ida, som förflyttade det mesta teglet från leråkrarna i Nacksta till den utbrända mark där Sundsvallsbornas nya stad kom att stå. Jag kan undra hur många tiotusental tegelstenar, som pappa och jag körde från Sotkroken till de många byggplatserna!

Det fanns ännu en ångbåt, som trafikerade Selångersån. Det var en liten “lustjakt”, som stadsborna åkte med, då de om söndagarna gjorde en utflykt upp till grannsocknen och dess vackra fjärd och gamla kyrkoruin. Det var en enkel ångbåt, vars akter var överbyggd med ett tak mot sol och regn. Jag har ett minne av, att jag tillsammans med min söndagsskola gjorde en dylik söndagstur. Kyrkoruinen, St Olofs kyrka kallad, var ju det intressantaste på den färden. Båtresan förde oss under broar och kåkbebyggelse förbi Högoms gamla ättechögar och Nackstas blommande ängar. En tusenmilafärd tyckte jag genom okända länder.

Jag tror jag var i 12-årsåldern, då en dag – jag tror det var vid morgonbönen – en professor Anders Wide undrade, om några ungdomar i Läroverket ville hjälpa honom att “ordna” kyrkoruinen uppe vid Selångersfjärden. Detta lät väldigt intressant, tyckte jag, och infann mig uppe på Fornhemmet på Norra stadsberget, dit professorn bett oss komma.

Wide var född i Sundsvall i den sk Widesgården nära Widesbron över Selångersån. Det var en liten man i 60-årsåldern, med pipskägg, och han berättade om gamla tider och

nödvändigheten av, att man bevarade gamla ting, vårdade dem och lät dem bli talande minnen för den tid som varit. Han visade oss omkring på Fornhemmet och bjöd oss alla på kaffe och wienerbröd. Vad han närmast ville var, att vi skulle en söndag följa honom upp till St Olofskyrkan vid Selångersfjärden och hjälpa till att restaurera en mur kring kyrka och kyrkogård. Det var vi gärna med om. Hur vi kom dit upp, minns jag inte märkligt nog, men det troliga var väl, att vi åkte båt dit. Där arbetade vi hela dagen och bar sten och lade in i en mur, som vi dock på långt när inte hann få färdig. Professorn berättade om kyrkan och dess historia, och vi hade en riktigt trevlig dag. Det blev dock intet mer än detta besök vid ruinen, men han hade ändå väckt ett intresse som satt i.

Till den gamla kyrkplatsen vid Selångersfjärden brukade staden söndagsskolor ha en utflykt sommartiden med saft och kakor och lekar. Jag var med en gång och hade stort nöje av båt färden upp för Selångersån.

På åns södra sida, ungefär mitt emot korghandlare Anderssons fastighet i vårt kvarter, var Fisktorget beläget. Längs kajen vid torget lade yrkesfiskarnas båtar till. De seglades eller roddes från alla de fiskelägen som låg i havsbandet öster om Sundsvall. Det var Spikarna, Löran och många fler, framförallt på Brämön, som låg ungefär tre mil sydöst om staden. Just på Brämön höll "våra" fiskare till: August och Petter Hägg och Oskar Simonsson. Om fiskelägena på Brämön gick det må tro många historier och spännande sägner. Innan det blåste upp till storm, kunde man se den mystiske gubben Brämer komma skidande i full fart över vågorna! Då gällde det, att snabbt söka hamn, om man ville behålla livet.

Det kan ha varit omkring 1912 som den första fiskebåten fick motor. Det var fiskar Simonsson, som stod för denna moderna förändring, en stadigt byggd, kortväxt karl. Han hade låtit bygga sig en ny båt, *Tärnan* kallad. I den lät han inmontera en tändkulemotor, som då kommit på modet. Den sattes långt bak i aktern på båten, för att i fören kunna få plats åt fisklastens många strömmingsfjäderingar. Så småningom blev det fler och fler som skaffade sig dessa praktiska motorer, som i högsta grad ökade fiskets lönsamhet. Man slapp ju ifrån de tidsödande och arbetskrävande seglingarna in till stan med fångsten, man gjorde sig mer oberoende av vädret och kunde snabbare än förr landa sin fångst för försäljning.

Men det blev också slut med tystnaden och stillheten, då fiskebåtarna gled in till kajen eller styrde till havs. Det tog en god stund, innan man fick fart på motorn före varje resa. Den så kallade tändkulan måste först värmas med en blåslampa. "Vi får när kula är rö!" hette det. Då drog man i gång drevhjulet, och då hördes en smäll, och sotblandad blå rök steg ur det smala utblåsningsröret. Sen vilade sig motorn. "Kula va fäll inte riktigt rö!" Så försökte man på nytt att dra igång. Och nu kom det två smällar och blå rök ur "skorstenen". Efter ett tredje försök trilskades inte motorn längre, utan satt i gång med en virvel av avgasmällar, tills den till slut arbetade jämnt och fint. "Då får vi fäll då!" sa Simonsson. "Kast loss, bara, Oskar!" ropade han åt sonen och tog själv rodret. Och så gled *Tärnan* iväg så sakt, till den ökade farten och med ett jämntonat motorbuller försvann med granna vågor framför bogen, under broarna och stack till havs. Jag beundrade i högsta grad fiskar Simonssons *Tärna*. Det var en vacker båt, som stolt höjde sin bog över vattnet! Den var inte målad utan vackert linoljebehandlad och såg därför alltid ny och fräsch ut bland de andra åldersgrå båtarna.

På Fisktorget fanns inga egentliga "stånd" som på Stortorget. Det var bara brädflakar lagda på enkla bockar på vilka fiskarna "hållde upp" strömmingen i lådor av vanlig fisksäljartyp. Där fanns inte ens en våg! Man köpte i kannhämtare eller hinkar, och priset var alltid 25 öre kannan. Större fisk betaltes utan vägande från fall till fall. Salt strömming såldes i fjäderingar. De flesta fiskare hade också hemma på sin gård magasin för att förvara sitt lager av salt fisk.

På södra sidan av ån, mitt för vårt hem, låg det länge en liten skuta. Ägaren, som var

ensam ombord, hade lastat sitt skepp med stengods, krukor, brickor och fat av alla de storlekar. Överallt över däckets hade han ställt upp prov på sitt sortiment, och själv satt han på en stol vid landgången och väntade på kunder. Jag såg emellertid aldrig några köpare där. Men han fick andra och besvärligare besökare. Det var hästskojare Westmans rackarungar, och de fann snart, att gubbens krukor passade bra för stenkastning över ån! De små lymlarna hojtade och skrek och bombarderade inte utan framgång gubbens krukor, och då for gubben upp från sin stol och började hojta och skrika. Till slut gav sig stenkastarna iväg till andra odygdsmarknader. Eller var det bara slut på deras stenförråd? De kunde t ex ge sig till att slänga knubb i vattnet från någon av de vedpråmar som ständigt låg på vår sida av ån! Såg polisen, vad de höll på med, försvann de kvickt. På kvällen kunde någon ro ut i ån och plocka rätt på veden och ha den med sig hem som spisved.

Mestadels flöt vår å lugnt och stilla. Om våren morskade den dock till sig och drog hänsynslöst iväg med våra barkbåtar. En vår – jag tror det var 1920, och jag gick då i Läroverket – blev den alldeles rosenrasande. Det hade regnat länge, och värmen hade kommit snödrivorna uppe i skogarna att smälta. Då tog den i må tro! Den fyllde hela Badhusparken till långt över kajbanden, vräkte sig ilsket mot Storbron och drog iväg med ena brokaret, kastade Gångbron över ända och lassade av den mot Tivolibron, vars grova järnkonstruktion dock struntade i dess ilska, och stormade i bred och gulgrå ilska långt ut i hamnbassängen och skakade om skutorna, som låg där och väntade på frakt. Det var allt en å som hette duga!

Om vintern sopade vi opp en liten skridskobana, där åtminstone flickorna tränade i konståkning. Med våra gamla skridskor, som aldrig slipades, var det emellertid otänkbart, att de skulle nå någon färdighet.

Fram på våren var det ett bra pojknöje att hurra för alla väldiga snöberg efter vinterns snökörning då de började röra på sig i ån. De var många meter höga och fulla med sand och hästlort, som solen tinat fram. De seglade iväg, som om de var kungliga skepp, törnade mot Tivolibron och försvann till slut utåt fjärden. Och snart hade ån och dess långa kajer återtagit sitt gamla utseende och Esplanaden björkar börjat grönska. Litet längre fram på året kunde man i aftonstillheten höra mudderverket ta hand om all den sand och allt det grus den vilda vårflodsån låtit sjunka till botten, just där alla de virkeslastande segelskutorna tog igen sig, innan de fått en kajplats vid Mons eller Heffners sågverk. Vi kallade det muddrande åbäket för Bullerverket.

DET GLADA CIRKUSLIVET PÅ STENKROSSPLAN

Ett par hundra meter från vårt hem låg Stenkrossplan, just där Norrmalmsgatan mötte Skolhusalléns förlängning. I slutet av september kom det alltid en cirkus och satte upp sitt stora tält där, och den annars så tysta planen förvandlades till vår lilla stads nöjescentrum för en vecka. Då kom Glada Kalle med sitt tält – en glad ture i brun stor skarphatt, sen skjutbanor, karusell med ljudligt positiv, luftgungor, en anordning där det gällde, att med ett släggslag tvinga en metallvikt uppför en ställning i vars topp satt en klocka, som klingade, då något fått vikten allra högst. Dit kom ‘Damen utan underkropp’ eller ‘marknadens största illusion’, vaxkabinett, spåtält, korvgubbar, gotteförsäljare och många andra. De olika nöjestälten ordnades på var sin sida av planen med cirkusen längst i bakgrunden. Och mellan raderna av tält trängdes massor med människor, nöjesutroparna skrek, positivens gnällde, och orkestermusiken från cirkusen trängde då och då igenom. Positivens låtar, glada Kalles historier, cirkusens hornmusik, och inte minst lejonens rytande hördes ända hem till oss vid den annars så tysta Skeppargatan. Trots att höstregnen gjorde Stenkrossplan våt och lerig var den alltid till trängsel fylld av folk.

Cirkusen var ju för oss barn det viktigaste på Stenkrossplan. Där fanns folk från alla länder. Jag minns en cirkus, som hade singaleser, som klättrade upp på varan till höga pyramider. Det var naturligtvis otroligt intressant att se dessa människor med sin bruna hudfärg, sitt svarta hår, sin småväxthet och sina granna kläder. Naturligtvis måste vi hjälpa till att bygga upp cirkusen! Alla menade, att om man var personalen behjälplig, så skulle man få komma in gratis, men den tacksamheten visades aldrig. Då tog en och annan sig in genom att ‘planka’, det vill säga, att vid lämpligt tillfälle krypa under tältduken och göra sig anonym på ‘galleriets’ ståplatser.

Många cirkusar hade tigrar, lejon, elefanter och andra djur. Det var ju klart att dessa tilldrog sig stor uppmärksamhet bland oss pojkar. Jag minns, hur vi försökte flytta en tigerbur. Tigern var så stor, att den fyllde upp hela burens, och jag kunde ha dragit den i svansen och stängerna i burens stod så glest, att om tigern vänt sig, skulle han lätt ha kunnat skada oss. Tigerlukten var förskräcklig, och vi drog oss snart undan från odjuret! En annan gång då en cirkus flyttade, kom tre elefanter på väg till järnvägsstationen direkt emot mej med sina slängande snablar och drog mössan av mej. Jag räddade mig med knapp nöd in i skrymslet framför en affärsdörr, indragen i husväggen, som dessa brukade vara!

Mycket intressant var också en väldig lokomobil. Den användes dels för att dra cirkusvagnarna, dels för att om kvällen ge kraft åt ett elverk, som gav ström åt tältet. Jag stod länge och beundrade detta tekniska underverk, som oförtröttligt snurrade ett stort svänghjul som på något sätt sände osynlig kraft längs trådarna in i tältet. Mamma berättade, att då en gammal bondgumma fick se lokomobil, sa hon full av djup beundran: ‘Dom säg, att Guds värsk (verk) är stort – men människans ä fall någe hä å! Si bäre på lokmallabilen hänne!’ Men även elefanterna hade krafter! Jag såg hur en tung cirkusvagn sjunkit ner i ävjan på den lösa regnblöta marken, och hur en hopper cirkusarbetare försökte rubba den utan att lyckas. Till slut ledde de dit en elefant. Han ställde sig med huvudet mot vagnen, krökte litet på snabeln, och vagnen rullade iväg.

Jag kan inte minnas mer än två cirkusbesök. Pappa var med mig en gång på cirkusplatsen. Visst var det roligt, att ha honom med och gå där och strosa bland tält och människor, men hur roligt skulle det inte vara, om vi båda kunde komma in i tältet och titta på

föreställningen! Jag påpekade litet försiktigt detta – och har man sett på maken! Far tog upp en 50-öring och för den kom vi in båda två! Vad man visade, kommer jag inte ihåg mer än att en djurtämjare uppträdde i en stor bur med en hoper stora lejon! Och jag minns vad orkestern spelade under detta nummer! Jag har senare känt igen det som ett stycke ur Webers Friskyttan. Och cirkusen hette Ernesto!

Det var sannolikt i samband med detta glada cirkusbesök, som jag fick se min första flygmaskin. Det stod ju en del i tidningarna om att baron Cederström skulle ge en uppvisning med sitt aeroplan. Det var sommaren 1912, och jag var 5 år.

- Kom nu lilldräng, så ska vi gå och se en människa flyga! Sa pappa, och så tog han mig vid handen, och vi traskade iväg.

- Inte kan människor flyga, pappa, försökte jag, för att få min far att språka litet om, vad vi skulle vara med om.

- Nää. Människor kan inte flyga, men sitter du i en båt, kan du åka lång iväg, utan att du behöver gå i vattnet.

- Kan en flygmaskin åka i luften som en båt?

- Nej. Men dras den väldigt fort, så håller vingarna upp den. Men då måste den skena iväg väldigt fort. Och då är det en maskin, som drar den. Ja, du får väl se!

Och vi traskade hela Storgatan ut till Widesbron och i slutningen upp till kyrkogården satte vi oss. Rakt framför oss på de släta ängarna i Nacksta stod den märkvärdiga maskinen med sina vingar.

Och om en stund började den att bullra alldeles förskräckligt, och så rörde den sig! Och *flög rätt emot oss*, så vi alldeles kröp ihop! Den kanske bara var några meter ovanför våra huvuden! Och folket hurrade och skrek *Bravo!* Och så försvann den inöver stan!

- Det du, Kalle!, sa pappa alldeles uppfylld av den nya uppfinningen. Då du blir stor, får du åka i en sådan där droska!

- Det törs jag nog inte! Tänk om den trillar ner!

Den följande tiden talade vi hemma bara om flygmaskiner, och sjöng dagen i ända en visa, som tidningarna gett oss texten till:

Baron Cederström han skulle ut och flyga
Flyga, flyga med sitt aeroplan!

Vid mitt andra cirkusbesök, kunde varje vuxen ta med sig ett barn på biljetten. Jag var modig nog att fråga en herre, om jag fick följa med honom? Och det fick jag! Från den föreställningen minns jag däremot ingenting.

Men jag kommer ihåg alla de vackra djuren! Kamelerna och tigrarna. Och alla de underbara, granna hästarna! Där kom allt pappas Balder och Daphne till korta!

Mamma hade en gång hört en italiensk cirkusartist sjunga en vaggvisa där hon satt och matade sitt barn. Ord och melodi, så som mor uppfattade dem, löd:

Mecka vala, tecka vala, cara mera tjere va!

Canta, canta, rosenjö

Canta, canta rosenjö.

Visan fortsatte med ytterligare några rader, följande den vackra melodin, men orden minns jag inte. Visans melodi var så vacker och rofull, tyckte jag. Den fastnade genast i mitt minne och gläder mig än i dag.

Innan Stenkrossplan blev tivoliplats fanns där ett utvårdshus, som hette Rullan. Vid ingången fanns en stor portal med biljettlucka. Jag inbillar mig, att namnet Stenkrossplan hade platsen fått, därför att man där högg makadam eller kanske rent av hade en särskild stenkross för ändamålet.

Glada Kalle kan möjligen ha varit Sundsvallsbo. Han hette egentligen Karl Hedman.

Trots all den glädje han spred med sina uppträdanden, visor och historier, blev han med tiden grubblande. I Sundsvall fanns en liten sammanslutning av ungdomar, som kallades Kretsen, sannolikt skapad av komminister Gustaf Nordling. Glada Kalle brukade mot slutet av sitt liv smyga sig in bland denna ungdom, för att få ett enskilt samtal med Nordling.

Glada Kalles visor var inte alltid av eget fabrikat. Han plockade nog samman lämpliga bitar ur dagens skämtvisor. Dylika sjöngs allmänt i min barndom. När Vifstavarfs sulfatfabrik kom i gång 1905, dröjde det inte länge, förrän sundsvallsborna vid östanväder fick känna en obehaglig lukt i stan. "Det luktar Vifstavarv" sa man. I avgaserna från fabriken fanns ett ämne, som luktade infernaliskt. Den minsta gnutta gav sig till känna. Då jag senare under skoltiden fick ett brinnande intresse för kemi, tog jag reda på, att det illaluktande ämnet var *merkaptan* med formeln C_2H_5SH . Alkohol hade formeln C_2H_5OH , en syremolekyl hade det stinkande merkaptanet ersatts med en svavelmolekyl. Det dröjde inte länge förrän Glada Kalle kunde sjunga en elak visa om odören från Vifstavarf. Jag erinrar mig några rader ur den:

En herre från Tyskland som gjort en uppfinning
Ville ta bort den förutan all vinning.
Men kan ni väl tänka sånt hiskeligt slarv?
Han fick ej ta bort den ifrån Vifstavarf!

Det var sannolikt glada Kalle, som berättade följande historia kring den obehagliga Vifstavarfdoften. En bonddräng, som ännu inte känt lukten, kom körande med lärarinnan i hans skola. Då de närmade sig Vifstavarf kom en vindpust med den simpla doften. Det upprepades om en stund, och då ptroade drängen på hästen, och körsvennen vände sig mot lärarinnan och frågade:

- Vill du stige ur?

Nej, det ville inte den förvånade lärarinnan. Kusken fortsatte men efter en stund svepte vinden in dem i en särdeles fullmättad Vifstavarvodör. Då hejdade drängen hästarna, och fråste argt till sin passagerare:

- Nej, du ska gå ut, vare sej du vill eller inte!

1905 var ju rysk-japanska kriget i gång. Om detta diktades en visa, som glada Kalle ofta exekverade, och som gärna sjöngs i hemmen. En strof löd:

I Japan går japanerna med långa bamburör
Att därmed fånga ryssarna och steka dem i smör.
Om ryssarna får se en enda Japans mandarin
De stek-ern nog på samma sätt men blott i margarin!
För sånt är livet uti Japan! Fari farullan lej!
Och döden uti Ryssland fari farullan lej!
Och den som lever som i Kina, fari farullan lej
Han dör nog liksom svina, fari farullan lej!

Glada Kalle visade ofta en liten gris i sina sketcher. Ofta tog han den dresserade grisen med sig och spatserade klädd i sin artistdräkt på Skeppargatan. Naturligtvis hade han då en hel svans av ungar efter sig.

En gång var jag med pappa till Hästmarknaden, eller kanske riktigare Komarknaden. Den var sen gamla tider stadens vanliga årsmarknad, där traktens bönder kunde köpa och sälja sina kreatur. Den brukade hållas på sydsidan av den sandås, varav stadens sandgrop var en del. På marknadsplatsen var det fullt med bönder och deras gummor, och karlar, som hade

hästhandel till yrke. Där söps det friskt, man slog i hand och “slog upp” efter gjort avtal. Men för pappas del fanns inga lämpliga hästar.

SKOLAN BÖRJAR

Det måste ha varit på eftersommaren 1913, som jag började skolan. Det var naturligtvis med en viss ängslan för vad som komma skulle jag vid mammas hand gav mig av till skolan för att skrivas in. Men själva skolan imponerade på mig. Det var en stor beigefärgad byggnad, som stod på en grund av huggen sten, och vackra stentrappor fanns framför nedersta våningens alla dörrar. Upptill under takskäftet hade den en vacker dekoration i form av en rand av korsformade blå kakelplattor. Detta var minsann en byggnad, som var vida finare än de gamla stugorna på Norrmalm! Skolan låg ju också vid Skolhusallén, en bred och ståtlig gata.

Skolhuset tilltalade mig. Mindre glad gjorde mig fröken Hultman, som skulle bli min lärarinna. Hon var minsann ingen mammagestalt utan en ganska sur gammal nucka. Jag tyckte instinktivt illa om henne, och min känsla av otrevnad ökade under de fyra terminerna under hennes färla. Jag tror inte hon var någon god människa, kanske heller inte ond, men liten i själ och tanke, fantasilös, småsinnig och misslyckad både som människa och lärare.

Jag minns från första skolåret en lite blyg och försagd tös, som hette Dagny. Hon var olycklig nog att kissa i byxorna under lektionen. Barnen skrattade åt detta, trots att Dagny grät. Och fröken Hultman uppträdde mer förargad än medlidsam. Hon förklarade inte olyckan för barnen utan lät dem bara skratta. Jag tyckte detta var illa, och ömmade för tösen, som var olycklig och smög sig undan under rasterna från sina oförstående kamrater.

En annan flicka hette Elsi. Hon var så liten, så nätt och söt, hade ljust hår med skära hårband i. Oftast var hon allvarlig, och hon skrattade aldrig åt Dagny. Lilla Elsi blev sjuk och dog, sannolikt i barnförslamning. Var gång jag gick förbi hennes fars lilla stuga, som låg för sig i en liten trädgård, funderade jag över, varför denna rara lilla jänta skulle dö så ung. Och jag beklagade inom mig hennes far, som jag ofta såg skjutande en liten tvåhjulskärria, alltid allvarlig, med långa, slokande mustascher och alltid iklädd keps och blått förkläde.

Som bänkkamrat hade jag Axel, en av Westmans ohängda ungar. Han hittade på allsköns hyss, - satt och slog mej i magen, pratade osv. Men det var jag, som inte rört ett finger, som blev framkallad för att få "handplagg" dvs slag med pekpinne över fingrarnaas översida. Jag fick för mig att min lärarinna avsiktligt ville skämma ut mig. Hon hade hört talas om mina syskons goda rykte i skolorna. Syster Wanda var sin lärarinnas, fröken Hasseluhns, bästa elev och hjälpre. Ibland kom Wanda, sänd i något ärende, in i klassrummet till Fröken Hultman, och då passade min lärarinna på att ta fram mej och ge mej handplagg. Till jul hade jag en gång fått en sjömansjacka att vara fin i. Som en så prydligt klädd lärjunge blev jag uttagen att bära hem klassens julgran till hennes bostad. Jag tackade henne inte för denna ära.

Vad som jag tyckte var särskilt glädjande i skolan var alla de ringdanser som äldre årsklasser fick utföra under rasterna. Det var alltid en 3-4 ringar av dansande barn på skolgården, och jag lärde mig flera lekar bara genom att lyssna till leken under rasterna. De var vackra, tyckte jag, och passade alldeles utmärkt för ungarna. De var roliga, de övade disciplin, rättvisa, ordning och reda. Jag fick senare höra, att man redan under 1800-talets slut ansett lek vara fostrande för skolbarnen, och att man därför publicerat lekböcker och lekinstruktioner.

Det var skönt att komma upp i "första folk" och slippa den tjocka fröken Hultman. Jag fick en lärare i 30-årsåldern. Han hette Hellström, och var utan tvekan en bra lärare, höll ordning och disciplin och var uppenbart intresserad av sitt arbete. Så vitt jag förstår, hade han

ofta migrän, tydligen ibland så svårt, att han stannade hemma, och vi för en dag eller två fick en vikarie. Jag minns särskilt en tydligen pensionerad lärare, som vi hade då och då. Han berättade, att man aldrig skulle råskala potatisen, ty det värdefullaste för kroppen låg alldeles under skalet, varför detta måste tas av så försiktigt som möjligt! Jag tyckte, jag hade genomskådat honom, så jag sa till mej själv. "Ah, det där rådet har kommit till bara för att spara potatis! Vid råskalning går ju en god del av potatisen till svinen."

Min ordinarie lärare bodde vid Privatgatan, som var en del av min skolväg. Jag fick aldrig sällskap hem med honom, men detta ingick tydligen i dåtidens pedagogik, att inte komma eleverna för nära! Under en föreläsningsresa i Småland 40 år sen jag lämnat folkskolan, återfann jag skollärare Hellström på ett pensionat. Han kände igen mej! Kom ihåg mitt namn och namnen på mina syskon, om vilkas öden han förhörde sig. Hans intresse glädde mig, men jag var förvånad över hans goda minne.

VI BLIR SÖDERMALMSBOR

1914 blev ett mycket händelserikt år. Det året lämnade vi Norrmalm och flyttade till Södermalm; det året blev det total solförmörkelse över våra landamären och en anledning för kreti och pleti att med förundran blandad med bävan vända blicken mot himlen och titta på solen genom ett sotat glas; det året mobiliserade Sverige efter krigsutbrottet på kontinenten, och 1914 tenderade min bror, Anders in i Läroverket och skapade en revolution i våra vardagsvanor.

Jag var 7 år. Vi brukade i hemmet inte tala om årtal, men 1914 minns jag som om siffrorna skrivits i guld. Det var en obetydlig liten händelse jämte vad som senare hände under det ödesfulla 1914, som gjorde siffrorna i årtalet så oförlömliga. En solig höstdag stack mamma till mej en blank 25-öring och sa:

- Hör du, spring till Fisktorget och köp en kanna strömming!

Jag gav mej genast springande iväg, men uppe på Puckelbron gled 25-öringen ur min hand. Den föll ner på bron och rullade och rullade... Jag stod med andan i halsen. Slanten kom allt närmare brokanten... rullade och rullade och var millimetern från att falla i vattnet, då den svängde litet och började dansa, som slantar gör, innan de lägger sig omkull. Och dansen kom allt närmare brokanten... men just då den skulle falla, gjorde den en extra liten sväng och lade sig med nästan hälften av sitt blanka silver alldeles stilla över Selångersåns mörka vatten! Jag kröp försiktigt fram till slanten och petade in den på brobanan med darrande fingrar. Den var alldeles skinande ny, och på den stod *1914!* I detsamma hörde jag, hur kyrkklockorna började klämta för den mobilisering, som påbjudits.

- Ja, min lille karl! Sa mamma, då jag kom hem och berättade om mitt äventyr. Det ringer för krig i kyrkklockorna. Det klämtar! Gud bevar oss! Du räddade din slant, men nu blir det nog många som måste gå från gård och grund, där kriget kommer att gå fram.

- Vad är krig, mamma?

- Det är *ondska*. Det är *dumhet*. Det är människor, som tappat sitt förstånd eller leds vid handen av den onde själv, som börjar krig. Du ska veta, att krig *alltid* är en olycka. Det gör *alltid* bara skada.

Och mamma kramade om mig med tårar i ögonen, och jag smög mig undan för att närmare fundera över vad krig kunde vara, och varför något så dumt kunde bli verklighet bland kloka människor. Eller var de inte kloka?

Varför vi skulle lämna det trevliga Norrmalm, förstod jag heller inte. Och ingen talade om det för mig. Jag skulle tro, att åtminstone en av orsakerna var, att huset, som vi bodde i, skulle säljas. Där byggdes också vad det led en ny envåningsstuga, sedan vi flyttat. Pappa köpte fastigheten Snickargatan 13 på Södermalm för 7.000:- kronor. Det värsta var, att han köpte den av hästskojare Westman! Naturligtvis betalade han gården till allra största delen med en revers. Efter vad jag småningom fick veta, höll det också på att gå illa. Säljaren sade helt plötsligt efter något år upp lånet eller begärde en större inbetalning än som avtalats. Mamma genomskådade Westmans illvilliga krav och hjälpte med kraft pappa att få borgensmän, som gjorde oss oberoende av Westman, som var känd på Stadshuset och i Byggnadsnämnden för sina skumma affärer, och detta underlättade för pappa att rädda sin egendom. Det var ju annars ingen dum idé att göra en fastighetsaffär *före* ett krig, då detta sannolikt skulle få fastighetspriserna att stiga.

Byggnaden vid Snickargatan bestod av ett tvåvåningshus, som hade två rum och kök i

båda våningarna. Ett trapphus med vissa garderobsutrymmen höll samman våningarna. Gårdsplanen var kanske på 1000 kvadratmeter. Mitt på tomten fanns ett gammalt stenbrott, varifrån man hämtat sten vid stadens uppbyggande efter branden. Till fastigheten hörde stall för tre hästar, hövind, vagnbod och övriga nödiga utrymmen, bl a en gammal jordkällare.

Det var stenbrottet, som under de följande åren blev min lekplats. Bland pappas alla grejor fanns också ett par spett, en duktig slägga, ett knoster som ett dylikt tungt redskap hette, och en halvmeterlång bergborr, kanske kvarglömd av dem som sprängde upp stenbrottet. Så snart jag slutat skolan om eftermiddagarna, höll jag till i stenbrottet. Jag roade mej med att med släggan, som jag snart kunde svinga som en riktig karl, banka sönder stenarna, och jag kände mig stolt, då jag med spettet kunde lyfta på stora stenblock, och småningom baxa dem dit jag ville ha dem. På en stor, slät sten knackade jag makadam och när pappa talade om, att han sålt hela mitt upplag av småhuggen dylik sten för 2:50 kände jag mig riktigt högfärdig, och tyckte att pappa och jag var verkliga kompisar. Jag minns en gång då något – vad det nu var som gått mig emot hemma - och jag satt i soffan och tjurade, så reste sig pappa, kom fram till mej och sa:

- Kalle, nu tycker jag, att du och jag går ut i berget och tar en törn!

Och det gjorde vi, och jag var genast på gott humör! Stenbrottet på vår gård blev faktiskt mitt största glädjeämne under de fyra åren i Folkskolan. Så fort jag kom hem, satte jag igång med att knacka makadam eller bygga stenmurar. Jag var alltid ensam där. En kamrat, som en gång skulle hjälpa mej att borra i berget och med släggan slå på borren, medan jag vred den mellan varje slag, daskade till min handlove i stället för borrhuvudet och det till en smärta så otroligt intensiv, att den gossen aldrig fick vara med mig vidare.

Snickargatan började österut i Skolhusallén och fortsatte efter en liten krök helt rakt nästan ända bort till Sidsjöbäcken. På södra sidan hade den 1914 vid anslutningen till Skolhusallén endast två byggnader, först Frälsningsarméns stora hus, sen ett trädgårdsomgivet envåningshus, som jag kommer ihåg, därför att jag där på en auktion, som jag en dag råkade gå förbi, för 35 öre köpte *mina första böcker!* På södra sidan av Snickargatan låg hus i en obruten rad nästan ända bort till svängen söderut vid den om våren kraftigt brusande Sidsjöbäcken. Längs hela norra sidan av gatan var en hagmark kanske drygt 50 meter bred, full med stora stenar, enbuskar, albuskar och naturligtvis hallon och smultron. Hagmarken avslutades norrut av vida ängar, som nådde nästan fram till Södra järnvägs-gatan. Från vår gata gick strax intill vårt hus en gångväg genom den nu bredare hagen ner till västra järnvägsstation. Vi kallade den där vägen för Himlabacken, då den bildade en spikrak backe i bort åt 300 meter, en backe, som var synnerligen lämpad för hisnande källbacksåkning. Väster om Himlabacken sträckte sig hagmarken ända bort till Sidsjöbäckens ganska djupa fåra.

Från vårt hem kunde vi se ut över hela staden och dess omgivning. I väster låg i Nacksta tegelbruken och litet närmare något som hette Nitramon-fabriken, som tog sitt råmaterial från stadens alla torr-dass. Vi kunde beundra de vackra villorna i Stadsbacken, skymta Norrmalm, och där bakom lasarettets långa, vita byggnad. Vi såg Vattenledningsborgens salutkanoner och hammens alla skutor och ångbåtar. Mitt i hamnbassängen låg Tjuvholmen med Draghällans fyr till höger och bortom skorstenarna från Mons sågverk och röken från Mohögs mekaniska verkstad låg Alnös av sågverk överfulla ö.

Vi trivdes riktigt bra de första åren, men det pågående Världskriget gnagde på vår trevnad. En tröst för oss barn var, att Tatta, faster Karin, följde oss vid flyttningen. Även hennes bostad på Norrmalm måste rivas, och då vi på Södermalm fick större bostadsutrymmen, passade det ju bra, att hon följde med oss vid flyttningen. Hon fick ett stort och ljusst rum en trappa upp. Mat och dryck fick hon vid vårt bord då hennes rum saknade spis. Farbror Herlog ansåg, att han inte kunde belasta vårt hushåll genom att dela fasters rum,

utan skaffade sig i närheten en bostad hos en vedhandlare, hos vilken han hade arbete.

Sedan farbror lämnat sin tjänst hos prosten Nordling, som pensionerats, fick han någon gång på 1910-talet en liknande tjänst hos kyrkoherden i Selånger, men efter ett par tre år flyttade han in till stan och fick ett rum hos en vedhandlare på Södermalm. Han ansåg, att Faster Karin skulle ensam disponera sitt rum. Han kom ofta på besök, alltid med små gåvor att glädja Tatta med.

Fasters rum blev i fortsättningen en kär del av vårt hem under min folkskoletid. Men hon var inte längre så ung. Hon tacklade av och blev sängliggande, varmt omskött av sin make, som varje dag kom på besök. Under fasters sjukdom lärde jag känna den ömsinte och varmhjärtade farbror Herlog än bättre. På allt sätt sökte han göra fasters sista dagar så goda och fyllda av mänsklig värme som det stod i en god människas förmåga att ge. Tatta lämnade oss till vår stora sorg en höstdag 1921. Farbror Herlog överlevde henne mer än 20 år. Han lämnade oss 82-årig 1943, efter att sin sista tid ha vårdats i Wandas goda hem på Maland invid Sunds Bruk, där Gustav Gidlöf, Wandas av alla omtyckte make, var chef.

ÅKARNS UNGAR BÖRJAR STUDERA

1914 fanns i åkare Anderssons familj sju barn. Äldst var Pehr, men han var redan utflugnen ur hemmet. Han hade tidigt visat intresse för att bli sjöman och hade 1910 tagit värvning i örlogsflottan. Jag tyckte det var rysligt spännande, att 1912, då Titanic gick under, befann sig min äldste bror i samma farvatten ombord på kryssaren Fylgia, som skulle representera Sverige under högtidligheterna vid invigningen av Panamakanalen. Jag minns Pehr som en stillsam, vänligt ung man. Pehr var mycket musikalisk och lärde sig spela fiol, mandolin och dragspel. Han sjöng gärna trevliga gamla "bondvisor" och betalade biljetten mellan Karlskrona och Sundsvall med den kollekt han fick för sin glada musik under resan. Efter sitt sjömansliv anställdes han hos greve Wachtmeister i Grevgården i Karlskrona som någon slags gårdskar, och där stannade han livet ut. Jag besökte honom flera gånger, ja, bodde i hans hem, under mina föreläsningsresor. Han avled 82-årig 1976.

Anders var 8 år äldre än jag, och vi fick honom därför aldrig som kamrat i leklaget. Jag minns, att han var mycket intresserad av scoutrörelsen och blev ledare för en liten grupp, som hette Renen. Till den sydde han en grön liten flagga, som han broderade en röd ren på. Han var gärna ute med sina scoutkamrater. I folkskolan deltog han flitigt i undervisningen i järnslöjd, och jag hörde talas om, att han var väldigt duktig och tillverkade en "järnsvarv", eller om det nu bara var en träsvarv av järn. Troligen var det den svarv, med vilken han hemma i köket svarvade ett helt schackspel! Jag minns, hur han svarvade, så att spånen yrde runt alla väggar! Och för de granna pjäserna hade jag den allra största beundran, trots att jag aldrig fick leka med dem. Det var bara huvudena till hästarna han inte själv gjorde. Dem skar pappa till, och denna hans konstfärdighet uppskattade jag i högsta grad. Jag minns att Anders prövade sin färdighet i schack med brodern Pehr. En gång hade de lagt ett helt kilo spisbröd i runda kakor framför sig på bordet, och innan spelet var slut, hade de ätit upp alla kakorna!

Anders var dräng hos pappa en tid, jag kan inte säga hur länge. Han var ju då omkring 15 år. Pappa hade en liten hingst, som lär ha hetat Prinsen men aldrig kallades annat än Lillhingsten. Det var Anders häst! Han var rent förälskad i den ettrige lille dragaren! Men så en gång, då han gav honom hö, slängde hästen till med huvudet och bet Anders i överarmen. Jag såg med förskräckelse det blåroda bittet, där skinnet var uppkavlat och blodet sipprade fram. Anders hade tårar i ögonen, mindre för svedan än för att hans älsklingshäst burit sig så illa åt.

En vinter följde jag med Anders, då han skulle köra ett lass åt "likkistfabrikör" Ehlin från hans verkstad på Norrmalm. Anders hade lassat på sju kistor på kälkarna och med mej vid sin sida, gav han sig iväg längs Skeppargatan på väg till järnvägsstationen. Men ett tu tre var det något som skrämde hästen, som satte iväg i vildaste sken med alla likkistorna guppande på släden. Anders släppte inte tömmarna utan åkte iväg på sina skor, så att snön sprutade om honom och med mig springande efter lasset, skrikande i min rädsla. Men Anders fick till slut borta vid Tivolibron stopp på hingsten, och lugnande den frustande likkistdragaren med vänliga ord. Jag tyckte minsann att Anders var duktig!

Om orsaken till att Anders började studera och därigenom helt förändrade vår familjs framtid, vet jag faktiskt inte mycket. Jag var ju bara 6 år, och vad mamma och pappa och de äldre familjemedlemmarna diskuterade i denna sak, gick över mitt huvud. Man hade uppmärksammat Anders studiebegåvning, och vänliga och goda medborgare hade insett, att han borde få en möjlighet att utbilda sig. Det hade till och med vår lanthandlare gjort som jag tidigare berättat.

Komministern i Sundsvall, Gustav Nordling, son till prosten Nordling i Gudmundro, hos vilken farbror Herlog tjänat som kusk, var en märklig man. Det var som jag senare förstått en rikt begåvad man, framför allt en präst med praktiskt förstånd, stor välvilja och med ovanlig förmåga att umgås med alla människor. Kring honom hade bildats en grupp av unga flickor och pojkar, kallad "Kretsen". I den medverkade min syster Anna och av allt att döma även Anders. Jag tror, att Kretsen bildats i samband med ungdomarnas konfirmation, som på 1910-talet ansågs vara en mycket viktig kyrklig ceremoni. Kretsen ordnade små sammankomster med diskussioner, sång och musik, och jag tror att dessa sammankomster var mycket uppskattade. Sannolikt var det där som pastor Nordling, som vi alltid kallade honom, fick upp ögonen för Anders goda läshuvud. Pastorn hade god kontakt med stadens rike män, och jag tror inte han hade någon större svårighet att hos några av dem ordna lån åt Anders för att "studera" som vi sa.

Klokt nog insåg pastor Nordling, att det var nödvändigt, att han själv fick vara rådgivare åt Anders och åt mamma och pappa. Det gick inte att effektivt studera i det trånga hemmet på Norrmalm. Flyttningen till Södermalm löste den svårigheten, och jag undrar just, om inte pastor Nordling hade ett finger med även i pappas husköp? Alltnog, i lägenheten Snickargatan 13 kunde Anders få disponera ett helt rum för sig själv, ett just och trevligt rum med tre fönster. För de pengar, som ställts till förfogande, köptes nu möbler. Det var ett stort bokskåp med låsbara glasdörrar, ett runt bord mitt på golvet och över detta en elektrisk takkrona i brännförgylld mässing som modet var i dessa elljusets barndomstider. Till möblemanget hörde vidare ett litet skrivbord, som fortfarande finns i min ägo, samt som säng en sk divan med grönaktig schagglklädsel och med fjädrande både sov- och sittplats, men som måste vändas helt om vid bäddningen. Vid huvudgärden skruvades fast en läslampa med kupa i grönt glas. Till inredningen hörde också ett blombord, mammas stora ficus, ljusa gardiner för de tre fönstren, trasmattor på golvet och en fem – sex stolar med rottingsits.

Rummet värmdes med en stor vit kakelugn, som jag i regel fick sköta och hugga ved till. Rummet hade två dörrar, en till förstugan och en litet mindre till köket. Städningen skötte mamma om.

Anders var 1913, då studierna började, 15 år och självfallet måste han i Läroverket börja i en klass, som svarade mot hans ålder. Han beslöt sig därför att läsa in de fem första årsklasserna för att efter verkställd tentamen kunna börja i första ringen i gymnasiet. Detta var självfallet en väldig uppgift, och att verkställa den i ett hem, där ingen fått lära sig studierutiner, och där alltså ingen kunde ge råd och anvisningar, var extra svårt. Men med otrolig energi och viljestyrka, styrkt av det förtroende, som pastor Nordling ingett honom, gick det.

Anders brukade lämna sin divan ofta före fem om morgnarna. Ibland gav han sig iväg för att samla växter till det herbarium, som det hörde till, att alla läroverksbarn skulle ha. En gång då jag fick följa med honom, var han försedd med en stor grönmålad portör. Vi traskade utför Himlabacken, över Västra järnvägsstationen, förbi "Groth" (stadens fängelse med namn efter borgmästare Groth) och till den vackra Bünsowska tjärnen. Runt vattnet försåg vi oss med växter, och Anders visade mej, hur de skulle examineras. Hemkommen slöt han sig inne på sitt rum igen, för att precis klockan åtta titta ut till mamma i köket för att få sitt morgonmål. Han var alltid noga med, att måltiderna kom på exakt utlovad tid. Var mamma någon gång försenad, kom han ut i köket och dinglade med sitt västficksur från spiskupan utan att säga ett ord men med ett förebrående tittande på mamma. Detta irriterade inte bara mamma utan också mej, som ju menade att ett sådant manér var orätt mot en uttröttad mor. Men innerst inne tror jag hon förstod sin son och var stolt över att han fått möjlighet att skaffa sig kunskap och bildning, vilket hon själv gått miste om, och alltid djupt saknat.

Anders klarade vad han föresatt sig. Han tenterade efter ett halvår och kom utan

svårighet in i första ringen. Följande sommar läste han in andra ringens kurs och blev tredjeringare, och 1917 tog han studenten med lysande betyg. Jag minns mammas stillsamma lycka, då hon lämnade ett fång enkla blommor till sin son, som stod där i sin vita mössa omgiven av hurrande syskon, och åtskilliga av stadens honoratiores, som också hade studenter att ta emot. Och det var nog med stolthet hon vandrade Privatgatan hemåt, sedan hon hört det sägas bland Anders studentkamrater, att det var *hennes* pojke som var primus inter paris.

På hösten 1917 reste Anders till Stockholm för att studera vid Kungl. Tekniska Högskolan, och därmed var det för alltid slut med närmare kontakt med min bror. Till varje jul, liksom ofta om somrarna kom han dock hem på besök. Till julen 1917 skickade han mig som julklapp Theodore Rooseveltts bok *På afrikanska jaktstigar*, som mycket glädde mig, och då och då kom han med små gåvor. Dessa gåvor glädde mig desto mer, som Världskriget länge skapat svåra försörjningsproblem, ja rena nöden för oss. Anders tog sin civilingenjörsexamen, och reste på ett stipendium till USA, där han bl a arbetade vid Western Electric. Han besökte också sin faster Stina-Maja och hennes ättlingar i Buffalo.

Det intensiva studiet hade gjort honom till en riktig kedjerökare. Han berättade att han till slut rökte 40 cigaretter om dagen. Då insåg han, hur felaktig denna masskonsumtion var och slutade helt tvärt med all rökning. Detta beslut, som han sedan livet igenom höll fast vid, beundrade jag mycket. Själv tyckte jag det såg så löjligt ut, då Westmans odygdspåsar tjuvrökte, malligt höll cigaretten mellan två fingrar och högfärdigt blåste ut röken med näsan i vädret, att jag beslöt mig för att aldrig ta en cigarett i min mun. Det löftet har jag också hållit.

Anna var två år yngre än sin bror Anders, vars studieframgångar lockade henne att tro, att hon säkert skulle kunna bli lika duktig. De som stod bakom den ekonomiska hjälpen till Anders tyckte detsamma, och Anna fick lån, som gav henne möjlighet att börja i stans Flickskola. Där var det dyrt att gå. Medan man i Läroverket med nedsatta avgifter betalade 20:- kronor i terminen, var avgiften i flickskolan hela 150:- i terminen, om jag minns rätt. Därtill kom, att i Flickskolan gick bara de burgnares döttrar, välklädda och därtill smått högfärdiga. Hyggliga kläder åt Anna blev därför en kännbar utgift. Till en del av dessa tycks dock understödet ha räckt. Jag hörde aldrig att Anna klagade över att hennes kläder inte var goda nog. Hon fick snart goda vänner bland sina skolkamrater. Det var särskilt adjunkt Colinders båda döttrar Ingrid och Gudrun och musiklärare Widstrands flickor Elsa och Gunhild som ofta syntes i vårt hem. Utom denna kvartett fanns också en Normmalmflicka, som hette Märta Friberg. Sina kamrater bjöd Anna hem, där hon efter Anders övertagit salen eller finrummet. Mamma bjöd på kaffe eller te och några enkla smörgåsar eller för tillfället bakade bullar, och alla lät sig väl smaka. Populärt godis var också lingon med socker. Även hos Colinders, där fru Viola var en utmärkt värdinna, alltid kallad *Viola collindria*, och även Widstrands öppnade sin dörr för ungdomarna. Anna var skicklig i att rimma och sätta ihop skämtvers, och var alltid den gladaste bland de glada, och från vår sal hördes ofta kiknande skratt och skämtsamma visor. Jag fick naturligtvis inte vara med,. Jag fick nöja mej med att hälsa på de unga damerna och sätta in en brasa i kakelugnen. Mamma kunde emellertid då och då delta i flickornas glada sammankomster.

Anna tog 1919 sin studentexamen med glans. Sen försvann hon till Stockholm på lånta pengar för att studera medicin, och vara hushållerska åt Anders. Jag tror emellertid, att det tunga knoget med att plugga medicin föga passade henne. Hon skulle ha blivit författare eller lärare. Hon var intresserad av människor, hade livlig fantasi, lätt för att uttrycka sig, humor och en stor lätthet att skriva. Hon gifte sig så småningom med ingenjör Nils Anton Östman, och som änka efter honom försörjde hon sig med stor framgång som folkskollärlärinna.

VÄRLDSKRIGSSVÄLTEN DRABBAR OSS

De första åren efter att vi hösten 1914 flyttat till Stenhammaren förflöt ungefär lika soligt och stillsamt, som då vi bodde vid Skeppargatan. Pappas åkeri gav som tidigare en liten slant, även om konkurrensen från lastbilarna allt mer gjorde sig kännbar. Bygghuset fortsatte så smått trots krigsmullret från söder, och pappa kunde var dag sela sin pälle och ge sig ut med häst och vagn. Men allt efter som kriget fortsatte, minskade arbetstillfällena i staden och behovet av transportmedel i samma takt. Pappa började allt klarare inse, att hans tid som åkare allt mer närmade sig sitt slut. Han sålde Lill-hingsten, desto mer motiverat som han ju genom Anders studier förlorat sin sista dräng.

En liten ljusning blev det, då man började sälja ut tomter i den hagmark, som från vår gata sträckte sig ner mot järnvägen och bort mot Sidsjöbäcken. Där byggdes under ett par år ett antal småhus, och där drogs fram en väg från Långgatan bort mot Snickargatans ändpunkt i väster. Under detta arbete var i varje fall jag ivrigt sysselsatt närmast med att följa byggnadsarbetarnas grävning, schaktning, gjutning och byggande, men pappa fick också del av verksamheten i körning av allsköns byggnadsmaterial.

Om somrarna var jag nästan alltid ute med pappa och hjälpte till med lastning och lossning. Jag tyckte också, att jag kunde se, hur staden under krigets olika påkänningar förändrades. Det föreföll mig som om människorna förändrats. De hade blivit allvarigare och mer inåtvända. Det var, som om det ändlösa kriget lagt en skymning över den förr så solljusa staden. I hamnen hade de fantasieggande skutorna med sitt tackel och tåg och smällande segel försvunnit och ersatts med stora, svartmålade ångare, på vilka den enda färgklicken var den målade stora svenska flaggan framme vid bogen. Det låg allt färre skepp och lastade vid sågverken. Det sades, att tyskarna hindrade utskeppningen, inte en köl fick vara på väg till England. Det glunkades om, att ryska ubåtar höll till på Ålands hav, lurande på svenska båtar lastade med malm, som skulle till Tyskland och bli kanoner. Detta var heller inte bara fantasier, ty 1997 fann man utanför vår Roslagskust vraket efter en rysk ubåt, som finnarna torpederat. Hamnplanen var fylld av ändlösa rader med säckomvirade bomullsbalor, transitogods, som skulle över till de allierade, men som ägarna av fruktan för tyska ubåtar lät ligga kvar i vår hamn.

Och som jag nu kunde läsa, studerade jag ivrigt krigsnyheterna i vår Sundsvalls-Post. De presenterades under särskilda rubriker: Västfronten, Karpaterfronten, Gallipoli, Izonsofronten. Jag läste om Generaloberst von Kluck, chef för den tyska första armén, och hans snabba anfall i krigets början, och hur han fick order om att göra halt av en överstelöjtnant, sänd av högkvarteret, som fruktade, att han var för djärv (senare har jag tackat Gud för den dumme general, som beordrade detta halt!) Jag läste om tyskarnas klogasanfall på Västfronten, och det var första gången jag fick veta vad *klor* var. Och jag läste om hur den allierade överbefälhavaren, *marskalk Douglas Haig*, mobiliserade 600.000 man engelska trupper stödda av 3.000 kanoner för ett slutgiltigt anfall mot de tyska linjerna i Flandern, men bara åstadkom att en hel generation unga engelskmän massakrerades av de tyska kulsprutorna. Anfallet skedde på hösten, och regn hade förvandlat de flandernska slätterna till rena hav av lervälling, i vilket de engelska granaterna bara dök ner utan att explodera. Jag har senare sett marskalk Haigh, stolt sittandes till häst i ett präktigt bronsmonument på det gamla kastelltorget i Edinburgh. Borde det inte spöka kring detta minnesmärket?

Kriget tog för mej en påtaglig gestalt en dag, då hela den svenska kustflottan ankrade i

vår hamn. Naturligtvis måste jag besiktiga de gråa skeppen med sina vackra namn: Manligheten, Tapperheten, Dristigheten, Åran och allt vad de nu hette. Dessa alla måste väl kunna försvara oss! Ansåg jag. De hade ju kanoner i mängd! Ändock var inte det väldiga pansarskeppet *Sverige* med i hamnen! Med sina 28-centimeterskanoner borde det kunna inge respekt. Jag hade ju själv gett hela 10 öre till insamlingen 1912, och det kunde skicka iväg en 300 kilo tung granat med en utgångshastighet av 900 meter i sekunden! Hur det lät, då det grova artilleriet (på örlogsspråk *svåra* kanonerna, naturligtvis efter det tyska ordet "schwer" = tung) brassade på, fick jag höra, då flottan plötsligt en natt måste ge sig av. Fylgia, fyrade då av ett skott, som kom invånarna i stan att hoppa i sina bäddar. Man sköt för att väcka de permitenter, som gått i land och nu kvickt måste ombord. Vad det då skulle ha dånat i slaget vid Jutland bank, då engelska och tyska högsjöflottorna möttes! Den striden slutade med flera tusentals döda och många sänkta skepp, och en hög orden för amiral Jellicoe, engelska flottans chef, jämte en väldig penningssumma i gratifikation.

Den tyska blockaden av våra kuster gjorde det allt svårare för oss att få in behövliga livsmedel och de allehanda varor vi i övrigt måste ha. Staten var till slut tvungen att i brist på andra möjligheter från Danmark köpa vad danskarna kunde undvara, och det var knappast annat än potatis och kålrötter. Ingen kunde veta, hur länge kriget skulle räcka, och för att vara på den säkra sidan köpte man sannolikt större mängder rotfrukter än vi kunde konsumera eller i varje fall förvara på ett klokt sätt. När alla magasinsutrymmen var smockfulla, tog man till de offentliga byggnadernas källare. Dessa fylldes utan tanke på, att de som regel var för varma för att under längre tid vara goda lagringsutrymmen. Till vårt Läroverk hörde ett vackert och rymligt gymnastikhus med en väldig sal inredd med ryggstolar, stegar och klätterrep. I källaren under salen lade man upp hundratals ton potatis, som småningom i inomhusvärmen började ruttna. Därav skapades ännu mera värme, som påskyndade förstörelsen. Stanken från detta potatisberg var förskräcklig och stod oss dagligen upp i halsen. Jag kan inte minnas, att myndigheterna någonsin så länge kriget varade ordnade med att få bort avskrädet. Gymnastiklektionerna gjordes inte trevligare av, att temperaturen i stora salen aldrig översteg 8-10 grader.

Potatisen var annars av god sort. Vi kallade den rosenpotatis. Den var fast i köttet och mycket stärkelsesrik. Vi åt den gärna, så länge det fanns sovel till den. Men snart nog, kanske bara halvtannat år efter krigsutbrottet, alltså ungefär 1915-1916, blev det allt svårare att köpa t.o.m. vår gamla standardföda *strömming*, och kött var ännu sällsyntare. Köttet blev snart ransonerat och tilldelningen allt knappare. Det blev dessutom kort på fläsk, korv, ärter, bönor, kaffe, socker, - ja, fanns det något annat än dansk potatis och danska kålrötter som fritt kunde köpas? Att den salta strömmingen tog slut, kanske berodde på, att fiskarna inte vågade sig till havs för minor och ubåtar, eller att de inte fick fotogen till sina tändkulemotorer, eller helt enkelt på, att de endast sålde sin fisk till dem som kunde betala ett för den fattige alltför högt pris. Jag vet inte, men även vår huvudföda, den salta strömmingen, lyste allt oftare med sin frånvaro på vårt bord.

Till och med veden och annat bränsle var ransonerad. Jag minns hur längs kajerna efter Selångersån och på alla fria ytor låg höga vedtravar björkved och brasved i meterlängder. Alla uppmanades att spara på bränslet. Skolungdomen gav sig klassvis ut i skogarna för att samla grenar och kottar. En gång tågade vi med Rektor Rönnholm i spetsen upp till skogarna bortom Lapploken och skjutbanan på Norra berget och samlade ihop kottar och ris och rat. Det kanske i första rummet företogs för att för ungdomen understryka vikten av att spara, i varje fall vet jag inte, hur det bråte vi samlat, kom till stan och någon värmepanna.

Trots de stränga ransoneringsarna blev livsmedelsbristen allt svårare. De som var någorlunda besuttna kunde ju klara sig. För goda pengar köpte de smör, fläsk och kött hos

bönderna eller ur grosshandlarnas undanlagda lager. För den fattige, som hade hyror och räntor att betala, var ju den vägen stängd. Vi var en familj på 5 barn och två vuxna och en häst. De små ransoner, som vi kunde köpa på våra ransoneringskort, gav ingen långvarig mättnad. Det var Wanda, som hade hand om alla ransoneringskort, och hon gjorde nog sitt bästa för att köpa det billigaste att söka mätta oss med.

Trots alla bekymmer ansåg pappa och mamma, att även Wanda måste få chansen att få studera. Jag minns inte, när hon skrevs in i Flickskolan, men det bör ha varit 1916. Jag skulle också tro, att det var då pappa sålde sin fina droska. Var det just för att kunna betala Wandas första terminsavgift? När vi den dagen fick litet mer sovel till vår danska potatis, lär jag ha sagt mina yngre syskon:

- Tugga nu väl, småungar, för nu äter vi opp pappas fina droska!

Wanda och jag gjorde vad vi kunde för att hjälpa till. Var sommar rensade vi potatisland från morgon till kväll. En gång fick vi av en hygglig människa hela fem "kotior" var för en dags arbete med att rensa i hans potatisland. En ko-tia var en riksbankssedel på 1 krona. Dem gav vi med viss stolthet till mamma. I potatislanden fanns målla, och den tog vi till vara, och mamma kokade den till en smaklig puré. I dikesrenarna och i hagen nedanför Snickargatan växte nyponbuskar. Bären plockade vi, då de blivit röda och mogna, och de blev vid mammas spis förvandlade till en härlig nyponsoppa. Om somrar och höstar plockade vi bär. Blåbären växte frodigt på Hällomsberget i grannsocknen Selånger, men också i Tuna söder om Sidsjön bortom Vackra bäcken. Hallon växte ymnigt i skrevorna på Norra stadsberget, lingon på moarna söder om Södra berget neråt Svartvikslandet. En gång dröjde vi väl för länge bland lingonen där för att få våra hämtare och korgar fulla. Men då vi i skymningen traskade hemåt, mötte vi långt bortom berget pappa, som med en uppskattande nick tog hand om vår bärfångst och bar den ända hem. Och det tackade vi för, och kände djup glädje och beundran för en så snäll pappa.

Om sommaren fick vi en viss lättnad i matbekymren. Farbror Herlog brukade under våren sända oss en låda småfisk, som han tagit i nät i Selångersfjärden under fiskens lektid, och mors fisksoppa var alltid god även om den var kokad bara på småmört. Vi hade också mollan i potatislanden, nyponen i hagarna och bären i skogarna, ja, rent av svamp fram mot hösten. Dessa tillskott gjorde den magra potatisdieten smakligare och säkert nyttigare. Kokt potatis och sur lingonsylt smakade faktiskt riktigt bra, och smörgås av hårt bröd bestruken med mosad potatis, kryddad med i bästa fall *svagt* (det var ont om socker) sötad lingonsylt var en icke oäven spis, även om den var ganska näringsfattig i synnerhet för oss som knappast hade något hull, som kunde utgöra grund för magens ansträngningar. Vi kände oss aldrig mätta. Visserligen var det en välsignelse, att vi hade den goda danska potatisen, men kroppen ropade efter ett fetare sovel. Vad vi längtade efter det amerikanska feta fläsket! Men var skulle vi få tag i det? Förbindelserna med Chicagos svinslakterier spärrades av rovlystna tyska ubåtar.

Av en slump fick pappa en dag köpa en halvfjärding anjouvis. Till en början var den fisken en härlig ersättning för det salt vi fick till potatisen. Efter ett tag upphörde den glädjen. Efter att ha varit ett smakligt tilltugg, blev den snart outhärdlig. Att äta den då och då gick väl an, men att äta den tre gånger om dagen, vecka efter vecka, kom våra smaknerver att knorra. Till slut var emellertid anjouviskaggen tom, men då fick vi övergå att doppa den danska potatisen i laken, och när den var slut, måste vi återgå till att använda saltet som sovel.

Saltet blev för oss inte i första hand en krydda, utan ett "födoämne". Hur god vår potatis än var, men vi kunde inte förmå oss att bara äta potatis eller kålrötter. För att vi skulle kunna äta dem med aptit, måste vi ha något som ersatte sovlet, det hjälpte inte, att vi var hungriga. Visserligen försökte mamma att bättra på vår aptit genom att bereda potatisen och kålrötterna

på olika sätt: hon gjorde potatispurré, stuvade samman potatis och rötter, gjorde potatispannkaka, serverade kålrötterna kokta i vatten, blandade dem med den mosade potatisen – i vilket fall vi inte kunde låta bli att i fantasien föreställa oss att det låg en kokt fläsklägg mitt på bordet i ett fat...

Denna diet fortsatte länge, jag minns inte hur länge, kanske i månader, och vi blev bara hungrigare och allt mer gråtfärdiga vid bordet. Vår annars så glada mor blev allvarlig och tyst och torkade i smyg tårarna inför sitt allt tommare bord.

En dag satt vi alla tysta vid bordet och tittade på rosenpotatisen och det stora saltkaret. Till slut sa mamma, så tyst, att vi knappt hörde det:

- Vill nån av er kila bort till Bodéns och be att få en limpa på kredit?

Hon sa det liksom för sig själv, tonlöst och utan att se på någon av oss. Ingen rörde sig. Alla såg ner i bordet. Så vände hon på huvudet och såg tyst på Wanda. Min syster rodnade, bet ihop tänderna och såg bara gråtfärdig och olycklig ner i bordet. Bodéns var ett äldre par, som bodde i källarvåningen till ett stort tvåvåningshus vid vår gata. De hade i källaren ordnat en liten handel, den magraste man kan tänka sig. Den var blek och kall. På hyllorna låg några spisbrödspaket, ett halvdussin gamla limpor, några färdiggjorda påsar med mjöl, örter och dylikt. Vi skämdes för att gå dit, för där var vi uppskrivna för ett brödpaket och kanske något mer, och gumman grinade illa åt oss, och gubben själv såg ut, som om han ville ta skjortan av oss för att likvidera vår skuld. Han var en stor och grov karl i 60-årsåldern, alltid klädd i hatt och svarta kläder, och det föreföll, som om han inte kunde tala. Han gjorde bara en nick för "ja" och en nästan osynlig huvudskakning för "nej", och hans gumma understödde hans konversation med liknande gester från sin stol i den mörka bakgrunden.

Mamma vände blicken lika tyst mot mig, men hennes tårfyllda ögon kunde inte driva bort den skam jag kände för att nödgas gå och låna en brödbit hos den mörke mannen i hans kalla källarlokal, gråtande gömde jag huvudet i armarna på bordet, fylld av skam och förtvivlan.

- Jag ska gå, jag, ropade plötsligt den knappt mer än 3-åriga Erik! Jag ska gå, mamma! Jag kan vägen!

Och den lille pysen i sitt blå förkläde och i sina bruna små skor traskade glad och stolt iväg – utan att hans syskon rörde sig *men väl skämdes*, så att vi inte kunde se på varann. Vi tyckte så mycket om Erik! Han var alltid så glad och hans skratt och jollrande lek hördes ständigt i hemmet. Nu hade denne glade lille parvel visat sig vara en bättre karl än någon av oss andra...

Det dröjde, innan Erik syntes till, och vi började bli ängsliga. Till slut gick jag ut för att se, vart han tagit vägen. Jag fann honom på gräsmattan innanför grannens grind hungrigt mumsande på den kritsade limpan! Jag bar in den lille parveln, som fortfarande ivrigt tuggade på Bodéns limpa och inte nog kvickt tycktes kunna stoppa lösbrutna bitar in i sin ivrigt arbetande lilla trut.

- Men *Erik*, ropade mamma. Vad gör du? Äter du upp maten för dina syskon? nästan skrek mamma och tog tag i Erik.. alldeles ur balans...

- Mamma! Mamma! Ropade jag. Du får inte vara arg på Erik! Han är ju lika hungrig som vi andra... Han har ju skaffat mat! Han gjorde, vad vi inte kunde åta oss att göra...

Och jag lyfte upp den lille stackaren, där han gråtande för mammas högljudda förebråelser krupit ihop på golvet. Mor tittade bara på oss och kastade sig ner vid bordet i tyst ruelse, och med tårarna rinnande mellan sina fingrar.

Jag hörde bara lille Eriks snyftningar.

Limpan låg länge orörd på bordet. Barnen drog sig tyst undan till sängar och soffor. Elden slocknade i spisen och skymningen dolde snart våra förgråtna ansikten. Snart hördes bara tickandet av det stora Stjärnsundsuret, som under sina två hundra år sannolikt fler än en

gång upplevt hungrande gråtande barn och tårögda mödrar.

Kom nu och ät, barn, hörde jag till slut mor tyst säga. Ni får limpskivor med saltat potatismos på.

Jag har förgäves försökt erinra mej hur länge vi fick hålla till godo med saltad rosenpotatis. Det var bara alltför länge, sannolikt med början vintern 1916/17, då jag gick i "andra folk" och började förbereda mig att tentera till andra klassen i läroverket. Den vintern blev jag sjuk med hosta, feber och ett elakt håll. Jag fick lägga mig till sängs, och mamma kom och läste för mig för att jag skulle ha det litet trevligare. Hon hade valt att läsa ur Heidenstams Karolinerna, och hon levde sig så in i händelserna, att hon alldeles glömde mig stackars sjukling, så att tårarna rann för mig, och jag måste väcka henne från bokens händelser.

Även Wanda fick inta sängen. Hon insjuknade i difteri och låg ordentligt sjuk.

Hon kryade emellertid på sig. Efter något år fick hon på nytt difteri, som härjade ganska allmänt både före och under kriget. Även denna gång kom hon på benen. Trots att vi bodde så trångt, blev varken jag eller någon av de andra barnen smittade.

Då jag började i Läroverket 1917, såg vi intet slut på kriget. Livsmedelsförhållandena i landet blev bara sämre, ransonerna mindre och pessimismen allt större. Oron tilltog också nära våra gränser. I Finland uppstod starka brytningar mellan bolchevikinfluerade arbetare och mer konservativa bönder. 1917 förde detta till inbördeskrig med de grymheter ett sådant förde med sig. Kriget på kontinenten hade gått i stå, men lutade alltmer åt ett tyskt nederlag. Ubåtskriget skakade alla, då många svenska båtar torpederades med förlust av många hundra svenska sjömän. USA kom med i dramat, och nya truppmassor vräktes till fronterna, där inte ens den nyskapade "tanksen" förmådde skapa ett avgörande. Sannolikt var det svält, sjukdom och löpgravkrigets för hälsan livsfarliga, långvariga utsträckning som tvingade fram ett fredsslut.

För vår del hade 1918 betytt en förbättring. Mamma hade fått en inackordering, som betalade henne 150:- kronor per månad, för husrum, mat och logi. Det var en ung studerande från Habborn i Ångermanland, en gladlynt bondjanta, som flyttade in och fick bo tillsammans med Anna i "salen" på nedre botten. Agda bodde hos oss gott och väl ett år, varefter hon efter ett kärleksäventyr återvände till sitt hem. Jag minns henne särskilt för den goda mat hon kunde förse oss med från sitt hem.

SYSTER WANDA OCH JAG

Av mina syskon stod Wanda mig närmast. Hon var drygt två år äldre än jag, och vi var ju båda samtidigt i skolåldern.

Wanda var mycket duktig i skolan. Hon var sin lärarinnas, fröken Hasselhuhns, hjälpreda i klassen, och jag kände mig stolt över denna duktiga syster. Min småskollärlarinna, fröken Hultman, en ganska diger matrona utan större människokärlek, hade en gång bett Wanda att också vara henne till hjälp med inköp, städning och vad det nu var, men Wanda nekade. Jag fick för mig, att fröken Hultmans förargelse över detta fick gå ut över mig. En gång, då Wanda kom med ett bud från fröken Hasselhuhn, passade hon på att utan orsak kalla fram mej i Wandas åsyn och klå mej på fingrarna med pekpinnen. Jag fick handplagg som det förr i världen hette. Hon påstod, att jag pratat med min kamrat – som just var rackarungen Axel Westman, som jag tidigare talat om. Wanda tröstade mig sedan för alla dessa “övergrepp”, men jag lärde mig att avsky fröken Hultman. Hennes beteende avslöjade den “lilla” ondskan hos människan, nämligen viljan att förolämpa, misstolka och straffa utan annan orsak, att hon är i stånd att göra det för att tillfredsställa sin småsinniga hämndlystnad eller sitt maktbegär.

Ett sätt att skaffa kontanter i ett betryckt läge var förr att “skriva en växel”. Fick man på baksidan tillräckligt många goda “namn” som endosenter, fick man i regel pengar på banken. Var tredje månad skulle så det avlånga papperet “omsättas”: man betalade räntan eventuellt också en viss avbetalning på skulden, presenterade banken en ny växelblankett med alla behöriga namn, och sen var man utan bekymmer igen för tre månader. En hemmansägare i Slädaviken på Alnön – han hette Hägglund – var i pappas fall hans ende endosent. Att få hans påskrift på växeln bad pappa, att Wanda och jag skulle ombestyra.

En härlig majdag, skulle vi ut till Alnön i detta ärende. Vi hade ju kunnat åka med någon av skärgårdsbåtarna ända till Alvik och då bara haft att gå halvmilen därifrån och tvärs över Alnön till Slädaviken, men det fanns inga pengar till en dylik lyx. Vi måste gå den halvannan mil långa vägen både dit och dän. Men detta var vi inte ledsna för. Vi traskade iväg en söndag så snyggt klädda som Mamma kunde göra oss. Vi beslöt att gå den gamla landsvägen till Filland, och därifrån ta färjan över till Alvik. Vi knegade uppför den branta Stadsbacken och tog så vägen genom Balders hage längs en väg som börjat växa igen, så att den nästan var grön av trampgräs och doftande gatcamill. Jag var redan som liten pojke förälskad i vägen, som gick genom Balders hage. Dit hade jag kört med far, då epidemisjukhuset byggdes där uppe, och det vackra namnet hade fastnat som en skön melodi i mitt huvud.

Vi fortsatte ut till den stora landsvägen, uppför Skravlingsbackarna, förbi Skojar-Kalles och utför Ljustabackarna, där det en gång hade spökat så obegripligt, förbi Kläsäcksladan och Sköns kyrka och slutligen utför vägen ner till Filland, där vi fick vänta på färjan över Alnösundet. Småningom kom den, och från färjan kunde vi räkna de otaliga sågverksskorstenarna på båda sidor Sundet, och förvånas över alla båtar, både segelfartyg och ångare, som låg och väntade på last.

Från Alvik gick vägen brant uppför, men sen låg landskapet ganska slätt och utan egentliga backar. Allt var så soligt och stilla och vackert! Landsvägen var rätt smal och dammig, men i solskenet var den som ett underbart band, som vi vandrade fram över. Ett tu tre mötte vi en 7-8 års pojke. Han tog artigt av sig mössan, då han hälsade sitt God dag, och jag gjorde likadant och Wanda neg – och jag tyckte detta var så vackert och riktigt. Fast vi bara var barn, varför skulle vi inte kunna hälsa på varann som de äldre gjorde? Wanda

sträckte på sig litet. Hon var ju äldst. Hon var ju basen, som bar den dyrbara växeln i ett kuvert innanför klänningslivet. Hon var också den som bäst fann vägen. Och vilken väg! I skogsvikarna lyste marken av vårlök och av oändliga mängder gullvivor, och här och var växte det millioner blåsippor, allt bildande en blomsterprakt, som jag som stadsbo aldrig sett maken till! Vi stannade upp en stund för att riktigt njuta av vad vi såg och för att i våra vackraste ord för varann beskriva blomsterängarnas ljuvliga fågning.

Jag kan aldrig glömma denna solvandring en härlig vårdag bland detta överflöd av vårens blomster och av tryggheten av att vara två som hyste bara goda tankar om varann.

Då vi kom fram till Höglunds, blev vi gästfritt mottagna med kaffe, bullar och stora smörgåsar. Det dyrbara avlånga papperet blev påskrivet, och den snälle bonden visade oss omkring på gården. Han var en vänlig och talför man, som vi trivdes utmärkt med, trots att Wanda ändock under vägen hade känt sig litet besvärad av sitt ärende, som hon ju förstod var en begäran om hjälp, och det passade inte riktigt min lilla stolta syster.

Hemvägen var tröttsammare. Då stod solen lägre, och vi hade 15 kilometer att traska och många backar framför oss. Men det gick, och vi kom stolta hem med vårt dyrbara papper. Och pappa log så gott och nickade till tack och lade det genast i skänklådan.

Wanda och jag höll ihop också sedan vi börjat studera, jag 1917 i Läroverket, Wanda väl något år tidigare i stadens Flickskola, som jag tyckte var en av stans vackraste byggnader. Den var uppförd i rött tegel, omedelbart väster om den tegelröda Kyrkan och intill den vackra och av små villor omgivna Bünsowska tjärnen. Avgifterna i skolan var höga, för Wanda 150:- kronor i terminen, för mig ungefär 20:- kronor, och detta var ju en tung belastning för pappa med sina små inkomster, men han klarade dem. Jag har intet minne av, att vi fick någon hjälp till denne pålaga, såsom Anna hade fått.

Ett bekymmer för Wanda som gav henne många tårar var också kläderna. I flickskolan gick ju nästan uteslutande barn till stadens honoratiores, och de kunde ju klä sig fint. Vårre var det för Wanda. Hon sydde själv sina kläder, ändrade och lagade. Jag minns henne inte annat än alltid fin och fräsch, men hennes kamrater visste väl bättre än jag, hur en ung dam skulle vara klädd. Wanda fick nog många gliringar, men hon kompenserade översitteriet med att ständigt vara bäst i klassen, och detta hade min beundran. Jag hade väl heller inga kläder att yvas över, men jag blev aldrig föremål för någon mobbning. Hela min skoltid hade jag inga gymnastikskor utan fick öva i strumplästen, vilket ju var halkigt. Ingen sade något därom, och jag kunde inte förmå mej till att tigga mamma om pengar till skor.

Av alla barnen var Wanda den som mest fick hjälpa till hemma. Grovsysslorna skötte mamma: knäskurning av golven, tvätten med byk-kar och tvättbräde, matlagningen. Men det var Wanda som fick diska, stryka och laga. Hon var händigare i att sy och sätta ihop än mamma, som i stället var duktig i att sticka och att riva upp gammalt ylle till garn att sticka med.

Om jag minns rätt, var det 1916 som Wanda började i flickskolan. Anna gick där samtidigt, och tog sin studentexamen 1919. Efter den ångermanländska flicka, som något år varit inackorderad i vårt hem och fått dela rum med Anna, fick vi 1919 en annan ångermanländska, som bodde hos oss, jag tror ett par år. Efter faster Karins död 1921 fick inackorderingen tillsammans med Wanda överta hennes rum, medan jag fick flytta in i "salen" på nedre botten. Vår inackordering var sjuklig. Hon låg mest i sängen och läste. Hon återvände, då studieorken sinade, till sitt hem, där hon efter något år avled i sin lungsjukdom.

Wanda fortsatte träget med sitt skolarbete och med skötseln av hemmet. Freden i världen gjorde ju livet litet drägligare, men åkeriet gick allt sämre. Inkomsterna blev mindre och mindre. Det hjälpte inte stort, att både Wanda och jag genom att läsa med kamrater, som kommit efter i skolarbetet, kunde hjälpa till med en slant. Om somrarna fick jag arbete i

vedupplagen efter Heffnersvägen. Jag fick 15:- kronor i veckan för ett arbete från 7 på morgonen till 5 på eftermiddagen, och dem fick mamma ta hand om. En gång bad jag henne mycket vackert om 35 öre till en anteckningsbok med vaxpärm, som jag blivit förälskad i. Först en halvtimme innan Sunessons bokhandel stängde, fick jag äntligen slantarna och satt i firsprång iväg ner till stan. Men då jag nått sista huset längs Snickargatan, såg jag en hop människor, som tydligen samlats där till en auktion. Just när jag kom fram, höll utroparna upp en handfull böcker och någon ropade: 25 öre! – 35 ropade jag utan betänkande, och böckerna var mina – mina första böcker var köpta! Stolt visade jag upp dem för mamma – det var den gamla djurskildringen “Mickel Räv” (“Reineke Fuchs”), där var Berlins naturlära nött och välläst men riktigt bunden, en bok om ångkraften m fl.

- Men hur gick det nu med din efterlängta anteckningsbok?, frågade mamma och drog på munnen.

- Man kan väl inte få allt för 35 öre... försökte jag försvara mej. Men Reineke Fuchs med granna färgplanser finns fortfarande kvar i mitt bibliotek, trots att det just i år 1997 plundrats på sju billaster eller 6 ton böcker.

Wanda tog sin realskoleexamen med fina betyg. Att fortsätta i den dyrbara Flickskolan till studentexamen ansåg hon själv inte kunde komma i fråga, även om hon innerst inne, som jag ju tror, gärna hade velat det, om pengar funnits. Hon beslöt i stället att utbilda sig till skolkökslärarinna. Till en början tog hon anställning som guvernant (jag tror det var hos en ingenjörsfamilj i Erikslund några mil väster om Sundsvall). Hur hennes vidare utbildning ordnades minns jag inte. Full av egna bekymmer för framtiden som jag var, har minnena grumlats. Hon vistades som dietsakkunnig vid Östersunds lasarett en tid, blev småningom inspektris för SARAS restauranger i Stockholm. En make värdig den kloka, rättskaffens och karaktärsfasta Wanda fann hon i ingenjören vid Sunds bruk, Gustaf Gidlöf, en högt begåvad man både intellektuellt och känslomässigt, som vi alla beundrade. Hennes hem blev oss en kär tillflyktsort, och hennes barn en glädje både för oss och hemmet. Wanda åtog sig kommunala uppgifter och blev något av en “stormor” i Sundsbruk. Hennes man blev snart brukets chef, gjorde utmärkta uppfinningar, som småningom faktiskt gav bruket ett världsnamn. Han reste världen över för att skaffa Bruket kunder och det var ett stort nöje att höra honom berätta därom. Wanda hade levt in i en stor och stilla livslycka och skapat ett hem, som för oss yngre syskon efter många gravvädarsdagar gav oss värme och framtidstro.

SELMEN, FAMILJENS BOHÈME

Det är ganska märkligt hur olika begåvning och karaktär kan variera inom en syskonskara. Medan Anders var logisk, alltid medveten om sitt livsmål och utan avvikning från en gång intagen kurs, utan energiskt gick mot målet, var Selma bohêmen, fantasimänniskan och drömmaren för vilket livet aldrig hade några fasta linjer utan allt var som ett dansande NU. Då Selma därtill var en sensibel och godhjärtad människa, var det naturligt, att hon ömmade för allt lidande, att hon älskade djur och blommor och som vuxen spontant öppnade famnen för dem hon tyckte var plågade av ett oblitt öde. Då hon mötte sin blivande man, var det inte bara en ståtlig karl hon såg i honom, utan en människa förföljd av onda samhällskrafter och egoistiska ideologier. Han var en förföljd finlandssvensk kommunist som deltagit i upproret 1918, och hon gifte sig med honom, trots hans nio barn. Hon blev småningom lika negativt inställd till det existerande samhället som sin man.

Som barn var hon snäll och rar och föreföll *tro* på alla sagor hon hörde. De innebar en verklighet för henne, där människorna var goda eller onda, men trots allt en accepterad del av verkligheten. Hon var opraktisk och knappast i motsats till Wanda till någon egentlig hjälp i hushållet. Skulle hon diska, sköt hon upp arbetet i det längsta, eller glömde bort det för en bok eller för nöjet att gå till granngårdsflickan och "skvallra", som vi sa. Wanda och jag tyckte inte om, att Selma berättade för grannen, att jag fått ärva min brors gamla rock, att Wandas klänning var sydd av Annas urvuxna finklänning, att vi måste gå och kritsa i boden o.s.v. Vi förstod aldrig, att hon inte som vi hade litet stolthet i sig och höll familjens misär som något som inte angick utomstående. Hon ställde sig genom sitt beteende på något sätt utom familjen, och detta fortsatte hon med som vuxen och gift. Hon kom aldrig på besök hos mej och min fru. Hennes man var då och då ute hos mig, där jag arbetade med att bygga vårt hus. Men han gjorde inte det minsta försök att ge mej ett handtag, - det enda jag kan minnas var, att han en gång flyttade en tung stege åt mej, jättestark som han var. Antagligen kom han i tanke, att jag skulle ge honom ett betalt arbete. Han var utbildad elektriker och borde ju ha varit användbar, men var skulle jag ha tagit pengar för att betala en organiserad arbetare? För övrigt stipulerade mitt avtal med Boro-hus, som levererade allt byggnadsmaterial, att bolaget skulle utföra alla el- och vatteninstallationer och debitera mitt konto för kostnaderna. Därför slutade besöken alltid med, att han berättade om trakasserande poliser, som han satte på plats, om samhällets sociala försyndelser och liknande.

Ändock fick jag intrycket, att han var en bra människa, som tyvärr fått en kanske för skev livsuppfattning av vad han gått igenom under upproret i Finland, då soldater med hundar jagade honom, och han vid ett tillfälle kunnat rädda livet bara genom att hänga under en bro, medan hundar sökte honom. Han var en stor och ståtlig man, begåvad och musikalisk. Och mot Selma var han ömsint och säkert en fast klippa för denna av känslövindar lättörda kvinna. Han lämnade faktiskt en liten villafastighet i arv till henne.

Jag minns ingenting om Selmas skolgång. Hon var inte intresserad av studier. Familjens dåliga ekonomi, då tiden kom för att hon skulle kunna börja i Läroverk, hindrade väl också hennes utbildning. Då jag tog studenten 1925 var hon 14 år. Hon gick ut folkskolan, men jag tror inte, hon ville in i Flickskolan, som Wanda då hade lämnat. Hon blev mammas hjälp under de år som kom. Själv kunde jag bidra till hushållet med mitt bank- och radioarbete. Efter mors död 1931, fick Selma ta över hushållet. Pappa reste 1932 till Örebro och bodde i två års tid hos Anders och hans familj.

Jag kom hem från banken vid 16:30-tiden. Jag måste vara på Radiotjänst kl 18, och hade därför bråttom. Jag fann alltid Selmen, som vi kallade henne, i ett hörn vid spisen i full färd med att skriva dikter, men någon mat fanns inte att få, förrän jag själv donat till något. Slutligen struntade jag i att gå hem, utan tittade in på något café och fick något till livs. Lunch fick jag på banken i form av ett glas mjölk och ett par smörgåsar.

Så vitt jag minns, hade Anna, som nu var gift och bosatt ute på Sund, tagit hand om Erik. Jag minns intet om hur Selmen sen ordnade det för sig. Hennes öde kom att styras av de anlag för bohémeliv hon tydligen fått. Kanske det var mammas farbror, Pelle Söderlind, som gett henne bohémelusten i arv. Han var en rolighetsminister, som det sas. Han friade till bygdens vackraste flicka, och då han fick korgen, gifte han sig med den fulaste. Han vann en gång 10.000:- på lotteri. Då lämnade han barn och käring och reste till Amerika. Där ville han se varenda en av USA:s alla stater, men han hann med bara 21, innan pengarna tog slut. Han återvände då hem till sin gumma och sitt brädgårdsarbete.

Han var "synsk", sas det. Han kunde efter att i en "syn" ha sett ett begravningsståg, säga vem som snart komme att dö. Han var ungdomens dansledare, glad bland de glada. "Men Herre Gud, stinta, hur många gånger har jag inte önskat, att jag hade blivit dödfödd..." sa han till mamma en gång. Han dog plötsligt, efter att som det sas ha i en syn sett sitt eget begravningsfölje. Efter denna syn lämnade han plötsligt den dansande ungdomen. Följande morgon föll han utför en trappa och bröt nacken.

Selmen dog som änka. Hon lämnade efter sig en liten fastighet, hon ärvt efter sin man. De hade en pojke tillsammans. Han hette Erik, en högt begåvad och därtill generös och godhjärtad man, som alltid sa de rätta orden till sin omgivning. Så ofta vi träffades, ville han bjuda på något. Han läste litteratur vid Universitetet och var socialt djupt engagerad. Olyckligtvis var han född med en mycket dålig rygg, som med åren gjorde honom till krympling. Den vållade också hans död i unga år. Honom minns jag med glädje, och många vid hans begravning strödde goda och varma ord över hans bår.

LILLE BROR ERIK OCH HANS UNGDOMSÅR

Erik kom till världen en solig april dag 1914. Jag minns hur barnmorskan, som bodde överst i vår gränd, kom ut ur vår kammare bärande på det lilla byltet. Det var innan kriget börjat, och det var soligt och vackert på gatan bredvid den vårlada Selångersån.

Jag minns just ingenting från Eriks spädbarnstid. Han vårdades lika bra och sjöngs för lika flitigt som för alla de andra barnen, och ännu hade inte fattigdom och matbrist präglat vårt hem. Jag ser honom, då han som liten pys stultade omkring därhemma, och alldeles särskilt erinrar jag mig honom tiden efter 1917. Det året hade jag – som jag berättat – till julklapp av Anders fått en stor, tjock och fin inbunden bok: Theodore Roosevelts *På afrikanska jaktstigar*. Jag läste för Erik ur den och visade alla bilderna av afrikanska djur. Alldeles särskilt fäste sig Erik vid bokens minsta antilop, Dick-Dick-antilopen, som författaren kallade den. Den ville han se åter och åter igen och sprang sen fram och tillbaks över köksgolvet och skrek

- Dick-Dick Antilopen! Dick Dick Antilopen!

Ett annat djur, han blev fascinerad av, var en örn.

- Här kommer Gorgo-örnen! Här kommer Gorgo-örnen!, ropade han förtjust och sprang så fort hans små laddklädda fötter hann röra sig. Jag kan se honom, när jag vill: glad, blåögd med ljusa hårtestar och iklädd ett blått litet förkläde. Vi blev mycket goda vänner. Jag fick ju vara storebror och överföra min inbillade världsvishet till den lille parveln.

Men tiderna blev snabbt sämre. 1917 blev ett svårt år, med en fattigdom och matbrist, som allt mer pockande trängde sig in i vårt hem. Fars små inkomster minskade än mer, och för pengar fanns ju snart sagt ingenting annat än potatis att köpa. Ransoneringen pressade på humöret. Jakten efter något billigt i matväg, sysselsatte ständigt Wanda och mig. Mamma lagade och lappade och sydde om, pappa satt om kvällarna och lagade våra skor, och maten blev allt magrare.

Till råga på allt blev jag sjuk, som jag tidigare berättat om. Jag hostade och hade "håll" i vänstra sidan. Mamma gav mej varmt att dricka. Jag blev inte bättre. Till slut tog hon mig med sig till lasarettet. Jag vet inte varför. Vi hade ju fortfarande stadsläkaren Elfström, som tillkallats, då Wanda fick difteri. Men jag hade fått intrycket, att Elfström var en "sträng" herre utan ett leende, och det kan ju hända, att mamma delade den uppfattningen, och att hon därför föredrog lasarettsläkaren. Denne fastslog ju genast, att jag hade lungsäcksinflammation.

- Du ska låta syster här ta hand om dej och göra dej i ordning, så ska jag tappa dej! sa doktorn. Så fick jag sitta avklädd på överkroppen någon timme.

- Men syster, sa läkaren då han till slut kom med sin spruta, ni har ordnat för tappning av *höger* lungan, men det är nästan alltid *vänstra* lungan som krånglar. Gör om förberedelserna!" Och efter ytterligare en stund kom doktorn tillbaka.

- Nu sticker jag dej! sa han och körde en spruta i ryggen på mej. Det var den 11:te november 1918 kl 11, exakt på timmen 80 år före den stund, då jag skriver detta och då eld upphör kommenderades i det stora kriget.

Det gjorde inte ett dugg ont, och jag såg med förvåning att doktorn i sin spruta tagit ut säkert en matsked klar vätska. Efter lasarettbesöket var jag snart på benen igen.

Kriget var slut. Tiderna förbättrades dock mycket långsamt. Wanda och jag slogs med vår fattigdom. Vi hade ju då båda börjat i läroverk, och vi kände oss förpliktade att upprätthålla skenet av att allt stod väl till för familjen. Vi ansträngde oss också båda för att

göra livet drägligt för vår lillebror, hjälpte honom att klottra och rita och göra papperspilar, svalor med mera, och traskade omkring med honom bort till Sidsjöbäcken om våarna och lekte med honom på ängarna i Fagerdal. Han var en så glad och tjusig liten gynnare, som ingenting förstod av våra bekymmer. Så småningom kom Erik i skola. Det borde väl ha skett 1921, samtidigt med att jag började ”första ringen” i gymnasiet. Jag hade då fått intresse för kemi, hade byggt mig en liten stuga, där jag höll till med mitt experimenterande, och dit jag så småningom tog Erik med mig. Jag hade mitt ”laboratorium” ordentligt låst, och ingen slapp in, utan att jag var med. Jag var ju väl medveten om de risker den okunnige kunde råka ut för.

Till fysiken var det mindre riskabelt att locka med Erik. Där var ju faran för missöden inte så stor. Jag hade läst om ungraren Tesla och hans teslastrålar, och byggde mig en stor gnistinduktor, som det hette på den tiden, och kunde snart visa Erik praktfulla teslastrålar. Detta gav Erik idén till att som extraarbete i fysik, då han väl kommit upp i gymnasiet, bygga ett teslaaggregat. Detta gjorde han fullt vetenskapligt. Han använde min ”Ruhmkorffska rulle” (gnistinduktor) och beräknade sedan enligt tillgängliga formler, hur han bäst skulle förfara. Hans apparat kanske står kvar än i dag i skolans fysiksal, såvida inte min gnistinduktor slutat fungera. Den var nämligen isolerad med paraffin, och denna har ju inte den fasta konsistens som är lämplig i en större apparat.

Vi var ju de enda pojkarna, som var kvar i familjen, och det var naturligt, att vi livligt diskuterade allt möjligt med varann. Vår samvaro var alltid så trevlig. Jag har intet minne av, att vi någonsin grälade eller hade så olika åsikter, att vi kom i hetsig diskussion. Erik var ingen filosof. Man var som regel tystlåten. Jag tror också, att han hade litet intresse för politik. Jag å min sida diskuterade ofta och med iver sociala frågor med mina kamrater. Bland klasskamraterna fanns Erik Sällvin, son till högertidningen Sundsvalls Postens redaktör, Herman Sällvin. Vi pratade ständigt om de dagsaktuella politiska frågorna, ofta vid matbordet i Eriks hem. I dylika diskussioner var bror Erik aldrig med. Jag minns inte heller, om han i likhet med mig tog del i Gymnasiets föreningsliv. Jag var alltid med på ”hipporna”, då SSUH-föreningen *Vigor* tillsammans med fllickskoleföreningen *Värbäcken* tre gånger i terminen samlades till fest i någon goodtemplarlokal, ”Hoppets här”, ”Lyckan och Harmonin” – och vad allt de hette.

Bror Erik och jag tog ofta långa promenader tillsammans. Vi traskade iväg ut mot Svartvik, upp mot Alfta eller längs skogsvägarna bortom Norra berget. Jag minns särskilt en gång. Det var efter min studentexamen 1925. Det kunde ha varit, sedan jag fullgjort värnplikten 1925-26. Kanske 1927. Om midsommaraftonen kände jag mej alltid så nere och sorgsen. Jag ville nu hitta på något. Jag föreslog min 13-årige bror att följa med mig på en riktig långvandring, nämligen att försöka *gå den minst fem mil långa, raka vägen* över skogar och myrar genom Sättna och Holm till Klärke by i Lidens socken. Det var han med på. Vi tog några smörgåsar med oss, och startade väl vid 10-11-tiden på förmiddagen. Vi vandrade via Selånger in i Sättna och följde skogsvägar och stigar, som bar västerut, - karta och kompass hade vi med oss. Vi gick hela dagen, vi gick hela natten i obanad mark. Vi nådde Holmsjön. Följde sjön över besvärliga avverkningar och bråte och kom slutligen fram till bron över Indalsälven vid Åsen, varefter vi traskade landsvägen upp till Klärke. Dit kom vi på eftermiddagen, och mottogs väl av tant Ingrid Nilsson och hennes talföre man Erik Herman. Vi fick mat och en säng att sova i, sen vi redogjort för vår vandring. Jag beundrade verkligen den lille 13-årige Erik för denna prestation, som han fullföljde utan en enda klagan, trots trötthet och hunger.

Erik och jag kom ofta att tala om min värnpliktstid. Jag hade upplevt den närmast som ett nöje. Det var roligt, tyckte jag, med övningarna, spännande att lära sig skjuta och trevligt att få veta, att man sköt bra. De långa marscherna var plågsamma, men jag kände det ändå

angenämt, att jag orkade med dem. Jag skröt också en smula om befälet för Erik. Jag hade haft turen att på studentkompaniet som plutonchef få en löjtnant Malte Hamnström, som jag betecknade som den bästa läraren jag dittills haft. Han var intelligent, utmärkt pedagog och gav intrycket av en gentleman, ja, av en god humanist. Jag tror hans far var lektor i Härnösand. Även övrigt befäl var skickligt och fullföljde arbetet i den anda, som plutonchefen angav. Bland dem var en ettrig furir, som kunde en hel del om det han undervisade i, men som jag vid inkallelserna på 1940-talet återfann som en utpräglad nazist. Jag lyckades faktiskt få honom återsänd till regementet i Sollefteå med grått papper.

Erik tog intryck av min positiva syn på militärlivet och beslöt så småningom att bli militär. Jag uppmanade honom inte, men jag avrådde honom inte heller, tyvärr. Efter Karlberg blev han fänrik på I:14 i Gävle. Där lyckades en överste av den gamla prudentliga och humorlösa sorten sätta stopp för hans militära bana. Detta gick Erik djupt till sinnes. Jag vill inte påstå, att Erik skulle kunnat bli en lysande officer, men jag är övertygad om, att han skulle ha blivit en god truppofficer, och vara i stånd att skapa ett gott förhållande mellan officerare och manskap. Under det sista krigets inkallelser stötte jag på många officersbrackor, som försökte leka krig. Jag hade då möjlighet att sätta dem på plats, och det tvekade jag inte att göra.

Märkligt nog minns jag mycket litet om Eriks läroverkstid. Jag tror, att han ett par år in på 1920-talet fick ett hem ute på Sund hos Wanda, Jag kan inte minnas honom hemma, då jag 1925 tog studenten. Sedan jag 1926 fullgjort min värnplikt, träffades vi dock flitigt. I diskussionerna kring hans framtid, sedan förhoppningarna för den militära banan gått om intet deltog jag inte, eller också har turbulensen i funderingarna kring min egen framtid sopat undan alla minnen. Åtskilliga brev, som han skrev till mig under utbildningen till apotekare visar dock, att vi bibehöll en god kontakt. Om hans goda hjärta och hjälpsamhet, visar det faktum, att då jag blev inkallad till militärtjänst i dec. 1939 mitt i arbetet med mitt husbygge, erbjöd han sig att månatligen skicka min hustru en 100-lapp, så länge jag var i militärtjänst. Dessa lån ville han inte ha tillbaka, utan bad mig spara dem för den son, jag med all sannolikhet en gång skulle få. Han var en hyvens grabb!

JAG BESLUTAR MIG FÖR ATT TA STUDENTEN

Då Anders blev student 1917, var jag 10 år. Jag hade fyra år i folkskola bakom mig, och en fråga blev nu aktuell: skulle jag fortsätta i folkskolan eller bli läroverkselev? Överlärare Sjöstrands skola hade inte gett mig någon glädje. Å andra sidan ”ville man bli någonting” var ju högre utbildning nödvändig. Wanda ansåg utan tvekan, att jag borde välja läroverket, mamma och pappa försökte inte med någon övertalning. De såg ju på kostnaderna, och var skulle man ta pengarna till dem? Anna låg över mej och försökte både med pikar och allvar få mej att besluta mej för att byta skola. Pappa och mamma ansåg nog trots allt innerst inne detsamma, menade Anna. Särskilt pappa kunde inte tänka sig, att hans ”lille dräng” skulle bli utan den utbildning, som de övriga äldre barnen fått.

Så till slut bestämde jag mig för läroverket. För att i någon mån visa mig värdig denna lärdomsanstalt beslöt jag mig för att läsa in första årets kurser och försöka tentera in i andra klassen. Jag satte i gång, och både Anna och Wanda hjälpte mej, inte minst med tyskan. Kraven föreföll mej inte stora och vållade mig inga besvär. Mera funderade jag över hur ”läroverkarna” skulle döma över min person och fattigmansutrustning.

Jag tenterade och kom in. Särskilt minns jag kristendomsläroaren, adjunkten Olofsson, en stor, grovvuxen man i 55-årsåldern, som talade ett utpräglat medelpadiskt bondmål. Med honom fick jag vid tentamen en bättre kontakt än med de övriga litet stela och avståndstagande lärarna. Det skulle senare visa sig, att nästan alla elever var rädda för den stränge kristendomsläroaren, som hade ett mycket gammaldags sätt att undervisa. “Nu stig då där fåre öpp å bräker!” fräste han på sitt breda Torpsmål, sen han länge under stigande irritation fått dumma svar. Han talade ständigt om “Mäster Erik”, det var hans stadiga käpp, som han kastade i vrån vid dörren, då han kom till lektionen. Han brukade på rasterna ofta ensam promenera fram och tillbaka framför skolhuset och hade då om vintern en svart kimmelmössa på skulden, och såg man honom bakifrån, lyste alltid en halvmåne av hans flint fram under den. En dag mötte jag honom under hans promenad. Han hejdade sig, såg forskande på mig och sa:

- Hör du, gosse! *Hur ä dä mä dej?* Du går här så blek å vesen. *Hur har du det?*

Då jag inte hade något att svara, sa han vänligt, i det han klappade mej på axeln och gav mej ett litet leende:

- Sköt om dej, pojke! Sköt om dej!

Under mina åtta år i Sundsvalls läroverk, var dessa ord de enda som riktades till mig av ett personligt intresse. Jag glömmer dem aldrig.

Knådd bland Södermalmskillar

Arbetargrabbarna på Södermalm lät mej aldrig glömma, att jag nu blivit ett vällovligt byte för deras trakasserier. Jag var ju nu “läroverkare”, alltså en “knådd”, som gammal sed tillät, att man klådde och på allt sätt gjorde livet surt för. Han var den utstötte i alla kamratlag och skulle inte komma och göra sig till i de glada busgängen.

Det brukade börja med, att ett par tre pojkar i min ålder spärrade vägen för mig, då jag kom från skolan.

- Din jäkla snobb!, drog en av dem till med.

Jag sa naturligtvis ingenting utan stod där med mina skolböcker och tittade på dem.

- Ja, det är bäst du tiger! Vi ska nog lära dej, din apa, att bo på Södermalm!

Jag böjde mej ner och lade ifrån mej böckerna, och i det jag reste mej, flög jag på den närmaste och sa:

- Och jag ska lära dej, hur dumt det är att vara stor i truten! Och i det jag lade tjuvben för honom, gav jag honom en stöt i bröstet, så att han satte sej mitt på gatan. Sen rusade jag på den andre och gav honom en rallarsväng. Då sprang den tredje, och jag tyckte, att segern var min. Och då jag het och ilsken traskade hem, gjorde jag mej det löftet, att södermalmsgrabbarna *aldrig* skulle få hindra min skolväg. Jag skulle bara med all makt ge igen och det lika explosivt som krutladdningarna i mitt stenbrott.

Nästa dag stod det fyra grabbar framför mej på Snickargatan.

- Din jäkla fattiglapp!, började en av dem.

- Du tror du är nånting, för du går i Läroverket!

- Du kan dra åt helvete, du och din far med hans gamla häst!

Då flög jag på honom och gav honom en vinge, så att näsbloden började rinna. I detsamma fick jag också en smocka, så att jag fick "fläskläpp", och detta retade mej till verklig ilska. Kalabaliken blev het, men jag vann, och svärande gav de sej iväg. I min ilska förföljde jag dem i vilt språng. De försvann in i det sk Rappahuset, en låg tvåvåningsbyggnad, som var vitrappad, och där jag visste, att en hoper ungar bodde. I mitt raseri slängde jag en sten efter dem, just då de smet in, och den slog i entrédörren så det brakade. Då öppnades ett fönster på andra våningen, en karl stack ut huvudet och skrek:

- Du där! Ge fan i att kasta sten! Men klå de förbannade busungarna så mycket du vill! Och därmed smällde han igen fönstret.

Och detta råd var gott. Jag förstod, att det var dumt att kasta sten, men även om det var dumt också att slåss, ville jag behålla den rätten.

Det blev också småningom mindre ofta slagsmål på Snickargatan, även om det hände då och då. Det slumpades så, att jag fann en bättre metod än att med knytnäven besegra mina antagonister.

En höstkväll hade jag som vanligt varit och snickrat på Althinska slöjdskolan. Vägen hem gick via Privatgatan. Denna smala av villor omgivna gata gick upp mot Snickargatan men skildes från den av den hagmark, jag tidigare berättat om. Det var kanske 50 meter ganska brant och stor stenig hagmark, som skilde de båda gatorna åt. Då jag på hemvägen i höstskymningen kom dit väntade mig ett halvtannat dussin, södermalmsgrabbar, och stigen genom hagen var helt spärrad!

Nu är det färdigt! tänkte jag, och stannade framför pojkarna, tittade på dem och stack händerna fridsamt i fickorna.

- Jäkla knodd! Betygsatte mej en i hopen.

- Nu är du allt litet rädd?, hånade en annan.

- Nej, jag är ganska stolt, då jag ser, att ni måste vara så många för att rå på mej!

- Prat! Jag skulle kunna klå dej med lillfingret, sabla knodd!

- Varför skulle du göra det?

- För du är så förbannat högfärdig och sätter näsan i vädret!

Just i detsamma lyste ett "stjärnskott" till över himlen.

- Vet du vad det där var? Va? Det var en stjärna som föll. Det säger lärarna, sa en av pojkarna.

- Nej, då har du missförstått lärarn. Han menade nog, att folk förr *trodde*, att vad du nyss såg var en riktig stjärna, som trillade ner från himmeln.

- Hur kan du veta, att det *inte* var en stjärna? Vad var det då?
- Jo, stjärnorna är väldigt stora, lika stora som solen, för solen är också en stjärna. Alla stjärnor är glödgheta, därför ser vi dem.
- Vad var det som lyste till alldeles nyss då?
- Det var en liten stenflisa, som man kallar meteor. Dyliga finns det otaliga högt, högt uppe ovan jorden. Råkar de komma för nära oss, drar jorden dem till sig, och det sker med sådan fart, att de tar eld av gnidningen mot luften. Då syns de som ett stjärnfall.
- Pappa pekade ut Karlavagnen för mig i vintras. Det är *de där* stjärnorna. Titta får ni se, grabbar! Den där fyrkanten är hjulen!
- Kan ni räkna stjärnorna i Karlavagnen? Dom är 6, ropade några.
- Nej, det är *sju*! I många länder kallar man Karlavagnen för *Kastrullen* – den liknar ju faktiskt en kastrull. Om ni tittar på kastrullens handtag och framför allt på den högst belägna stjärnan i detta, så består den av *två stjärnor*, den ena ganska svår att se. Bara den som har goda ögon kan se den. Ansträng er nu och försök upptäcka den! Nästa gång vi träffas får jag veta, hur många som såg den! Hej på er grabbar! Nu måste jag hem och plugga!
- En bra bit hörde jag deras ivriga röster, då de diskuterade...
- Jag tror jag ser den upptill.
- Jag med!

I sjuksängen tröstas jag av antikens historia

Vårvintern 1918 hade vi det som svårast hemma. Som jag tidigare nämnt insjuknade jag i lungsäcksinflammation och måste ligga till sängs ett par veckor. Strax innan jag blev sjuk, hade jag upptäckt, att skolan hade ett lånebibliotek. Det förestods av en vänlig, cigarrdoftande adjunkt Lidbom, och hos honom blev jag en trägen besökare. På hans hyllor hade jag funnit Schlossers stora i *Världshistoria* i ett otal band, och skyndade mig att låna tre hela tjocka volymer om Grekland och Rom. Jag blev förtjust över den mängd av intressant vetande, som jag fann i dessa böcker, och det om en tid, som var mej nästan helt obekant. De tre volymerna blev därför min sänglitteratur under sjukdomen, och jag läste och läste och var lycklig i min säng. Och när jag återkom till skolan, var vår historielärare, den talföre och intresserat berättande Harald Hellzén, i färd med att beskriva de tider, jag i sängen läst om. Jag kunde därför på hans frågor berätta en hel del och glad och stolt nämna de gamla romarna med alla deras tre namn! Historia blev mitt bästa ämne, och jag fann ett verkligt nöje i att berätta, om allt jag läst för mamma, som med iver och med ständiga frågor lyssnade.

Adjunkt Hellzén var också vår lärare i tyska, också det på ett intresseväckande sätt. All undervisning skedde på tyska, och vi tvingades därför att tala tyska och skriva tyska, och lära oss att stava detta ganska besvärliga språk.

När jag ser tillbaka på de åtta åren i Sundsvalls Högre allmänna Läroverk är det mitt intresse för kemi, som dominerar minnena. Jag hade ju, som jag redan berättat, som 8 – 9 – åring en gång vid bläddring i Bergs, *Oorganisk kemi* upptäckt bilder av hur olika kemiska ämnens salter kristalliserade och fått en nära nog chockartad kunskap om, att livet var underkastat lagar, som människan inte kunde rubba. Det gick t ex inte att få koksalt att kristallisera på annat sätt än i kuber. Tankarna på denna lagbundenhet dök ofta upp, då jag i skolan började få ökade kunskaper om naturen. Träd växte och blev skyhöga utan att människor behövde ingripa. Markens blommor blev otroligt vackra bara genom att stå där i solen och kanske glädjas åt regnet. Äpplena växte och blev runda, röda och goda – alldeles

av egen drift. Det måste finnas lagar även för växandet och förändringarna i livet. Barnet hos modern växte – och slutprodukten, blev alltid antingen en man eller en kvinna.

Jag bygger mej ett kemiskt laboratorium

En gång, då jag följde med pappa i hans arbete med häst och vagn, fann jag på kajen i hamnen, där en lastångare legat, massor med gula "stenar", som jag tyckte det var.

- Har du sett så lustigt pappa? *Gula stentar!*

- Nej, det där är inte stentar. Det är *svavel*, och det används i massafabrikerna.

Jag stoppade fickorna fulla, och väl hemma i stenbrottet på vår gård började jag undersöka dem. Smälte jag dem, kunde jag inte få smältan att kristallisera, lade jag dem i vatten, löstes de inte upp, men satte jag eld på dem, brann de med en liten blå låga och gav ifrån sig en rök, som luktade förskräckligt illa, och som sved i ögonen. Jag lade svavelbitarna i en glasburk, som jag försåg med en etikett som det stod *Svavel* på. Undan för undan fick jag burkar med andra ämnen i. Bergs bok lärde mig efter hand mer och mer om naturen sedd ur kemisk synpunkt. För små slantar kunde jag köpa kemikalier i Strömbergs färghandel vid Storgatan, och fick till slut ett helt skåp fullt i mammas kök. Redan innan jag i skolan började läsa kemi, hade mina "grejor" växt till en betydande samling.

Denna förvarade jag i vår gamla "bordbänk", som stod i köket och inte längre användes till säng. Jag kunde inte vara nog tacksam för, att mamma aldrig bråkade på mig för detta intrång i hennes domäner. Det verkade, som om hon accepterade intrånget som något självklart, och att hon själv gladdes åt sin pojkes alla experiment. Jag visade henne också, vad jag höll på med: hur "salter" kunde bli till, hur en lut neutraliserades av en syra, att riskerna var stora med de starka syrorna, i flaskor, som hon inte fick röra eller dammtorka o s v . T o m den anskrämliga lukten av *pyridin* sa hon ingenting om.

Till slut blev med åren förråden för stora för köksskåpen. Men jag hade ju mitt stenbrott, och där fanns utrymmen, och de kanske kunde användas. Jag hade lagt upp en vacker mur, som skilde den lilla gårdsplanen från stenbrottet. Ovanför muren stjälppte jag jord och ordnade en trappa dit upp av flata stenblock. Där uppe byggde jag ett "laboratorium", sannolikt det mest primitiva som burit ett så vetenskapligt namn. Av bräder och utskottsvirke byggde jag mig en "stuga" 1.5 gånger 2.5 meter stor. Den hade ett stort fönster på ena kortväggen och en med konstlås stängd dörr på den andra. Taket var ett sadeltak klätt med tjärpapp. Längs väggarna satte jag med konsoller fast bräder till hyllor. Framför fönstret stod den gamla bordbänken som förvaringsrum. En elektrisk ringledning förband mig med mammas domäner.

I detta "labbis" höll jag till var ledig stund. Jag analyserade bl a det sprängämne som arbetarna i vår hage använde: de drog fram en väg upp till Sidsjö, och ibland vid sprängningarna, blev det delar av satsen över, och dem försäkrade jag mig om. Jag fann, att dess väsentligaste del inte var nitroglycerin, utan ammoniumnitrat (H_4NO_3) ett ämne, som ju är sammansatt bara av gasformade grundämnen: väte (H), kväve (N) och syre (O), och som därför vid sönderfall borde ge stark sprängverkan, (för ett par år sedan sprängde ju terrorister ett kommunalhus i Oklahoma i USA med hjälp av några ton av detta ämne med hundratals dödsoffer som följd). Jag syntetiserade otaliga ämnen. De flesta metaller och metalloider gick jag igenom och plockade fram deras salter: sulfat, nitrat, klorider, oxalat, acetat, fulminat, osv – och burkarnas antal på hyllorna ökade ständigt. Jag gjorde giftgas (klor), tårgas, lustgas etc.

Självfallet var vad jag kunde åstadkomma intet märkligt. Jag var tyvärr alltför illa utrustad med kemiska apparater. Jag hade ett kylrör, en gasutvecklingsflaska, ett antal olika stora

glasbägare och porslinsdeglar, en porslinsmortel, en hel hop glasrör och provrör, ett provrörställ, som jag själv tillverkat, en enkel spritlampa, *och en enda apoteksburk* med inslipad 6-kantig glaspropp! Annars fick jag till förvaringskärl ta de burkar jag kom över. Jag saknade likström och fick själv tillverka kromsyreelement., jag saknade titreringsglas, bumsenbrännare och gas, mikrovåg m.m. Alla dessa underbara hjälpmedel fick jag dock tillfälle att ordentligt bekanta mig med genom min bror Anders. Sommaren 1923 bjöd han mig till Stockholm för att under en månad arbeta på Sieverts Kabelverks kemiska laboratorium. En hel månad fick jag där under laboratoriefestens ledning delta i arbetet. Jag fick analysera oljor, bestämma hållfastheten i kablarnas järnskydd, lära mig titrera och i övrigt alla former av kemiskt vardagsarbete.

Det var kemistens A B C jag sysslade med hemma i mitt eget laboratorium. Jag lärde känna grundämnena, deras förekomst, deras framställning och användning i det praktiska livet. Atomvikter, specifika vikter, utseende, kemiens historia, landets egna resurser då det gällde kemisk industri, vår egen lysande historia inom kemin med namn som Scheele, Torbern Bergman, Berzelius, Nobel, Arrhenius m fl . Detta och mycket mer lärde jag känna, och levde därunder i en ständig forskarlycka. Jag blev känd i skolan och bland kamraterna som "kemisten", som visste allt om detta märkliga ämne med dess alla formler och lagar.

Då jag i första ringen för första gången fick kemi på schemat, såg jag fram mot detta med stor förväntan. Jag blev illa bedragen! Vår kemilärare visade sig snart enligt min åsikt vara en i kemien nästan okunnig människa. Sannolikt hade han en gång i Uppsala möjligen som examensarbete fått ägna sig åt kolloidala lösningar, och om detta tjafsade han jämnt och ständigt på ett sätt, att han för oss alla föreföll inte begripa ett dugg vare sig av ämnet eller av pedagogisk undervisningsmetod. Jag började snart av ilska över hans lättja i skolarbetet och okunnighet i sitt ämne att ständigt slå honom på fingrarna. Och han opponerade sig inte! "Dä hade jag då aldrig vetat, att det är som du säger!" Detta krig fortsatte hela gymnasiet. Han blev ju arg till slut, men gav mej ändå högsta betyg, och kamraterna kom till mej med sina olösta kemiska problem och brydde sig inte om att fråga adjunkten Attmar, vars lektioner blev allt tråkigare. Jag avskydde karlen, som berövat mig möjligheten av ett fördjupat studium av ett ämne, som i många år gett mig så stor glädje.

Jag var nu i andra ringen, året var 1922, och skolschemat upptog utom kemi även fysik där läraren var en dialektalande värmälänning, och ganska bra lärare. Vi kallade honom *Har-a* för hans värmäländska sätt att uttrycka sig. "Nu sluter-a strömmen! Nu bryter-a..!" Fysikens elementa hade jag ju genom självstudier och experiment inhämtat, men det var ändå intressant att få syssla med riktiga d v s skolans apparater och mätinstrument.

Skolschemat utökades så småningom med litteraturkunskap. Samtidigt hade jag kommit in i en kanske genom Världskrigets magra kost något försenad pubertet, en kroppslig och andlig mognadstid, då förståndet vaknar ur sin dvala som fjärilen ur sin puppa, och livet blev fullt av nya frågor. Kemiens och fysikens lagar hade dittills lyst vägen för mina funderingar och låtit mig förstå min omvärld, och jag kände en stor trygghet i detta. Men nu dök nya frågor upp. Verkligheten bestod ju inte bara av gripbara ting, som kemiskt eller fysiskt kunde påverka varann. Tanke och tänkande existerade ju utan materiell existens. Musiken var ju inte bara akustik! Människan hade ett "Jag", som kände och upplevde, som kunde fälla omdömen över sant och osant, som fann glädje och lycka i somligt, men sorg och ledsnad i annat. Fanns det lagar även för detta "Jag"? Då jag i en silvernitratlösning stoppade ner en remsa koppar, utfälldes silvret som ett grått pulver och, den förut färglösa lösningen blev blå-grönfärgad av kopparnitrat. Detta skedde enligt naturens lagar, men – efter vad jag trodde mig förstå – helt utan någon "tanke" eller "känsla" hos kopparn eller silvret. Båda dessa ämnen tillhörde den "döda" naturen, "Jaget" däremot den levande. Hur var detta att förklara?

Jag började förstå, att nu måste jag studera *människan* lika grundligt som jag tidigare studerat kemiens alla “döda” ämnen, för att kunna få ett “hum” om den levande naturens gåtor.

PUBERTETENS OMSKAKANDE KÄNSLO- OCH TANKEVÄRLD

Upprottet från naturvetenskaperna betydde en revolution i min tankevärld. Om jag bara haft en lärare, som kunnat vara mig till hjälp! Min svensklärare var en ”statsvetare”, som jag ansåg vara en fantasilös faktamänniska, en kunskapsbehållare mest intresserad av statsvetenskapliga problem. Han kom på tanken, att på försök ”demokratisera” förhållandet mellan lärare och elever. De senare skulle överta ”den dömande makten”. Vi skulle med andra ord ha ”självstyre”. Vi diskuterade planerna och kom sams om att vår klass kunde göra ett försök. Klassrådet valde mig till ordförande. Jag ingrep då och då i fall, som föll under min domvärjo, men tjänsten gav mig ingen tillfredsställelse. Mina egna problem tyngde mig alltför mycket.

Jag sökte hjälp i böckerna. Men vad skulle jag läsa? Jag diskuterade frågan med adjunkt Lidbom, vår bibliotekarie, och han rekommenderade mig att läsa något i filosofi. Jag valde en bok på tyska om grekisk filosofi, i tanke att även filosoferna måste väl som jag börja från början. Jag fann genast ett uttalande av greken Thales från 600-talet f.Kr. ”*På grund av sin förundran började människan att filosofera*” Och jag kunde ju ha ropat Hurra! Ingenting kunde vara sannare! Jag var förundrad, och jag sökte minsann lägga det ena till det andra för att likt Bibelns Job komma till huvudsumman.

En liten bok förändrar min värld.

Så plötsligt fann jag en liten bok på min syster Annas bord, tydligen en lånebok, - den luktade svagt av parfym, och det stod med en handstil som inte var Annas, ”Ad guide” på försättsbladet. En lånad bok från någon flickkamrat alltså. Det var Alf Ahlbergs bok om Friedrich Nietzsche! Den tyske filosofen var aktuell i tidningarna och det talades omväxlande både om ”denne geniale tänkare och diktare”, och ”om denna galne nedrivare av kristna ideal och arga kritik av den moderna människan”. Ahlbergs bok läste jag med en allt mer stigande förvåning och glädje! Här fanns ju en hel rad av mina egna problem genomdiskuterade! I Nietzsches i den lilla boken citerade filosofemer tyckte jag, att han återgav mina egna tankar! Nietzsche blev en stor upplevelse för mig!

Fyndet av den lilla väldoftande boken måste ha skett tidigt på våren 1923. Då jag på sommaren det året var kemist på Sieverts Kabelverk i Sundbyberg, minns jag, att jag i ett antikvariat lyckades komma över band VIII av *Nietzsches Werke* (Leipzig 1899) med bl a hans båda böcker *Der Fall Wagner*, och *Nietzsche contra Wagner*. När jag sen som däckspassagerare på Sveabolagets ”Oscar II” reste hem, satt jag hela natten på en låda och läste *Der Fall Wagner* och fröjdades åt hans åsikter om Beyreuthmästaren, vilka jag helt och fullt delade; jag har aldrig kunnat med Wagner. Men då Nietzsche skriver: ”Hat man bemerkt, dass die Musik den Geist frei macht? Dem Gedanken Flügel giebt? Dass man um so mehr Philosoph wird, je mehr man Musiker wird” (”Har man lagt märke till att musiken frigör själen; ger tanken vingar; att man blir allt bättre filosof ju mer musiker man blir.”) – då ser jag, att det står ett ”Jawohl!” av min hand i mitt antikvariatsexemplar! Och då han fortsätter: ”Abstraktionernas grå himmel genomträngd som av blixnar... Ljuset starkt nog för att tingens filigram ska framträda... de stora Frågornas problem blir nära att gripas... hela världen

överblickbar som från ett berg... Jag definierar just tänkandets patos. Och plötsligt faller *Svar* i mitt sköte; hagel av is och vishet – av lösta problem”, ja, då fylldes mina ögon av tårar över den hjärtgripande sanningen i Nietzsches ord, och över geniets divinatoriska förmåga att låta sina djupaste upplevelser komma till tals.

Jag beslöt den natten att översätta *Der Fall Wagner*. Struntande i skolan och dess läxor gjorde jag det också. Samtidigt var det mig självklart att försöka lära så mycket som stod i min förmåga om denne märklige man, som i sina ord inte bara framstod som filosof utan som diktare av Guds nåde.

Och jag lånte och läste böcker om honom på vårt bibliotek – allt vad jag kunde finna.

Hans ord inspirerade mig till att läsa även andra författare. De grekiska tänkarna lockade mig. Och så upptäckte jag Shakespeare och fördjupade mig i hans skådespel – och hur många entusiasmens utropstecken kostade mig inte de! Och skolkurserna krävde ju kännedom om modern litteratur, både svensk och utländsk. Och det var inte bara deras filosofi, som samlades i mitt minne, utan mer och mer deras större eller mindre litterära förmåga blev av värde för mig. Fröding gav mig mycket och upphörde aldrig att fascinera mig. Och musiken...!

En radiokonsert fördjupar min musikupplevelse

Ungefär 1923 – 24 började *radion* sysselsätta unga och gamla. Varje tidning redogjorde för tekniken och publicerade kopplings schemata och gav råd hur mottagare skulle byggas. Självfallet tog jag i håll med att bygga mig en mottagare, så snart regelbunden sändning kom i gång. Det var en enkel kristallapparat. Största svårigheten var att skaffa en god kristall, som var nödvändig för att sändningen skulle bli hörbar i mina hörlurar. På den tiden kan jag inte minnas att dyliga “likriktare” fanns att köpa. Jag erinrade mig emellertid, att jag långt inne i granskogarna söder om vår stad en gång funnit ett gruvhål, där man sökt malm, som var brytvärd, men bara funnit svavelkis. Kanske den dög? Jag gav mig iväg att söka upp gruvhålet, fann det också, och hur jag letade, hittade jag riktigt fina svavelkisbitar, som nog borde vara värda att pröva.

Det var en söndag, som jag skulle pröva vad min mottagare dugde till. Alla var borta, ingen kunde därför komma golven på vår gamla gård att gunga och rubba min känsliga kristall ur läge. Jag ställde in apparaten, satte på mig hörlurarna, justerade en sista gång kristallen och lade mig försiktigt att lyssna. Efter en stund hörde jag några otydliga stavelser, men så brusade plötsligt en underbar musik! Aldrig någonsin hade jag hört något så vackert! Det var en symfoniorkester som spelade, och aldrig förr hade jag fått lyssnat till en sådan! Tonerna, kristallklara, ljuvliga och överväldigande strömmade över mig i kaskader, som fyllde varje del av min själ med en helt översinnlig lycka och gripenhet. Jag vågade inte röra mig av rädsla för att min kristall skulle ändra läge och beröva mig denna gudomliga upplevelse, som föreföll mig som om Musikens gud avslöjade det skönaste sköna i sitt rike. Det var en upplevelse, som icke var av denna jorden...

Vad hade jag hört? Jag fick småningom veta det: det var första satsen ur Schuberts Ofullbordade symfoni, - musiken börjar djupt, djupt nere som i människans innersta känsluskrymsle... växer så i styrka till en tonkaskad som med oemotståndlig kraft lyfter sig ur djupet som virvlarna nedan ett vattenfall med mäktigt vatten, allt medan basfiolerna ger hjärtats rytmiska slag till toner av sorgfull glädje...

Hur kan den symfonien kallas ofullbordad, som redan i den första takterna avslöjar livets

smärtfyllda under och öppnar dörren till den djupa musikupplevelsens omtumlande lycka? I den musiken finns ingenting att tillägga.

Efter detta lyssnade jag till *alla* radions musikprogram. Jag inte bara lyssnade. Jag skrev ner alla program och gjorde mina kommentarer till dem. Jag skaffade mig böcker om musik, om kompositörer, om deras liv, och vad de skrivit. Liksom jag tidigare samlat kemikalier och kunskap kring dem, samlade jag nu musik, melodier, insikter om skaparna av musik – och sökte förstå vad som kom dem att komponera, och vad de ville ge uttryck åt. Verkligheten hade fått en ny komponent, helt ogripbar för fingrarna men fylld av en livsförklarande verklighet för örat.

I sista ringen gav oss lektor Nilsson en gång som hem uppsatsämne: “Utmärkande drag i Heidenstams diktning” Jag hade ju satt mig en smula in i Hegels filosofi, och jag fann hans lära om tes, antites och syntes utomordentligt intressant. Jag hade funnit detta utvecklingsmönster i Shakespeares skådespel. Tesen var de blodiga ungdomsskådespelen, antitesen fanns ju i Coriolanus och Hamlet och syntesen bl.a. i Stormen. Jag analyserade nu Heidenstams diktning efter det hegelska systemet. Då jag fick igen uppsatsen, sa Nilsson: “Ja, Andersson får högsta betyg, men den sortens uppsatser, som han presterat, tillhör mer universiteten än gymnasiet.”

Det var allt, och jag tänkte i mitt stilla sinne: “Fanns det verkligen ingenting mer att säga en elev, som skrivit en utmärkt och dessutom originell uppsats? Tänk, om han skulle ha viskat i mitt öra efter lektionen: “Låt oss träffas och diskutera din uppsats! Det du skrev var verkligen intressant! Vad har du för intressen för framtiden? Vill du nu efter examen ge dej av till Uppsala och studera litteratur?”

Jag inbillar mig, att ett dylikt intresse för min person skulle ha varit mycket värdefullt för mig. Jag led ju dagligen av fattigdomens deprimerande tryck och misstro mot mig själv. Några uppmuntrande, personliga ord skulle ha gjort mig säkrare i mina funderingar över framtid och levnadsbana. Och var det inte i själva verket en lärares skyldighet, att ha kontakt med sina elever och ge dem råd och anvisningar?

Jag blir student

Jag tog min studentexamen i maj 1925. Mamma hade ordnat med en fin middag, med bl a en stor pepparrotsgädda. Mina kamrater hade emellertid beslutat, att vi gemensamt skulle bila ut till Skönvik och hylla kolarsonen Valter Jansson som latinlinjens primus inter pares (som småningom blev professor i svenska språket i Uppsala), och jag kunde inte svika dem, till min stackars mammas ledsnad. Det var för resten första gången i mitt liv jag åkte taxi! Vår studentmiddag åt vi på det berömda Hotell Knaust, på min inrådan utan vin och sprit. Vad vi åt, minns jag inte. Enligt seden var alla finklädde i smoking, och jag tror nog, att vi hade trevligt.

Finns det ett religiöst a priori?

En dag ringde mig pastor Nordling, som skapat möjligheten för Anders och Anna att studera. Han bad mej nu titta upp till honom. Han bestämde själv tidpunkten till kl 8 på morgonen. Jag fann, att han gärna ville hjälpa mej, men den utväg han såg som den enda var, att jag skulle bli präst. Vi diskuterade flera morgnar om religion och religioner. Han var en beläst och filosofisk människa. Särskilt kommer jag ihåg ett arbete av biskop Nygren (?) i

Lund, *Religiöst a priori*, vars titel lät mycket intressant, men vars innehåll inte gav mig någon ledtråd till prästämbetet. Men jag fick beundran för pastor Nordling själv, och allt det arbete han nedlade i församlingsarbetet. *Kretsen* fanns ännu, och jag sökte göra mig nyttig där genom att föreläsa i olika ämnen och att ordna bussresor runt om i Medelpad som väckte intresse för folklig kultur. Vi gjorde långa resor i ur och skur, ofta med ett par bussar fullastade med trevliga ungdomar och hade både nöjsamma och lärrika utflykter. En god medhjälpare hade jag i studentkamraten på latinlinjen Valter Jansson.

Intensiva Nietzsche- och Platonstudier

En vila undan mina framtidsfunderingar men samtidigt en källa till djupare glädje fann jag i böckerna.. Genom att läsa tyska och matematik med en del gymnasister, fick jag ihop litet slantar, som jag kunde dela med pappa. Min del gick uteslutande till böcker.

I tredje ringen hade jag ju upptäckt Nietzsche och hans skrifter. Jag skaffade mig bok efter bok av honom och om honom. Hans fantastiska diktverk *Also sprach Zarathustra* var något av det underbaraste jag läst! Nietzsches språk var så levande, så fullt av de skönaste symboler och metaforer, så rytmiskt, så djupblickande men ändå så distinkt, så olikt de lärda tyska skribenternas militäriskt marscherande tirader. Hur grandios är icke Zarathustras företal!

”Han träder upp inför solen och talar till henne sålunda:

Du stora stjärna! Vad vore din lycka, om du icke hade dem för vilka du lyser! I tio år kom du hit upp till min håla: ditt ljus och denna din väg skulle hava fyllt dig med leda, om du icke haft mig, min örn och min orm! Men vi väntade på dig varje morgon, befriade dig från ditt överflöd och välsignade dig därför. Se! Jag är övermätt av min vishet liksom biet, som samlat för mycket honung. Jag behöver händer som framräckas!”

Och jag läste och läste, och tyckte mig ofta återfinna min egen tanke bakom denne mästars ord, just därför, att den av evighetstankar uppfyllda geniala människan är den enda som kan i ord uttrycka det som är för alla djupast gemensamt. – Jag läser om vännen:

- Det är alltid en för mycket hos mig, tänker ensittaren. Ständigt en gång ett – det gör i längden två! Jag och Mig äro alltid för ivrigt i samspråk: huru uthärda det, om icke en vän finnes. Ständigt är för ensittaren vännen den tredje: den tredje är flötet, som förhindrar, att samtalet mellan de två sjunker i djupet.

Dessa ord beskrev ju min egen upplevelse! Jag fann ju, att de av kritiker uppfattades som ett första tecken på den sinnessjukdom som släckte hettan i den brinnande låga, som var Nietzsche. Kritikernas omdömen hade samma värde, som då den totalt omusikaliske bedömer musik. Själv skrev Nietzsche en gång:

Jetzt weiss ich wo ich stamme!
Ungesätzig wie die Flamme
Glüh' und verzehr ich mich!
Licht wird alles was ich fasse!
Kohl wird alles was ich lasse!
Flamme bin ich sicherlich.

Nu jag vet, att jag må stamma
Från en helt omättlig flamma
Som brinner och förtär mitt jag !

Eld blir allt som handen fattat,
Kol blir kvar, sen jag det skattat!
Flamma är mitt sanna jag!

Bättre än kritikerna skulle Goethe ha förstått honom. Han säger:

“Sagt es niemand, nur den Weissen
weil die Meng ’s gleich verhöhnet!
Das Lebendige will ich preisen,
Dass nach Flammentod sich sehnet!

Nietzsche blev mig en flödande källa av visdom och ärlig litteraturupplevelse. Med ledning av Alf Ahlbergs lilla skrift kunde jag i Sunessons bokhandel rekvirera bok efter bok, allt efter de slantar jag hade. Och till slut (den 13 november 1925!), även *Nietzsches Werke*, I-IX, Klassiker Ausgabe, 1922. Och bokhandeln ville inte ha mer än 40 kronor för alla de bundna banden! Jag betalade verket i guld, som jag växlat till mig i banken! I andra bandet fann jag *Vier unzeitgemässe Betrachtungen* (Fyra otidsenliga undersökningar). Bland dem *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*, som jag för att vara säker om att intet ord gick mig förbi skaffade mig i svensk översättning med titeln *Historien och livet*. Den bokens tankar sjönk ner i mig som Guds ord i en djäkne, för att använda Linnés ord.

Det var diktaren och konstnären Nietzsche, som jag beundrade. Det var diktaren Nietzsche, som kom min gymnasiala tanke att kasta loss och våga sig ut på filosofiens djupa vatten. Hans övermänniskoideal måste väl vara en dröm för alla människor som längtar efter en allt större klarhet och en allt sannare värld för tanke och känsla. Nietzsches övermänniska har för mej aldrig haft något maktideal i sikte. Att bli en allt *bättre* människa ur alla synpunkter var i stället målet: att bli visare, klokare, kunnigare, ödmjukare inför livets gåta.

Nietzsche förde mig också till de grekiska forskarna. Vid ett besök i bokhandeln frågade jag försiktigt, om en översättning av Platon fanns för köpbart pris? Jo, för 90 kronor kunde jag få alla sju banden av Claes Lindskogs nyligen (1920-24) utkomna översättning. I häftat skick nota bene! Jag betalade genast två band med de slantar jag hade kvar av min sista bankavlöning, och störtade hemåt med bevingade steg. Det var i augusti 1925. Jag var nästan berusad av glädje denna soliga höst. Jag bodde i fasters gamla rum en trappa upp. På mitt bord hade mamma satt in en bukett reseda, och denna doft, skir och klar som den är, är för mig alltid förbunden med Platons skrifter. Jag läste från morgon till kväll. Jag gick fram och tillbaks i mitt rum timme efter timme, och jag tröttnade inte. Var sida blev ordentligt läst! I vart och ett av de 6 banden!

Jag hade givit mig själv löftet, att lika mycket pengar Platon kostade, lika mycket skulle pappa få att lägga i sin nötta börs, för att sedan överlämna dem till mamma. Det löftet kunde jag uppfylla genom flitig undervisning av en blivande präst, som hade besvär både med Luthers språk och Euklides geometri.

Andra böcker, jag vid denna tid lyckades förvärva, var en rad biografier av rikt begåvade men ensamma människor. Främst bland dessa var Amiels *En drömmares dagbok*, som för de följande åren blev mig en kär läsning, och som gav mig stor kunskap om vad Nietzsche kallar “ensittarlivet”. Jag lyckades också skaffa Marie Lèneru, *En kvinnas biktbok* och upprördes, då hon berättade hur härlig musiken hade varit för henne, och hur hon i 12-årsåldern efter en svår charlakansfeber förlorat sin hörsel, och nu helt var ur stånd att erinra sig melodier, som tidigare varit henne så kära. Intressant var också en engelsk bok: *Barbellion, En brutens mans anteckningar*. Dessa nära och intima skildringar av ensamma, olyckliga

människors liv var mig själv till stor hjälp.

Jag skaffade mig också böcker i filosofi, psykologi och naturvetenskap. Mitt hem led ju av en svår brist på litteratur. Varje bok var där välkommen. I en tidskrift, som väl Anders skaffat de första numren av, *Vetenskapen och livet*, hade jag funnit mycket intressant läsbart. Jag minns, hur man på 1920-talet i USA börjat bygga ett väldigt observatorium, som skulle få namnet Mount Palomar. Det skulle ha en spegel drygt 5 meter i tvärsnitt! Jag följde i böcker och tidningar gjutningen och slipningen av denna med ett levande intresse. Måtte jag en gång få se detta fantastiska instrument! Det skulle dröja till våren 1966, innan den önsknigen uppfylldes. Tjugo år senare kunde observatoriet inte användas längre! Ljuset från mångmillionstaden Los Angeles allt flera lysramper gjorde himlen alldeles för ljus!

I min bokförteckning ser jag, att jag under tiden 1924 – 1931 köpte 189 böcker till en kostnad av 862:- kronor. Det var 44 i filosofi, 20 om och av Nietzsche, 21 om musik och kompositörer, 53 om skönlitteratur, 9 om religion och 14 i diverseämnen. Och de blev väl lästa, liksom också alla dem som jag kunde låna på Läroverkets bibliotek.

Jag fullgör min värnplikt

1926 blev jag inkallad till värnpliktstjänst med inryckning strax före midsommar. Då jag skulle ge mig av till militärlivet, gav mej Far ett paket.

- Se här, här har du ett par yllekalsonger och en ylletröja! Jag vet, att det kan bli kalla dagar i det militära. Men har du ylle på dej, fryser du inte!

Det var en vängåva av pappa, som jag inte glömmer. Det *väl* han ville mig i sin fattigdom, var ett gyllene arv.

Som jag redan tidigare berättat, fann jag nöje i militärlivet. Det betydde ett arbetskrävande program med hårda övningar, som gav en härlig aptit, som stillades med en långt bättre och rikligare kost än hemma. Trivseln vid studentkompaniet, som det året var förlagt till Östersund, ökades av trevliga kamrater och ett bra befäl. Det var ett friskt och sunt liv i skog och mark. Jag minns särskilt terränglöpningarna, där jag till och med vann första pris, då vi hade en nattlig övning tillsammans med Östersunds idrottsförening. 1927 på hösten fullgjorde jag en repetitionsövning på Frösö läger, där min far gjort sina 14 dagar som värnpliktig 1888.

Fars åkeri gav en synnerligen mager avkastning under den nya tid med lastbilar, som startade efter världskrigets slut. Pappa insåg det snart men ville ändå fortsätta, då det var svårt för honom att slita sig från sin häst. Men åkeriet åts bokstavligen upp så småningom. Det ena efter det andra såldes ut, och jag tror knappast det fanns något kvar av åkeriet, då jag läste på gymnasiet det sista året. Far tog arbete som daglönare. Han fick arbete som snickare hos fabrikör Ehlin, som just stod i begrepp att flytta sin verkstad till Östra järnväggsgatan (den gata som gränsar till Centralstationen).

Far tvingas sälja sin fastighet

Då arbetet tog slut och inkomsterna för hjälparbete åt vedförsäljarna längs Heffnersvägen minskade, och slätterarbetet mer och mer uteblev, då fanns ingen annan utväg, än att sälja den fastighet far varit ägare till sen 1914. Detta måste ha skett hösten 1927, ty då jag kom tillbaka från repetitionsmötet, var det dags att lämna Snickargatan 13 och flytta till Bleckslagargatan 26, tomten på södra sidan av den höga gråstensmur, jag haft så mycket att göra med under arbetet med att snygga till vår tomt.

Den bostad, som pappa hyrt, var den sämsta som vi någonsin haft. Den var visserligen lika stor som den vi lämnat vid Snickargatan, två rum och kök på nedre botten i en träbyggnad av ungefär samma ålder som den vi bott i under de sista 12 åren. Men den hade under många herrans år varit utrymme för en diversehandel, och den infama lukten av hundratals olika varor var inpyrd i väggar och golv. Hur vi än vädrade satt odören kvar i dem. Jag förstod inte, hur pappa kunnat förmå sig till att hyra en dylik bostad åt oss. Men den låg ju nära till, bara på andra sidan den gamla gårdsgränsen åt söder, och han trodde väl, att lukten skulle försvinna

vid grundlig vädring. Denna eländiga bostad blev nu hem för mor, far, Selma, Erik och mig.

Nu stod jag alltså inför den allvarliga och ödesfulla frågan: vad skulle jag bli? Jag hade inga pengar, ingen hjälp att vänta från något håll, och fattigdomen i mitt hem hade låtit mig förstå, att ett yrkesval betydde ett avgörande steg, både för mig och de mina. Jag försökte komma till rätta med frågan under ändlösa promenader i skogarna bortom Norra stadsberget, utan att komma till något resultat. Då jag en junimorgon var på hemväg, stannade en bil framför mej, och rektor Rönnholm vid Läroverket stack ut huvudet.

- Hör du, Andersson! Titta in på Enskilda Banken och hälsa från mej, så får du ett arbete!, sa han, slängde igen bildörren och for vidare.

Vad i all världen! Ska jag nu bli bankman? Det bör då inte ske! Men i nästa minut hörde jag inom mej en röst som sa: "Din dummerjöns! Du får ju *lön*! Du får *pengar* i din hand! Dem behöver de där hemma mer än allt annat..."

Jag sökte upp banken, vågade mej in i den stora banklokalen, och vände mej till kamrern och sade mitt ärende. Han ringde genast efter en av direktörerna. Han kom, tittade på mej och sa:

- Jaså, rektor Rönnholm har rekommenderat er? Bra. Infinn er här i morgon bitti klockan 9, så kan ni bums börja! Lönen är 150 kronor i månaden.

Och det gjorde jag och sattes till kassakontrollant hos kassör Olsson, en 35-årig, glad sällskapsbroder, som alltid kallades Pinnen. Han blev en pratsam men hygglig lärare för mig i hur en stor bankkassa skulle kontrolleras. Det viktiga var, att han och mina "bokslut" var dag vid stängningsdags stämde på öret. Mitt arbete innebar ett oändligt adderande, i vilket jag stördes av telefonen, av kassörens förfrågningar, av direktörernas spring mm. Men jag lärde mej att addera! Till mitt bord fördes ett otal långa diskonteringslistor på sk växlar, den tidens betalningsmedel par préférence. Kassören var emellertid belåten, och inga olyckor hände. Där satt jag i tre månader, och då var vikariatet slut.

- Men vi ringer er nästa år!, sa tredje direktören.

Och jag hade lärt mig en hel hop om hur en bank sköts, och sett mer pengar än jag trodde fanns! Vi kunde vid månadsskiftena skicka vaktmästaren till Riksbanken och hämta millioner, som han sedan kom släpande med i en stinn väska. Och själv hade jag tjänat 450 kronor på tre månader! Det blev minsann glada miner där hemma, då jag plockade fram de nya, fräscha sedlarna!

Och nu störtade allvaret för framtiden på mig igen. Vad jag lärt i banken entusiasmerade mej inte för bankmannabanan. Den måste få bli bara en etapp på vägen – mot vilket mål? Jag beslöt att arbeta ihop pengar till universitetsstudier. Men bankman ville jag inte bli.

Beslutar mig för att bli folkskollärare

Försäljningen av vår fastighet på Norrmalm, gav far några tusenlappar i handen. Så mycket pengar hade han aldrig tidigare disponerat över, och jag tyckte mig se, att han rätade på ryggen. Så snart repetitionsövningarna i det militära var avslutade, fick jag anställning på banken. Matsedeln hemma blev därmed också bättre och livsmodet ljusare för mina föräldrar. Hos mig blev det dock sämre, då jag tyckte mig stå inför tvånget att i oändlighet behöva traska längs den fantasilösa bankbanan, nu också med rädslan att diversehandelslukten kring mig skulle märkas. Jag beslöt att ordna min framtid på annat sätt. Varför inte bli folkskollärare? Jag tänkte igenom en framtid som lärare, och fann den mer acceptabel än att bli bankdirektör. Jämsides med bankarbetet, började jag plugga för att komplettera mitt studentbetyg, och läsa

om sådant som jag inbillade mig att varje god lärare borde känna till.

Det för mig aktuella seminariet låg i Växjö. Den 28 augusti 1928 steg jag av tåget i den gamla Tegnérstaden och sökte upp Fahlesons pensionat för att ha någonstans att bo under tentamensdagarna. Det gick bra för mig, men trots mina godkända betyg, uteslöts jag bland de 25 som antogs. Jag fick åka hem med lång näsa. Jag hade en känsla av, att det var sångläraren, som inte hade tillräckligt positiv uppfattning om min tonträffning, trots allt mitt musikintresse.

Men min Växjöresa blev trots allt av större betydelse för mig och mitt kommande liv än en plats i seminaret. På Fahlesons pensionat fann jag nämligen en förtjusande ung dam, som just avlagt sin kantorexamen och som var glad som en lärka. Hon tilltalade mig till den grad, att jag genast beslöt, att *hon* och ingen annan skulle bli min livsledsagerska. Det blev hon också efter många hundra brev, även om det dröjde till 1937, innan bröllopet stod.

Prövar på att bli tidningsman

Återkommen hem, tog jag på nytt kontakt med pastor Nordlings "Krets". Jag höll små föreläsningar och ledde diskussioner med ungdomarna, och som pastor Nordling var en kunnig och talför man, deltog han ivrigt i samtalen. Våra träffar var ingalunda några religiösa möten utan diskussioner om samhälls- och livsproblem. Vid samtalen kom att nämnas, att jag som föreläste så bra, också borde ha en framtid som tidningsman. Sedan jag funderat kring tanken, beslöt jag mig för att söka upp huvudredaktören för Sundsvalls Posten och erbjuda honom mina tjänster. Jag visste ju dock, att denna tidning knappast hade något större kapital bakom sig, och den saken klargjordes vid besöket hos redaktör Sällvin, far till min studentkamrat Eric S. Jag kunde ju få börja hos honom, så fick jag åtminstone lära mig grunderna hur en tidningsredaktion sköttes. Någon lön kunde han inte erbjuda, men en slant kanske det kunde bli.

Och så blev jag tidningsman. Jag och en ung flicka delade ett litet rum, dit en trumma med en enkel hissanordning kunde ta upp manus och korrektur från sätteriet. Vi läste korrektur, vi skrev små notiser, och vi uppmuntrades till att göra intervjuer och recensioner. Då och då tittade redaktören in och slängde några böcker på vårt bord för recension. Då en ung Sundsvallskonstnär ordnade en utställning, fick jag order att recensera den. Och jag tänkte : Hur ska *jag* kunna recensera konst? Jag vet ju inte ett dugg om konst! Men att höra är att lyda. Jag gav mig av, fann en trevlig ung man och tavlor, av vilka flera tilltalade mig, och den jag tyckte mest om, gav han mig som present! Jag skrev så gott jag kunde om "en lovande ung konstnär" som sannolikt hade en framtid. Och redaktören var nöjd, men jag missnöjd. Jag hade måst skriva om sådant jag visste alltför litet om, och jag tänkte: Är det så här ytligt och ansvarslöst tidningarna alltid betar sig? Jag recenserade också böcker, och där ansåg jag mej mera vara på min pappas gata. Och jag kritiserade en sk "komiker" rätt skarpt, då han skämtade och påstod, att han tyckte synd om Selma Lagerlöfs mamma, ty tänk bara: "Nu firar man hennes födelsedag i sex hela veckor, och det måste väl ha varit – påkostande för mamman en gång i tiden. . ." Men detta gav mig en skrapa av herr redaktören. Ty vem var väl jag som i en småstadstidning vågade kritisera den landsbekante skämtare, som yttrat sig så skrattretande om Selma Lagerlöfs födelsedag? Jag skrev också en rad med småartiklar och kåserier om kultur och dagens händelser, vilket förskaffade mig berömmande brev från stadens "skald".

Så gick några månader. Herr chefsredaktören räknade så en dag över sin tidnings plus

och minus och kom så in till mig och lade 50 kronor på mitt bord. ”Tyvärr tillåter inte min tidnings ekonomi större arvode. Men jag tackar för hjälpen! Och kanske ni har lärt er litet om livet på en liten tidningsofficin!”

Med dessa vackra ord i mitt öra, ansåg jag, att jag borde dra mig tillbaka.

Blir åter bankman – men på villkor

På banken hade man antytt, att de gärna ville, att jag tog fast anställning och gick in för att bli bankman. Bankherrarna menade tydligen allvar! De ville ha mig, men jag knappast dem. Jag sökte upp tredje direktören och sa, att jag var beredd att arbeta heltid, men att jag ville ha ett par år under vilka jag kände mig för, innan jag gav ett sista besked. Jag ville också se, om jag var i stånd att med arbete och sparsamhet skaffa mig de pengar, jag behövde för akademiska studier. De gick med på detta, liksom att höja min lön till 175:- kronor i månaden.

Arbetet innebar nu nya uppgifter. Jag fick ta hand om utländskt mynt och skulle föra bok över hur bankens innehav av olika främmande valutor fluktuerade. Lån till olika industrier utlämnades till storbolagen ofta i form av växlar på 100.000 kronor. De skulle stämpelbeläggas med 50 kronor, och den stämplingen skulle jag utföra, varför de små dyrbara stämpelmärkena förvarades hos mig. Till Banken inflöt var månad tusentals sk domicilväxlar. De skulle dag för dag inte bara bokföras, utan också aviseras till betalaren och införas i en särskild förfallobok samt med alla endossenter antecknas i ett kortregister. Varje månad skulle förfalloboken ”läsas” tillsammans med en revisor, alltså kontrolleras att den var korrekt förd, - fanns inga fel, vilket nästan var regel, var revisorn olycklig! ”Inga fel? Kan det vara rätt?” Varje månad skulle postväxlarna för alla bankens 33 kontor gås igenom, och detta ”postväxelsammandrag” kunde hålla mig ensam kvar i bankens lokaler till efter midnatt, innan jag funnit den 10-öring, som skapade felet.

Slutligen fanns ett svårt men intressant arbete. Sundsvallsområdet var ju ett stort industridistrikt med sågverk, som sålde trävaror till många länder och med fabriksanläggningar, som exporterade pappersmassa och papper av olika slag till kanske ännu flera. Vid varje industriverk låg ångare och lastade köpta varor. Säljarna ville naturligtvis så snart som möjligt ha betalt för vad de sålt. Så fort en ångare var fullastad, sände befälhavaren till kundes bank, ett konossement på vad han mottagit för att frakta. Banken hade nu att räkna ut hur mycket den måste kreditera sin kund. Denne hade ett kreditavtal med banken, i vilket bestämdes de räntor och andra avgifter som skulle gälla. Att räkna ut storleken på slutsumman var inte gjort i en handvändning. Man måste ta hänsyn till kreditavtal, räntedagar, bankholydays i köparlandet, valutakurser etc. Jag och den älskvärde ”gratulationsdiktaren” vid min pulpet gjorde vår uträkning, som sedan jämfördes för att intet fel skulle uppstå. En gång fick vi dagen före julafton 41 avräkningar att göra, och det gav oss arbete till sena natten.

En ansvarsfylld uppgift var också följande. Man kunde ringa från olika länder och beordra utbetalning av så och så många hundra tusen kronor till firma si eller så. Var kamrern inte tillstädes, fick jag klara ärendet: att försäkra mig om kundens còde, att noggrant kontrollera namn och data och till slut lämna upp en betalningsorder, som kamrern skulle underteckna.

Så fortgick arbetet i månad efter månad. Det var i vissa delar svårt nog för att bli intressant. Tjänstemännen runt mig var hyggliga människor. Med kamrern kunde jag då och då, när arbetet inte låg på, föra samtal i kulturella frågor. Detsamma var förhållandet med tjänstemannen till höger om mej. Han borde ha fått ett annat yrke, djupt kulturellt intresserad

som han var. Han klev så ofta det var en stund över ner från sin stol vid den stora pulpeten och ställde sig hos mej och pratade om konst och litteratur. Då och då ångade kassadirektören på sina tysta gummiskor förbi med sin tjocka cigarr i nypan. Då han passerade mig, kunde han då rätt ut i luften säga:

- Sälj 200.000 pesetas!

Det var naturligtvis en order till mig, som jag genast utförde. En dag vischade han förbi och ur cigarröken hörde jag:

- Sälj 50.000 pund!

- *Nej*, ropade jag efter honom.

- Vasa? sa han och vände sej om, uppenbarligen mycket förvånad. Va-sa?

- Pundet har kraftigt försvagats under sista veckan. Det vore förlust att sälja i dag...

- Såå.. Herrn vill ge mej ett råd? (Och han tittade på mej både förvånat och frågande)

Skriv då ut en postväxel på 2 millioner...!

Och han ångade vidare. Jag hörde någon som harklade sig och såg att hela min pulpetavdelning sökte dölja ett leende.

Något år senare hände följande. Banken hade ett mycket ålderdomligt kortregister. Det bestod av tusentals blad av relativt tunn kartong i storleken av ungefär 20 gånger 20 centimeter. I detta otympliga register, som fyllde tjogtals med långa lådor, skulle alla växelacceptanter jämte endossenter antecknas med nödiga data. Kring den 1:a och 15:e i var månad kunde det ju bli många tusentals anteckningar från tusentalet sk "växlar". Det var ju ett mycket tidsödande arbete att korrekt utföra detta karteringsarbete. Jag tog därför upp karteringsfrågan med chefsrevisorn, och förordade för honom ett modernare karteringssystem som jag förfrågat mig om, och kostnadsberäknat, samtidigt som jag påpekade för honom att med de åbakiga lådorna i det gamla systemet, var det lätt till, att "den mänskliga faktorn" kunde vålla banken skada, t ex genom att en felförd accept inte i tid gick till protest hon notarius publicus. Revisorn, som också var (så vitt jag minns rätt) medlem av Bankens styrelse eller i varje fall en känd affärsman, höll med mig. Banken borde skaffa sig ett nytt och säkrare kortsystem. Jag bad revisorn be kassadirektören om ett samtal om ärendet.

Han kom, och tillsammans med revisorn förklarade jag saken. Det gamla registrets brister, den låga kostnaden av 4.000:- kronor för ett nytt system, arbetsbesparingen för den tjänsteman som skötte registret etc. Efter två minuter säger herr direktören:

- Jag ser inget skäl i att byta system. Om en tjänsteman sparar 2 timmar om dagen eller inte, det ger jag fan...

Därmed gick han. Jag började skratta, och revisorn försökte dölja ett leende. Direktören vände sig i dörren in till sitt rum.

- *Skrattar* ni åt mej? sa han högt upp i näsan. Jag bugade mig extra djupt, och herr kassadirektören slog hårt igen dörren efter sig. Revisorn teg, och jag sa:

- Ja, jag måste skratta. De sparade två timmarna per dag för tjänstemannen skulle ju komma Banken till godo, och inte tjänstemannen. Banken skulle nog veta att skaffa honom annat att göra.

Får tjänst som hallåman vid Sundsvalls radiostation

Strax efter det jag börjat på Banken hösten 1928, ringde mig en herre och presenterade sig som min gamle teckningslärare från Läroverket.

- Vill du bli hallåman? frågade han.

- Visst vill jag det! Vad har du att föreslå?

Jo, man hade i Sundsvall just fått färdig en 10 kilowatts sändare för mellersta Norrland. Man hade inrett lokaler för stationens tjänstemän vid Storgatan, och nu ville man ha tag på en hallåman, som kunde svara för de lokala sändningarna från den nya stationen. Man behövde egentligen två personer, men den ene var redan anställd, och nu ville man veta, om jag ville dela jobbet med denne? Jag var känd för att ha en klar och tydlig diktion.

Jo, det ville jag allt, och vi gjorde ett avtal. Chef för programavdelningen skulle en adjunkt Nilsson bli, och jag och min kollega, Eriksson vid namn, skulle sköta den praktiska sidan av programvalet och själva ”hallåandet”. Jag minns nu inte, vad det var man erbjöd i lön, men jag skulle tro, att det var 300:- i månaden. Arbetet var helt förlagt till kvällstid och helger, varför det på intet sätt kolliderade med mitt bankarbete. Jag skulle på så sätt få hela 475:- kronor i månadslön, varav sannolikt 350:- kunde sparas för framtida bruk i Uppsala! Hemma hade ju ekonomin blivit betydligt bättre sedan pappa sålt gården. Mamma sade sig vara nöjd med 125:- kronor i månaden tills vidare.

Min arbetsdag blev nu betydligt längre. Bankarbetet började 9.30 och varade till i stort sett 5 på eftermiddagen. Jag traskade då hem till middag och kunde vara på Radiotjänst, som firman hette, en stund före 6. Arbetet där hade ingen bestämd tidsplan. Ofta stannade jag till kl 22-23 om kvällarna, om jag ville förbereda ett program, som var intressant. Väggen om väggen med studion, där jag höll till med hallåandet, låg radiostationens tekniska avdelning, och där satt alltid två män som i olika skift övervakade sändningen, inte minst genom att modulera ljudstyrkan. Det var ett par trevliga karlar, som arbetade med detta, och vi trivdes gott med varann. Vi roade oss ofta med att efter sändningstid sända en extra konsert! Så kunde vi ju också pröva de skivor vi valt till våra grammofonkonserter.

En viktig del av arbetet bestod nämligen i att jag minst två gånger i veckan skulle med hjälp av grammofonskivor göra ett musikprogram om en timmes längd. Sammansättningen av konserten ankom helt på mig - ofta fick jag också hjälpa min hallåkollega med att komponera hans. Detta ”komponerande” fann jag mycket intressant. Den kunskap i musikhistoria och i både klassisk och modern musikrepertoar, som jag skaffat mig genom läsning och icke minst genom ett flitigt avlyssnande av och dissekerande av musikradions program, kom nu väl till pass. I radions barndom ingick mycket musik. Programutbudet och inte minst grammofonkonserterna var populära. Jag satte därför en ära i att göra dem så vackra och omväxlande som möjligt. Till en början kunde jag låna ”fina” skivor i Sjöbergs musikhandel vid Stora torget, men ganska snart erbjöd oss grammofonbolagen skivor gratis, dock långt ifrån hur många som helst. Jag kunde därför rekvirera ur deras kataloger och småningom bygga upp ett grammofonskivearkiv. Efter ett par år fanns där åtskilliga hundra skivor av bästa både tekniska och musikaliska klass.

Utsändningen av grammofonprogrammen hade vissa besvärliga tekniska problem. Vi hade, åtminstone det första året, bara en enkel vevgrammofon, som jag mellan var skiva måste komma ihåg att dra upp! Mellan var skiva måste stift bytas. Med en liten skruvmejsel lossades det förbrukade stiftet, och ett nytt sattes in och skruvades fast, allt i största hast, så att inte pauserna mellan skivorna blev för långa. Så skulle skivan sättas på (med rätt sida upp!), mikrofonen kopplas på och annonseringen ske med lugn och klar stämma, och slutligen grammofonen sättas i gång. Under allt detta ringde telefonen i ett i ett från lyssnare, som ville höra någon speciell skiva, eller rent av tacka för ett bra nummer. Alltsammans var faktiskt riktigt svettigt, och höger tumgrepp kunde blöda efter nålstick från stiftet!

Vi kunde också - visserligen i begränsad omfattning - sända egna program av mer lokal karaktär. Jag minns särskilt vilken glädje jag hade av programmen med åtskilliga av Mellannorrlands spelmän. De var härliga, muntra och fantasifulla människor, som jag kring

programmen fann det största nöje i att prata med. De stärkte också mitt intresse för bygdekulturen, som mammas alla historier, allmogevisor och berättelser på allmogemål väckt till liv.

Jag kunde också ordna konserter av lokala förmågor. Jag anordnade sålunda 1927 kanske den första radiokonsert, som Alnöbon, den sedermera så berömda sångerskan Hjärdis Schymberg, hållit.

I samarbete med Rikstelevisionen gjorde vi en gång ett mycket intressant program. Vi följde en timmerstock från skogarna i västra Jämtland, längs Indalsälven ner till Klingerfjärden och till Skönviks sågverk, beskrev hur den sågades, bars ut i brädgården för torkning och slutligen lastades på en ångare och sändes över haven till köpare i trävarufattiga länder. Allra överst i kedjan stod TV:s mest berömde hallåman, Sven Jerring, eller Farbror Sven, som han kallades. Allra nederst vid Sågverket stod jag. Programmet sändes mellan kl 17 och 21. Vid den sistnämnda tidpunkten var det på den tiden alltid dagsnyheterna, som sändes. Jag kunde inte annat än irritera mig över detta. All erfarenhet sa mig, att på ett två timmar långt program måste det alltid bli förseningar. Dem fick jag i slutändan klara upp med tanke på den obligatoriska nyhetssändningen kl 21.

Den tekniska utrustningen, som vi hade kunde också vålla besvär. Mikrofonen t ex var installerad i den bekanta ”sockerbiten”, en fyrkantig marmorklump av betydande tyngd. Den måste man bära i vänster hand i axelhöjd ungefär som när en kypare bär in efterrätten. I mikrofonen satt långa ledningar, som jag hade att släpa med kring brädgårdens alla hörn - säkert en sträcka av 75 – 100 meter!

Men allt gick bra. Jag tog hand om stocken i Klingerfjärden, beskrev hur den drogs i långa flottar till såghusbassängen, drogs in i såghuset, skars upp i plank och bräder, bars av stabbläggare ut i brädgården och staplades i höga staplar. Vidare hur det torra virket ”justerades”, dvs kapades av en bit i den ände som visade avverkningshugget, och i lämpliga buntar transporterades ut till ångare, som skulle frakta virket till köparen. Jag tror inte jag drog över tiden, trots att min sändningstid blev bestulen på flera minuter. Däremot minns jag, att jag vägrade följa den berömde regissören Pehr Lindbergs orealistiska anvisningar, under påpekande av att programmet inte var något teaterstycke, utan rena rama verkligheten, och den kände jag bättre än vilken regissör man än tog fram.

Jag gjorde intervjuer med kända ordsbor, som till exempel med biskopen i Härnösand och med flera andra. På så sätt kom jag i kontakt med arbetardiktarna Albert Viksten och Karl Östman Den senare blev en av mina bästa vänner. Ofta var jag på besök i hans hem på Södermalm, och vid en kaffetår, som hans hustru Hilda kokade, kunde vi i timal diskutera livets besvärligheter, inte minst för en stabbläggare som Karl Östman, som hade vågat bli känd som författare. Då var ofta också hans tre döttrar med, Ester, Anna och Ruth. De första två flickornas öde gick mig djupt till sinnes och gav min bekantskap med Karl Östman en djupt tragisk underton.

Ester hade arbete som kassörska i en Konsumaffär. Småningom började det fattas pengar i hennes kassa på ett för henne obegripligt sätt. Man antydde, att det var hennes fel, och detta grep henne djupt (En springpojke erkände senare, att det var han som stulit ur kassan). En dag hade hon vandrat omkring i Södra bergets skogar och grubblat över vad som sades om henne. Hon förkylde sig ordentligt och blev sängliggande. Sjukdomen förvärrades och visade sig snart vara tuberkulos. Jag besökte familjen så ofta jag kunde, och då Ester inte blev bättre, försökte jag övertyga fadern, att Ester måste till ett sanatorium. Till slut gav han med sig, men då ambulansen stod framför hans dörr, vägrade han att låta den ta hand om hans dotter. Han litade inte på läkare, försökte han säga mig. Han skulle själv skaffa henne hälsan åter genom sin kärlek och omvårdnad. Detta gjorde mig mycket upprörd, en

känsla så stark, att jag på en tid inte kunde söka upp min gamle vän. Äntligen ringde han och bad mig komma.

Hilda omfamnade mig gråtande, då jag kom.

- Carl-Herman, Ester är så sjuk! Varför har du varit borta så länge? Åh, här är en så hemsk karl, som ska bota vår flicka... men hon blir bara sämre...

Jag fann Ester sovande blossande röd av feber. Jag strök henne över pannan, och hon vaknade.

- Åh är det du... Viskade hon. Jag har.. väntat på dej... Jag har drömt så hemska saker.. någon i köket... Åh... Jag älskar dej..."

I detsamma öppnades dörren till köket och en skäggig gubbe kom in. Han smög sig krokbojld fram till sängen och lade handen på Esters panna. Som om hon svimmat, stelnade hon genast till och låg orörlig med stirrande ögon, som föreföll ingenting se...

- Ester är hypnotiserad!, slog mig en tanke.

Gubben såg ilsket på mig och gick emot mig med armarna formade till någon slag hypnotisk gest, samtidigt som han stirrande satte ögonen i mig.

Rasande reste jag mig, högg gubben med en hand i nacken och en annan i baken och slängde honom med all makt ut genom dörren. Jag följde efter, grep tag i hans båda axlar, sparkade upp dörren till trapphuset och slängde ut honom.

- Kom inte igen, gubbdjäväl! skrek jag. Vad har ni inte här ställt till?

Ja, det var denne "kloke gubbe" som var Karl Östmans ersättning för den läkare jag rekommenderat. En "klok gubbe", skulle vända Esters svåra sjukdom till hälsa! Nu försvann han, och Hilda sade snyftande att hela hemmet kändes lättat, sedan han gett sig iväg.

- Här kan jag inte längre vara!, fräste han till avskedsord.

- För Ester kom trollgubbens avskedsord för sent. Hennes sjukdom lade henne bara ett par veckor därefter i graven. Och inte nog med det. Hon hade även smittat sin syster Anna. Hon dog ett halvår senare.

Jag satt sedan många kvällar hos de båda makarna. Karl var en djupt begåvad människa, en Strindbergsnatur, som slavat bort sin huslycka under tyngden av surt, nysågat virke, och små, okunniga och olyckliga människors myggstick.

- Vad har Kalle för rätt att beskriva våra vägglussängar och vår fattigdom i sina böcker och skämma ut oss för hela världen?

- Han vill väl vara värre än vi.

Jag fick vara med om den lilla familjens senare öden. Karl Östman gick snart ur tiden, hedrad med en av arbetarna påkostad bostad men med sårat hjärta. Hilda, hans hustru, upplevde sin 100-årsdag, och Ruth skrev många varmhjärtade brev till mig från samma bostad, där hon bodde som barn, om sin och moderns öden. Hennes ord har gett mig minnen av tacksamhet och vemod.

1958, trettio år efter Esters och Annas död, skrev jag *Folklig läkekonst*. Den tvingande viljan att en gång få beskriva och förklara denna läkekonst föddes av tragedien med Ester och Anna.

Jag trivdes med arbetet både på Bank och Radiotjänst. Jag kunde regelbundet lägga undan 400:- kronor i månaden (med avdrag dock för kostnader för böcker, även om jag gjorde bokkontot allt snålare). Jag vantrivdes med vår bostad, och var i ständig ängslan att dess obehagliga doft av gammal diversehandel skulle så fastna i mina kläder, att den kändes kring min bankpulpet. Jag hade alltid fönstren öppna i mitt sovrum och hängde ut min kavaj om nätterna.

Trevnaden i arbetet på Radiotjänst stördes dock av min sk chef, en blekfat läroverksadjunkt, omusikalisk, utan all humor, men med ett utpräglat sinne att vara snål. Allt

skulle han lägga sig i. Mina val av skivor från grammofonbolagen skulle han kontrollera och ”förbättra”! Jag fick en skrapa, då jag hade (utan hans tillåtelse!) intervjuat biskop Lönegren och skrivit en lång artikel i Sundsvalls posten. Man fick inte ”besvära” folk, som uppträdde i våra program på detta sätt! Att biskopen var tacksam för vad jag hade sagt om honom och om kyrkans arbete, kunde herr chefen inte förstå. Ack ja! Efter vårt stora program om timmerstockens öden i Indalsälven, blev det en middag för deltagarna. Jag var inte bjuden - Radiotjänst måste ju spara pengar, det skulle komma på herr chefens kreditsida! Men då ingen förbjudit mig att infinna mig till middagen, gick jag helt fräckt dit, och hade en trevlig och festlig kväll... Herr chefen fann sig i mitt tilltag utan kommentarer.

Mor blir sjuk och lämnar oss

Åren gick. Hemma skötte mamma hushållet. Hon närmade sig de 60 och började känna av åren. Hon klagade aldrig, även om hennes tidigare glada humör tonade mer och mer ner. Alldeles som jag, trivdes hon inte i vår bostad och började inse, att hon knappast någonsin kunde få något bättre. Familjen bestod nu bara av far och mor, jag och Selmen. Selmen hjälpte väl till litet, men hade alltid svårt att ha middagen färdig, då jag en stund efter 5 kom från banken för att strax därpå rusa ner till Storgatan och Radiotjänst. Ofta satt den lilla bohêmen och skrev poesi, eller också var hon försvunnen in i en granngård, där hon hade en jämnårig flickvän. Hon hade intet intresse för att studera. Jag tror det fanns något av kommunistiskt nej inför studier hos henne. Hon ville förbli ”naturmänniska”, opåverkad av lärdom och teorier.

Mamma började bli krassligare. Hon talade många gånger, redan då jag var pojke, om allt det stryk hon fått av sin alkoholiserade far, och att detta ”nött” på hennes livskraft. Våren 1931 insjuknade hon i en sjukdom, som vi inte visste vad det var. Hon blev matt och trött. Slutligen fick vi veta, att hon led av *perniciös anemi*, väl närmast blodcancer. Hon rekommenderades leverpreparat, och för att ständigt ha tillgång till detta läkemedel, togs hon in på stadens sjukhus. Där besökte vi henne. Jag satt vid hennes bädd. Hon bad ofta om vatten. Men det fick bara sjuksköterskorna ge henne. Hon somnade in stilla och lugnt, sen hon inväntat sin äldste sons (Pers) ankomst. Det var en kall höstdag som denna varma mor lämnade oss, den 11 november 1931. Jag minns hennes vackra, allvarliga ansikte, och jag skulle många gånger under det långa liv, jag fått, erinra mig det.

Mors begravning ägde rum i Sundsvalls kyrka. Det var Brita Malmberg, min blivande hustru, som var organist, och på min önskan lät hon orgeln återge en psalm, som mor ofta sjöng och vars ord stilla återgav hennes egen livsuppfattning: ”Jag är en främling. Jag är en pilgrim. Blott en afton är jag här, blott en afton är jag här...”

Vi samlades därefter hos Anna på Sunds bruk, där jag presenterade min blivande försläkten. Jag minns, att far var glad över henne. ”Det verkar vara en rejäl flicka!” Och Wanda och hennes man gratulerade mig - okunniga som de dittills varit om Britas existens.

JAG BÖRJAR SPELA PÅ BÖRSEN FÖR ATT SÖKA ÖKA MINA BESPARINGAR

De blev en tom och dyster vinter efter mors bortgång. Jag fortsatte med mina dubbla jobb, och kunde i varje fall känna tillfredsställelse i att mitt bankkonto ökade. 1930-talets senare del hade ur ekonomisk synpunkt färg av tändstickskungen Ivar Kreugers väldiga affärer. Han blev för allt fler ett ekonomiskt geni, som lyckades med allt. Och det var ju något otroligt med hans ekonomiska framgångar. Då Frankrike stod på konkursens rand, och landet inte fick låna en enda franc, lånade Ivar Kreuger Frankrike 75 miljoner dollar. Jugoslavien fick 21 miljoner dollar, Ungern 36 miljoner, Rumänien 30, Ryssland 125 miljoner, Polen 26 miljoner osv. Detta allt under de tre åren 1927 - 1930! Dessa transaktioner ingav självfallet penningmarknaden ett utomordentligt förtroende för Kreuger. Sundsvallsborna kunde ju själva se, att det låg realiteter bakom Kreugers många och stora siffror. På ett par år byggdes mitt emot Skönviks stora sågverk, där min mor och hennes far arbetat, ett väldigt industrikomplex, Östrands sulfatfabrik, som ännu idag är i drift.

Alla människor köpte Kreugers debentures och Tändsticksaktier. De steg ständigt i värde. Och även jag greps av rovlystnaden och ville snabbt öka mina besparingar. Jag köpte Tändsticksaktier, delvis för mina sparade tusenlappar, delvis med lån på 5.900:- i Handelsbanken och på 4.000:- i Sundsvallsbanken. Jag tjänade en dag 600:- kronor genom att sälja sk teckningsrätter.

Den 12 mars 1932 sköt sig Kreuger i Paris, och sparare runt om i världen vaknade ur sina lyckodrommar. Inom mindre än en vecka, hade jag inte en krona kvar av mitt sparkapital, utan stod i stället med en banksskuld på 10.000:- kronor... Och nästan ännu värre: Det ansågs inte tillåtligt för banktjänstemän att spekulera i aktier. Det hade jag ju gjort, och jag kunde mycket väl föreställa mig, att mina överordnade var väl medvetna om "regelbrottet". Nu kunde jag inte vänta mej annat än en spark där bak eller som det heter avsked på grått papper.

Det gick några dagar. Alla var upprörda över det som drabbat svensk ekonomi. Alla förbannade Ivar Kreuger. Det blev köer av människor på banken, som nu måste se om sina lån, och om möjligt skaffa bättre hypotek. Några dagar efter kraschen, en eftermiddag efter bankdags, kom högste chefen, dir Eric Berggren, bort till mig.

- Vill ni titta in till mig, herr Andersson?

Jag bugade mig bara och tänkte: "Nu får jag den fot i baken, som jag så väl förtjänar... Det kan aldrig slå fel."

Direktör Berggren slog sig ner vid sitt skrivbord och vände sig till mig.

- Jag hör av mina kollegor, att ni inte vill stanna hos oss. De har erbjudit er en god framtidsplats vid vår bank, men, säger de, ni vill hellre söka er framtid genom universitetsstudier. Jag beklagar, att ni inte vill stanna hos oss, men jag kan mycket väl förstå edra önskemål. En duglig och ambitiös man kan bli en utmärkt bankman, men universitetsstudier bör kunna göra honom till en ännu dugligare medlem av vårt samhälle.

- Därför, herr Andersson, har jag beslutat att personligen lösa in edra lån, och ber er göra ett överslag över kostnaderna för ett första år i Uppsala, och skriva en skuldförbindelse till mig på summan till 5 procents ränta, så skall jag ställa dessa pengar till Ert förfogande. Sedan jag beräknat kostnaderna för edra lån med räntor, ber jag om en revers även på den summan.

Jag bugade och sökte tacka honom i mitt omtumlade tillstånd, och han log vänligt och önskade mig all framgång.

Detta var ju en *peripeti* i stil med vad som hände i de grekiska dramernas, då inför en

förkrossande olycka plötsligt allt vänds till det bästa.

Efter en halvtimme vid min pulpet ute i banklokalen hade jag kommit fram till, att om jag kunde få disponera kronor 2.000:- för 1932, skulle jag kunna klara mig. Direktör Berggren accepterade detta. Jag skulle bara presentera honom ett kvitto på en betald livförsäkring på 5.000:- som säkerhet för hans lån, så kunde han sända mig pengar, allt efter som jag behövde dem. Själv presenterade han mig en redogörelse för de kostnader han haft för att ordna mina banklån. Den visade ett saldo på kronor 11.175:-, på vilken summa jag lämnade honom en revers med 5 procents ränta.

Min start i Uppsala började alltså med en skuld på 11.175:- à 5 procents ränta. Denna skuld skulle säkerligen komma att öka med cirka 2.000:- Kr årligen, under vistelsen i Uppsala. Hur skulle jag kunna veta, om jag efter universitetsvistelsen fick en anställning, som tillät mig att betala denna stora summa? Men den blev betald till sista öret. Det tog sin tid men det gick!

KOSTNADEN FÖR DE FYRA ÅREN I UPPSALA

Det mänskliga minnet glömmer att gömma på många av våra upplevelser. Jag kan sålunda inte minnas något av förberedelserna för Uppsala-resan, om avskedet från de mina, om hur jag lämpligen borde rusta mig osv. Allt detta gömdes i den stora upplevelsen, att jag skulle till universitetet! Vad som ändock hela tiden stod klart för mig var, att jag som en forna tiders djäkne måste lära att leva i den efterlängtnade lärdomsstaden så billigt som det över huvud taget var möjligt.

Redan den första dagen på Norrlands nation träffade jag en bekant från Sundsvall. Det var kyrkoherde Edwalls son, Edvard, som länge vistats i Uppsala för att grundligt lära sig att bli en bra präst. Han visste allt om staden och studenternas förhållanden och blev mig i fortsättningen en god hjälpare. Han bodde på Fjellstedtska studenthemmet, och inbjöd mig att söka få ett just ledigt rum vid hemmet. Det gjorde jag, och var inom två dar fast bosatt där i andra våningen i ett bra rum till en kostnad, som jag tyckte var överkomlig. Hyran var 240:- kronor om året, maten mm däremot kostade hela 785:- kronor. Jag trivdes emellertid gott, och innan jag visste ordet av, valdes jag till Studenthemmets *pater*.

Till paterens uppgift hörde bl a att ordna med en ordentlig julfest. Jag hade ju vid tiden för den första julfesten varit i fullt arbete ett år med mina studier. Nationen hade valt mig till Talföreningens ordförande och mina erfarenheter av arbetet vid universitetet var de allra bästa. Jag skrev i en fart ihop en tjock versifierad julskrift, där Studenthemmets alla medlemmar hyllades och skämtades med på olika versmått och där deras dolda små hjärtanskära studentskor också fick del av rim och ros. Självs hade jag som min dam bjudit en av Studentkårens mest uppvaktade unga damer, som var min kamrat i studiet av antikens kultur och historia. Jag kallade henne ”Den lilla damen i det stora huset”, och hon godtog namnet genom att alltid sätta sig vid min sida. Vi fick en härlig fest med mat och dryck och sång och glam och ett skrattfyllt läsande av alla mina rim, och dansen gick till midnatt. Det första året i Uppsala var faktiskt ett liv i höga rymder.

Men jag glömde inte min svaga ekonomi. Jag fann det för dyrt att bo i studenthemmet. Jag förstod, att det område jag kunde spara på, var kosthållet. Jag beslöt, att hyra mej ett billigt rum ute i stan och leva på smörgås. På så sätt borde jag kunna tjäna in räntorna på mina skulder. Jag fick ett vindsrum på Trädgårdsgatan 8 hos en fröken Friesendahl för 25:- kronor i månaden. Det låg i änden på en lång skräpig vind, värmdes med en kakelugn, hade ett fönster mot ett så närliggande grannhus, att det bara gick att öppna till hälften. I hyran ingick en liten studentska, som samtidigt skulle vara fröken F:s kammarjungfru. Hon hette Björnkrou och skulle också städa åt mej, vilket hon gjorde utan prat och gnissel, trots frånvaron av all flirt.

Mina kamrater trivdes gott i mitt vindsrum. Vi samlades där och läste Shakespeare och diskuterade filosofi och litteratur i största allmänhet. Ja, vi sjöng också sånger, till vilka jag satt melodien. Där var Lars Levi Laestadius, teaterföreningens ordförande, och sedermera berömd teaterchef bl a i Helsingborg. Där var också Emil Lemhagen, som tävlade med mig att skriva musik - och det icke utan framgång, sedermera folkhögskolelärare och chef för Väddö Folkhögskola. Tyvärr lockad av sina inte allt för stora musikaliska och konstnärliga anlag att bli allt mer alkoholiserad.

Efter två år lämnade jag mitt vindsrum. Jag hade lyckats få ett rum i södra tornet till Uppsala slott för den billiga slanten av 25:- kronor i månaden. Rummet var dock ganska litet. Jag fick rum med mitt skrivbord i den djupa fönsternischen, med fyra bokhyllor längs

väggarna, med ett allmogehörnskap i en vrå för mina matförråd, men för en säng fanns ingen plats. Jag skaffade mig en hopvikbar dyna att sova på, kuddar och filtar, - ja, så var slottsrummet möblerat. Flera av mina litet vänsterbetonade kamrater undrade, hur jag trivdes i ett slott, som en sträng kung byggt med hjälp av fattiga människor?

- Jag trivs utmärkt och tackar den kloke Gustav Vasa, som genom detta bygge gav fattiga människor arbete och lön. Deras tacksamhetsord hör jag var natt!

Och kamraterna tvekade inte att komma på besök, ofta för att få hjälp med uppsatser eller få råd om studierna. Ofta var det kvinnliga studenter, som kanske också hade snudd på andra önskemål. Jag minns särskilt en ung norrländska, livligt intresserad av dans. Hon hette Karin Fjellström och ville ha hjälp med en uppsats i litteraturhistoria. Jag minns henne, särskilt, därför att hon var anledningen till mitt första - och enda! - verkliga slagsmål. Då jag på kvällen (det var en lördagskväll) följde henne till hennes bostad, och då hon just stängt porten bakom sig, såg jag två karlar, springa över gatan i riktning mot dörren, Karin stängt. Då jag såg, att hon var i säkerhet, bad jag de båda karlarna dra så långt vägen räckte med sina skamord, och sen gick jag. Men de kom efter mig, och på bron över Fyris hann de upp mej! Jag vände mej kvickt om för att inte bli anfallen bakifrån och fixerade den större av de två. Och i en blink klippte den mindre till! Jag hann emellertid vrida huvudet litet, så att slaget träffade min kind. Jag exploderade i ett våldsamt raseri! Då den grövre karlens näve kom farande i en rallarsving, men innan den nådde fram, såg jag hur min högerarm lyfte sig, som om den haft egen vilja och i ultra rapid styra rakt mot karlens grinande trut. Träffen malde sönder hans läppar mot hans långa tänder och hade levande kraft nog att kasta honom baklänges i backen (hans festande under lördagskvällen hjälpte väl till). Slaget sprättade också upp alla sömmar i min högerhandske och stukade min handled till en veckas värk. Jag flög nu på den andre, som tog till schappen, och då jag satte efter honom, hamnade han rätt i famnen på ett par poliser. Jag flämtade fram några ord om vad som hänt, och gemensamt fångade vi in de båda huliganerna och marscherade till polisstationen med dem, och dit var det bara ett stenkast. Inför poliskommissarien anmälde de båda mig för överfall och misshandel, hänvisande till blodet som rann ur truten på den store gossen. Kommissarien bara skrattade åt dem.

- Men va ska vi nu göra med de här båda karlarna?, frågade han mej.

- Sätt dem i sinkabirum för fylleri! I finkan kan de fundera över sina gärningar!" Och så skedde. Då jag dan därpå kallades till polisstationen, varnade kommissarien mej för de båda kumpanerna. De skulle minsann ge betalt för min smocka! Ingen av de två var student, bara enkla arbetare, den större smed. Jag råkade senare ingen av dem.

Jag fortsatte ned att leva på hårt bröd med smör och ost. På Järnbrogatan hade jag funnit en hökare, en ytterligt mager gammal 60-åring, som bugade sig för varje beställning jag gjorde.

- Jo, johoh. Jaa! Jag förstår! Min herre önskar, att jag gör ett enda paket av de fyra spisbrödspaketerna? Jaha. Jo visst! Det går bra! Jag slår in dem så snyggt jag kan i ett paket och slår snören om. Det går bra! Och vad mer kan jag stå till tjänst med? Jo, en kilo smör? Går så bra! Se här! Var så artig! Jag skulle vilja rekommendera detta älgkött! Det är saltat. Det är utan mögel eller annat. Jaha, - då tar vi en bit på försök! Verkligt gott! Jag lägger detta i en påse, då bär man det bättre. Jaha. Hjärtligt tack! Jag är mycket glad över att ha kunnat vara till tjänst. Välkommen igen! Och han följde mej till dörren.

Och så gav jag mig iväg med mitt stora paket, som säkert togs för ett bokpaket... trodde jag! Men ingen frågade, vad jag bar på, och jag nådde mitt slottstorn och stuvade undan min proviant. Nu hade jag mat för den närmaste veckan, och jag kunde med gott mod ta itu med alla de romaner, som jag hade att läsa. På sista bladet i dem finner jag ännu datum för läsningen antecknad.

Någon gång i månaden åt jag en riktig middag. Jag försökte få detta att sammanfalla med något föreningssammanträde. En dylik sammankomst brukade avslutas med en gemensam middag eller en *kaltas Buffé*. Då smakade maten härligt! Ibland lockade mig också kamraterna ut på en middag t o m på Gillet. Jag drack på den tiden inte ens pilsner, och spritdrycker var för dyra, tyckte jag. Därför sa kamraterna, som inte hade så sparsamma kost- och dryckesvanor:

- Ju mer vi dricker, desto fullare blir du! Jag gladdes i kamraters lag och glädjen yttrade sig i skämt, visor och ordlekar.

Min enkla och billiga kost tröstade mig i någon mån för mitt vidlyftiga bokköpande. Medan under 1933 maten kostade mig 308 kronor, gick bokinköpen på 813 kronor. Under de fyra åren i Uppsala gick 1.919:- kronor till bokinköp. För den summan fick jag 1.936 volymer, alla noggrant bokförda. Var någonstans skulle jag ha fått böcker av hög kvalitet för en krona styck? Jag var en trägen gäst i Cederbergs antikvariat, och var torsdageftermiddag satt jag framför gubben Waxin på Bokauktionskammaren och köpte gamla böcker till gottköpspriser. En gång (2/3-33) fick jag Paulinus Gothus *Cathechismae*, bd I, i hellädersband, Stockholm 1617 för 25 öre (jag sålde den d 21/7 - 97 för 300:- kronor), Thuchydides, *Peloponnesiska kriget*, I-II, för 50 öre o s v. i inköpssumman här ovan ingår naturligtvis också kostnaden för kurslitteraturen.

Alla andra kostnader sökte jag göra så små som möjligt. Kläderna fick bli billiga. Jag minns, att jag efter min bror Anders ärvt en ytterrock som nog var ett par nummer för stor, men kompletterad med en svart felbhatt gjorde den mej till en "kuf", som man bland studenterna accepterade. I juni 1934 kunde jag köpa en kostym för 50:- kronor, ett par skor för 18:-, ett par strumpor för 2:-, ett par kalsonger för 12, ett par undertröjor för 12:-, ett dussin näsdukar för 6:50. En halvsulning kostade mellan 5 och 7 kronor, en kostymtvätt 8:-, en hatt 17:50.

Håret kunde jag klippa för 1:- krona hos en liten, till åren kommen, rundmagad frisör, som jag kunde diskutera musik och operakonst med och det så ivrigt och med så brinnande entusiasm från oss båda, att det tog en dryg timme att få kaluften snygg.

Utrustningen av mina hyresrum kostade ju en slant. Anders gamla skrivbord kostade i frakt från Sundsvall 25:- kronor, virke till mina bokhyllor, som jag själv tillverkade hos en snickare, vars verkstad jag fick låna nattetid för en krona, kostade 12 riksdaler, ett gammalt vackert allmogehörnskåp gick för 20:- kronor, ett antikt lås till detsamma kostade en 5:a, en gammal kista med beslag och en del Lidensarkivaliet för framtida bruk 60:-. Och så vidare.

Nöjena fick jag göra få. År 1932 var de följande fördelade på Uppsala och Stockholm:

- 1/3 Toscaföreställning i Universitetsaulan, 2:75
- 1/4 Konsert i aulan, 1:90
- 30/4 Gask på Nationen jämte nattsexa, 6:-
- 11/10 Beethovenkonsert, 1:20
- 21/10 Bio, 1:-
- 22/10 "Guds gröna ängar" jämte resa Sthlm, 8:15

Kostnader 1932 blev i allt 21:55. Under 1933 uppgick nöjeskostnaderna till 43:65. De omfattade: Tre resor till Sthlm (35:-), ett abonnemang på konserthuset, och två konserter och ett biobesök. 1934 roade jag mig för 36:- kronor med 3 konserter och 3 supéer på Musikhistoriska föreningen mm. År 1935 gick nöjena till hela 70 kronor. De innehöll en Medeaföreställning, en teaterbiljett, 3 konserter, 5 nationsgasker, två supéer på Musikhistoriska föreningen (en gång i sällskap med min kammarjungfru, fröken Björnkrou),

och en Liljeforssupé.

En rel. stor slant bokförde jag under rubriken diverse utgifter. Där infördes alla utgifter för kroppsvård, resor hem, resor till Brita i Halland, för tidningar, frimärken, telefonsamtal, julklappar (175:-), tvätt, sommarresor med Brita, flyttningkostnader, och sådana utgifter som 30:- kronor till min syster Selma, 60:- till Karl Östman, förlovningsring (20/4 -35) 45:-, och att jag lånat den obotfärdiga överliggaren Ruben Almroth en tia, väl vetande, att jag aldrig skulle få igen den. Den gode Ruben hade fullt göra med att springa omkring och låna och betala igen, och på den lilla skillnaden mellan vad han fick och vad han gav, levde han dag för dag, och glädde oss om kvällarna med att vackert sjunga i Allmänna sången.

Detta om mina utgifter under de fyra Uppsalaåren. Jag fick av min långivare efter hand låna 4,850:- kronor, pengar alltid åtföljda av ett vänligt och uppmuntrande brev. Jag gjorde också allt vad jag kunde för att på olika sätt tjäna ihop en slant, som kunde minska mitt lånebehov. Det var ju av nöden, då bara räntorna på mina lån översteg 500:- kronor om året. Under de första två åren, var mina intäkter små. Någon enstaka föreläsning gav ju inte många slantar.

Min största inkomstkälla blev från 1934 Landsmålsarkivet i Uppsala. Jag hade där gått igenom en kurs i folktroupteckning. Tillsammans med docenten Delmar Zetterholm, som var expert på norrländska dialekter, tränade jag också flitigt i att använda det sk Landsmålsalfabetet. Vi satt i dagar tillsammans och lyssnade till skivupptagningar av skilda dialekter, och skrev ut texten med hjälp av landsmålsalfabetet. På egen hand gick jag igenom sägenuppteckningar på Landsmålsarkivet, och då särskilt av språkforskare gjorda skrifter, t ex A Vestlunds samlingar, som legat till grund för hans avhandling *Medelpads folksmål*. Jag lärde mig skilja mellan de olika uttalen av särskilt vokalerna. Det finns i Lidensmålet minst 4 - 5 olika uttal av vokalen a, lika många av vokalen o, flera av i. Och så vidare.

Docenten Åke Campbell var anställd på Landsmålsarkivet, vars formelle chef var språkmannen professor Herman Geijer. Campbell gav mig då och då i uppdrag att göra uppteckningsresor i Norrland. Arkivet hade nämligen fått pengar av staten att samla sägner och andra rester av gammal folktro. 1934 gav han mej i uppdrag, att under min vistelse i Medelpad, och då närmast i Lidens socken, samla så mycket folktro jag kunde, vald efter eget omdöme. Jag valde att samla folktro om jakten, då jag redan hade god kontakt med "jägarna på fjället". På hösten kom jag igen med tusen sidor systematiskt gjorda uppteckningar om jakt och jägare. Jag hade skrivit ut det samlade materialet på ett sätt, som jag inbillade mig skulle passa arkivet. Sidorna i ett par anteckningsböcker i kvartoformat hade jag delat på mitten. På vänstra sidan hade jag på vanligt sätt skrivit mina uppteckningar, och på den högra i landsmålsskrift nedtecknat alla dialektalt gjorda anteckningar. Avsikten var, att ge arkivet ett prov på, hur man bäst kunde presentera en grundligt gjord uppteckning. Jag ville ha deras omdöme, om sättet var bra eller inte, och sedan skriva om dem, om det krävdes. Därför hade jag heller inte nagelfarit landsmålsskriften efter accenter eller längdstreck, varav detta sätt att skriva överflödar.

Jag lämnade så med en viss stolthet - kan jag inte underlåta att säga -

anteckningsböckerna till Campbell. Han bläddrade i dem och syntes allt mer förtjust.

- Men detta är ju enastående! sa han till slut. Det är ju en hel avhandling om jakten i norr. Vilket fantastiskt material, du har samlat!

- Jag har haft stor glädje av detta arbete. Det har varit bland det intressantaste och mest stimulerande jag varit med om. Jag har arrangerat det i de där anteckningsböckerna på ett sätt som jag tror kan vara praktiskt, men ändrar det gärna, och skall då med större noggrannhet gå igenom texterna skrivna på landsmål.

- Jag tycker din utskrift är utmärkt! Nu går vi över till professor Geijer. Jag är övertygad

om, att han blir förtjust.

Och vi stegade iväg och ringde på hos Geijer, som bodde vid Övre slottsgatan. Vi kom lagom för att (som det föreföll mig) väcka honom ur middagssömnen. Han besvarade inte min hälsning, då Campbell presenterade mig och nämnde vårt ärende. Han tog närmast förargad mina uppteckningar och bläddrade i dem utan ett ord.

- Här fattas ett längdstreck! började han till slut. Här en grav accent, gäspade han. Och vad är det här? Här har ni skrivit "hem", men på mellpamål heter det "him".

- Ursäkta mej! Jag har berättat för docent Campbell, att vad professorn har i händerna bara är ett försök att visa arkivet, hur jag tänkt mig inleverera mitt material. och vad felet i landsmålsalfabetets användning angår, så har jag inte tänkt korrekturläsa det, förrän jag får besked, om hur professorn vill ha det.

- Och vad är det här? Här har kandidaten skrivit a istället för a.

- Enligt mitt öra talar man, som jag har angivit det!

- Det tror jag inte...

- Men så skriver Vestlund, som disputerat på en avhandling om mellpamålet.

- Såå, såå. Och han fortsatte att under sina gäspningar surt granska häftena, utan att bry sig om att lyssna på, vad jag hade att säga.

- Där orden varda många, där saknas icke fel, sa jag till slut. Får jag nu mina häften tillbaka, ska jag skriva om uppteckningarna!

- Var står de de visa orden?

- De står i Bibeln, och de har där en tänkvärd fortsättning.

- Kan jag kanske få höra den?

- Gärna. Det fullständiga Bibelordet lyder: "Där orden varda många, där saknas icke fel, men den vise tiger stilla... ty dårens mun är som ett ras i närheten."

- Då är det tydligen Campbell som är den vise och jag dåren? Campbell hade hela tiden varit tyst.

- Det finns ett annat vist ord, som visserligen inte står i Bibeln, men är väl värt att ha i åtanke. Det är *audiatur et altera pars* (även den andra parten bör höras). Och det vill inte professorn. Får jag nu mina uppteckningar tillbaka, ska jag göra dem salongsfäiga, och gömma dem som ett kärt minne av mina förträffliga sagesmän.

Därmed gick jag, och Campbell följde mig med mina uppteckningar, som han behöll. Efter ett halvår ringde mej professor Geijer. Han bad mig pruta på mina ekonomiska krav.

- Jag vet inte av, att jag begärt något pris.

- Man säger mig, att enligt vår taxa är kandidatens arbete värt 800:- kronor. Jag ger 500:-

- Vill arkivet ha mina uppteckningar, som jag är fräck nog att kalla utomordentliga, så får arkivet bekväma sig till att betala efter sedvanlig taxa. De är för goda för att realiseras.

Jag fick mina pengar. Men jag drog den misstanken, att Geijers nedsättande prat i sitt hem, var ett trick för att få mina uppteckningar till billigt pris. Geijer var språkman och visste mycket litet om folklore, och ville rädsla undan så mycket som möjligt av de statliga anslagen till sitt eget område, dvs till dialektundersökningar. Så har det tyvärr alltid varit i Landsmålsarkivet, där under min tid prof Dag Strömbäck var stormästaren med svag kontakt både med folklore och språkforskning men desto större för hedersböcker, medaljer och dylikt, som kunde markera hans ojämförliga storhet i Lärdomssamhället. Inalles tjänade jag 2.300:- på arbete åt Landsmålsarkivet. Från andra arbeten samlade jag ihop 790:- kronor. Inalles lyckades jag alltså arbeta ihop 3.090:- kronor.

Kostnaderna för mina fyra år i Uppsala framgår av följande tablå:

Lånta medel 4.850:-
Inkomst av arbete 3.090:-

Studiekostnader

	1932	1933	1934	1935	Totalt
Hyror	240	216	216	232	904
Mat	784	288	294	306	1.672
Kläder	146	25	156	87	414
Avgifter	76	114	134	35	359
Böcker	444	813	430	232	1.919
Möbler	49	172	81	9	311
Nöjen	22	44	36	71	173
Ved och lyse	-	47	45	26	118
Skatter, försäkr	406	205	135	134	880
Div räntor	156	26	56	64	302
Div utgifter	322	22	310	234	888
	<u>2.645</u>	<u>1.972</u>	<u>1.893</u>	<u>1.430</u>	<u>7.940</u>

Total kostnad för de fyra åren alltså *kronor 7.940:-*

Till dessa utgifter måste läggas 5 procents ränta på min ursprungliga skuld till direktör Eric Berggren å kronor 11.175:- Genom försäljning av de aktier som legat som hypotek för ett av mina banklån hade den ursprungliga skulden minskat till kronor 11.325. Räntekostnaderna under de fyra åren i Uppsala belöte sig till 950:- kronor.

Det var sannerligen inte någon välsituerad djäkne, som 1936 lämnade Alma mater! En tröst var emellertid det älskvärda och uppmuntrande sätt, på vilket min långivare yttrade sig om mig och mina stigande skulder. Till detta skall jag återkomma. Nu till mina minnen från Universitetet, dess lärare, studenter och kamrater, och hur det tog emot mig.

STUDIER OCH STUDENTLIV I UPPSALA

Redan i januari 1932 var jag i Uppsala till en fyraårig helt underbar tid vid Universitet. Det var som om själens alla fönster öppnats och sol och ljuvliga vårvindar strömmat in. Livstempot ökade och allt störtade emot mig som en brusande vårflood, som rensade ut alla uppslitande funderingar över yrke och framtid. Jag stod vid början av något fascinerande nytt, som skulle fylla själens alla skrymslen med kunskap, vetande och nya frågor och idéer.

Jag mottogs väl överallt. Kamrater gav mig anvisning på bostad, de introducerade mig i rutinerna vid universitet. Nationen öppnade en värld fylld av kamratskap och gemensamma intressen. Innan jag visste ordet av, var jag utsedd till Pater på Fjellstedtska studenthemmet, och till ordförande för Nationens talförening, och lika snabbt samlades en stor skara nationsbröder till att om kvällen höra föreläsningar i Talföreningen och diskutera till fram mot midnatt. Och efter någon vecka satt jag bänkad i professor Blancs examinatorielokal i Seminariehuset, hos docenten Georg Landberg på Universitetet för studier i svensk kommunalhistoria och hos docenten Gjerstad på Gustavianum, där han ledde undervisningen i antikens historia.

Jag minns, hur föga glad jag var över våra gymnasielärares brist på intresse för sina elever. De behandlade dem som en skock får, utan att någon enda gång ta personlig kontakt med dem, fråga dem om deras intressen eller uppmuntra dem med annat än högre eller lägre betyg. Lärarna föreföll mig vara robotar, opersonliga kunskapsautomater, som "levde" i sin egen värld, fjärran från sina elever. Jag betraktar den gamle bondske adjunkt Olofsson som det enda undantaget.

I historia föreläste docenten Georg Landberg, en man med en tänkares ansikte och en troende gudsmans vänliga ögon. Efter en tid med klara och rediga föreläsningstimmar, märkte jag en dag, att han var litet nervös. Jag såg, att han framför sig bara hade ett enda manuskriptblad, som han då och då vände under föreläsningens gång. Då timmen var slut, och studenterna strömmade ut, grep han mej i armen och ängsligt och ivrigt sa:

- Kandidaten! Säg mej: *Hur gick det?*

- Docenten har aldrig föreläst så bra och så intressant som idag!, svarade jag.

- Det var då skönt att höra, kandidaten! suckade han synbart lättad. Jag har varit så upptagen som opponert på en doktorsavhandling, så jag har faktiskt inte haft tid att förbereda min historieföreläsning, som jag alltid gärna vill göra! Tack ska ni ha, kandidaten, för att ni lugnade mitt samvete! Och lycka till med studierna!

Jag minns denna lilla upplevelse med stor glädje. Jaså, vid Universitetet uppträdde lärarna som sina elevers kamrater och kunde låta dem ha en mening om värdet av deras föreläsningar!

Studier i antikens historia

Något liknande upplevde jag med docenten Gjerstad, känd för sina utgrävningar på Cypern, och sedermera professor i antikens arkeologi i Lund. Han var en ung och trevlig man, som höll sina kurser i det gamla Gustavianum. Vi var väl bara en sju åtta stycken som studerade antikens historia för honom. Vi träffades en gång i veckan kl 15 för en två timmars

samvaro. Jag fick ganska snart i uppgift att hålla en föreläsning om myten om Belerofon, Chimaira och vinghästen Pegasus. och det var han belåten med. Litet längre fram bad han mig föreläsa om *Det pompejanska måleriet*. Jag fick börja mitt föredrag först kl 16, och då han efter en timme fann, att jag hade mera att säga, sa han:

- Det här var verkligen intressant! Jag vill gärna höra fortsättningen! Jag ser ju, att kandidaten har mer att tillägga. Därför föreslår jag, att vi nu gör en paus, klockan är ju 17! Vi går och äter middag. Sen kommer vi tillbaka kl 18 och hör fortsättningen!

Och det var alla med om. Kl 18 var alla samlade, och jag fortsatte med mitt föredrag, som jag kunde avsluta först kl 19. Då reser sig Gjerstad och applåderar och hela seminariet instämmer i applåderna, och Gjerstad säger:

- Jag ber att få tacka för ett både till form och innehåll alldeles utmärkt föredrag! Hjärtligt tack! Det var ett nöje att höra kandidaten!

Och han fortsatte att applådera. Och ”Den lilla damen i det stora huset” viskade i mitt öra: ”So clever you are!” och gav mig ett stort leende och ett nyp i armen. (Ni minns kanske Den lilla damen från julfesten på Fjellstedtska studenthemmet?). Hon ville gärna tala om för mig, att hon existerade, placerade sig alltid vid min sida, och såg alltid till, att bli mitt sällskap från övningarna eller från Carolina rediviva, då biblioteket stängdes kl 21 om kvällarna. En dag, då vi samlats på Gustavianum, väntande på professor Persson, som ibland ersatte docent Gjerstad, smög sig den lilla damen bakom mej, satte sin rygg mot min, grep tag om mig med båda armarna och - ett tu tre gungade jag på hennes rygg! Jag slängde på stunden armarna bakåt, fattade tag om henne och böjde mig framåt, och nu var det hon som gungade på min rygg! Men i det jag böjde mig ännu djupare, knyckte jag till, och hela tösabiten flög med kjolarna högt i vädret rätt i armarna på Professorn, som just kom in. Allt under folkets jubel!

- Är det själva Athena som sänker sig från Olympen!, log Persson, som var en allvarlig man full med skämt och djupa kunskaper.

Jag hade på våren samma år träffat den unga damen på Carolina. Hon satt mitt emot mig vid det stora läsbordet, och jag kunde studera hennes stora, blå ögon och beundra både deras allvar, humor och intelligens, förnöjas av ett långt blondt hår och hela hennes Drottning Christina-apparation. Vi fick sällskap, då biblioteket stängdes klocka 21. Hon bodde i ett 6-våningshus, stort och åbakigt någonstans i Svartbäcken, och därför fick hon heta Den lilla damen i det stora huset. Då jag till slut beslutat mig för att läsa antikens historia och en dag infann mig hos docenten Gjerstad i Gustavianum, fann jag den lilla damen där, och vi blev studiekamrater. Så småningom fick jag veta, att hon var förlovad med en fransman. Då och då brukade jag samla några kamrater till ett litet colloquium. Jag inbjöd henne att komma med. Hon svarade inte med detsamma, men efter ett par veckor, under vilka hon varit osynlig, kom några rader i ett brev, där hon tyvärr måste tacka nej - jag fann senare, att orsaken till frånvaron var Kreuger-kraschen, som bland annat inneburit att hennes förlovning brutits,. Jag svarade på hennes nej med följande lilla poetiska utgjutelse:

Så synd, att Ni ej hedra kan min fest!
Min Fröken, jag är ärligt sagt bedrövad...
Och säkert känner sig nog varje gäst
vid budet därom liksom jag bedrövad.

Ni skulle livat varje hjärna däst
med Eder skrattkonst, frisk och välbeprövad!
Och Eder franska hjärna blivit test
för den som uti skämt bort bliva övad!

Men ack, min Fröken,, - Kvarstår blott som rest
att själv jag lämna får min gamla läst
och bli till Pan, om också klint beklövad,

och med min skämtans kvist, så armt belövad,
försöka roa, där det höves bäst.
Var hälsad! Och väl mött härnäst!

Vi avslutade kursen i antikens historia med, att vi på Den lilla damens initiativ inbjöd Gjerstad till en liten samvaro med några flaskor vin i Den lilla damens tusculum. Vi hade riktigt trevligt och följde efteråt för säkerhets skull vår glade lärare till tåget, som tog honom till Lund, där han småningom som professor och bl a skrev en bra bok med titeln *Sekler och dagar*.

Sista gången jag träffade Den lilla damen i det stora huset (eller Birgitta Montelius, som hon hette), flög hon mig i håret och luggade mig efter förmåga.

- Jag ska gifta mej med en friherre och åtminstone få ett *hus* med *vackra* möbler... Sa hon till buttert avsked. Den lilla damen, fick det stora hus, som hon säkert var av ödet bestämt för, ett stort herresäte vid Öljurens sjö, och fick snart fyra ståtliga friherrar, efter vad jag fick se i Uppsala nya.

Litteraturhistoriska studier för professor Anton Blanc

Undervisningen i litteraturhistoria sköttes av professor Anton Blanc dels med regelbundna föreläsningar, dels med sk examinatorier. Hans docent, Victor Svanberg, blev sedermera hans efterträdare som professor och en bekant tidningsskribent på vänsterkanten. Han skötte seminarieövningarna var vecka i seminarielokalen mellan 17 och 19.

Examinatorierna ägde rum en gång i veckan mellan 17 - 19 i Seminarielokalen en trappa upp. De fyrtio studerandena fick i uppdrag att till varje gång förbereda sig på att kunna svara för ett visst avsnitt av den grekiska litteraturen, framförallt den dramatiska diktningen. Vid övningen gav professorn ordet efter eget val till högst tre elever, och antecknade resultatet i sin lilla bok. Alla satt vid ett långt bord och på andra sidan tronade den stränge läraren.

Då jag i januari anmälde mig till deltagande i examinatorierna, hade man under höstterminen nått fram till 1500-talet och in på den spanska diktningen. Allt var ju nytt för mej, och jag satt på min stol vid änden av bordet och lyssnade på kamraternas utläggningar. Ett tu tre hörde jag mitt namn och väcktes ur mina funderingar.

- Vad ska man nu säga om Cervantes och hans diktning? Frågan var ställt till mej och det tog några ögonblick, innan jag samlat ihop mina bortsprungna tankar.

- Jo, han visade inte minst i Don Quijote, att han var en stor diktare. Det är faktiskt svårt att formulera ett rättvisande omdöme om denna bok och dess författare... fick jag fram.

- Jo, det är kanske enklast så... sa Blanc försmädligt. Och hela seminariet brast i skratt...

Detta kom mina grå celler att reagera, men jag deltog i skrattet. Sen satte jag igång.

- Jag har med största intresse läst båda delarna av hans roman (bara en del var annars antecknad för litteraturkursen). Jag gjorde därunder den reflexionen, att det inte går att förstå detta verk utan att veta något om författarens antecedentia. Han var en man av folket och tillbringade sin ungdom under sannolikt fattiga förhållanden. Någon lärd uppfostran fick han aldrig. Han tog tidigt för brödfödans skull värvning som soldat och kämpade mot turkarna,

och var bl.a. med vid slaget vid Lepanto 1571, där han allvarligt sårades. Togs senare till fånga av algeriska kapare och levde under fem år som slav hos dem. Efter många och farliga flyktförsök blev han äntligen friköpt och kunde utfattigt återvända till Spanien. För att skaffa sig ett levebröd började han författa sk *comedias* och även större arbeten, som t ex herderomanen *Galatea*, dock utan större framgång. Han råkade i ren misär, men under dessa svåra ekonomiska villkor skrev han *Don Quijote*, som kom ut 1605, då författaren var i det närmaste 60 år. Verket upplevde inom ett år fem upplagor, dock utan att ge sin författare någon större inkomst.

- Don Quijote är en godmodig drift med hans samtids svärmeri för riddarväsendet, för äventyr med jättar och förtrollade prinsessor mm. Don Quijote representerar i sina tokerier en fantasivärld, som bonden Sancho Panza realistiska livssyn genomskådar, men med godmodig klokhet accepterar. Boken är fylld av djup livserfarenhet, som författaren tillägnat sig under sitt långa och farofyllda liv både som soldat, torterad slav hos algeriska sjörövare och som svältavlönad medlem i ett föga hjärtnupet samhälle. Cervantes bok är fylld av präktiga människoskildringar och av människotyper, som är oförglömliga. Den rymmer också tidsskildringar av stor äkthet. Och Don Quijote är en *rolig bok*, ja, en *älskvärd bok* utan mörka fläckar.

- Tack! Det räcker! sa Blanc och gav mej en lång blick. Han besvärade mig aldrig mer.

Vid höstterminens början måste jag närvara vid första delen av Blancs examinatorier, jag kom ju till Uppsala först på våren. De handlade om den grekiska litteraturen.

- Vad vill kandidat Karlsson säga om Euripides Medea? Frågade Blanc en av de 40 närvarande kandidaterna. Nej, därom ville herr Karlsson inte yttra sig. Han tittade i bordet, rodnade och såg olycklig ut.

- Det är ett verk av den grekiske diktaren Euripides...

- Ja, alldeles som jag nyss sa. Men vad vill kandidaten säga om det verket. — Tag t ex inledningsscenen.. Vad kan man säga om den?

Men herr Karlsson tiger. Hans tunga är förlamad. Han har ingenting att säga om denna scen.

- Kandidaten vet nog, att det är ett teaterstycke. Hur vill man ha *dem*? Ska de vara episkt skildrade?

- Nej. De bör vara *dramatiska*.

- Hur finner kandidaten öppningsscenen i Medea? Ur den synpunkten...?

- Den är ganska lång...

- Alldeles riktigt. Hur skulle ni vilja kalla en sådan början?

- Kanske man kan kalla den mindre dramatisk?

- Sannerligen, kandidaten! Där fann ni ett rättvisande ord! Den är ju en lång monolog.

Och detta kan ju då inte vara ett dramatiskt utan ett odramatiskt skrivsätt.

- Herr ordförande! Föll jag nu in. Jag har en helt annan uppfattning än professorn om entréscenen. Jag tycker den är *mycket* dramatisk!

- Såå...

- Jo, man måste ha klart för sig, att den publik, som satt i amfiteatern i Athen, då Medea spelades, var i hög grad sakkunnig. Alla visste vilken ärkehäxa Medea var, vilken grym och hänsynslös människa hon var, som hade mördat sin bror och sina barn. Den grekiska publiken satt där gripnen av spänd förväntan på att få se detta vidunder till människa. Och vad får de se? Jo, en ung vacker kvinna, klädd efter sista modet och som håller ett tal, där hon prisar kvinnans allt snabbare emancipation och frihet. Medeas entré är verkligen dramatisk!

- Kandidaten har rätt! Jag avsåg bara att rent pedagogiskt understryka för min elev att själva skrivsättet hos Euripides tekniskt inte var dramatiskt.

När vi lämnade övningen, hörde jag några av deltagarna viska:

- Den där kritiken tar nog Blanc illa upp! Nu kan opponenter vänta sig varma fiskar vid en tentamen!

Men Blanc kom efter mej ut i garderoben. "Det finns ett kungligt stipendium, som just är ledigförklarat. Sök det, så ska jag rekommendera kandidaten! Och det gjorde jag, och det fick jag. Då jag många år senare hade tillfälle att skriva till Blanc för att rekommendera Karl Östman i hans åtanke, fick jag ett vänligt svar, vari han bl a meddelade, att han forskat i sina tentamensböcker och sett, att det vid mitt namn stod ett "bra!" understruket med rött.

Ett års seminariediskussioner med docenten Victor Svanberg

Utomordentligt trevligt och intressant var samarbetet med Victor Svanberg. Han ledde vad man kallade seminarieundervisningen, som ägde rum mellan 19 och 21 en gång i veckan i Seminariehuset. Under det år jag deltog i övningarna, studerade vi uteslutande Kjellgren. Till varje sammanträde hade en av de litteraturstuderande fått till uppgift att framlägga en uppsats om något förelagt problem rörande Kjellgren. Till varje uppsats hade utsetts två opponenter, som fick uppsatsen i förväg och som hade en vecka på sig att förbereda sin opposition. Dessa opponenter kritik var sällan omfattande, och sedan de sagt sitt, var ordet fritt.

Jag hade tagit för vana, att kvällen före sammanträdet gå igenom de spörsmål uppsatsen handlade om, och då ordet blev fritt, anmälde jag mig som extraopponent. Det blev vid vart sammanträde en diskussion oftast bara mellan docenten och mej, då det var sällan författaren hade något vettigt att säga. Vecka efter vecka pågick detta, och diskussionerna blev inte så sällan riktigt heta. En gång efter en lång debatt mellan oss båda om förhållandet mellan Kjellgren och biskop Nordin i Härnösand, ville han måntro inte ge mej sista ordet, utan slöt diskussionen med sin egen åsikt. Nå, jag stoppade mina anteckningar i fickan, och sen teg jag för resten av kvällen, och Svanberg fick själv hålla låda. Då seminariet upplösts, kom han emellertid ut i garderoben och tog mej i armen och sa:

- Jag såg, att kandidaten hade mer att säga. Men kan vi inte ta detta nästa gång?

- Tack så mycket! Men det är verkligen inte nödvändigt! Jag hittar nog på något annat att störa lugnet med...

- Ja, det tycks ju inte vara svårt...

- Men jag kan inbjuda docenten till en föreläsning, där jag går i god för, att docenten inte skall behöva vara rädd för att bli avbruten. Kom till Talföreningen på Norrlands nation och föreläs över valfritt ämne!

- Med största nöje gör jag det! Bestäm bara tid och föreslå ett ämne, som kan väcka intresse!

Han kom, och vi hade en utomordentligt trevlig afton tillsammans inför en fullsatt salong.

Efter ett helt studieårs långa heta diskussioner på seminarielokalen tog han mig en dag i armen och sa:

- Kandidaten vet, att för två och högre betyg krävs *obligatoriskt* en uppsats. Den behöver inte kandidaten skriva!

- Jag tackar så mycket! Bockade jag. Men jag vill ha högsta betyg?

- Även då går det bra att hoppa över uppsatsen.

- Då ber jag att få tacka en gång till!

- Kandidaten kanske inte vet, att ännu aldrig har någon student, som vill ha högsta betyg, sluppit den obligatoriska uppsatsen?

- Docenten gör mig högfärdig... Men låt mig säga. Diskussionerna under docentens ledning har verkligen varit stimulerande. De har glatt mig mycket och hjälpt mig till att ordna upp mina egna funderingar över både filosofiska och estetiska frågor. Hjärtligt tack!

Vi skildes åt med glada och uppskattande leenden!

Jag spolar ett alltför dammigt ämne

Av historiedocenten Georg Landberg hade jag också fått ett ämne: att dra kontentan ur en decimetertjock, handskriven foliovolym om statskicksfrågor under 1700-talet. Ämnet var för dammigt för mig, och jag satt i timmar på Carolina och sökte vettigt tolka denna outtömliga foliant. Då jag en dag kvitterat ut den digra boken och just lagt den på mitt bord, såg jag en ung, vacker dam, som nyfiket tittade på vad jag hade för mig. Om en stund märkte jag, att hon gick. En god vän, som satt en bit ifrån mig, kom då rusande och nästan ropade:

- Men Carl-Herman! Här sitter du och bläddrar i en gammal dammig lunta och bredvid dig står, utan att du märker det, världens vackraste kvinna - *Greta Garbo*. Det är en synd mot den helige ande att bete sig så!

Det var en latinstuderande, äldre kandidat som vi kallade Dr Silvertunga, som upprörd utlät sig på detta sätt! Jag hade ju inte observerat att Biblioteket visades för denna sköna unga dam, som jag i beundran bugat mig för, om inte den dammiga 1700-tals luntan kastat smolk i mina ögon.

Första mötet med professor von Sydow

Jag kände till professor von Sydow från diskussionerna i Uppsala, särskilt genom en av hans elever, Gunnar Granberg, som disputerade för honom på en avhandling om skogsrådet. Jag visste, att hans forskning rörde vår folklore, våra folkminnen, folktro, folksed och folkdikt. Detta arbetsfält föreföll mig både viktigt och sympatiskt och passade väl samman med mina egna intressen.

Första gången jag träffade honom personligen var hösten 1934. Jag hade just återvänt från Medelpad och Liden med den folkloresamling, professor Herman Geijer ville pruta ersättningen för. Jag fick på Nationen se ett anslag om, att von Sydow skulle hålla en kurs i folklore på Universitetet. Jag skyndade mig att anmäla mig. Efter första föreläsningen för ett dussintal åhörare, hejdade han mig i dörren.

- Kandidaten har jag inte sett på tidigare kurser. Är kandidaten intresserad av folklore?

- Tyvärr måste jag tillstå, att jag inte ens vet vad folklore egentligen är! Men docentens föreläsning var mycket intressant.

- Vad var det som var intressant i den?

Och han tog mig under armen, och tillsammans gick vi ut i den stora universitetshallen.

- Jo, vad docenten nämnde om det *chimära* elementet i folksagorna! Jag kommer just tillbaka från en mer än månadslång uppteckningsresa i Lidens socken i Medelpad, och jag fann därunder bland de gamla jägarna i obygderna mängder av magiska föreställningar.

Och under en lång promenad fram och tillbaka i hallen fortsatte vi att diskutera magi, folktro och folkdikt. Och detta var inte vår enda promenad., utan efter varje föreläsning, han höll, fortsatte vi promenerandet och diskuterandet som ett par gamla vänner. Det var utomordentligt intressant! Och det blev mer och mer givande, ju bättre jag lärde känna hans

synpunkter, och förstod, att han verkligen av själ och hjärta forskade i folkminnena. I dessa fanns ett levande material, som inte borde få ligga i träde, utan som ropade efter att bli känt, analyserat och förklarat.

Så gick ett par veckor. En dag under vår vanliga promenad, säger von Sydow:

- På torsdag nästa vecka kommer en av mina elever att föreläsa över ämnet ”Kritik av Aarne-Thompsons förteckning över djursagorna”. Jag tycker att kandidaten skulle vara med då.

Det lovade jag, och då jag infann mig till föreläsningen, var salen fullsatt, och det inte bara med studenter, utan med en hel del lärda män och kvinnor. Jag erinrar mig docenten Campbell, Ella Odstedt, docenten Imber Nordin-Grip, dr Lars Levander, m fl. Föreläsaren var en ung man, som sedan skrev en avhandlingen om lanthandlarna. Att höra honom var t o m för mig, som var högst okunnig i ämnet en trist historia. Jag svettades av olust och av en otäck känsla av, att jag tyckte synd om föreläsaren. Och von Sydow var i samma fördomelse. Han blev rödare och rödare i ansiktet, trummade med fingrarna i bordet, tittade ilsket frågande på föreläsaren, torkade svetten ur pannan och rusade till slut upp och nästan skrek:

- Sluta, sluta! Detta är ju helt oacceptabelt. Sluta!

Och i det han pekade på mej, ropade han:

- Kandidaten tar samma ämne nästa torsdag! Och därmed skyndade han röd och upprörd mot dörren...

- Men docenten! skrek jag efter honom. Det är omöjligt! Jag har ju ännu inte satt mig in i ämnet!

Men han hörde ingenting! Bara försvann, sannolikt sårad av det spektakel föreläsaren hade ställt till med.

Vad var att göra? Jag kunde inte lämna von Sydow i sticket. Jag kände på mig, hur illa han upptagit fiaskot med föreläsaren. Blixtnabbt beslöt jag mig för att von Sydow måste få sin föreläsning, och jag skulle göra allt för att folk inte fick anledning att skratta åt, vad jag komme att säga.

Jag störtade till Carolina och beställde fram allt vad jag hade i minnet om djursagor, Aesopus fabler, sagosamlingar och framför allt Aarne-Thompson's *The types of the Folktales*. Jag läste, och läste. Grubblande över djursagorna, sökte jag erinra mig alla jag själv upptecknat, och den miljö i vilken jag hört dem. På torsdag morgon klottrade jag ner mina synpunkter. Det blev minsann intet ordentligt manuskript utan bara en disposition med hållpunkter för minnet. Min känsla sa mig, att djursagorna var små konstverk, där den logiska forskaren lätt glömmer den imaginära detaljen och bara ordnar dem som man sorterar frukt. Djursagorna är ofta symboler. I diktens form söker de karakterisera djuren, som om de var människor, som kunde tänka och känna. Denna tanke måste bli hjärtpunkten i min framställning.

Föreläsningssalen var lika välfylld som vid den förra föreläsningen. Kanske många kommit bara för att höra, hur en lekman skulle klara uppgiften att kritisera vad ett par av de mest ansedda forskarna i folklöre efter lång möda hade presterat.

Jag satte i gång. Då och då tittade jag upp på von Sydow, vars ansikte även nu efter hand rodnade mer och mer. Men han tittade också på mej utan att rynka pannan, och utan att nervöst trumma på bordet. Han föreföll att lyssna och lyssnade med en iver, som blev allt större.

Efter en timme vek jag ihop mina gula manuskriptblad och väntade på vad von Sydow skulle säga.

- Tack! Ge mej manuskriptet!

- Men det är intet manus! Det är bara minnesanteckningar.

- Jag vill ändå ha det! Det skall läggas in här på arkivet. Kandidaten har inte behandlat alla djursagor, men jag förstår, att tiden varit knapp. Men ni har understrykt djursagornas symbolvärde, ni har påvisat deras nära kontakt med folkets dikt och tro. Ni har skapat nya termer för olika sagogrupper. Jag nämner bara er välfunna term ”spegelfabler”. Det är just på de områden jag nämnt, som typförteckningsförfattaren brister. Jag tackar för föreläsningen, och förklarar ordet fritt. —Ja, gott. Då ingen tycks ha något att säga, föreslår jag, att vi beger oss till Ofvandals kafé, och diskuterar dagens föreläsning med en kopp kaffe!

Den kvällen beslöt jag mig för att med allvar ägna mig åt studiet av våra folkminnen och jämföra dem med andra folks traditioner. Resultatet av detta beslut kom att bli i stort sett följande:

1. Mer än 23 tusen sidor folktroupteckningar plus 10.000-tals sidor uppt. om zigenarna.
2. Ett 30-tal, böcker om 350-500-sidor rörande folkloristiska ämnen;
3. Ett 200-tal vetenskapliga uppsatser publicerade i in- och utländska tidskrifter;
4. Sannolikt över 2.000 föreläsningar i mitt ämne, dels överallt i Sverige, dels vid ett antal universitet i Europa och Amerika;
5. Skapandet av Folkminnessamlingen vid Nordiska museet, med dess hundratusentals excerpter logiskt ordnade under ca 10.000 rubriker. 1970 flyttades Folkminnesarkivet till Norr Mälarsstrand, där den disponerade dels ett brandsäkert valv, dels en rumsyta av ca 600 kvadratmeter. Arkivet kunde under sakkunnig ledning och personal arbeta där till slutet på 1980-talet, då det på order av några av ”vetenskaplighetens sorgliga skepnader” tvingades att utan ledning flytta in i Nordiska museets allmänna arkiv på Linnégatan.
6. Att jag 1966 kallades till att som professor sköta undervisningen i folklore vid dels Indiana State University i Bloomington, dels vid det berömda California State University i Berkeley.
7. Att jag gjorde en av de största antropologiska undersökningar som någonsin gjorts av zigenarna och publicerade resultatet i ett 20-tal uppsatser på engelska om tillhoppa cirka 350 sidor i tidskriften Journal of The Gypsy Lore Society, Liverpool.
8. Att jag fick tillbringa 60 strängt upptagna arbetsår som folklorist och delta i utvecklingen av denna vetenskap.

Jag är skyldig von Sydow stor tack, och det framförallt därför, att han i den okunnige unge mannen, som jag ju faktiskt var vid vårt första möte, så snabbt upptäckte vad jag dög till. Jag är väl medveten om efter ett långt liv tillsammans med universitetens utexaminerade sk forskare, att det var få av dem som var i stånd att bedöma kvalitén på ett intellektuellt utsäde, så att samhället kunde skaffa det en lämplig jordmån att växa i.

Jag tar initiativ till ett Collegium musicum i Uppsala

Det fanns en teaterförening i Uppsala, på min tid ledd av min studiekamrat Lars Levi Laestadius. En kväll skulle vi (jag var en ganska passiv medlem) spela ”En kväll i Collegium musicum hos professor Olof Rudbeck”. I sista ögonblicket blev aktören, som skulle spela Olof Rudbeck, sjuk, och för att det inte skulle bli mässfall, trugade Laestadius på mig rollen, som jag för det goda kamratskapets skull inte kunde säga nej till. Allt gick också bra, och vi hade en riktigt trevlig kväll, så bra, att det slog mej: ”Varför skulle vår lilla teaterföreställning

vara det enda tillfället, då vi i Uppsala kunde förnöja oss med ett collegium i musik?"

Jag satte mig ner och skrev ett studentikost stadgeprogram för ett nytt Collegium av anno 1933. Jag minns inte nu dess alla paragrafer, men jag kommer ihåg, att alla som behärskade något instrument skulle vara välkomna för att under fröjd och gamman traktera det, solo eller tillsammans med villiga kamrater. Inga avgifter skulle finnas, men var och en betalade för sin ev. förtäring. Alla skulle i Collegiet bära ett *nom de guerre*, som genom allmänt val faststälts vid första collegieträffen. Ingen fick diskutera annat än god musik, - den som beträddes med att diskutera väder och vind skulle bötfällas. Varje möte skulle upptas av musik, och programmet jämte eventuell klok diskussion av sekreteraren införas i en protokollsbok av ädel tillverkning, gärna i guld och glada färger, och theslikes med en vinjett i glada mjuka färger.

Detta var kanske det viktigaste i stadgarna. Jag gick så ut i stan för att ragga en lämplig lokal. Granne med Cederbergs antikvariat fann jag en trappa upp i en 1800-talsbyggnad *Cajsas cafferum*. Var 14:de dag, helst på en söckendag, kunde jag få disponera lokalen mellan kl 18 och 24 för den stora summan av en krona, och då ingick också the och två bredda smörgåsar. Lokalen bestod av en stor, med 80-talsmöbler prydd sal med piano, samt ytterligare ett mindre rum, där vi kunde vila ut med the efter våra musikaliska ansträngningar.

Så skrev jag ett upprop, som delades ut på alla nationer och fästes upp på Universitetets anslagstavla. Och det kom folk! Professorer, docenter, dekaner, kandidater, magistrar, licenciater och doktorer - säkert en 40-talig entusiastisk skara vald ur Universitetets alla lärdomsgrenar. Och vi skred genast till dop. Jag korades till Professor Rudbeck, direktor musices till biskop Spegel (för hans blanka hjässas skull), musikprofessor Carl-Allan Moberg till professor Verdier, chefen för Allmänna sången till Riddare Gluck, en allvarlig tjänare vid domkyrkan till Fader Bach, och min lilla fästmö, som råkade vara närvarande till Anna Magdalena Bach, med uppdrag att pränta in protokollen i vår vackra Minnesbok (se nedan) och måla sköna vinjetter.

Och så satte musicerandet i gång! En violist uppmanade pianisten i församlingen att ackompanjera honom till Liebesnot av Kreisler. Strax därpå måste juristprofessor Malmquist stämma sin cello och spela ett stycke av Bach. Snart bildades små ensembler, och efter en litet trasslig början gick det riktigt bra. Director musices satte sig ner och skrev mitt i allt spelande en fuga och den uppfördes till kompositörens stora nöje, och snart krävde man att Anna Magdalena skulle sjunga några av sin makes sånger, och då valde hon ur Geistliche Lieder, "Bist Du bei mir..." och "Jesu, Jesu du bist mein..."

Så serverades theet under trivsamt samtal! Och ingen fick böta för att han pladdrat om väder eller annat musiken ovidkommande. Alla var glada, belättna och tacksamma och önskade god fortsättning, som omedelbart bestämdes till efter 14 dagar.

Brita fick ett arbete med protokollen! Jag hade beställt en vacker bok, häftad av handgjort papper och bunden i helläder. Egentligen försökte jag få den i helpergament, med intryckt titel och med lämpliga symboler, som angav bok innehåll och musikens djupa värde.. Men bokbindaren förstörde tre pergamentskinn utan att lyckas med trycket! Jag var tvingad att nöja mig med en i läder bunden bok.

Den dekorerade Brita på ett utomordentligt konstnärligt sätt. Överst på var sida målade hon i färger en vacker vinjett, protokollen textades i utsökt skrift och plats lämnades för deltagarnas namnteckningar. Collegiedeltagarna var utomordentligt stolta över den vackra boken - en verklig sammanhållande länk!

Vi fortsatte oförtrutet med våra sammanträden i Collegium musicum, alltid med mycket musik och med ett härligt nöje. Sammanträdena upphörde först 1935, då jag lämnade Uppsala. Många skrev till mig och bad mig ta hand om fortsättningen, men detta var ju ogörligt, då jag hade fullt upp med arbete i Stockholm. *Collegium musicum* upphörde att

finnas till, och det gjorde också vår vackra bok. Någon tog hand om den och jag har inte kunnat ta reda på vem som ansåg den vara ett gott rov. För mig är Collegiet och vad som där roade oss ett av de vackraste minnena från Uppsalatiden.

Men musiken och glädjen av samvaron i musik väckte också melodier i mitt eget huvud. Hjärnan var sprängfylld av musik! Jag kunde inte läsa en dikt utan att tonerna i mitt huvud strömmade till. Min gamla kamrat Edvall, prästsonen från Sundsvall, skrev ner mina visslingar och kunde inte få nog av melodier. Det lockade mig att ”skriva” några sviter, en kallad *På Härjedalska pilgrimsstigar* och en annan som hette *Svit om gammal god mamma*, skriven i anledning av, att man anordnat ett kafé eller en sammanträdes- och bespisningslokal i den gamla Akadémiavarnens utrymnen ”där ingen fick glamba med krogpigorne”. Mummaviten orkestrerades av Ruben Liljefors (jag skulle tro, att det var Edvall, som antytt det lämpliga i att göra detta). Liljefors ingick i vår krets av älskare av konst och musik. Ruben var bror till Bruno Liljefors och en framstående tonsättare och orkesterdirigent. Det var också Edvall som avtalat tid med förre *director musicus* Hugo Alfvén att titta på mitt barnsliga komponerande och drog mig dit för presentation. Jag skämdes, då jag upptäckte, vart vi skulle hän. Men Alfvén tog vänligt emot oss och satte sig vid flygeln och spelade en gånglåt ur sviten. ”Ja, det låter ju glatt!”, sa han och log. ”Musik är verkligen en härlig gåva! Fortsätt att glädja er åt den!” Och sedan han på nytt läst igenom mitt opus, skrev han på notpapperet: ”Dessa melodier, som jag sett igenom, vittnar om musikalisk begåvning och säker känsla för den periodbildning, som är utmärkande för dansens former. Uppsala den 10/3 1934. Hugo Alfvén.” Och efter litet vänligt småsnack tog vi avsked.

Naturligtvis ville jag pröva, om det bara var av vänlighet, han gett sitt omdöme, och därför försökte jag att få ett omdöme av Peterson-Berger, Peterson-Arger som han vanligen kallades. I ett brev till honom, där jag tackade för den glädje hans kompositioner alltid berett mig, undrade jag, om han i sviten *Till fjälls* eller i *På härjedalska pilgrimsstigar*, kunde finna något positivt. Han sände mig ”kompositionen” tillbaka med påskriften: ”Till fjälls. Den melodiska uppfinningen något ofri och enformig. Möjligen kan studiet av flera olikartade men goda förebilder och deras efterbildning åstadkomma en utveckling av den melodiska fantasien. P-B”.

De båda ”betygen” glädde mig och mina kamrater, som ville, att jag skulle fortsätta med att låta dem höra nya visor. Jag förstod dock, att jag saknade all den utbildning, som krävdes för att fundera på någon musikaliska levnadsbana. Jag gladdes åt att lyssna till melodierna i mitt huvud. En kamrat, som varit med om colloquierna på mitt vindsrum vid Trädgårdsgatan, och som jag träffade många år efteråt, sa mej spontant, att han med särskild rörande glädje minns melodierna ur sviten ”På härjedalska pilgrimsstigar”. Detta är ett minne för mig likt hågkomsten av ett vänligt leende. De inbillade mig ingalunda, att världen gick miste om en stor kompositör, när jag ansåg mig böra lämna musikskrivandet bakom mig.

FÖRVÄRVLIVET BÖRJAR

1936 rekommenderade mig professor Åke Campbell till en amanuens tjänst vid Samfundet för Hembygdsvård. Efter någon veckas tvekan beslöt jag mig för att acceptera erbjudandet, om också med en viss olust. Jag trivdes i Uppsala. Jag hade överallt haft framgång, och det cirkulerade rykten om att Nationen ville ha mig till förste kurator. Men det blev min svaga ekonomi, som fällde utslaget. Mina skulder var nu ur studentsynpunkt jättestora. Jag kunde inte fortsätta med att i huvudsak leva på lån. Min långivare var en hedersman, som med stor hänsyn hjälpt mig, men han måste ju inom rimlig tid ha igen sina pengar.

Min amanuens tjänst skulle ge mig 300:- i månaden, och tillfälligt arbete utöver min tjänst kanske en 100-lapp. Jag hyrde mig ett rum vid Malmskillnadsgatan och försökte göra det bästa av min amanuens tjänst. Men jag vantrivdes, icke minst beroende på min chef, fil dr John Nihlén, som gjort sig känd för sitt arkeologiska arbete om medeltida järnframställning i Småland. Han talade om "kontorsslarvar", som kunde underlätta arbetet för honom, och denna *von oben*-syn på sin personal, irriterade mig. Vi var föresten inte många på vårt kontor vid Kungsgatan 32. Utom mig, var det chefens bror Nisse, en betydligt mindre härsklysten man än sin bror en vänlig kamrat i sin obetydlighet. Så var det en ung tös som maskinskriverska och en kassörska, en dotter förresten till målaren Carl Wilhelmson.

Mitt arbete var ganska varierande. Jag skulle recensera hembygdsböcker i Samfundets tidskrift, ha föreläsningar i hembygdsämnen och hålla kontakt med föreningar runt om i landet, och på fritiden som extraarbete skriva ut namn och titel på spec. hedersdiplom på i samfundet invalda medlemmar. För detta extrajobb, som tog kvällarna i anspråk, fick jag 5 öre försändelsen, en hel kvälls arbete gav en 10-a. En del av detta skrivarbete övertog Brita, sedan vi 1937 gift oss.

Brita och jag firar bröllop i Årstad 1937

Brita hade ju varit min fästmö nästan från mitt besök vid folkskoleseminariet i Växjö, och alltså ända från 1929 väntat på att bröllopsklockorna skulle inga. Nu hade jag ju en fast inkomst, och det var sannerligen på tiden, att vi gifte oss. Det ägde rum midsommaren 1937 i Årstad, där Brita var organist och kantor. Och det var minsann ett bröllop! Av mina Uppsalakamrater var bara Lars Levi Laestadius med. Bröllopsmiddagen åt vi på Sjönevads gamla Gästgivargård. Den följdes på kvällen av en stor konsert i Årstads fullsatta kyrka, där brud sjöng och kyrkokören och solister på violin, orgel och solosång hyllade brudparet. Och framför klockargården, där det efter konserten blev fest med mat och dryck, stod en storslagen hedersport omgiven av bygdens allmogespelmän, som stod för musiken.

Vi hyrde oss en liten våning vid Mälartorget i Gamla stan, i hörnet av Schönfeldts gränd. Där hade vi kokvrå och tre små rum. De rymde Britas piano och alla mina fyra bokhyllor. Och hyran klarade min magra portmonnä, den var nämligen bara 100 kronor i månaden! Där hade vi nära till billig mat från fisksumparna vid Strömmen och inte minst till Gamla stans alla antikvitetsbutiker. - Vår bröllopsresa gick till Danmark, men sedan jag hemsökt Köpenhamns alla 93 antikvarier, var vår kassa slut, och vi reste hem via Bornholms alla prunkande rosor.

Fil dr Gunnar Granberg nyss anställd vid Nordiska museet, ber mig bli hans amanuens

Våren 1939 sökte en god vän från Uppsala upp mej. Det var docent Gunnar Granberg, en bondson från Östergötland, som för von Sydow hade disputerat på en avhandling om Skogsrådet i yngre nordisk tradition. Han hade just fått en intendentstjänst på Nordiska museet.

- Vill du bli min amanuens på Nordiska museet?, frågade han.

- Ja, mer än gärna! Jag är färdig att flytta dit, när du vill!

Och så var arbetsbytet klart. Jag tog avsked av Samfundet med att på ett par veckor avsluta den Hembygdsbok, som Nisse Nihlén arbetat på i nästan två år. Jag presenterades för Styresmannen för Nordiska museet och övriga herrar där. Jag fick mig anvisat ett rum, vilket visade sig vara professor Erixons. Och han blev helt förgrymmad, då jag utan att veta, att X:et hade förstfödslo rätt till rummet, stökade om det efter mitt tycke. Men han flyttade över till Lusthusporten, och allt blev frid och fröjd.

Jag bygger oss ett hem på Lidingö

Lycklig över sin goda tjänst på Nordiska museet, hade Gunnar Granberg beslutat sig för att bygga sig ett hem på Lidingö. En vacker dag bad han mig följa med ut och titta på hans tomtförvärv. Det var valt efter en bondsons uppfattning om jordens värde, och det valet passade mig föga. Då han tyckte, att också jag hade behov av en god bostad, pekade han ut en lika bondsk tomt åt mig som sin egen.

- Nej, ser du, den här tomten ligger ju efter Kungsvägen, och det kommer nog att bli bullrigt här. Men jag ska se, om det inte finns andra tomter, som passar mig bättre!

Jag fann också snart en bergknalletomt vid Kyttingevägen som föreföll bra. Den utgjordes av en berghälla, som med ett tunt moss- och jordlager fyllde dess halva längd åt norr, medan den södra delen var beväxt med grova furor och flera ekar i mandomsåldern. Det höga läget över gatan skulle göra min källare torr och fuktfri, berget ge en stadig grund, och det fria läget i änden på det blivande kvarteret hindrade, att jag blev kringbyggd. Jag beslöt mig för att köpa tomten, och till den rekviderade jag (via HSB och Boro) ett hus om 4 rum och kök. Den 17 juli 1939 betalade jag – med lånta pengar - en handpenning på tomten med 100:- kronor och den 17 oktober slutpengen på 1620:- kronor. Till denna kostnad kom anslutningskostnader till Lidingö stad för gata, vatten- och avloppsledning samt nödiga juridiska avgifter, varför hela tomten om 813 kvadratmeter kostade mig 5.738:15 enligt HSB:s sluträkning av den 15 januari 1942.

Byggnaden måste placeras i norra delen av tomten, och där krävdes mycken sprängning (ca 90 kubikmeter) för att huset skulle få den källare, jag ansåg nödvändig, då tomten inte tillät att ge plats för ekonomibygnader. Men den sprängningen, som utfördes av ett trevligt arbetslag, kostade inte mer än 1.700:- kronor. Fördelade på de 60 år vi hittills bott i huset, blev det ju inte mer än 30 kronor om året. Sprängningen gav mig källarutrymmen om 100 kvadratmeter under hela huset.

Gunnar Granberg och jag satte genast i gång att göra berget rent för sprängning. Lyst av en gammal fotogenlampa jobbade vi kväll efter kväll i den hårda ishavsmjålan med spett, korp och spade till långt fram mot midnatt - jag har nog aldrig haft en hyggligare chef! Sluträkningen av den 15/1 1942 angav kostnaden för hela bygget till kronor 24.642:31. Till detta kom egna utgifter till anskaffande av extra arbetare med 3.550:-, räntor med 2.152:- och (till utgången av

1943) 3.278 egna arbetstimmar. Inalles kostade husbygget alltså 28.918:- kronor. Men vi hade ju bott i huset från 1/4 1940 till 1/7 1942 för en hyreskostnad beräknad till 2.700:- som bör dras av från den totala kostnaden.

Men bygget genomfördes inte utan oväntade svårigheter delvis orsakade av nazi-kriget på kontinenten. Jag hade i början av december murat grunden så gott som färdig av sk cementhållsten. Jag hade bara ett par dagsverken kvar i nordvästra hörnet, då jag i början på december med 8 timmars varsel inkallades till krigstjänst till mitt regemente i Sollefteå. Just i den vevan kom hela husstommen jämte behövligt virke från Boro. Det måste lastas av i snön och i mängden av sprängsten, utan att jag hann att täcka över det med presenningar. Allt måste lämnas vind för våg, då jag gav mej av till Sollefteå.

Nu visade min chef, Gunnar Granberg, sitt rätta, goda sinnelag. Han tog kontakt med Boro, fick låna ett par tekniker, uppmanade så Nordiska museets intendent och amanuenser att ställa upp till ett vintrigt äventyr på Lidingö och fraktade alla i buss ut till Kyttingevägen 12. Där reste de huset under uppsikt av Boro-ingenjörerna, lade på tak, spikade för fönster och dörrar och travade upp virket, så att det kunde täckas av presenningar. Då detta var gjort, bjöd Brita på middag hos Granbergs. Brita hade kokat en väldig gryta med kalops, som hon placerade i vår barnvagn tillsammans med Lena, vår ettåriga dotter jämte smör, bröd, pilsner och kryddor, och tagit spårvagnen ut till Lidingö. Och det blev en middag, där glädjen stod högt i tak, sen Gunnar bjudit på ett par supar, och Brita på stekta äpplen med vaniljsås och annat godis till efterrätt.

Vad som sedermera hände med vårt hus, min familj och mej själv, har jag skildrat i en berättelse om mina fyra-fem långa inkallelser som militär.

Trots att kriget ute i Europa vållade mig stora bekymmer, hade jag ändå glädjen att vara medveten om att ha ett arbete, som fyllde mej med tillfredsställelse, och där jag kände på mig, att jag kunde vara till nytta just för det ämne jag valt att studera. Museiarbetet öppnade rika möjligheter för mig. Nordiska museet var enligt min mening ett kulturcentrum, just inom de områden jag hade utbildat mig för. Jag ansåg, att jag kommit in på rätt spår.

Jag hade många att tacka för vad jag ernått. Framför allt var det min långivare vid banken där hemma, direktör Eric Berggren. Jag hade hållit honom noga underrättad om mina förhållanden i Uppsala. Den 9 juni 1945 skrev han:

”Den utförliga redogörelsen, som Ni i brevet av den 29 maj då lämnat mig angående beskaffenheten och omfattningen av Edert arbete under de senaste åren har glatt mig mycket, och utgjorde som Ni själv förmodat, en mycket kärkommen födelsedagspresent. Jag tackar Eder för den även som för lyckönskningarna på min 80-årsdag.

”Å min sida lyckönskar jag Eder till det erhållna stipendiet och i övrigt till Edra framgångar. Jag måste medge, att det är storartat, att Ni kunnat kämpa Eder fram på sätt Ni gjort och därtill förskaffat Eder ett eget hem för hustru och 3:ne rosenkindade barn. Jag skulle ej vilja, att Ni överanstränger Eder för amorteringarnas skull.

Med all aktning
E. Berggren

Den 19 juni 1945 skriver han.

”Med Eder skrivelse av den 15 ds mottog jag i dag Kr 900:- i avräkning på Eder skuld. För beloppet har jag gottskrivit Eder.

”Ja! Att vetenskapen har det svårt, förstår jag, och det är en klen tröst, att så många andra efter detta förödande krig nödgas kämpa med ekonomiska svårigheter. Det ser tyvärr ut, som om de styrande ha för avsikt att beröva dem, som kunnat spara en slant, alla

möjligheter att hjälpa sina medmänniskor, och att alla, som ha behov av hjälp, icke skola få någon annan att vända sig till än staten, som skall allt bestyra. Det blir icke vidare angenämt i det sk folkhemmet för någon part. Ett samhälle, där icke den ena människan kan eller vill hjälpa den andra, blir icke gärna lyckligt.

Eder tillgivne
E. Berggren

I ett brev av den 20 maj 1946 skriver han:

”Min skrivelse av den 18 dennes omförs av Eder av samma dag. Den senare omslöt i postväxel Kr 1.000.- för vilket belopp jag gottskrivit Eder i mellanvarande räkning.

”Det är i alla fall en stor lycka att äga en duktig hustru och 4 friska och sunda barn och att få följa deras uppväxt och utveckling. Jag lyckönskar Eder till denna förmån ävensom till den egna ”stugan”.

”Det var en prövande tid att ligga så länge på sjukhus, men man får vara glad, när tillfrisknandet synes gå rätt så bra.

”Jag tackar Eder för Edra så vänligt uttalade välönskningar om fortsatt förbättring.

Med tillgivenhet
E. Berggren

I ett brev av den 17 oktober 1946, skriver han:

”Det var glädjande att genom Edert brev av den 14 dennes få erfaras, att Ni lyckats få Edert stora arbete ”Taikon berättar” tryckt, och jag tackar för det exemplar av boken, vilket jag fått mottaga. Jag har också börjat läsa den högt för min maka. Att det ligger ett stort, vackert och respektabelt arbete bakom, har jag redan kunnat konstatera. Jag lyckönskar Eder till hittills uppnått resultat och hoppas boken vinner den spridning den förtjänar.

”Att konst, vetenskap och litteratur äro omistliga värden kan jag skriva under på. Då Ni väl torde kunna betecknas som pionjär inom Edert speciella område, är det helt förståeligt, att Ni funnit bevarandet av dessa zigenarsagor också höra till de ”omistliga” värdena. Så bör det vara, när man med liv och själ går in för en uppgift,

Eder vän
E. Berggren

Den 7 dec. 1946 skriver han:

”Det var glädjande att finna, att Edra zigenarsagor vunnit så varmt erkännande från fackmannahåll. Jag lyckönskar Eder till denna framgång och hoppas också, att det ekonomiska utbytet måtte komma att motsvara Edra förväntningar.

”Bokfloden nu till julen är ju enorm, men sagor har väl sin givna klientel.

”Edra strävanden att genom tungt kroppsarbete under den fritid, som kan stå till buds ägna Eder åt iordningställandet av den egna tomten, finner jag synnerligen aktningsvärda, och vill jag som ett bevis härför i vår mellanvarande räkning kreditera eder

Kronor 2.000:-

såsom ristorno å debiterade räntor. I förhoppning att detta skall bereda Eder någon lättnad i de ekonomiska bekymren, förblir jag

Eder tillgivne
E Berggren.

Detta var det sista brev jag mottog från denne kloke och varmhjärtade man. Han avled 82-årig 1947, utan att jag fick tillfälle att återse honom. Men jag glömmer inte hans varma, uppmuntrande leende, då han efter Kreuger-kraschen övertog mina skulder och lovade mig sin hjälp för studierna i Uppsala. Jag reglerade mina återstående skulder med hans son.

MINA GODA OCH UPPOFFRANDE FÖRÄLDRAR

Min Far

Fars och mors äktenskap var ett gott äktenskap. Jag kan inte erinra mig ett enda gräl eller ett hårt ord mellan de båda. Far var alltid lugn, tog aldrig till hårda ord vare sig till hustru eller barn eller vid omdömen om sin nästa. Jag kan inte erinra mej, att han någonsin höjde rösten.

Med all rätt kunde han kallas en tystlåten man, men med ett ansikte, som då och då lystes upp av ett vänligt leende. Jag hörde honom aldrig skratta högt. I det fallet var han olik sin bror Herlog, vars ansikte nästan alltid lyste i ett jovialiskt leende. Farbror Herlog tog sig gärna en sup, men far bara som en välkomstsup, då någon bekant tittade in. Jag kan inte minnas en enda gång, att han en lördagskväll eller helgdagsafton tog sig något ”starkt”. Han diskuterade aldrig om nykterhet eller fällde omdömen om fylleri, men hans egen likgiltighet till spriten talade sitt tydliga språk.. Han rökte aldrig. Hans enda last var en läbba snus då och då, och snusdosan fanns alltid i han ficka. Därur bjöd han ofta enligt seden arbetare emellan.

Vi hade så långt jag kan minnas en daglig tidning. Det var Sundsvalls Posten, i vars redaktion jag några månader ingick. Det var en konservativ liten tidning, som far läste var kväll, utan att, efter vad jag kan minnas, nånsin ta upp en diskussion med familjen om innehållet. Far var nog till hela sin läggning konservativ, som den bonde han i själ och hjärta var. Han begrep sig inte alls på socialism, fackföreningar och demonstrationer. Jag fick intrycket, att han nästan med förakt såg på arbetsledare och demonstranter. En man, som hette Hammarström, som alltid gick i spetsen för stadens demonstrationståg, hade han intet beröm för, snarare då förakt, den självmedvetne bondens förakt. Han var helt okunnig om fabriksarbetarens problem och arbetarrörelsens allehanda frågor. Hans erfarenhet av de spänningar, som kunde uppstå mellan arbetare och arbetsgivare inskränkte sig till de upplevelser han haft under skoltiden, då den bonde, han var vallpojke hos, i sin gnidighet hindrade honom att tillräckligt ofta besöka skolan.

Far var alltid fåordig, men uppträdde alltid vänligt och välvilligt mot oss barn. Bristen på pengar hindrade honom att ge oss leksaker. De vi fick, snickrade han själv: trägubbar, som kunde gunga, då de sattes på bordskanten, en vindsnurra i form av en gumma, som drog slipstenen åt sin gubbe vid skärpningen av lien, en dockbyrå åt småtöserna, en käpphäst åt mej. En gång då vi körde ved åt ”disponentdirektören” Unandersson, som bodde i Hirschska huset vid Stora torget alldeles vid Sjöbergs musikhandel, köpte han mig för 50 öre ett litet munspel i ett fint rött fodral - det är den enda köpta gåva, jag kan minnas från min barndom. Men på en auktion ”löste” han en gång två präktiga leksaker, som vi fick: en trähäst, vackert målad, som stod på en hjulförsedd bräda och en helt underbar liten miniatyrdroska, som vi barn var mycket stolta över och putsade och skötte med största omsorg. Leksaker fick också hammare och spik utgöra, och en tom 12 cm granathylsa, som vi kunde rulla och agera krigare med, tills far en dag i penningnöd sålde den för 2 kronor till en förbipasserande karl.

Hur ställde sig pappa till den gängse folktron? Han trodde som bönderna i gemen trodde i gamla dagar. Han diskuterade aldrig om vidskepelse och sådant, och jag tror, han skulle ha

varit ett svagt intervjuoffer om folketro och övertro. Han var ingen drömmare eller fantasimänniska. Han kunde berätta om avund och ond vilja hos vissa människor, men ansåg sannolikt att dylikt hörde till livets realiteter. I stallet fann jag en gång en liten flaska med kvicksilver, men han gav ingen förklaring till, varför han hade den. Sannolikt var kvicksilvret för pappa som för de flesta förr ett magiskt "skyddsmedel" - en medicin mot ondska, ett skydd mot "ont" - för hans del särskilt riktat mot hästarna. Han hade också en påse enbär i stallet, och det menade han var bra mot kvarka hos pållarna. Jag skulle tro, att far trodde på en hel del av den vardagsskrock, som var gängse bland gemene man. I detta "kunnande" var den "kloke" gubben och den "visa" käringen en större auktoritet än den officielle läkaren.

Jag minns en gång, då far tog fram sin rissla, spände för Balder och skjutsade mor, mej och Erik, min yngste bror, till Fagervikskäringen, en omtalad "klok" gumma inte långt från Skönviks sågverk. Det måste ha varit våren 1914. Vad Erik hade för fel, minns jag inte, men sannolikt hade han "riset", dvs "engelska sjukan" eller rakitis. Den sjukan hade i början på seklet ungefär tre fjärdedelar av alla barn, och ängsliga mödrar ansåg att bästa boten mot den var en "rissmornig", och de "kloka" var specialister på att röra ihop denna medicin. Om mödrarna i stället hade plockat av ungen den obligatoriska "lindan" och då och då låtit solen skina på det lilla livet, och serverat ungen vitaminer i form av frukt och grönsaker, skulle gullungen ha undgått "riset". Hur den lille Erik behandlades minns jag inte. Vad jag däremot väl kommer ihåg var, hur förfärligt illa det luktade i Fagervikskans kammare! Det var en stank, i vilken jag kunde urskilja tjära och vitlök, men som jag senare fått veta också innehöll doft av dyvelsträck, bränd talg, lagerbärsblad och en hel hop annat stinkande. Den vidriga lukten var en viktig ingrediens i de "klokas" mirakelmedicin. Det var den som skrämde bort det onda, som plågade barnet!

Pappa kunde småvissla, då han snickrade eller annars hade något handarbete för sig, men han sjöng aldrig, på sin höjd gnolade han. Den enda visa, han hade i minnet från Dalsland var följande, och den kunde han gnola någon gång, då han var på gott humör:

Stor-Olles Maja var viter å rö
som smultron på nyfallen snö.
Men ingen friare våga sej dit
för ettdera pina eller dö!
För Stor-Olles Maja var stursk som två
stursk som två, stursk som två!
En herreman till fästeman dä vänta hon på
att få!

Frågade jag pappa vad det eller det var för något, eller vad han höll på att göra, brukade han efter en stunds tystnad säga: "Giftna i en klut" men fortsättningen "får du vetat, så rinner dä ut", lade han aldrig till.

Vi tyckte alla om vår pappa. Han gav trygghet i hemmet. Han förivrade sig aldrig. Jag har intet minne av, att han ingrep straffande mot vår odygd. Jag kommer i håg, att han en gång sade till mamma vid något samtal om barnuppfostran: "Inte *slår* du vettet i dem, Anna!" Det höll nog mamma med om, trots sitt heta humör, som vid någon dumhet av oss barn kunde yttra sig i ett litet höjt tonläge. Hos oss fanns varken ris eller rotting.

Om lördagskvällar och söndagar kunde far sätta sig att läsa. Bristen på böcker var dock stor. Jag minns bara ett par kolportageromaner, *Amor och Vesta*, och *Fersenska mordet*, i svagt minne bevarad också *Gyltas grotta*. Kanske det under vår första skoltid rent av fanns

någon bok om snapphanestriderna i Skåne på 1600-talet. Alla dessa böcker var det mamma, som skaffat i form av 15-öreshäften, som efterhand samlades i en färdiggjord pärm.

Särskilt ofta minns jag pappa ”glanande” i *Amor och Vesta*, en spännande beskrivning om hur *Vesta*, bemannad med amerikanska miljonärsflickor, alltid under sin världsomsegling i kölvattnet hade *Amor*, som manövrerades av en samling engelska lorder och baronetter. Med i historien fanns en illvillig Mr Flexan och i dennes ledband en Sjörövare, som ställde till med farligheter för de käcka damerna och säkert skulle ha vållat deras fördärv, om inte en ingenjör Hoffiman och den skarpsinnige detektiven Scharp funnits. Dennes syster Johanna tillhörde också Vestas besättning. Både far och jag lärde oss en hel del om världens geografi och dess städer från dessa föga litterära äventyrsböcker.

Då vi barn blev sjuka eller råkade ut för några mindre skador, var det alltid mamma eller faster Karin, som tog hand om oss. En gång minns jag dock, att det var pappa, som skötte om mig. Jag tror det var, då jag gick i första ringen. Jag hade en solig men kall söndagsförmiddag hjälpt läroverkskamraterna som kontrollant vid en skidtävling. Efteråt samlades vi till litet kaffe i skolkamraten Knut Björklunds hem. Jag kände mig helt frisk och bra, då jag vandrade hemåt och gladde mig åt den vackra dagen. Jag mötte ingen i mitt hem, utan traskade uppför trappan till mitt rum. Uppkommen ur trappan såg jag tydligt handtaget till mitt rum och sträckte ut handen för att öppna dörren - då allt plötsligt försvann! Sen vaknade jag nedbäddad i min säng, och framför mej satt pappa, som med en sked, försökte mata mej med vad jag sedan fann vara tunn mannagrynsvälling!

- Du har varit sjuk, min lille dräng! Försök nu att svälja! Du har inte kunnat få i dej nått.

Det var vad jag minns, men jag kände nu, att jag var igensvullen i halsen och kunde ingenting svälja. Jag somnade på nytt. Men var var mamma? Vad hade hänt? Hur länge sov jag? Jag minns ingenting av detta. Jag vet inte heller, hur länge jag låg sjuk, eller vem som fann mej utanför dörren till mitt rum. Troligen hade jag fått ett häftigt anfall av halsfluss. Snart var jag dock frisk igen och i skolan. Men vad jag inte glömmer, var pappas vänliga omvårdnad, och hans tydliga glädje, då han såg, att jag öppnade ögonen efter min (troligen långa) medvetlöshet.

Min Mor

En stabbläggjarjanta, uppfostrad med hugg och slag

Om Mor borde jag skriva en hel bok, ty om henne finns så mycket att berätta.

Mor var född den andra juli 1871 i Herbergets by i Trehörningssjö, Ångermanland, och avled i Sundsvall den 11 november 1931. Hon var dotter till Sara Lisa Pehrsson från Trehörningssjö, född den 10 februari 1843 (död i Sköns socken 8 jan. 1877) och gift med sågverksarbetaren Olof Söderlund, f 12 juli 1844 (död 8 maj 1927 i Sköns socken). Om mormor och morfars släkt hänvisar jag till Kerstin Bernströms (min äldsta brors dotter) grundliga redogörelse! I bådars antecedentia finns nästan uteslutande bönder och arbetare. Först från 1600-talet och bakåt finns ”ståndspersoner” (länsmän, kapellaner, kyrkoherdar (t ex Petrus Jonae i Umeå 1520-1579 och Johannes Nicolai 149? - 1557. Johannes grav finns i Ridderholmskyrkan.

Morfars flyttade med hustru och två flickor 1872 till Alnön, där han fick anställning som stabbläggare vid Eriksdals sågverk. Han flyttade dock snart till Skönviks ångsåg i samma

yrke. En stabbläggare travade upp det nysågade virket i höga staplar på ett sådant sätt, att virket lätt kunde torka.

Av vad mor berättat, hade hon knappast någon lycklig barndom. 1800-talet var fattigdomens och superiets tid i Sverige. Alla arbetare söp, och det gjorde också morfar, och som han hade ett hetsigt humör, resulterade brännvinet inte bara i många uppträden utan också i mycket stryk. Det hörde till tidens barnuppfostran, att aga skulle till för att lära barnen ”hut och hyfs”. Det var nära nog en Gudi behaglig gärning att mot ungarna ta till både björkriset, käppen och svångremmen, och mor fick smaka dem alla.

Om dåtidens barnuppfostran berättade mamma en gång, att man på Skönvik hade en folkskollärare, som hette Hübinette. För minsta fel tog han till käppen. En gång hade han i rent raseri agat ett par pojkar över all gräns, så de låg där avsvimmade.

- Vad sitter du och skriver?, röt han åt mamma, som tillhörde klassen.

- Jag skrev upp alla käppslagen lärarn gav pojkarna.

- Nå, hur många var det de fick?

- Den ene fick 137, den andre 68 för lärarn orkade inte slå längre.

Hübinette lär en gång med sin aga ha förorsakat en pojkes död. Hans mor blev av denna olycka litet ”kollrig”. Så fort hon fick syn på Hübinette, skrek hon:

- Kom hit du barnamördarn på Skönvik, så ska jag hä dig på en skovel å slänga dej i sjön..!

Mammas mor avled, då mamma bara var 6 år. Men en gång då jag var liten unge, berättade hon så gripande om henne, att jag bara kunde gråta. Hon dog i tyfus eller nervfeber, som man förr kallade denna sjukdom. Modern var en god kvinna, som själv fick sitta emellan, då hon försökte rädda mor undan morfars svångrem. Den bild, mamma gav av henne, grep mig genom sin stilla intensitet - med flämtande talgljus i ett mörkt rum, där bara en viskande stämma hördes om ett öde som sorgfullt gled mot sitt slut. Jag minns den intensiva, gripande stämningen i min mors stilla ord - men jag söker förgäves efter just de ordbilder hon tecknade,

Mamma sattes tidigt till att liksom andra barn vid sågverken stuva sk splitved. Detta var de ändar av virket, som sågades av före utlastningen till försäljning. Sågverket sålde vanligen splitveden till ved (knubb). Till utlandet avyttrades splitveden i längder från 30 till 150 cm. En stor marknad för splitved hade sågverken speciellt i England. Den kärrades fram till kajen och kastades ned i lastrummen, där barnen fick trava upp den på minst skrymmande sätt.

Arbetet var riskfyllt, om virket kastades ned utan aktsamhet. Mor fick en gång en plankbit i huvudet. Den slog henne medvetlös och gav henne ett ärr för all framtid. Ett gladare minne från hennes arbete i segelskutornas lastrum är följande lilla sång, som sjömännen stämde upp, då ankaret vinschades upp för avfärd:

Kom till mej om en lördagskväll!

Good bye! Farewell! Good bye! Farewell!

Så ska du få det jag lofte dej!

Hallo, my boy! Hallo, my boy!

Ansågs ovärdig att bli gift med en ”bildad” man

Om hur mammas liv gestaltade sig, de närmaste åren sedan hon slutat skolan, vet jag mycket litet. Hon var en hatabit i hemmet, sannolikt för sin karskhet och förmåga att ge svar på tal. Medan hennes vackra yngre syster, Karin, blev omhändertagen av herrskapet i Skönviks herrgård och fostrades till en hetlevrad liten dam, som utbildade sig till en god

fotograf. Mamma fick därmed bidra till hemmets inkomster som lastare av skutorna i hamnen, som justeringskalle på brädgården och slutligen, då hon blivit litet äldre, som vanlig piga.

Sin första tjänst hade hon hos en grosshandlare i Sundsvall, och senare på dennes rekommendation hos bokhandlare Wessén i Östersund. Efter något år återvände hon till hembygden efter en misslyckad förälskelse i en man, som inte kunde tänka sig att gifta sig med en enkel piga. Om den mannens utseende sas det, att han var helt förbluffande lik min far!

Hon fick snart en ny anställning hos verkmästaren på Sunds bruk. Efter ett år förlovade hon sig där med bruksarbetaren Fredrik Hellström, som lär ha varit en ovanligt ”stilig” karl. Han var dock inte bättre fästman, än att han rymde till Amerika, då han fick veta, att fästmön väntade barn. En pojke, som föddes den 16 april 1895 döptes till Per, och ”sattes till fostring” (som nordmännen uttryckte sig) hos bonden Hägglund i Slädaviken på Alnön, samme Hägglund, som Wanda och jag då och då besökte för att få ett gott ”bonnanamn” på ett avlångt papper. När pappa ett par år senare gifte sig med Pers mamma, var han själv den ivrigaste att ta till sig pojken, och att sedan med värme behandla honom som ett av sina egna barn. Pappa fick också tillfälle att visa, vad han tyckte om den karl, som flytt från sin barnaväntande fästmö. Efter tio år knackade rymlingen på i Hermans och Annas hem. Utan ett ord reste sig pappa, grep honom i nackskinet och byxbaken och bar honom (jättestark som far var) ut genom porten, och kastade honom huvudstupa i snödrivan på andra sidan Johannesgränd. Utan ett ord återvände han så till köket. Där omfamnade han sin hustru – ”och det var enda gången jag bevittnade att pappa kramade om sin Anna”, säger syster Anna, som 5-årig upplevde denna händelse. Bland bönder och enkla arbetare var kramar, kyssar och andra ömhetsbetygelser i gamla tider hårt ransonerade.

I sitt äktenskap var hon den bäsa mor som tänkas kunde

Mamma var en mycket sensibel kvinna vars känslighet hennes klara intelligens aldrig kunde dölja. Hon ”drev” aldrig med människor eller använde sin snabba uppfattningsförmåga till att ”sätta sig” på andra. Hon skämtade gärna och var en mästare i att härma sin omgivnings sätt att tala, bete sej och vara, men hennes små karikatyrer var aldrig elaka eller sårande. Jag kan inte minnas, att hon var ovän med någon eller lät sinnet tyngas av inbillade ovänners beteende.

Hon hade ett fenomenalt auditivt minne. Det hon en gång hört, glömde hon inte. Jag minns, att när vi högt pluggade läxan eller tuggade glosorna om och om igen, för att de skulle fastna i skallen, brukade hon rätta oss, då vi sa fel.

- Nej, du! Nyss sa du så här! Se efter vad som är rätt!

- Jag minns, att hon t o m rättade Anders, då han pluggade sin gymnasiekurs.

Dialekter lärde hon lekande lätt, och hon fann av allt att döma folkmålets sätt att låta känsla och tanke komma till uttryck mer levande och märgfullt än skriftspråkets. Hon tog också upp i sin vokabulär en hel mängd folkliga uttryck, som åtminstone jag tog i arv med största glädje. Ordspråk och ordstäv älskade mor. De gav färg och innehåll åt vad hon berättade. Hon kände till hundratals ”sa hon” eller ”sa bonn”, som hon lät oss höra.

Det var alltid ett nöje, att lyssna, då hon pratade med farbror Herlog. Också han tyckte om folkliga uttryck och vändningar, och mamma och han kunde sitta länge och samtala bara genom att – som det föreföll – växla ordstäv. Mamma trivdes alltid gott med den hjärte gode, skämtsamme och påhittige farbror Herlog. Sannolikt påminde han i många hänseenden om mammas egen farbror, Pelle vid namn, som var en fantasifull rolighetsminister på Skönvik.

Farbror Pelles berättelser hade ofta drag av magi och mystik. Han sades kunna förutspå människors död, ty han såg dem plötsligt i en likfärd, där deltagarna i sorgetåget gav honom klarhet om vem den döde i kistan var. En dylik syn drog förbi honom utan ett ljud, kom från vänster och drog bort åt höger. Han grubblade och läste mycket över livet och dess mening, och mamma kunde förstå av vad han berättade, att människan icke kunde påverka vad som skedde.

- Det som sker, det måste ske.. Vi människor får följa med. Men gulle, söte dej, Anna, så många gånger jag önskat, att jag kommit dödfödd till världen.

Det fanns mycket av farbror Pelle i mamma. Även för henne var livets stora gåtor ständigt aktuella, och jag tror, att hon ofta lät tanken glida över i den irrationella mystik, som låg farbror Pelle så nära, och där konst och musik, har sina hjärterötter. Musiken i den enkla form, som presenterades i dagens visor, förlöste henne från mycken livsvända. Men hon skulle ha haft behov av en vida större musik för att vända hennes mollstämda tankedrömmar i lyckokänslans ljusa dur.

Mor glädde oss alltid med sin glädje och sång

Mamma var mycket musikalisk. Utan all utbildning som hon var, kunde hon bara i minnet samla den musik, hon upplevde. Och hon hade som jag tidigare påpekat ett utomordentligt minne! Då hon 1931 slutade sina dagar, antecknade jag alla de visor och melodier hon strödde omkring sig, och jag fick en lista på över 600 nummer. Då jag nu 92-årig har sökt göra en ny opuslista, har jag bara kommit till 320, men ständigt vaknar jag om natten med nya sånger i huvudet, och inte bara sånger utan melodier ur operor och operetter, gamla spelmanslåtar, polskor, valser och gånglåtar, som mamma trallade. Vårt hem gjorde mor till ett sångens och det spirituella skämtets hem trots fattigdomen och trångboddheten.

Mamma sjöng alltid. I arbetet, i vilan, i ensamma stunder, då hon filosoferade eller bara lät tankarna drömskt glida förbi. Jag minns så ofta, hur hon satt i kökssoffan och tog igen sig efter dagens sysslor. Även då var hon inte helt sysslolös, utan ”rev upp” gamla ylletröjor och nystade upp garnet, hon synade gamla utslitna kläder för att se, om de kunde lagas eller ge material till kläder åt småttingarna, eller tog fram stickningen. Då förstod jag, att hon snart skulle vara försjunken i sina funderingar, glömma omvärlden och ge sig ut att vandra i sångens lustgårdar. Då smög jag mig in i kammaren och gömde mig bakom dörren, så att jag inte störde henne. Då trodde jag mig se, hur hon gled bort i sina drömmar, strumpstickorna rörde sig, som om hon varit vaken, strumpan blev allt längre och längre, och sångerna så sorgesamma, att mina tårar bara rann... Så blev sången allt tröttare, klirret från strumpstickorna dog bort, och mors ögon slöts i sömn... Allt blev så tyst. Bara det gamla dalaurets obevekliga tickande angav med hårda bud, att mor snart måste vakna till fortsatt arbete och bekymmer för de sina.

Vad mamma sjöng

Till mors visor kan jag tyvärr inte ange melodierna, de finns upptecknade bara i mitt minne. Det skulle också föra för långt att meddela dem med alla deras verser. Jag har därför angivit orden bara i det fall, att verserna varit få, eller det endast varit fråga om en karakteristisk liten stump. I de flesta fall har jag fått nöja mig med att anföra första versraden, som kan hjälpa den mindre viskunnige på traven.

Inte ens hälften av mors visförråd har jag haft möjlighet att ta med, trots att jag i det

följande anger över 200 sånger och visor. Av praktiska skäl har de ordnats på följande sätt, utan att jag ansett mig behöva alltför rigoröst hålla mig till denna ordning:

Vaggvisor
Småbarnsvisor
Sångelekar
Ballader
Folkvisor
Visor om bondelivet
Sjömansvisor
Visor kring remarkabla dagshändelser
Visor kring svält och nöd
Psalmer och religiösa sånger
Opera-, operett- och revyvisor
Komponerade sånger
Spelmanstrallar
Övriga visor och sånger.

Vaggvisor och småbarnssånger

Så förtjust i barn som mamma var, är det inte underligt, att det bland alla hennes månghundra visor och sånger fanns ett otal, som just var avsedda för barnens öron. Från den tid, då lillebror Erik låg i vaggan, minns jag en visa från Alnön, som mamma och jag turades om att sjunga för den lille skrikhalsen. Jag bar honom fram och tillbaka i rummet och sjöng:

Har du sitt nan Arnömåg
Mä bytta bakani båta?
Jo, ja såg nog en i går
Som förde mä a Ol-Jansmor
Å tomte näverskorna! (tomte = flätade; o-ljudet som i ”bonde”)
By, by, barna!
Katta häng där i grana!
Mor mal gryna.
Far slaktar svyna!

Om den lille ungen ändå gastade, fortsatte jag eller mamma med följande visa:

Vyssan lull!
Kok kittelen full!
Dä kommer tre hongrige mågar.
Den ene ä halt,
den annre ä blinn,
den treje är så trasig,
han törs int gå in.
Han står baka döra å skämmes!

Både för att sjunga oss till sömns och för att pigga upp oss barn, då vi var ledsna, tjuriga eller ur humör, då något gick oss emot, hade mamma en uppsjö av skojiga visor. Grät vi, sjöng hon:

Lappgubben han drar skinnsäcken omkring,
å alla som grinar, så stoppar han in!
Sen drar han dem him ti käringen sin,
där får dom bas men alls ingen mat!

Var vi ur gängorna tog hon tag i oss, dansade omkring på golvet med oss och sjöng till musiken till en gammal operavals:

Är du sjuk? Är du sjuk?
Är du sjuk? Är du sjuk?
Eller har du tandvärken?
||: Är du sjuk? Är du sjuk?||
Eller har du tandvärken?

Och hjälpte inte denna glada låt, sjöng hon:

Jag ska sjunga en liten visa!
Att mormors sugga har fått små grisar!
Hon har fått sej en liten galt!
Å den galten har fyra fötter,
Å när han springer,
så blir han trötter!
Tripp, tripperi tripp trall!
Å så var den visan all!

Den visan gjorde oss på gott humör, och mamma stämde in i vår glädje genom att sjunga:

Aldrig så litet så lättar det livet!
Aldrig så litet, så roar det mej!

Och satt vi till bords, och någon klagade på att limpskivan, vi fått, var för liten, stämde mamma i med

Ett, två, tre och fyra!
Bagarns bullar är så dyra!
Ett, två, tre fyra å fem,
Bagarn ska få sina bullar igen!
Ett, två, tre å fyra... etc.

Och räckte inte den visan till, drog hon i gång med

Jag ska gifta mej med en bagargesäll
med en bagargesäll, med en bagargesäll!
Då får jag färska bullar varenda kväll!

tralall lall lallall trallallala!

Eller också lät sången så här:

Såg å dra! Såg å dra!
Fyra små skillingar ska sågman ha!
En kanna öl! En skäppa mjöl!
En kaka hem åt små barnen ha!

Eller:

Hej hicko å hacko!
Fälas vackert oppför backo!
Denna visa ä inte lång.
Jag kan sjunge-na än en gång!
Hej hicko å hacko...

Eller denna visa, som mor skarvat på:

Vi ska ställa till en roliger dans!
och vi ska binda både krona å krans
te dansen!
Hej hopp! En roliger dans!
Hej hopp! Båd krona å krans
te dansen!

Vacker är du, när du dansar å ler
Och vacker är du när på mor din du ser.
Du lilla!
Hej hopp! Min lilla sockertopp!
Hej hopp! Min lilla rosenknopp!
Du lilla!

(Grät och skrek den lilla, trots mammas vackra sång, kunde hon ”dikta på” litet till på sin visa):

Ful är du, då du grinar och ber!
Ful är du, då du skriker efter mer!
Du lilla!
Hej hopp! Min lilla survedsklamp!
Hej hopp! Min lilla ättiksvamp!
Du lilla!
||:Ful är du, och vacker bör du vara||
Du är ful!

Glad vill jag se mitt lilla Hjärtegull
Hela min flicka av goda kramar full!
Du lilla!

Hej hopp! Min lilla sockertopp
Hej hopp! Min lilla rosenknopp
Du lilla!
Söt är du då och mamma är så nöjd!
Allt vad du gör bereder henne frjöd
Du lilla!
Hej hopp! Så glada ögon blå!
Hej hopp! Så goda händer små!
Du lilla!

Eller:

Katten å kellingén,
De tvista om vällingen.
Katten knuffa kellingén
så han föll uti vällingen!
Aj! Aj! sade kellingén,
Jag brände mej utå vällingen!
Jam! Jam! sade katten,
du skulle låtit mej få ha den!

Eller:

Eckorn gick på ängen och slog
med alla sina små drängar.
Kråkan, hon räfsa, skatan drog ihop
Och lille kissekatten han körde.
Och massor mä hö samlade de in!
Nu får nog korna magen stinn,
och vi en skvätt utav mjölken!

Och det fanns minsann ännu flera visor hemma!

||: Klappa, klappa händerna :||
Räven går i ris!
Tag inte bort, tag inte bort,
mammans gullgris!

Mormors lilla kråka,
skulle ut å åka,
Ingen hade hon som körde!:||
Å än slank dä hit,
å än slank dä dit.
å än slank dä ner i dike!

Så rider småherrar! Så rider småherrar!
Så rider den lilla frun!
Men hoppas gör bönder! Hoppas gör bönder!

Hopp! Hopp! (och den lille ryttaren stjälpes i diket...)

Och *Rida, rida ranka*, får inte glömmas, då den ofta fyllde vårt hem med jubel:

Rida rida ranka,
Hästen heter Blanka!
Vart ska vi rida?
Till en litan pia!
Va ska hon heta?
Jungfru Margreta!
Den tjocka, den feta!
Då vi kom oss dit,
så var där ingen hemma!
Bara två hundar under bänken
som ruska på länken
och sa *Voff, voff, voff...*

Danslekar och folkvisor

Till en ”hippa”, då jag gick på gymnasiet, hade jag föreslagit, att vi bara skulle dansa folkdanser. Jag hade skrivit upp 40 olika danser på en lapp, som jag hade med mig, och vi dansade dem alla! Jag tror, att de allra flesta hade mamma lärt mig, och jag tror, att hon kunde många flera. Jag kommer ihåg följande:

Skära, skära havre, vem ska havren binda...
Uppå källarbacken, uppå källarbacken, där har jag min hjärtevän...
Så går jag här i ringen och ser uppå dej...
Denna ringen, den ska vandra, från den ena till den andra...
Jag går i tusen tankar och ser på den jag ej kan få...
Aspelöv och lindelöv, och skogen full av nötter...
Jag ser dej, jag ser dej...
Och linden är grön, och flickan är skön...
Kom ska du få en dans utav mej, du en av mej, och jag en av dej...
Räven raskar över isen.
Får jag lov, får jag lov att sjunga flickornas visa.
Klara solen på himmelen den lyser, och friska vattnet i klara källan det fryser.
Höga berg och djupa dalar...
Flickan hon går i ringen...
Opp å hoppa, sitt int å dra dej...
Sju vackra flickor i en ring...
Kom flicka då, mej kan du få...
Tjuv och tjuv ska du få heta, för du stal min lilla vän...
Nisse han var en konstiger man...
Ha, ha, du modige gosse, på den tid jag höll dig kär...
Tänker du att jag förlorader är, fast jag din gunst ej har?

Och ännu många fler, t.ex:

Så väva vi vammen!
Så slå vi tillsammen!
Väva vammen
å slå tisammen
å låta skottspolen gå gå.

Av egentliga gamla folkvisor var det i synnerhet några *ballader*, som grep oss, då mamma sjöng dem för oss. *Liten Karin* lockade alltid fram tårar.

Liten Karin tjänte på unga kungens gård.
Hon lyste som en stjärna ibland de tärnor små.

”Och säg mig liten Karin, om du vill bliva min,
Gullhästen och gullsadeln skall genast bliva din.”

”Gullhästen och gullsadeln dem passar jag ej på.
Giv dem din unga drottning! Låt mig med äran gå!”

”O, säg mig liten Karin, om dig jag kunde få,
Mitt halva kungarike jag skulle giva då.”

”Ditt halva kungarike ej passar mig att få.
Ha kvar din sköna drottning! Låt mig med äran gå!”

”Och hör du liten Karin, vill du ej bliva min,
Då skall jag låta sätta dig i spiketunnan in.”

”Om du, o kung, vill sätta mig i spiketunnan in,
Guds änglar då skall säga dig, jag oskyldig är därtill.”

De satte liten Karin i spiketunnan in.
Och konungens små svenner de rullade henne omkring.

Då kom det ifrån himmelen två vita duvor ner.
De togo liten Karin, och strax så blev det tre.

Ivrigt lyssnade vi även till balladen om *Herr Peder och spådomen om hans död*. Den var ju både spännande och hemsk!

Herr Peder han gånger på kammaregolv
Han kammar och krusar sitt hår.
Sen gånger han sig till sin fostermoder in,
Frågar henne vad död han skulle få.

Ja, inte skall du dö uppå sotesängen din,
ej heller blir du slagen uti krig.
Men akta dig väl för böljorna de blå,

att de ej må förkorta ditt liv!

Herr Peder bestiger sitt stoltaste skepp
med master utav vitan valfisksben
Och vimplarna de voro utav rödaste gull
och flaggorna de många likaväl.

Men när de sedan seglat mång hundra mil,
fick vinden ej skeppet att gå.
”Nu tärning vi kaste, att vi utröna må
vem bland oss den störste syndarn är!”

(Här sjunges om alla 3 tärningskastan)

När tredje gulltärningen på sorgebordet rann
bland alla sjöfarande män,
då lotten föll på Peder, kungens äldste son,
bland alla de sjöfarande män.

”Då det uppenbarat är, att jag störste syndarn är
jag nu för eder min synd bekänna lär.
Tre kyrkor har jag rövat, tre kloster har jag bränt,
tvänne jungfrur har jag narrat och skämt.”

”Om någon utav eder skulle komma i land,
och min fästemo hon frågar efter mig.
Sägen: Herr Peder han vilar under böljorna de blå,
och hon gärna nu gifta sig må.”

Så togo de Herr Peder i hans lockiga hår
och kastade honom över bord.
Och när som Peder sjunkit, börjar skeppet att gå
som förr över böljorna de blå.

Balladen om Riddar Sankt Martinus bad jag mamma ofta sjunga, då riddaren tycktes
mej så beundransvärd. Tyvärr kan jag nu bara erinra mig de första två stroferna.

Riddar Sankt Martinus red
Pansarklädd från slottet ned.
Kring gestalten stolt och hög
manteln vitt för vinden flög.

I portalens höga valv
stod en gammal man och skalv.
Riddarn tog sin mantel av
skar åt tiggaren en flik därav.

En folkvisa, som jag under mitt uppteckningsarbete funnit litet varstans i Mellan-
Norrländ, är *Olof Adel*.

Olof Adel tjänte på konungens gård
För penningar och välskurna kläder,
Han gjorde alla tjänster, som han borde.
Så litet han åt och än mindre han drack
Han tänkte på sin hjärteligen kära.

Olof Adel gångar sig för konungen in
Så beder han sin herre ödmjukast om lov
att få resa åt det nordiska landet.

Jag har ett minne av att Herr Olof rider till Nordanland, där ”finner han sin älskade i sorgesalen död, och fröknar och jungfruar de gräto.”. Herr Olov faller död i deras armar.

De båda döda lades uppå en gyllne bår,
och stolparna de voro utav silver.
Där sött de sova nu till den stora Domens dag.
ty de vila i varandras armar.

Högst av mammas sånger älskade jag dessa gamla ballader. De hade sådant allvar och berättade om ett liv så långt i fjärran med kungar, prinsar och riddersmän, och vad de upplevt i så sällsamt vackra och fantasieggande och så rytmiskt sammanförda ord, att de grep mig till ett andlöst lyssnande. Efter sista ordet fick mor förklara vad som syntes mig ofattbart, och då såg jag på hennes ansikte och förstod av hennes röst, att hon var lika gripen som jag.

Ofta valde mor att sjunga folkvisans mollfyllda kärleksvisor, som väl passade hennes ensamma stunder. Hon kunde inte veta, att jag satt dold bakom dörren! Det kunde vara

Till Österland vill jag fara.
där bor allra kärasten min!
Bortom berg och djupa dalar,
Allt under så grönan en lind.

Lilla Vallpiga, drag på dig små skorna
Ut sen att sköta och mjölka så korna!
Mjök först Dammelin,
Rosan, Fagelin!
Tut, tut, tut i hornet!
Ut med dem långt bort i skogen.

Djupt i havet på demantehällen
Näcken vilar i grönan sal

Och jungfrun gick åt källan,
Hon skulle hämta vann.
Där stod en liten hasselgren,
Han var så mycket grann!

Och hör du liten hasselgren,
Varför är du så grann?
Jag äter mull, jag dricker vann,
därför är jag så grann!

Kristallen den fina
som solen månd' skina
som stjärnorna tindra i skyn!
Jag känner en flicka
i dygden den fina,
en flicka i denna här byn!
Min vän, min vän och älskogsblomma!
Ack, om vi kunde tillsammans komma
och jag vore vännen din!
Och du allra kärestan min!
Du ädela Ros och förgyllande Skrin!

Och konungen han vaknade i högan loft låg.
Vad är det för en fågel, som så vakcert sjunga må?

Det är ej någon fågel fast Eder tyckes så!
Det är vår vallpiga med getterna de små.

Och konungen han talte till småsvenner två:
I bedjen liten vallpiga att inför mig gå!

Och svennerna talte till vallpigan så:
Lyster liten vallpiga för konungen gå?

Och liten vallpiga för konungen steg
Och konungen henne med blida ögon neg!

Ack, liten vallpiga kväd visan för mig!
En silkesstickad kjortel den giver jag dig.

Din tron och din gullkrona dem kan jag icke få!
Men väl kan jag sjunga min visa ändå.

Och tärnor och jungfrur de krusa hennes hår

att intet hår är skönare än det hon därmed får.

Och konungen själv satte gullkronan på
Så väl hon sjunga kunde!

- Och inte vill jag sörja, men sörjer ändå...

- Allt under himmelens fäste, där sitta stjärnor små,
den vännen min, som jag älskar, den kan jag aldrig få

- Jag minns en dejlig rosa.

- Om dagen vid mitt arbete är du uti mitt sinn...

Jag minns den hemska visan om *Sven i Rosengård*, som mor sjöng i dystra stunder:

Var har du varit så länge, du Sven i Rosengård?

- Jag har varit i stallet, kära moder vår!

I vänten mig sent eller aldrig.

- Vad har du gjot i stallet, du Sven i Rosengård?

- Jag har slagit min broder, kära moder vår!

I vänten mig sent eller aldrig.

- Vart ska du nu ta vägen, du Sven i Rosengård?

- Jag skall rymma av landet, kära moder vår.

I vänten mig sent eller aldrig

- Och när kommer du då tillbaka, du Sven i Rosengård?

- När gråstenen flyter, kära moder vår!

I vänten mig sent, men jag kommer aldrig.

Var mamma vid gott lynne, tog hon gladare visor:

Och gubben han gick i hasselaskog barkade käppar vita.

Käringen satt i spisen och svor: Dem ska du själv få slita!

Och då jag inte påminner mig den muntra fortsättningen, tar jag en annan glad melodi:

Å gubben han sa till käringen sin:

- Vill du sätta en lapp bak i byxerna min!

bak i ändanom, bak i ändanom! Runt omkring bak i ändanom!

Och gumman hon tog ett igelkottaskinn,

och de värsta taggarna de vände hon in!

Bak i ändanom, bak i ändanom. Runt omkring bak i ändanom!

Och gubben han dansa och hoppa och svor!

Jag tror själva fulen i byxerna bor!

Bak i ändanom, bak i ändanom. Runt omkring bak i ändanom!

Nöjsamt tyckte naturligtvis alla det var, att höra om *Bonden som körde till furuskog* och allt lustigt han tog sig för med kråkan, som satt där och gol! Fundersammare blev vi, då hon sjöng *Näcken spelar på böljan blå*, ljuvt är att höra därpå.... Vad var Näcken egentligen för en? Och hur kunde man bli bergtagen, som mamma sjöng om?

Och jungfrun hon skulle sig åt ottesången gå.
Tiden görs mig lång.
Så gick hon den vägen där Höga berget låg
Men jag vet, att sorgen är tung.

Hon klappade på bergadörrn med fingrarna de små.
Tiden görs mig lång.
”Statt upp, du höga bergakung, drag låsena ifrå!”
Men jag vet, att sorgen är tung.

Så var hon i berget i åtta runda år.
Fick sönerna sju och en dotter så bård.

Och jungrun hon spörjer bergakungen så:
- Ack, låt mig, herre konung, till min moder få gå!

Hon *får* gå till sin moder, men då hon mot förbud berättar om sina barn, vredgas bergakungen, slår henne på blekan kind och ropar:

Packa dig på dörren och låt det gå fort!
Och aldrig mer du kommer inom din moders port!

Så redo de bort i den mörka vida skog
Hon bitterligen grät, men bergakungen log.

De redo Höga berget tre gånger omkring.
Då öppnades dörren, och de stego in.

Den första drick hon drack med allra största hast
Tiden görs mig lång
Hennes ögon lycktes, hennes hjärta brast
Men jag vet, att sorgen är tung.

Bondelivets visor

Största antalet av mors sånger och visor handlade om bondens liv och leverne. Jag har antecknat mer än 100 ur mitt minne, men jag är övertygad om, att hon kunde många fler. Jag erinrar mig också ständigt nya. Det var enkla rimmade, oftast humoristiska visor, som gärna och ofta på ett drastiskt sätt skildrade bondens, drängens eller bondgummans upplevelser, förälskelse, olyckor, uppträden, tur och otur etc. De var författade av bygdens ”rimsmidare”

och hade ofta en sångbar, trevlig melodi, som gjorde inlärandet av dem lätt. Ofta nog gick samma melodi igen i många visor. Jag återger dem i det följande så som de faller mig i minnet. Tyvärr har jag inte plats med mer än ett litet fåtal visor av den brusande kör jag i minnet kan lyssna till från hemmet vid Skeppargatan. Och jag kan inte heller återge deras alla många verser. Jag vet inte, om mor kunde dem alla, eller om jag själv inte minns alla svängar i dem. Mycket ofta fick vi höra följande smålandsskildring.

I Småland, där mår man så gött, gött, gött!
och allt kan man få för en plött, plött, plött.
Pannkaka, mos, lutfisk å sås!
Och det gör i magen så gött, gött, gött!

Å fleckerna där är så söta som bär!
Med kiliga armar å smånätta tär!
Så söta som sylt, då en tar dom om tryne!
Och det gör i hjärta så gött, gött, gött!

Men kössa dem, dä går då aller int an!
Då sputta å fräsa de värre än skam!
Annars-Pers Pål fick nog känna på-t!
Men tyckte ändå då va gött, gött, gött!

För Lotta hu sputta då rätt i hans trut,
och bad honom veta sitt syndiga hut!
Men hur då sen geck, han Lotta nog feck!
Å hu tyckte allt var så gött, gött, gött!

En annan sådan där landskapsvisa var:

Go skåning! Go skåning!
I morron får du äda gröt
och doppa den i honung,
så blir den sockersöt!

När bonden 4 daler har
Hej falleralla, faleralla lej!
Då tycker han, att han är karl!
Sjung falleralla falleralla lej!

Jag som en yngling gick här i världen
pliggade skor både nätter och dar!

Jag frågar Hin efter Herrgåtts-Ola
Jag har väl klocka såväl som han!
Och inte bockar jag mej till jola,
fast jag är fattig, och han är grann!

När ja va e lita töus
hadd ja rent av bra!
Fast ma bodde i ett fjöus,
å en far gatt dra...

Kärleksvisor

I låga ryttartorpet på höga Hunneberg
där satt en ensam änka, lik snön var hennes färg.
Och tåren föll på linet, på vilket ömt hon spann,
och sorgset uti härden den råa veden brann

Med förklädssnibben trasig hon upp mot ögat tog.
Snart är det tio år sen min Olle från mig drog
ut till det polska kriget. Och ej ett enda ord
jag hört från honom sedan. Visst ligger han i jord.

Ensam i skuggrika dalen, tätt vid en svalkande ström,
bodde befriad från kvalen, Fingal, en herde så öm!

Vad angår det väl pappa, att jag till lilla vännen går
för han har gjort detsamma i sina unga år.

Ska jag aldrig få gifta mej,
då en far å a mor fick gifta sej?

I Varend, det sköna, den unge Axel satt
Tillsamman med sin Hulda,
Det var en sommarnatt.
Dä'r språkades om kärlek
och forna dagars fröjd,
då lyckans sol hon glänste

uppå sin middagshöjd!

På blomsterklädd kulle satt Hjalmar och kvad
Om forntida bragder en gång.

Dina milda blå ögon och din sockersöta mun
har lagt på mitt hjärta en börda så tung.

Om dagen vid mitt arbete är du uti mitt sinn
Om natten, då jag sover är du i drömmen min
Om morgon, då jag vaknar vem saknar jag väl då?
Jag saknar lilla vännen, som är så långt härifrån

Som stjärnan uppå himmelen
Hon längtar till sitt rum,
Så längtar jag till dig min lilla vän
Var timme och var stund!
Var timme är som en månad lång,
Var månad som ett år.
Så längtar jag till dig min lilla vän,
Fast jag dig aldrig får.

Och inte vill jag sörja men sörjer ändå
Han kommer väl igen om ett år eller så
när liljorna de blomstra på marken
Han kommer väl igen
min goda hjärtevän
För kärleken slutar så sena!

Bondelivets visor handlade nog så ofta om kärlek, förlovning och giftermål.

När som jag tjänte bondedräng,
hade jag en trogen vän,
som var mej så huld.
Men nu så har hon giftat sej,
och nu så har hon fått en ann,
Mig har hon förglömt.

Veckans dagar är ej långa.
Söndag har vi snart igen!
Då ska jag till kyrkan gånga,
träffa där min lilla vän!

I följande visa ligger hustrun och med sitt gråskägg till man och sin nyfödde i sängen.
Hustruns älskare skymtar i fönstret och vill in. Hustrun sjunger:

Jag ser ditt milda öga,
kär lilla vännen min,
igenom fönstret höga
Men gråskägget ligger i sängen
och du får inte gå in!

Hästen går på ängen,
kär lilla vännen min.
Men gråskägget ligger i sängen
och du får inte gå in!-

Men älskaren, som knappt hör hustruns ord, vill ändå in.

Gråskägget är vid min sida,
kär lilla vännen min,
och du får vackert bida!
Vyss, vyss! Lilla vänen min! (låtsas hon säga till barnet vid sin sida i sängen)

Men friaren knackar ändock ivrigt på, och hustrun höjer rösten och sjunger:

Jag tror den karlen
är viller å galen
som inte kan höra, att
far är hemma, *far* är hemma
Vyss vyss! Sov nu ungen min!

Men gråskägget vaknar litet och mumlar:

Vad ligger du och låter,
du käring i min säng?
Jag tystar barn som gråter,
käraste gubben min!
Sov nu gott i sängen
med den lille drängen!

- Och nu min gubbe snarkar,
kär lilla vännen min!
Kom till mej i ottan

just när hanen gal!
Då är gubben borta
Han är till kvarn å mal.

I vassen på stranden vid sorlande bäcken
min älskling sig smyger från morron till kväll!
han plockar de blommor, som kärleken hyser
och lever i stugan så lycklig och säll.
Och vinden rensar skyarna, de kalla.
och regn på våra fönsterrutor falla!
Kom följ mej till stranden! Jag älskar blott dig, ja, dig!
Kom följ mej till stranden! Jag älskar blott dig!

Spinn, spinn, spinn dotter min
I morron kommer friarn din.
Å dottern spann å tåren rann
Men aldrig kom den friarn fram

Jag ska väva mej en randig kjortel
en randig kjortel, en randig kjortel!
Då kommer friare från alla orter
från alla orter å hem till mej!

Nu ska vi skörda linet i dag
häckla det väl och spinna det bra
Sen ska vi väva tröja och kjol
svänga oss glatt i dansen!
Dunk, dunk, dunk, dunk, dunk, dunk!
vävstolen slår, spolen den går!
Dunk, dunk, dunk, dunk, dunk, dunk!
Svänga oss glatt i dansen

Det jag har lovat det vill jag hålla
att aldrig nånsin älska mer än tre
En för nö skull,
en för ro skull,
den tredje ska bli min lilla vän!

Det jag har lovat, det vill jag hålla,
men pojkar kan man aldrig lita på!
Men om de bedrar mej
så nog reder jag mej!
Livet är lika glatt ändå!

Å allri jag mitt hjärta ger
åt några råa dumma bönder!
De klämma hårt,
De klämma svårt,
De klämma allt mitt hjärta sönder.

Här bor inte major Groth
Här bor snickar Selling.
Grothen, han bor mitt emot.
Tyst får barnet välling!

När kvällen kommer och bjuder vila
Den sköna Anna åt lunden ilar
att möta Alfred i dalens lund.
Hon lovat komma i kvällens stund

Hon var så glad, och hon sprang så lätt
I barmen bar hon blå rosetter!
Med röda band har hon bundit fast
vid högra bröstet en blomsterkvast

En gång i bredd med mig
prästen skall fråga dig,
om du vill bliva min utvalda vän

När som du blir gifter en gång,
får du höra barnaskrik och sång!
Då får du sitta vid vaggan
och sjunga Tusserirullan lej
för de många små barnen en gång!

Mammas otaliga ”bondevisor” gav mig omedvetet en visserligen planlös men likväl god inblick i bondens liv, i allmogelivets seder och bruk och i det hårda arbete, som måste till för det dagliga brödet. I visorna tyckte jag mig nästan vara en forskningsresande i böndernas värld, där varje ny visa gav mig nya insikter och nya vyer. Arbetet tillsammans med pappa med plöjning, slåtter och höbärgning gav mig också något av visornas verklighetsbakgrund och skärpte uppmärksamheten för de detaljer de var fyllda med. Jag tror att dessa kunskaper, som bjöds mig, omgivna av menige mans enkla musik och berättartalang, gav grogrunden till mitt senare livslånga studium av mänsklig tro och sed.

Sjömansvisor

Sjömansvisor intresserade mor alltifrån splitvedslastningen i barnaåren. Några hon sjöng var:

Hulda, för sista gången

Ajöss farväl, min hjärtans kär! Jag avsked av dig tar!
Jag skall resa långt från dej
Men du få stanna kvar...

Anna, min vän, nu lättar skutan ankar!
Stå inte där i sorgens tunga tankar!
Snart är vi över Doggers fiskebankar!
Kommer så hem till dej
Hio hej! Lilla vän!

Jag är född vid gamla Sveriges kust,
där den stolta skutan går!
Och en stolter sjöman var min lust,
från jag blottt var sjutton år.
Och första gång han gick ombord,
Kysste han mig så öm och huld,
Och sade vänligt dessa ord:
Du är allt mitt hjärtas guld!
O, Susanna, gråt icke för din vän!
Jag reser nu till Kallefornien
Och gräver guld för dej!

Vinden drar, skeppet far
bort till fjärran land!
Men fästemon, som mist sin vän,
står sörjande på strand.

Visor om dagens stora händelser

Om dagens stora händelser skrevs ofta visor. De skildrade uppseendeväckande mord, eldsvådor, fartygskatastrofer, järnvägsolyckor mm. Då Abraham Lincoln mördades i USA, blev det en visa, som började:

Har ni hört den förskräckliga händelsen,
att kungen i Norra Amerikat
blitt skjuten och skjuten mitt uti!
Skruveluttan, duttan falleralla la
Skruveluttan falleralla la!
Att kungen av norra Amerikat
blitt skjuten och skjuten mitt uti!

Och när baron Cederström 1912 visade svenska folket, att han kunde flyga, sjöng alla människor ”Baron Cederström han skulle ut att flyga, flyga flyga, flyga med sitt aeroplan”. Och när sulfatfabriken i Östrand började bolma ut rök, som var uppblandad med det förskräckligt illaluktande *merkaptanet* blev det en lång skämtvisa om odören, som vid nordostväder kom ifrån Vifstavarf.

En herre från Tyskland som gjort en uppfinning
han ville ta bort den förutan all vinning.
Men kam ni väl tänka sånt hiskeligt slarv?
Han fick ej ta bort den ifrån Vifstavarf!

Naturligtvis kunde mor visan om Elvira Maddigan den unga, sköna lindanserskan, som uppträdde på Cirkus i Sundsvall kring sekelskiftet. En ung förmäld greve förälskade sig i henne, och de båda rymde från vår lilla stad, för att efter några veckor begå självmord tillsammans. Om dramat, som väckte stort uppseende, skrevs en visa ”Sorgerliga saker hända...”, och då mor sjöng den, blev lindanserskans och hennes greves tragedi, en del av våra barndomsupplevelser, som gav oss en dystert känsla av vad som kunde hända borta på vår närbelägna glada cirkusplats.

Efter missväxten 1866-67 skrevs visor om svält och hungersnöd. En sång om denna svåra tid under vilken hundratals människor dog av svält och Europas folk hjälpte oss i vår nöd med insamlingar, sjöng mamma för oss, medan tårarna rann på oss alla.

I ensliga stugan en kulen kväll
steg Gunnar med bark ifrån skogen.
Ty bröd skulle bakas på ugnens häll,
men inte en mjöldoft fanns i hans käll,
och intet ett ax uppå logen.

Då kommo emot honom barnen små
med bleknade kinder, de arma.
Ge bröd åt oss, fader, vi hungra så!
Ack, låt oss allena en smula få!
Jag har intet. Gud sig förbarma.

Då tar han från mossiga väggen ner
sin harpa. Vad makt i dess stämman!
De hungrande små inte klaga mer
De dansa tillsammans och kvällen förgår,
tills trötta de somna, de båda

Med gråtande ögon fadern dem ser,
så bleka och svaga de båda.
Med hopknäppta händer han skälvande ber:
Befria dem du, alla lidandes vän,
att aldrig till hunger de vaknar igen!
Befriaren kom - det var Döden.

Psalmer

Jag kan inte minnas, att mamma någonsin gick i kyrkan. Jag fick tidigt intrycket, att hon var skeptisk mot kyrka och prästerskap. Bibeln hade hon tidigt gjort sig bekant med, och även där var hon kritisk.

- Titta nu! Här står det så, och här står det tvärt om! Vilket är sant? Och kan det vara gudomligt att som vid staden Ai massakrera tiotusentals människor med svärd och järnvagnar”

Bakom hennes skeptiska uppfattning stod dock den ensamma människans alla frågor om rättfärdighet, sanning, moral, och inte minst tröst och förståelse. Hennes kritik och skepticism bottnade nog i en kärlekslös ungdom, i den prästerliga stela moraluppfattning, som kom till uttryck, när hon födde sitt förlovningsbarn, och den mänskliga ståndshöghärd, som slet sönder hennes första kärlek med grosshandlaren i Östersund som trots sin förälskelse inte ansåg sig kunna gifta sig med en enkel piga, trots att hon andligt sett sannolikt var långt rikare begåvad än han. I ett så sensibelt sinne som det den lilla brädgårdsjäntan från Skönvik hade, måste allt detta ha satt djupa spår.

Mors älsklingspsalm var ”Jag är en främling, jag är en pilgrim”. Hon sjöng gärna psalmer i moll, såsom Glädjen och sorgen, de vandra tillsammans, Klippa du, som brast för mig... Blott en dag, ett ögonblick i sänder... Närmare Gud till dig (efter Titanic-katastrofen 1912) och liknande. Hon kunde ett ännu större antal andliga sånger, som jag trodde mig kunna spåra till Frälsningsarméns och Missionsförbundets möten. Dessa sånger var glada och temperamentsfulla och innehöll främmande, obegripliga ord och vändningar, tyckte jag. Jag minns, att jag funderade över vad ord, sådan som lät som ”krita åran, prajojávo” betydde? Men melodierna var hurtiga, rytmiska och glada. Jag minns melodierna, men orden har jag glömt.

Dagens populära visor

Mamma samlade nästan omedvetet sånger, visor och melodier från alla håll. Hon sjöng både den gamla visan om *Höns gumman*, (Drottning Christina), där ”Fröken varit bra, men de narra-na sta...” och om *Sinclair*”, och från tiden kring sekelskiftet allt som föll henne på läppen från operans, operettens, musikkaffeerna, teatrarnas och danssalongernas värld. Till att besöka Opera eller Operett kom hon väl aldrig, och knappast på de övriga nöjeslokalerna heller, men det hon snappade upp i andra och tredje hand, kom hon ihåg. Hon kunde dansa med oss barn till en melodi ur Glada änkan, tralla toreadorsången ur Carmen, gnola Sommarens sista ros, tralla någon melodi ur Donizettis Regementets dotter och sjunga nästan hela Värmlänningarna, som teatrarna förr satte upp varje jul.

Och hon sjöng en lång rad av de av samtiden sjungna, ofta litet sentimentala sångerna, som t ex:

Varför så tyst och sluten?
Hör du ej trastens sång?
Gläd dig åt livsminuten!
Fröjda dig dagen lång!

Andra sånger var ”På Roines strand”, där mor gav uttryck åt ”sin långa längtan”, och sjöng ”ensam på Roines strand”, tills hon småningom gled över i

Var tyst, var tyst, du bölja blå!
Du får ej så mot stranden slå!
ty alla dina ljuva strömmar
de störa endast mina drömmar.

Jag minns ett par andra sånger, som gav en liknande sinnesstämning. Det var bland andra en av de populära valserna vid seklets början. Jag minns bara brottstycken av texten, men den smäktande melodin dyker fortfarande upp i mitt huvud då och då. *Efter en bal* tror jag den hette. Den andra var tango *La paloma*, som av orden att döma var en sjömannsång, eller i varje fall ville vara en sådan. Jag var länge förälskad i den vackra melodin. Denna tango med dess romantiska, litet sorgsna text klingade ofta i vårt lilla kök. Men efter tangons för örat ovana rytmer, kände jag det alltid befriande, då mor övergick till att sjunga ur sin repertoar av Bellmanssånger.

Visor om fattigdom och tiggeri

1800-talets fattigdom, arbetslöshet och allmänna depression varade faktiskt århundradet ut. Storstadens rimsmidare satte ihop moraliska diktverk, som skulle påminna dem, som levde gott, om bekymren som alla de hade som hade svårt att få brödet att räcka till.

Om du ser en usling börja ej att leta
på hans röda näsa skulden till hans nöd!
Kanske har den rodnat utav harm att veta
huru ofta munnen lidit brist på börd!
Spara ej din gåva! Giv din skärv, och tig!

Om en liten parvel om ett öre gnäller
grubbla ej om vad du om detta tror!
Kanske stryker gåvan åt till karameller,
Kanske bär han hem den till en hungrig mor!
Spara ej din gåva! Giv din skärv och tig!

Skänk en slant åt tiggarn nådigaste herre!
Gumman min är sjuk, och åtta barn jag har.
Lam är jag i ena sidan och dess värre
benen de har krånglat i alla mina dar!
Hjälp mig därför, goda herre!
Lönen får ni av vår Herre!

Ja, man tiggeriet överallt skall finna
Ingen kan väl leva utan tiggeri.
Älskarn tiger kärlek av sin själs gudinna
Kungen tigger skatter för sitt byggeri.

Visor från det glada 90-talet

En signal till bättre tider och ökat livsmod gav 1897 års Stockholmsutställning. Glada toner klingade kanske allra först på Berns salonger vid Berzelii park i huvudstaden. På scenen där började allt flera berömda, internationellt ansedda artister uppträda, som till den kände musikdirektör Meissners orkester sjöng glada vådeville-sånger och roade publiken både med musik, upptåg och granna kläder. Till Berns strömmade både enkla och adliga och på Diplomatläktaren återfanns allt ”fint” folk, som staden kunde uppvisa, icke minst den originelle portugisiske ambassadören, den stenrike Soto Mayor. Och där festade man på kaffe och en halva punsch vid varje bord, och champagnekorkarna smällde så tätt, att kyparen inte visste, var de skulle få plats med alla kringströdda korkar.

Och Berns visor, som nått ända till Tivoli i den stora staden Sundsvall kunde mamma snart föredra för en glad skara ungar. Det var den stammande sångarens bravurlåt:

Förtjusande K-K-Katarina!
Ej m- m - - maken till d-d—dej kan jag f- f- få!
Och trots a-a- all min kärleks p-p-pina
Jag älskar d-d- i g-g-ruvligt ä-ä-ä då!

Och det var Fröken Chick, som minsann var något att se och höra på:

Titta blott på min figur!
Smärt och smidig – eller hur?
Envar förstår som ser mej sisåhär,

att fröken Chick jag är!

Från småteatrar, buskteatrar, ja, från cirkusplatsen hämtade mamma allsköns visor, som bidrog till nöjet hemma.

Känner du Fia Jansson, som bor uppå Söder...

Petter Jönsson han såg i Fäderneslandet
att riksdagsgubbar förstört det Nordiska landet
Då blev han ilsken och tänkte "Jäklar anamma!
Jag tror jag kilar min väg å det med detsamma"!

Och så var det pigan Lisa, som fick tillsägelse, att inte vara uppe om kvällarna utan hellre om morgnarna.

Men Lisa hon blev arg å tvär
och svara ungefär så här:
Jo, pytt om mornarna!
Men ack om kvällarna!
Men ack om kvällarna
Vill jag min fästman ha!

Och så blev det modernt med parasoller, men det kunde ha sina risker.

Och hör I gossar alla, som har e lita vän!
Köp allri parasoller för sol på himmelen!
Ty Herren straffar sådant, då kan I nog förstå.
Nu hören så besynnerligt den pigan månne gå!

Hon fick utav sin gosse en finer paraply,
och gick sen ut att fingå med sin vän i lunden.
Men plötsligt kom en vindil från himlens klara sky
och drog iväg med flickan strax på stunden.

Och pojken sprang nu efter, bå hopp å hi å hej,
och ropte: "Sofi, Sofi! Min kära! Du måste släppa dej!"
Men hur han sprang å ropa bå hopp å hi å hej,
så var det lögn i helsike hon kunde släppa sej!

Så bar då å te himlen så fort ni nånsin tror
i parasoll å strumpor å därjämte fina skor
Det minst av allt vår Herre uti sin höga sky
kan älska och bejaka är flickans paraply.

* * *

Kära Mor!

Du var inte bara en musikens ständigt flödande källa. Du var också en fantasiens blomsteräng, ett levnadskonstens sanctuarium, en kärlekens och ömhetens sunnanvind, som tinade upp frusna sinnen. Det är inte bara i dina visor, du lever i vårt minne. Bakom din sång låg alla livets stora frågor, en djupt erfaren människosjäls trängtan efter nya frågor och nya svar för att inte tvingas in på vilsne vägar. Närmast tror jag, att jag kom dig mor, då jag satt gömd bakom kammardörren och lyssnade till hur du i sång, dröm och tanke sökte dig fram till allt riktigare svar på livets många påträngande frågor.